

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง

การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี
Cultural Heritage Management of the Floating-Market Community in
Ratchaburi Province

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี
The Cultural Heritage Immunity Process of the Floating-Market
Community in Ratchaburi Province

โดย

พระครูปลัดสุรวุฒิ สิริวิฑฒโก, ดร. (อุกฤษไชค)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี

พ.ศ. ๒๕๖๓

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800763034

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๑ เรื่อง

การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี
Cultural Heritage Management of the Floating-Market Community in
Ratchaburi Province

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี
The Cultural Heritage Immunity Process of the Floating-Market
Community in Ratchaburi Province

โดย

พระครูปลัดสุรวุฒิ สิริวิฑูมโก, ดร. (อุกฤษไชค)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี

พ.ศ. ๒๕๖๓

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800763034

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sub - Research Report 1

Cultural Heritage Management of the Floating-Market Community in
Ratchaburi Province

Under Research Plan

The Cultural Heritage Immunity Process of the Floating-Market
Community in Ratchaburi Province

By

Phrakhrupalad Suravut Sirivadhakho, Dr. (Ukitchock)

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Ratchaburi Buddhist College

B.E. 2563

Research Project Founded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 800763034

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี
ผู้วิจัย: พระครูปลัดสุวรรณ์ สิริวิฑูมโก, ดร. (อุกฤษโซค)
หน่วยงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
ปีงบประมาณ: ๒๕๖๓
ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) วิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี (๒) ออกแบบแนวทางการพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี (๓) สร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยข้อมูลสำคัญที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะ จากพระสงฆ์สังฆิกวัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี บุคลากรของหน่วยงานภาครัฐหรือสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ผู้นำชุมชน/ผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี และผู้ประกอบการ/เจ้าของกิจการในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยวิธีการสุ่มแบบเจาะจงตามลักษณะการเป็นตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสม รวมทั้งสิ้นจำนวน ๒๓ รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาโดยพยายามรักษาสำนวนเดิมไว้ เพื่อใช้เป็นฐานคิดสำคัญในออกแบบและสร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน พร้อมทั้งนำไปทดสอบระดับภาคสนาม โดยมีผู้เข้าร่วมกิจกรรม คือ อาสาสมัครจากชุมชนตลาดน้ำในพื้นที่จังหวัดราชบุรี จำนวน ๓๐ คน และวิเคราะห์กระบวนการปฏิบัติงานรายตัวชี้วัด ร่วมกับสถิติอ้างอิงเพื่อค้นหาความจริงจากการปฏิบัติงานตามรูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ผลการวิจัยพบว่า

๑. กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า จุดแข็งคือ มีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ เป็นต้น, จุดอ่อนคือ เยาวชนในพื้นที่ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ เป็นต้น, โอกาสคือ รัฐบาลมีนโยบายให้การสนับสนุนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม เป็นต้น, และอุปสรรคคือ ขาดการสนับสนุนบุคลากรภาครัฐที่มีทักษะในการปลูกฝังจิตสำนึกการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม เป็นต้น

๒. การออกแบบแนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า แนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ได้แก่ นวัตกรรมการจัดการแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ที่มีลักษณะเป็นต้นแบบนวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก ณ พิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการาม โดยปรับใช้เทคโนโลยีนวัตกรรมสมัยใหม่ เพื่อยกระดับการเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งมีใช้เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีทางวัฒนธรรมดั้งเดิม แต่ยกระดับการจัดการหรือวิธีการบริหารจัดการด้วยนวัตกรรมสมัยใหม่ นั่นเอง

๓. ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี คือ ต้นแบบนวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก ณ พิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ซึ่งมีลักษณะเป็นระบบ QR Code แบบครบวงจร ที่ลิงค์ไปยัง YouTube และเว็บไซต์ที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติคลองดำเนินสะดวก วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนชาวคลอง และบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม เสมือนเป็นพิพิธภัณฑ์อิเล็กทรอนิกส์ ปลูกชีวิตพิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการาม ให้พลิกฟื้นขึ้นมาเป็น “พิพิธภัณฑ์มีชีวิต” ทั้งนี้ ผลการทดสอบระดับภาคสนามในการพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก พบว่า ผลการประเมินการปฏิบัติงานรายตัวชี้วัด ได้แก่ ผลการประเมินบริบท ผลการประเมินปัจจัยนำเข้า ผลการประเมินกระบวนการ และผลการประเมินผลผลิต พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน

คำสำคัญ: การจัดการ, มรดกทางวัฒนธรรม, ชุมชนตลาดน้ำ

Research Title: Cultural Heritage Management of the Floating-Market Community in Ratchaburi Province

Researcher: Phrakhrupalad Suravut Sirivaddhako, Dr. (Ukitchock)
Phrakhrusangharak Songphan Jayadatto (Phiromporn)

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Ratchaburi Buddhist College

Fiscal Year: B.E. 2563

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

The purposes of this research were (1) analyzing the cultural heritage management procession of the floating-market community in Ratchaburi province, (2) designing of innovative development method to cultural heritage management of the floating-market community in Ratchaburi province, (3) creating the model innovation in cultural heritage management of the floating-market community in Ratchaburi province. This research was an operational research with the important data obtained from in-depth interviews and specific group discussions from monks under the temples located in the floating market community area, personnel of government agencies or educational institutions, community leaders/mass organization leaders, entrepreneurs / business owners in the floating market community area in Ratchaburi province by a specific random method according to the characteristics of representation of an appropriate sample group totaling 23 people. The data were analyzed by trying to maintain the original phrases in order to serve as a base for analysis and design the model for innovation in cultural heritage management of the floating-market community in Ratchaburi province that consistent with community's need then tested with 30 participants who were volunteers from floating market then analyzing the performance process by each indicator together with reference statistics to find the fact from the practice of the form of action research.

The findings of this research as following:

1. The cultural heritage management procession of the floating-market community in Ratchaburi province found that the strength was having Buddhism as a tool to raise awareness in conservation, etc., the weakness was lacking of awareness

of conservation of the youth in the area, etc., the opportunity was that the government had a policy to support the conservation of cultural heritage, etc., and the obstacle was lacking of supporting the government personnel with skills in cultivating a conscience for conservation of cultural heritage, etc.

2. The designing of innovative development method to cultural heritage management of the floating-market community in Ratchaburi province found that the innovative development method to cultural heritage management of the floating-market community that compatible with community's need was an innovation community cultural heritage learning resource management in Damnoen Saduak floating market as a model of exhibiting innovation of cultural heritage in Damnoen Saduak community at Watchotthayakaram Museum by applying modern innovative technology to enhance the learning of cultural heritage in a creative way which was not a change in traditional culture but upgrade management or management methods with modern innovation itself.

3. The model innovation in cultural heritage management of the floating-market community in Ratchaburi province was an innovation community cultural heritage learning resource management in Damnoen Saduak floating market as a model of exhibiting innovation of cultural heritage in Damnoen Saduak community at Watchotthayakaram Museum, Damnoen Saduak district, Ratchaburi province which was characterized as a unified QR Code system that linked to YouTube and a website that stored information about the history of Damnoen Saduak canal, culture and people's way of life and presented stories about the cultural heritage like an electronic museum and revitalized the Watchotthayikaram Museum as a "Living Museum". However, the results of the field testing found that the results of the assessment of performance by indicators were contextual evaluation, input factor evaluation, process evaluation, and productivity evaluation results were found to be at high level in all aspects.

Keywords: Cultural Heritage, Floating-Market Community

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นทุนสนับสนุนการวิจัยประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๓ ภายใต้แผนงานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

ขอขอบคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการและคณะกรรมการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่พิจารณาให้การอุดหนุนการวิจัยครั้งนี้ และขอขอบคุณคณะผู้เชี่ยวชาญของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อนุเคราะห์คำปรึกษา แนะนำ ในการปรับปรุง แก้ไข การวิจัยครั้งนี้ให้สำเร็จได้ด้วยดี

ทั้งนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า การวิจัยครั้งนี้จะก่อประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษางานวิจัยทางด้านพระพุทธศาสนา สืบไป

พระครูปลัดสุวรรุฒิ สิริวิฑฒโก, ดร. (อุกฤษโซค)

๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญภาพ	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาการวิจัย	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัยและกรอบแนวคิด	๓
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๗
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๘
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๙
๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการ	๙
๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม	๔๖
๒.๓ แนวคิด เกี่ยวกับชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๘๕
๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๐๑
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐๗
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๑๐๗
๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ และผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติกร	๑๐๙

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๑๑๓
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย	๑๑๖
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๑๑๘
บทที่ ๔ ผลการวิจัย	๑๒๐
๔.๑ ข้อมูลพื้นฐานชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๑๒๑
๔.๒ ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำใน จังหวัดราชบุรี	๑๓๐
๔.๓ ผลการออกแบบแนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๑๔๕
๔.๔ ผลการสร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๑๔๙
๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย	๑๗๑
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๗๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๗๕
๕.๒ อภิปรายผล	๑๗๘
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๘๑
บรรณานุกรม	๑๘๓
ภาคผนวก	๑๙๓
ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัย	๑๙๔
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิ, รายชื่อผู้ให้ข้อมูลวิจัย และอื่น ๆ	๑๙๙
ภาคผนวก ค ภาพถ่ายกิจกรรมวิจัยต่าง ๆ	๒๐๔
ภาคผนวก ง การรับรองการนำวิจัยไปใช้ประโยชน์	๒๐๙

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
ภาคผนวก จ ผลลัพธ์ ผลผลิต และผลกระทบจากงานวิจัย	๒๑๑
ภาคผนวก ฉ แบบสรุปโครงการวิจัย	๒๑๔
ประวัติผู้วิจัย	๒๒๑

สารบัญญัตราง

ตารางที่		หน้า
๓.๑	จำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)	๑๐๙
๓.๒	จำนวนผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)	๑๑๑
๔.๑	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินกิจกรรมพัฒนา ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านบริบท	๑๖๖
๔.๒	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินกิจกรรมพัฒนา ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านปัจจัยนำเข้า	๑๖๗
๔.๓	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินกิจกรรมพัฒนา ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านกระบวนการ	๑๖๘
๔.๔	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินกิจกรรมพัฒนา ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านผลผลิต	๑๖๙
๔.๕	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินกิจกรรมพัฒนา ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม	๑๗๐

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า	
๑.๑	กรอบแนวคิดการวิจัย	๖
๒.๑	หลักศูนย	๘๙
๒.๒	ตลาดน้ำดำเนินสะดวก (เดิม) ปากคลองลัดพลี ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖	๙๘
๒.๓	ตลาดน้ำดำเนินสะดวก (ปัจจุบัน) คลองต้นเข็ม ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖	๙๘
๒.๔	คลอง แม่น้ำ และแหล่งน้ำในจังหวัดราชบุรี	๙๙
๔.๑	ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัด ราชบุรี (SWOT)	๑๔๔
๔.๒	นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรม ฯ ประเภท พระพุทธรูป	๑๕๒
๔.๓	นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรม ฯ ประเภท คัมภีร์ใบลาน	๑๕๓
๔.๔	นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรม ฯ ประเภท เครื่องทอง เหลือง	๑๕๔
๔.๕	นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรม ฯ ประเภท เครื่องเคลือบ เบญจรงค์	๑๕๕
๔.๖	นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรม ฯ ประเภท หีบพระธรรมและ ตู้พระธรรม	๑๕๖
๔.๗	นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรม ฯ ประเภท จิปาถะทั่วไป ...	๑๕๗
๔.๘	นวัตกรรมประชาสัมพันธ์ “พิพิธภัณฑ์มีชีวิต”	๑๕๘
๔.๙	นวัตกรรมเทิดพระเกียรติ “ทรงเสด็จ ฯ ดำเนินสะดวก”	๑๕๙
๔.๑๐	“พิพิธภัณฑ์มีชีวิต”: ต้นแบบนวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรม ของชุมชนคลองดำเนินสะดวก	๑๖๐
๔.๑๑	องค์ความรู้จากการวิจัย	๑๗๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

รายงานการวิจัยฉบับนี้ ได้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ เป็นหลัก ในการอ้างอิง ซึ่งจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๘/๒๓. หมายความว่า ระบุถึง พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ฉบับภาษาไทย เล่มที่ ๑ ข้อที่ ๑๘ หน้าที ๒๓ เป็นต้น ทั้งนี้ โดยใช้ระบบคำย่อ ดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)

วิ.จู. (ไทย) = วินัยปิฎก จูฬวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)

ที.สี. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)

ม.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมป็นณาสก์ (ภาษาไทย)

ม.มู. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลป็นณาสก์ (ภาษาไทย)

อง.เอก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต (ภาษาไทย)

อง.ติก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (ภาษาไทย)

อง.จตุกก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)

ขุ.ธ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)

ขุ.ชา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มรดกทางวัฒนธรรม เป็นรูปแบบของวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และมีคุณค่าซึ่งเกิดขึ้นในอดีตและได้รับการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง มรดกทางวัฒนธรรมบางอย่างกลายเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญและเป็นความภาคภูมิใจของคนในสังคมสืบเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ และกฎหมายประเทศต่าง ๆ ทั้งในแถบทวีปยุโรปและเอเชีย ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมออกเป็นสองประเภท คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) เช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี งานจิตรกรรม เป็นต้น และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) หรือตามกฎหมายไทยที่เรียกว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ได้แก่ ภาษา ศิลปะการแสดง งานช่างฝีมือ ดั้งเดิม เป็นต้น แม้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองประเภทจะมีความหลากหลายในตัวเองอยู่มากก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถแบ่งแยกเนื้อหาทั้งสองประเภทได้ชัดเจนเด็ดขาด เนื่องจากมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ล้วนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันมาโดยตลอด โดยเฉพาะงานจับต้องได้ซึ่งเป็นรูปธรรมนั้นมีพื้นฐานมาจากแนวความคิด ความเชื่อ และทักษะเทคนิค อันเป็นลักษณะนามธรรมของงานจับต้องไม่ได้ ลักษณะดังกล่าวจึงก่อให้เกิดความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรมขึ้น แสดงให้เห็นความโดดเด่นของพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่ได้รับการยอมรับและถ่ายทอดสืบมา อันจะนำไปสู่การคุ้มครองและสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมสืบไป^๑

มรดกทางวัฒนธรรมจึงมิได้เป็นเพียงโบราณสถาน อาคาร พื้นที่ประวัติศาสตร์ และสวนเท่านั้น แต่หมายรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่ถูกสร้างขึ้นทั้งหมดรวมทั้งระบบนิเวศ เป็นเครื่องหมายแสดงกิจกรรมและความสำเร็จของมนุษย์ในอดีต และเป็นหนึ่งในทรัพยากรที่ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้^๒

^๑ชาคริต สิทธิฤทธิ์, “จับต้องได้-จับต้องไม่ได้: ความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม, ๒๕๕๕): หน้า ๑๔๑.

^๒Feilden B.M. & J. Jokilehto, *Management Guidelines for World Heritage Sites*, (Rome: N.P., 1998), p. 11.

ประการสำคัญ คือ มรดกทางวัฒนธรรมเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างรายได้ให้กับชุมชน และประเทศชาติ จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งก่อให้เกิดรายได้ ๔๐% เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้จากการท่องเที่ยวทุกประเภทที่เกิดขึ้นทั่วโลก สอดคล้องกับที่ สมัชชาแห่งสหประชาชาติ ระบุถึง “ความสำคัญของการท่องเที่ยวระหว่างประเทศในการส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนในทุกหนทุกแห่ง เพื่อให้ตระหนักถึงมรดกอันยาวนานของอารยธรรมต่าง ๆ นำไปสู่ความเข้มแข็งของสันติภาพในโลกที่ดีขึ้น”

โดยนัยนี้ หากพิจารณาในบริบทเชิงพื้นที่ของจังหวัดราชบุรี พบว่า มี “ชุมชนตลาดน้ำ” ซึ่งเป็นชุมชนที่อาศัยมรดกทางวัฒนธรรมในการสร้างอาชีพ หรือเป็นแหล่งที่มาของรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมีประเพณี วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนไทยที่มีความผูกพันกับสายน้ำ เป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว ดังกล่าวนี้ สืบเนื่องจากการที่ตลาดน้ำแห่งแรกของประเทศไทยเกิดขึ้นที่จังหวัดราชบุรี ควบคู่กับการเกิดคลองดำเนินสะดวก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดให้ขุดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๙ เพื่อให้ประชาชนใช้สัญจรไปมา กระทั่งช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๐ องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ปัจจุบันเป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย) ได้ให้การส่งเสริมและสนับสนุนด้วยการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ จึงส่งผลให้ “ตลาดน้ำ” มีชื่อเสียงในระดับโลก^๓ กระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๓) ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี มี ๔ แห่ง ได้แก่

๑. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๒. ตลาดน้ำเหล่าตั๊กลัก (ตลาดเก่า) ตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๓. ตลาดน้ำคลองลัดพลี ตลาดน้ำคลองลัดพลี ตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๔. ตลาดน้ำหลักห้า ตั้งอยู่ที่ ตำบลประสาธสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย บ่งชี้ว่า แม้ตลาดน้ำจะมีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง แต่ในการเติบโตนั้นมีปัจจัยหลายประเด็นเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงซึ่งส่งผลกระทบต่อพื้นที่ คือ ปัญหาสภาพแวดล้อม หรือปัญหาการมุ่งเน้นการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคเป็นหลักมากกว่าการวางแผนใช้ประโยชน์ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน รวมถึงปัญหาการรักษาวิถีชีวิตชุมชน ประเพณีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของชุมชน เป็นต้น

^๓ราตรี โด่งพัฒน์, ตลาดน้ำ: วิถีชีวิตของเกษตรกรรมภาคกลาง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗๑-๑๗๔.

จากข้อเท็จจริงและผลกระทบของปัญหาที่เกิดขึ้นกล่าวนี้ข้างต้น จึงทำให้มั่นใจได้ว่า หากมีการพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ก็จะสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้นได้อย่างยั่งยืน ซึ่งย่อมสร้างผลกระทบในการใช้มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการสร้างอาชีพหรือเป็นแหล่งที่มาของรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนอีกประการหนึ่งด้วย

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๑.๒.๒ เพื่อออกแบบแนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๑.๒.๓ เพื่อสร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑.๓.๑ กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เป็นอย่างไร

๑.๓.๒ แนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เป็นอย่างไร

๑.๓.๓ ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัยและกรอบแนวคิด

การวิจัยเรื่อง “การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ตามรูปแบบการวิจัยและพัฒนา (R&D) โดยมีขอบเขตการวิจัยและกรอบแนวคิด ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ มีเนื้อหาเชื่อมโยงกระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เป็นฐานคิดสำคัญในการออกแบบแนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี นำไปสู่การสร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยให้ความสำคัญกับ “การสร้างสรรคและประดิษฐ์นวัตกรรม (E2-Engineering)”^๔

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ และผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ

การวิจัยครั้งนี้ กำหนดขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ตามลักษณะการเป็นตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสม จากวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน ๔ กลุ่ม ประกอบด้วย

๑. พระสงฆ์สังกัดวัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี จำนวน ๔ ท่าน
๒. บุคลากรของหน่วยงานภาครัฐหรือสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี จำนวน ๔ ท่าน
๓. ผู้นำชุมชน/ผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี จำนวน ๓ ท่าน
๔. ผู้ประกอบการ/เจ้าของกิจการในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี จำนวน ๓ ท่าน

ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ตามลักษณะการเป็นตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสม จากวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน ๘ รูป/คน ประกอบด้วย

^๔E2-Engineering คือ การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรม จากทฤษฎี 3E-Model ประกอบด้วย E1-Education กระบวนการเรียนรู้และการให้การศึกษา E2-Engineering การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรม และ E3-Enforcement มาตรการทางกฎหมาย หรือจารีต หรือวิถีประชา, ดูรายละเอียดใน พระสุธีรัตนบัณฑิต (บรรณานิการ), ผลงานวิจัยเด่น สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ประจำปี ๒๕๖๐, (นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์, ๒๕๖๑), หน้า ๓๖.

๑. พระสงฆ์สังฆคฤหัสถ์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี จำนวน ๒ ท่าน
 ๒. บุคลากรของหน่วยงานภาครัฐหรือสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี จำนวน ๒ ท่าน
 ๓. ผู้นำชุมชน/ผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี จำนวน ๒ ท่าน
 ๔. ผู้ประกอบการ/เจ้าของกิจการในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี จำนวน ๒ ท่าน
- ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ** ตามลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) โดยใช้กิจกรรมเชิงปฏิบัติการ “กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” ได้แก่ อาสาสมัครจากชุมชนตลาดน้ำในพื้นที่จังหวัดราชบุรี จำนวน ๓๐ คน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้แก่ ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ประกอบด้วย ชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ชุมชนตลาดน้ำเหล่าตั๊กลัก ชุมชนตลาดน้ำคลองลัดพลี และชุมชนตลาดน้ำหลักห้า

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย ตั้งแต่ เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๓ ถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๓ รวมระยะเวลาทำการวิจัย ๑๐ เดือน

๑.๔.๕ กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ที่แสดงความเกี่ยวข้องระหว่างตัวแปรที่ศึกษาและประมวลความคิดรวบยอดไว้ ดังนี้

ภาพที่ ๑.๑
กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๕ นิยมศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การจัดการ หมายถึง พฤติกรรมหรือกระทำของกลุ่มบุคคลในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน โดยการวิจัยครั้งนี้มีความหมายจำเพาะเจาะจงถึง พฤติกรรมหรือการกระทำของกลุ่มบุคคลในชุมชนตลาดน้ำ ซึ่งมีลักษณะเป็นกิจกรรมทางสังคมในการร่วมกันสร้างสรรค์นวัตกรรมสำหรับสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อธำรงรักษา และปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งทางตรงในเชิงอนุรักษ์ และทางอ้อมในการเป็นเครื่องมือสร้างอาชีพหรือเป็นแหล่งที่มาของรายได้

๑.๕.๒ มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง ผลผลิตทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และมีคุณค่าซึ่งเกิดขึ้นในอดีตและได้รับการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ทั้งในส่วนของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หรือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยการวิจัยครั้งนี้มีความหมายจำเพาะเจาะจงถึง มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำ ซึ่งมีมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ได้แก่ โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุของชุมชนตลาดน้ำ เป็นต้น และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือภูมิปัญญามรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ ฝีมือช่าง ภูมิความรู้หรือภูมิปัญญาของชุมชนตลาดน้ำ เป็นต้น

๑.๕.๓ นวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง การสร้างสรรค์หรือประดิษฐ์หรือปรับใช้นวัตกรรมสำหรับจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยการวิจัยครั้งนี้มีความหมายจำเพาะเจาะจงถึง นวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำ ที่ยกระดับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ โดยไม่ทำลายวิถีทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนตลาดน้ำ แต่มุ่งยกระดับการบริหารจัดการหรือพัฒนาวิธีการดำเนินการด้วยนวัตกรรมสมัยใหม่ โดยสอดคล้องกับสภาพการณ์และความต้องการของคนในชุมชนเป็นสำคัญ

๑.๕.๔ ชุมชนตลาดน้ำ หมายถึง ชุมชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับสายน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันทางน้ำ โดยการวิจัยครั้งนี้มีความหมายจำเพาะเจาะจงถึง ชุมชนตลาดน้ำในพื้นที่จังหวัดราชบุรี รวม ๔ ชุมชน ได้แก่ (๑) ชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ซึ่งตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี (๒) ชุมชนตลาดน้ำเหล่าตักถัก หรือตลาดเก่า ซึ่งตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี (๓) ชุมชนตลาดน้ำคลองลัดพลี ซึ่งตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และ (๔) ชุมชนตลาดน้ำหลักห้า ซึ่งตั้งอยู่ที่ ตำบลประสาธลสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี เท่านั้น

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ได้ผลวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๑.๖.๒ ได้แนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

๑.๖.๓ ได้ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ในเชิงสร้างสรรค์

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” ได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่ได้จากการศึกษาเอกสารต่าง ๆ อย่างเป็นระบบและมีความเชื่อมโยงกัน ดังนี้

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการ

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม

๒.๓ แนวคิด เกี่ยวกับชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการ

บริบทนี้ ครอบคลุมสาระว่าด้วยแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการ โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของการจัดการ

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ความหมายของการจัดการ จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

สังคมไทยในยุคสมัยต่าง ๆ เมื่อมีองค์การเกิดขึ้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดกิจกรรมที่คนทำงานร่วมกันจะได้ปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุจุดมุ่งหมายเดียวกันอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา กระบวนการการเข้าไปดูแลงานในด้านต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัยใหม่ อันจะทำให้การจัดการงานนั้น ๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี^๑

^๑สุรพล สุยะพรหม และคณะ, **พื้นฐานทางการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

ในภาษาอังกฤษ คำว่า การจัดการ ตรงกับคำว่า Management หมายถึง การประสมประสานทรัพยากรต่าง ๆ ที่ทำให้การดำเนินงานเป็นไปเพื่อบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล^๒

ปัจจุบัน มีคำศัพท์ที่ใช้ใกล้เคียงกันอยู่สองคำ คือ คำว่า การจัดการ (Management) และ คำว่า การบริหาร (Administration) ดังนี้

๑. คำว่า การจัดการ (Management) มักใช้กับการบริหารธุรกิจเอกชน

๒. คำว่า การบริหาร (Administration) ซึ่งมักใช้กับการบริหารกิจการสาธารณะ หรือการบริหารราชการ^๓

การจัดการ (Management) คือ กระบวนการประสานกิจกรรมหรืองานต่าง ๆ เข้าด้วยกัน^๔ จุดมุ่งหมายของการจัดการ คือ เพื่อทำงานจนบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ^๕ การจัดการเป็นศิลปะในการใช้บุคคลอื่นร่วมกับปัจจัยในการจัดการ^๖

การจัดการเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งภายในองค์กร ซึ่งมีลำดับการทำงานเป็นขั้นตอน มีกลุ่มบุคคลเป็นกลไกสำคัญในการบริหารงาน มีทรัพยากรอื่น ๆ และกอบด้วยเงินทุน เครื่องจักร และวัสดุครุภัณฑ์ต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบ^๗ ในขณะที่ การบริหารเป็นการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting Things Done Through Other People)^๘

^๒พิมลจรรย์ นามรัตน์ และเสนห์ จุ้ยโต, “แนวคิดเกี่ยวกับองค์การและการจัดการ”, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, องค์การและการจัดการ, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖-๑๗.

^๓กมล ภูประเสริฐ และคณะ, การบริหารและการจัดการวัดผลและประเมินผลการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๕), หน้า ๕.

^๔P. Robbins Stephen and M. Coulter, **Management**, 7thed., (New Jersey: Prentice Hall International Lnc., 2002), p.6.

^๕ประยูทธ์ เจริญสวัสดิ์, การบริหารงานบุคคล, (กรุงเทพมหานคร: กรมพลศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๐), หน้า ๓.

^๖สัมพันธ ภูไพบูลย์, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: พิกษ์อักษร, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖.

^๗ธีรวุฒิ บุญยโสภณ และวีระพงษ์ เฉลิมจิระรัตน์, พื้นฐานการบริหารงานอุตสาหกรรม, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒.

^๘พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓-๔.

นอกจากนี้ ได้มีการให้ความหมายของการจัดการว่า หมายถึง กระบวนการที่กำหนดและบำรุงรักษาไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมของบุคคล เพื่อให้มีการดำเนินงานในภารกิจนั้นบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด^๙

กระบวนการจัดการ เป็นกระบวนการที่ผู้จัดการใช้ศิลปะและกลยุทธ์ต่าง ๆ ดำเนินกิจการตามขั้นตอนต่าง ๆ โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในองค์การ การตระหนักถึงความสามารถ ความถนัด ความต้องการและความมุ่งหวังด้านความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของสมาชิกในองค์การควบคู่ไปด้วยองค์การจึงจะสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้^{๑๐}

การจัดการ (Management) คือ การใช้ศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น^{๑๑} โดยจะเน้นการปฏิบัติการให้เป็นไปตามนโยบายหรือแผนที่วางไว้ซึ่งนิยมใช้ในการจัดการธุรกิจ (Business Management) ดังเช่นที่ ผู้จัดการ คือ บุคคลในองค์กรซึ่งทำหน้าที่รับผิดชอบต่อกิจกรรมในการบริหารทรัพยากรและกิจการงานอื่น ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ขององค์กร^{๑๒} กล่าวได้ว่า การจัดการ คือ ศิลปะ ในการใช้คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ขององค์กรและนอกองค์กร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๓}

สรุปได้ว่า การจัดการเป็นกระบวนการทางสังคมที่มีบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ร่วมกันทำงานให้บรรลุสำเร็จตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยวิธีการที่เหมาะสม และต้องใช้ศาสตร์และศิลป์ในการทำงานเพื่อให้เกิดความร่วมมือในการทำงาน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยทรัพยากรทางการจัดการเพื่อสนับสนุนให้การจัดการประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ อย่างไรก็ตาม หลักการดังกล่าวนี้ไม่เพียงแต่นำมาใช้ในวงการธุรกิจเท่านั้น ยังสามารถนำไปใช้กับการเมือง ศาสนา การทหาร และกิจกรรมสาขาอื่น ๆ ด้วย

^๙Harold Karold & Heing Weihrich, **Management**, (Singapore: Mc Graw-Hill Book Company, 1998), p. 4.

^{๑๐}พยอม วงศ์สารศรี, **องค์การและการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร: พรานนกการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖.

^{๑๑}Don Hellriegel, **Management**, 3rd ed. (Boston: Addison-Wesley Publishing Company, Inc., 1982), p. 6.

^{๑๒}ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, **องค์การและการจัดการ (ฉบับสมบูรณ์)**, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘-๑๙.

^{๑๓}สมคิด บางโม, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๖๑.

๒.๑.๒ ความสำคัญของการจัดการ

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ความสำคัญของการจัดการ จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

กระบวนการทำงานหรือการจัดการมีความสำคัญต่อองค์กรธุรกิจ เพราะทุกขั้นตอนมีผลต่อความสำเร็จที่จะทำให้เกิดผลกำไรและช่วยให้องค์กรธุรกิจสามารถดำเนินการต่อไปได้ เพราะการจัดการเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ถ้าเราสังเกตข่าวสารสำคัญในรายการโทรทัศน์ วิทยุ และวารสารที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจ ไม่ว่าจะเป็นภายในหรือต่างประเทศ จะพบว่าเนื้อหาข่าวจะเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและผลกระทบที่จะพึงมีต่อการดำเนินงานของธุรกิจในอนาคต เช่น การส่งเสริมการลงทุนในอุตสาหกรรม ดัชนีทางเศรษฐกิจ หรือ การเปิดเสรีทางการค้า เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนถึงความสำคัญ โดยเฉพาะการประกอบธุรกิจในโลกปัจจุบันที่เกิดการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยี ตลอดจนกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของธุรกิจ เช่น ผู้ขายวัตถุดิบ ลูกค้า และคู่แข่ง เป็นต้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำงานขององค์กรในด้านต่าง ๆ เช่น การตลาด การเงิน การผลิต และการบริการ แม้กระทั่งการดำเนินงานภายในองค์กรก็ล้วนแต่ได้รับผลกระทบด้วยกันทั้งสิ้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้สร้างแรงกดดันให้กับองค์กร ทั้งในด้านระยะเวลาของการตอบสนองที่หตุสั้นลง ตลอดจนความสลับซับซ้อนที่เพิ่มขึ้นของกระบวนการทางธุรกิจ ส่งผลให้ผู้บริหารต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล สามารถตัดสินใจในโอกาสหรือปัญหาที่เผชิญอยู่ โดยคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นทั้งในระยะสั้นและระยะยาวอย่างเหมาะสม^{๑๔}

การจัดการถือว่า มีความสำคัญต่อการพัฒนาองค์กรให้มีความเจริญก้าวหน้า และถือว่ามีมาควบคู่กับการดำรงชีพของมนุษย์แต่ดึกดำบรรพ์โดยสามารถชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการจัดการได้ดังต่อไปนี้

๑. การจัดการได้รับการพัฒนามาควบคู่กับการดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นเวลาช้านานและช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข
๒. จำนวนประชากรของโลกและของแต่ละประเทศเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นผลทำให้องค์กรต่าง ๆ ต้องให้ความสำคัญต่อการขยายงานด้านการจัดการให้กว้างขวางและเป็นระบบมากยิ่งขึ้น
๓. การจัดการเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าของสังคม โดยเฉพาะทางด้านอุตสาหกรรมที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปอย่างไม่หยุดยั้ง

^{๑๔} ธีรพันธุ์ เขจรนันท์, การจัดการเชิงกลยุทธ์ (ฉบับปรับปรุงใหม่), (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙.

๔. การจัดการเป็นวิธีการที่สำคัญ ที่จะนำสังคมและประเทศชาติไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคข้อมูลสารที่ไร้พรมแดนดังเช่นปัจจุบันนี้

๕. การจัดการ เป็นลักษณะของการให้บุคคลต่าง ๆ ในองค์การได้มีโอกาสร่วมมือกันทำงาน เป็นปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในหมู่ผู้ปฏิบัติงานร่วมกัน

๖. แม้แต่ชีวิตประจำวันของมนุษย์เรา ไม่ว่าจะอยู่ในเรื่องของครอบครัวหรือในที่ทำงาน ก็ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับจัดการทั้งสิ้น ดังนั้น ชีวิตและการงานจะประสบผลสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับจัดการทั้งสิ้น

๗. การจัดการเป็นสมองขององค์การ การที่องค์การจะประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ได้จำเป็นต้องอาศัยการจัดการที่ดี เช่น มีการวางแผนและการตัดสินใจที่ดี เป็นต้น

๘. การจัดการทำให้มีการกำหนดขอบเขตในการทำงานของบุคลากรในองค์การ โดยทำงานไม่ให้ซ้ำซ้อนกัน มีการปฏิบัติงานด้วยความราบรื่น รวดเร็ว มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๙. การจัดการทำให้เกิดการแสวงหาวิธีการที่ดีที่สุดในการปฏิบัติงานให้องค์การบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างครบถ้วน

๑๐. การจัดการทำให้เกิดเทคนิคและวิธีการทำงานที่ทำให้สมาชิกในองค์การเกิดสำนึก ร่วมกันในการปฏิบัติงาน มีความเต็มใจและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในการทำงานร่วมกัน ทำให้มีความสุขในการทำงาน อันนำไปสู่ผลิตผลที่น่าพึงพอใจขององค์การได้

๑๑. การจัดการทำให้เกิดกระบวนการในการสร้างขวัญกำลังใจในการทำงานของสมาชิกในองค์การ อันเป็นแรงจูงใจและขับเคลื่อนให้เกิดความขยันหมั่นเพียรต่อการทำงานที่ส่งผลให้องค์การประสบผลสำเร็จด้วยดี

๑๒. การจัดการทำให้การพัฒนาศักยภาพของมนุษยชาติที่จะต้องบริหารองค์การไม่ให้มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ที่มนุษย์ควรอยู่ร่วมกับโลกและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนตลอดไป

สรุปได้ว่า เนื่องจากการจัดการเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ในการทำงาน ดังนั้น จึงมีความสำคัญต่อความสำเร็จขององค์การและการพัฒนาองค์การให้มีความเจริญก้าวหน้า เพราะการจัดการที่ดีย่อมกระบวนกรที่ทำให้เกิดการแสวงหาวิธีการที่ดีที่สุดในการปฏิบัติงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างครบถ้วน การจัดการจึงเป็นเรื่องสำคัญและมีความจำเป็นต่อแวดวงวิชาการและผู้ปฏิบัติงานทั้งหลาย เพื่อปฏิบัติหรือประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อองค์การนั้น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๒.๑.๒ ประเภทของการจัดการ

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ประเภทของการจัดการ จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

การจัดการ ๒ ประเภท คือ การจัดการภาครัฐและการจัดการภาคเอกชน หรือการบริหารรัฐกิจกับการบริหารธุรกิจ ทั้งสองประเภทนี้ทั้งความคล้ายคลึงและความแตกต่างกันหลายประการ ในส่วนที่มีคล้ายคลึงกันนั้นจะเห็นได้ว่า ทั้งสองฝ่ายมีจุดร่วมที่ต่างฝ่ายก็มุ่งเน้นในเรื่องการบริหารจัดการ ซึ่งเกี่ยวข้องในเรื่องของการร่วมมือดำเนินการหรือปฏิบัติการของกลุ่มบุคคลที่มุ่งสู่การบรรลุเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้น อย่างไรก็ตาม การจัดการภาครัฐหรือการบริหารรัฐกิจก็มีเอกลักษณ์ของตนเองแตกต่างจากการจัดการภาคเอกชนหรือการบริหารธุรกิจในเรื่องสำคัญอยู่หลายประการ

ก. การจัดการภาครัฐหรือการบริหารรัฐกิจ

การบริหารงานภาครัฐ (Public Administration) ให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติตามกรอบแนวคิดหรือตัวแบบระบบราชการในอุดมคติ ซึ่งโดยหลักการแล้ว การบริหารงานภาครัฐจะเน้นการแบ่งงานกันทำตามแนวราบ การแบ่งงานกันทำตามแนวตั้งหรือมีการใช้สายบังคับบัญชายึดหลักกฎหมายและบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร กฎระเบียบ การเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่งตามหลักอาวุโสและความสามารถ แยกผลประโยชน์ส่วนตัวออกจากผลประโยชน์ขององค์การ^{๑๕} การบริหารรัฐกิจ (Public Administration) หรือรัฐประศาสนศาสตร์ พิจารณาได้เป็น ๒ นัย คือ ในฐานะเป็นสาขาวิทยาการศึกษา (Discipline of Study) เรียกว่า วิชารัฐประศาสนศาสตร์หรือวิชาบริหารรัฐกิจ ซึ่งเป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับการบริหารงานของรัฐ เป็นศาสตร์หรือวิชาการซึ่งสามารถศึกษาได้อย่างเป็นระบบมีกฎเกณฑ์และหลักการ และในฐานะที่เป็นกิจกรรม (Activities) ซึ่งมีความหมายตรงกับคำว่า การบริหารงานสาธารณะหรือกิจกรรมการบริหารงานสาธารณะ ครอบคลุมทั้งการบริหารราชการทั้งราชการพลเรือนและทหาร เป็นกิจกรรมที่ราชการปฏิบัติและต้องปฏิบัติ

การบริหารงานของรัฐในแนวนี้ได้รับความนิยมอย่างมากในอดีต เพราะทำให้เกิดความมีประสิทธิภาพ และความยุติธรรม สามารถควบคุมการใช้อำนาจดุลพินิจ และทุจริตประพฤติมิชอบ ป้องกันการแทรกแซงทางการเมือง และการเล่นพรรคเล่นพวก^{๑๖} แต่ต่อมากลับพบปัญหามากมาย คือ วิธีการบริหารงานภาครัฐแบบดั้งเดิมยึดการบังคับบัญชาตามลำดับชั้นไม่สามารถตอบสนองความ

^{๑๕}วรเดช จันทรศร, **ปรัชญาการบริหารภาครัฐ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สหายบล็อกและการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๗-๒๘.

^{๑๖}ทศพร ศิริสัมพันธ์, “ทิศทางและแนวโน้มของรัฐประศาสนศาสตร์”, ใน **ประมวลสาระชุดวิชาแนวคิดทฤษฎี และหลักการรัฐประศาสนศาสตร์ หน่วยที่ ๑๕**, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๑), หน้า ๔๔๓.

ต้องการของยุคสมัยที่เต็มไปด้วยความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างฉับไวได้ ระบบบริหารราชการที่ไม่ยืดหยุ่น การปฏิบัติงานโดยยึดแบบแผนตามขั้นตอนปฏิบัติงานอย่างเคร่งครัด มีขอบเขตงานที่แคบ รวมทั้งมีตัวแบบการปฏิบัติการณ์และวัฒนธรรมที่เน้นความต้องการภายในเป็นหลัก ทั้งหมดนี้ไม่เหมาะสมอย่างยิ่งในการรับมือกับปัญหาซึ่งมักอยู่นอกเหนือขอบเขตการควบคุมของหน่วยงานภาครัฐ

๑๗

ปัจจุบัน องค์ความรู้ทางรัฐประศาสนศาสตร์มีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก มีลักษณะเป็นพลวัตมากขึ้น เรียกว่า การจัดการภาครัฐสมัยใหม่ (New Public Management: NPM) ซึ่งมีฐานแนวคิดจากการส่งเสริมให้ใช้กลไกตลาด (Market Mechanism) และวิธีการบริหารอย่างมืออาชีพ (Managerialism) ในการดำเนินภารกิจของรัฐในด้านต่าง ๆ โดยสาระสำคัญของแนวคิดการจัดการภาครัฐสมัยใหม่สามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. ให้ความสำคัญกับการบริหารอย่างมืออาชีพ (Professional Management) กล่าวคือ เน้นความเป็นอิสระของผู้บริหารหน่วยงานภาครัฐในการใช้ดุลยพินิจตัดสินใจในการบริหาร งานเพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการปฏิบัติงานที่สามารถนำไปสู่การบรรลุผลสำเร็จที่พึงประสงค์

๒. เน้นการกำหนดวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติราชการที่ชัดเจน (Clear Objectives) พร้อมทั้งกำหนดตัวชี้วัดผลสำเร็จในการปฏิบัติงานอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้ เพื่อให้การปฏิบัติภารกิจของรัฐสามารถนำไปสู่ผลสำเร็จที่ต้องการ (Accountable for Results) มากกว่าการให้ความสำคัญกับระเบียบปฏิบัติราชการหรือแบบแผนและขั้นตอนต่าง ๆ เป็นหลัก

๓. เชื่อมโยงผลสำเร็จของการปฏิบัติงานเข้ากับการจัดสรรทรัพยากรของภาครัฐ และส่งเสริมให้มีระบบการให้รางวัลตอบแทนที่ผลสำเร็จในการปฏิบัติราชการ เพื่อให้ผู้บริหารและผู้ปฏิบัติเกิดแรงจูงใจในการปฏิบัติงานที่มุ่งสู่ผลสำเร็จขององค์การอย่างสูงสุด

๔. ปรับปรุงโครงสร้างองค์การและระบบการทำงานให้มีขนาดเล็กกระทัดรัด มีความคล่องตัว และสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ทั้งนี้ อาจใช้การดำเนินการจ้างเหมาโดยภาคเอกชน (Contract-out) หรืออาจให้ดำเนินการโดยประชาชนได้

๕. ส่งเสริมให้มีระบบแข่งขันในการจัดบริการสาธารณะ (Contestability) โดยองค์การรัฐหรือองค์กรอื่น อันจะนำไปสู่การปรับปรุงประสิทธิภาพและคุณภาพในการจัดบริการสาธารณะ

^{๑๗}โกลด์สมิท สตีเฟ่น, การบริหารงานภาครัฐแบบเครือข่าย: มิติใหม่ของภาครัฐ, (กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์เปอร์เน็ท, ๒๕๕๒), หน้า ๒๗.

๖. ปรับเปลี่ยนวิธีการบริหารให้มีความทันสมัย และส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีและเทคนิควิธีการบริหารจัดการในภาคเอกชนมาใช้ในการบริหารงานภาครัฐ (Business-Like Management)

๗. ส่งเสริมวินัยทางการเงินการคลัง เน้นการใช้จ่ายที่ประหยัดและก่อให้เกิดความคุ้มค่าของการใช้ทรัพยากรภาครัฐที่มีอย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์ต่อสาธารณะอย่างสูงสุด^{๑๘}

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการส่วนหนึ่งกลับโจมตีว่าแนวคิดการจัดการภาครัฐสมัยใหม่นั้นขาดกรอบแนวคิดที่ชัดเจน และขาดเอกลักษณ์ขององค์ความรู้ นอกจากนี้ การนำปรัชญาพื้นฐานของการจัดการแบบภาคเอกชนและกลไกตลาดมาใช้ในการบริหารงานภาครัฐอาจทำให้คุณค่าเรื่องความเป็นธรรมทางสังคม (Social Equity) ผลประโยชน์สาธารณะ (Public Interest) ถูกกลืนหายไป แต่กระนั้นก็ตาม นักวิชาการจำนวนมากต่างยอมรับว่าแนวคิดการจัดการภาครัฐสมัยใหม่ได้มีส่วนช่วยในการปรับมโนทัศน์ของ รัฐประศาสนศาสตร์แบบดั้งเดิมไปสู่รัฐประศาสนศาสตร์ในความหมายที่มีความเป็นพลวัตมากขึ้น อันจะช่วยให้การปฏิบัติการกิจของรัฐสร้างคุณค่าให้แก่สังคมได้อย่างเหมาะสมเพิ่มขึ้นเช่นกัน^{๑๙}

ข. การจัดการภาคเอกชนหรือการบริหารธุรกิจ

การจัดการภาคเอกชนหรือการบริหารธุรกิจเป็นการจัดการกิจกรรมทางเศรษฐกิจอันเกี่ยวข้องกับการผลิต การแลกเปลี่ยน การซื้อการขาย อันก่อให้เกิดกำไรเป็นผลตอบแทน^{๒๐} โดยบุคคลหรือคณะบุคคลร่วมกันเพื่อผลิตหรือจำหน่ายสินค้าและบริการ โดยมุ่งหวังผลกำไร ขณะเดียวกันก็มีความเสี่ยงต่อการขาดทุน ธุรกิจมีความเกี่ยวข้องกับการกระทำของมนุษย์ในส่วนของผลิต การแลกเปลี่ยน และการบริโภค ธุรกิจจึงเป็นองค์กรที่เสนอขายสินค้าและบริการ ซึ่งในอดีตธุรกิจเป็นการกระทำเฉพาะในครัวเรือน มีการผลิตสินค้าและบริการสำหรับตนเองและครอบครัวเท่านั้น การดำเนินธุรกิจมีรูปแบบต่าง ๆ กัน คือ กิจการเจ้าของคนเดียว ห้างหุ้นส่วน และบริษัทจำกัด ฯลฯ โดยคณะบุคคลที่ดำเนินธุรกิจด้วยกันย่อมมีผลประโยชน์ร่วมกัน^{๒๑} ดังนั้น บรรดาผู้ประกอบธุรกิจจึงมีเป้าหมายสำคัญ ดังนี้

^{๑๘} ทศพร ศิริสัมพันธ์ อ่างโน วีระศักดิ์ เครือเทพ, รัฐประศาสนศาสตร์: ขอบข่ายและการประยุกต์ใช้ องค์ความรู้, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๕๘-๕๙.

^{๑๙} D.G. Mathiasen, "The New Public Management and Its Critics", *International Public Administration Journal*, Vol. 2 No. 1 (1999): p. 90-111.

^{๒๐} นภัศกร วรรณิธิปรีชา, ธุรกิจ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์รวมหนังสือกรุงเทพ ฯ, ๒๕๓๗), หน้า ๒.

^{๒๑} วรณา ทองเจริญศิริกุล และอุไรวรรณ บุญอาจ, ธุรกิจทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร: เอมพันธ์, ๒๕๔๕), หน้า ๒.

๑. เพื่อมุ่งหวังผลกำไร กำไรจะเป็นผลตอบแทนกลับคืนให้กับเจ้าของกิจการที่ได้ลงทุนในการดำเนินธุรกิจ ในการผลิตสินค้าและบริการต่าง ๆ สนองความต้องการของผู้บริโภค

๒. เพื่อมุ่งหวังที่จะทำให้กิจการอยู่รอด เจ้าของกิจการเมื่อได้ลงทุนดำเนินกิจการต่าง มุ่งหวังให้กิจการดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่องไม่หยุดชะงักหรือปิดกิจการ สามารถผลิตสินค้าและบริการต่าง ๆ ให้กับผู้บริโภคได้อย่างต่อเนื่อง

๓. เพื่อมุ่งหวังความเจริญเติบโต กิจการนอกเหนือจากการบริหารงานให้กิจการอยู่รอดแล้ว กิจการยังต้องการความเจริญก้าวหน้า มีการเพิ่มขยายขอบเขตการดำเนินงาน มีการผลิตสินค้าใหม่ ๆ ออกสู่ตลาด ขยายสาขาเพิ่ม ลงทุนในธุรกิจใหม่ ทำให้กิจการมีฐานะและสินทรัพย์ของกิจการมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น

๔. เพื่อมุ่งหวังสนองความรับผิดชอบต่อสังคม การประกอบธุรกิจผู้ประกอบการจะต้องมีความรับผิดชอบต่อสังคม ทั้งสังคมภายในและสังคมภายนอกของกิจการ เช่น มีความรับผิดชอบต่อผู้ถือหุ้น พนักงาน ลูกค้า สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ แหล่งชุมชน ฯลฯ ไม่เอา راحتเอาเปรียบ หรือสร้างปัญหาให้กับสังคม^{๒๒}

ทุกคนล้วนแต่เคยติดต่อหรือทำธุรกิจด้วยกันทั้งสิ้น ไม่จะเป็นบทบาทของผู้ผลิต ผู้ขาย หรือผู้ซื้อ ธุรกิจเป็นองค์กรที่ให้สินค้าและบริการตามที่ผู้บริโภคต้องการ ธุรกิจสามารถแบ่งออกได้หลายรูปแบบ เช่น ธุรกิจการผลิต ได้แก่ โรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ ส่วนธุรกิจที่ทำหน้าที่จัดจำหน่ายสินค้าและบริการ เช่น กิจการค้าปลีก ค้าส่ง นายหน้า และตัวแทน ฯลฯ^{๒๓}

เมื่อพิจารณาในเชิงเป้าหมาย พบว่า องค์กรภาครัฐมีเป้าหมาย คือ Maximized Social Welfare หมายถึง ตอบสนองต่อสังคม อันมีประชาชนเป็นสมาชิกนั้น ทำให้ประชาชน สังคม อยู่ดีกินดี มีความสุข บรรลุความต้องการของประชาชนภายในประเทศ ส่วนองค์กรเอกชนมีเป้าหมายคือ Maximized Profit หมายถึง เพื่อกำไรสูงสุด อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบของกิจการของรัฐและเอกชน สามารถสรุปประเด็นสำคัญของความแตกต่างระหว่างภาครัฐและเอกชนได้ ดังนี้

^{๒๒}สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการประกอบธุรกิจ, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๑), หน้า ๒-๓.

^{๒๓}วรรณภา ทองเจริญศิริกุล และอุไรวรรณ บุญอาจ, ธุรกิจทั่วไป, หน้า ๓.

๑. ปัจจัยสิ่งแวดล้อม

ภาครัฐให้ความสำคัญกับตลาดในระดับที่ต่ำกว่าเอกชน ทำให้มีแรงจูงใจเรื่องลดต้นทุน การปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลน้อยกว่าภาคเอกชน มีการกระจายความมีประสิทธิภาพไปให้ปัจจัยต่าง ๆ น้อยกว่าภาคเอกชนรวมถึงการเข้าถึงตัวชี้วัดของเรื่องตลาดและข้อมูลของภาครัฐมีน้อยกว่าภาคเอกชน นอกจากนี้ ภาครัฐมีข้อจำกัดในด้านกฎหมายและความเป็นทางการมากกว่าภาคเอกชนทำให้มีข้อจำกัดในการปฏิบัติงานมากกว่าภาคเอกชน เช่น มีความอิสระในการตัดสินใจน้อยกว่า อีกทั้ง ภาครัฐยังมีแนวโน้มถูกควบคุมและค้ำึงในรายละเอียดมากกว่าภาคเอกชน รวมถึงต้องพบกับแหล่งอิทธิพลจากภายนอกมากกว่า นอกจากนี้ ภาครัฐยังได้รับอิทธิพลจากการเมืองมากกว่าภาคเอกชน จะเห็นได้ว่าภาครัฐมักจะได้รับอิทธิพลในการตัดสินใจจากกลุ่มหลากหลายภายนอกมากกว่า เช่น การเจรจาต่อรอง ความเห็นของสาธารณชน และการตอบสนองของกลุ่มผลประโยชน์ การต้องให้การสนับสนุนผู้มีสิทธิเลือกตั้งมากกว่า เช่น กลุ่มลูกค้า และกลุ่มผู้มีอำนาจ

๒. การดำเนินงานขององค์กร

องค์กรของรัฐมีอำนาจในการดำเนินงานมากกว่าภาคเอกชน องค์กรของรัฐมีขอบเขตในการดำเนินงานกว้างกว่าภาคเอกชน เช่น ต้องคำนึงถึงประโยชน์สาธารณะ องค์กรของรัฐต้องถูกตรวจสอบการกระทำจากสาธารณชนมากกว่าภาคเอกชน องค์กรของรัฐถูกคาดหวังว่า เจ้าหน้าที่ต้องปฏิบัติงานด้วยความยุติธรรมหน้าที่ความรับผิดชอบ และชื่อเสียงสุจริตมากกว่าภาคเอกชน โครงสร้างภายในและกระบวนการทำงานขององค์กรของรัฐ มีวัตถุประสงค์ เกณฑ์การประเมินผล และตัดสินใจยุ่งยากกว่าภาคเอกชน ทำให้มีแนวโน้มที่จะเกิดความขัดแย้งมากกว่าภาคเอกชน ภาครัฐมีความอิสระในการตัดสินใจ และมีความยืดหยุ่นน้อยกว่าภาคเอกชน ภาครัฐมีอำนาจในการควบคุม กำกับ ผู้ใต้บังคับบัญชาที่อ่อนแอกว่าภาคเอกชน เนื่องจากมีศูนย์อำนาจหรือผู้บังคับบัญชาหลายคน ภาครัฐมีระเบียบที่เป็นทางการ มีความไม่เต็มใจที่จะมอบอำนาจและมีระดับในการบังคับบัญชามากกว่าภาคเอกชน ผู้บริหารสูงสุดของภาครัฐจะมีบทบาทในการอิงการเมืองมากกว่าผู้บริหารสูงสุดในภาคเอกชน ภาครัฐมีความระมัดระวัง มีความไม่ยืดหยุ่น มากกว่าภาคเอกชน แต่มีนวัตกรรมน้อยกว่าภาคเอกชน ภาครัฐมีการสับเปลี่ยนผู้บริหารสูงสุดบ่อย เนื่องจากมีการเปลี่ยนตัวนักการเมืองที่กำกับดูแลองค์กรของรัฐนั้น ทำให้เกิดปัญหาในการนำนโยบายไปปฏิบัติที่ไม่ต่อเนื่องทั้งนี้ภาครัฐจะมีความยุ่งยากในการวางแผนในเรื่องสิ่งจูงใจ เพราะไม่สามารถวัดความมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้อย่างชัดเจน เจ้าหน้าที่ขององค์กรของรัฐ จะมีความพึงพอใจในการทำงาน และมีความผูกพันกับภาระขององค์กรน้อยกว่าภาคเอกชน^{๒๔}

^{๒๔}Rainey H.G., Backoff R.W., & Levine, C.N., "Comparing Public and Private Organizations", *Public Administration Review*, (March-April 1976): pp. 56-57.

ไม่ว่าจะเป็นองค์กรหรือรัฐบาลหรืองานธุรกิจเอกชนต่างมีจุดมุ่งหมายสำคัญที่ต้องการให้ งานบรรลุวัตถุประสงค์อย่างประหัต มีประสิทธิภาพ และพัฒนาอยู่เสมอ องค์ประกอบที่สำคัญในการบริหารงาน คือ คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และการจัดการ ในบรรดาเหล่านี้เป็นที่ยอมรับกันว่าคนเป็น ปัจจัยที่สำคัญและมีค่าในแต่ละองค์การ จะมีงานที่รับผิดชอบอยู่จำนวนหนึ่งซึ่งจะต้องปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลตามเป้าหมาย ดังนั้น ในแต่ละองค์การจึงต้องมีบุคคล ซึ่งเรียกว่า ข้าราชการบ้างเจ้าหน้าที่บ้าง หรือพนักงานบ้างเป็นผู้ปฏิบัติงาน งานจึงสำเร็จและได้ผลตามเป้าหมายโดยทั่วไป การเลือกสรรบุคคล เข้ามาทำงานในหน่วยราชการ หรือองค์การธุรกิจขนาดใหญ่ ๆ จะมีการกำหนดหลักเกณฑ์เป็นอย่างดี เช่น มีการกำหนดพื้นความรู้ มีการสอบแข่งขันสอบคัดเลือก เมื่อผ่านการทดสอบแข่งขันหรือการสอบ คัดเลือกได้แล้วยังกำหนดให้มีการทดลองปฏิบัติงานระยะหนึ่งก่อน เมื่อปรากฏว่าเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่แล้วจะบรรจุแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งประจำอีกต่อไป แต่ การบรรจุแต่งตั้งบุคคลเข้าปฏิบัติงานดังกล่าวแม้จะมีการกำหนดคุณสมบัติและกฎเกณฑ์ไว้อย่างดีแล้ว ก็ไม่ได้เป็นเครื่องประกันที่ดีในการคัดเลือกบุคลากรได้เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่เสมอไป ทั้งนี้ เพราะปัจจุบันนี้วิทยาการต่าง ๆ ได้เจริญรุดหน้าไปมากได้มีการค้นพบหลักการและกฎเกณฑ์ใหม่ ๆ ซึ่งนำมาใช้แทนของเก่าได้อย่างดี ดังนั้นคนที่เคยเหมาะสมอยู่ในระยะแรกเข้าทำงานอาจกลายเป็น คนที่ไม่เหมาะสมไปได้โดยง่ายในระยะเวลาต่อมา ประกอบกับบุคลากรเมื่อปฏิบัติงานไปนาน ๆ อาจเกิดความเบื่อหน่าย ความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงานน้อยลง ดังนั้น หากได้มีการเพิ่มพูน ความรู้ ความสามารถ ความชำนาญและให้ประสบการณ์ใหม่ ๆ ย่อมทำให้บุคคลเกิดความ กระตือรือร้น อันเป็นผลให้การทำงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น^{๒๕}

สรุปได้ว่า หากพิจารณาโดยใช้ลักษณะขององค์การเป็นหลัก พบว่า สามารถจำแนก ประเภทของการจัดการได้ ๒ ประเภท คือ การจัดการภาครัฐและการจัดการภาคเอกชน หรือการ บริหารรัฐกิจกับการบริหารธุรกิจ ทั้งสองประเภทยังมีความคล้ายคลึงและความแตกต่างกันหลาย ประการ ในส่วนที่มีคล้ายคลึงกันนั้นจะเห็นได้ว่า ทั้งสองฝ่ายมีจุดร่วมที่ต่างฝ่ายก็มุ่งเน้นในเรื่องการ บริหารจัดการ ซึ่งเกี่ยวข้องในเรื่องของการร่วมมือดำเนินการหรือปฏิบัติการของกลุ่มบุคคลที่มุ่งสู่การ บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้น อย่างไรก็ตาม การจัดการภาครัฐหรือการบริหารรัฐกิจก็ มีเอกลักษณ์ของตนเองแตกต่างจากการจัดการภาคเอกชนหรือการบริหารธุรกิจในเรื่องสำคัญอยู่หลาย ประการ อาทิ การจัดการภาครัฐให้ความสำคัญกับตลาดในระดับที่ต่ำกว่าเอกชน และการจัดการ ภาครัฐมักได้รับอิทธิพลในการตัดสินใจจากกลุ่มหลากหลายภายนอกมากกว่า เช่น การเจรจาต่อรอง หรือความเห็นของสาธารณชน เป็นต้น

^{๒๕}พยอม วงศ์สารศรี, องค์กรและการจัดการ, หน้า ๓.

๒.๑.๔ ลักษณะของการจัดการ

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ลักษณะของการจัดการ จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

การจัดการเป็นการแสวงหาและการผสมผสานทรัพยากรที่สำคัญ ๓ ประเภท คือ มนุษย์ การเงิน และทรัพยากรด้านกายภาพ เพื่อที่จะได้บรรลุเป้าหมายหลักขององค์การในการผลิตสินค้าหรือบริการ ซึ่งเป็นที่ปรารถนาของสังคม โดยมีลักษณะสำคัญ คือ

๑. การทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จโดยลำพังคนเดียว ไม่ใช้การบริหารหรือการจัดการ การบริหารหรือการจัดการเกิดขึ้นในบริบทของกลุ่ม โดยอย่างน้อยที่สุดกลุ่มนั้นจะต้องมีจำนวนสมาชิกตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป

๒. กลุ่มบุคคลดังกล่าวจะต้องมีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน และผู้จัดการจะมีบทบาทสำคัญในการชี้แนะให้แนวทางในการกำหนดเป้าหมายของกลุ่ม หรือเป็นผู้ที่กำหนดเป้าหมายของกลุ่มเอง ในกรณีที่เป้าหมายของกลุ่มมิได้กำหนดจากภายนอกหรือจากหน่วยงานระดับเหนือขึ้นไป

๓. การจัดการเป็นงานด้านสมอง ใช้ความคิด ปฏิภาณและการตัดสินใจ เพื่อสร้างเงื่อนไขและรักษาไว้ซึ่งเงื่อนไขสำหรับการบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม^{๒๖}

๔. มีวัตถุประสงค์ที่แน่นอน กล่าวคือ จะต้องรู้ว่า จะดำเนินการไปทำไม เพื่ออะไร และต้องการอะไรจากการดำเนินการ เช่น ต้องมีวัตถุประสงค์ในการให้บริการ หรือในการผลิตต้องรู้ว่า จะผลิตเพื่อใคร ต้องการผลตอบแทนเช่นใด ถ้าหาไม่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์แล้วก็ไม่มีความหมายที่จะบริหารการดำเนินงานต่าง ๆ จะไม่มีผลสำเร็จ เพราะไม่มีเป้าหมายกำหนดไว้แน่นอน

๕. มีทรัพยากรในการบริหาร ได้แก่ วัตถุและเครื่องใช้เพื่อประกอบการดำเนินงานรวมไปถึงความสามารถในการจัดการ ทรัพยากรในการบริหาร ได้แก่ 4M's คือ มนุษย์ (Man) เงิน (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Material) และความสามารถในการจัดการ (Management) หรือ 6M's ที่มีเครื่องจักร (Machine) และตลาด (Market) เพิ่มเข้ามาซึ่งในปัจจุบันมีความจำเป็นมากขึ้น

๖. มีการประสานงานระหว่างกัน หรือเรียกได้ว่ามีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน กล่าวคือ เป้าหมายและวัตถุประสงค์รวมทั้งทรัพยากรในการบริหารทั้ง 4Ms หรือ 6Ms ดังกล่าว จะต้องมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน หรือกล่าวได้ว่าจะต้องมีระบบของการทำงานร่วมกัน และที่เกิดขึ้นจริง การนำปัจจัยทั้งหลายเบื้องต้นมาไว้ร่วมกันแล้วไม่เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ไม่เกิดความสัมพันธ์ ระหว่างกัน การบริหารก็จะไม่เกิดขึ้น

^{๒๖}ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, วิทยาการบริหารสำหรับนักบริหารมืออาชีพ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๓-๔.

๗. มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ในการบริหารจัดการงานนั้น สิ่งทีวัดผลสำเร็จของงานว่าบรรลุเป้าหมายของวัตถุประสงค์ขององค์การ คือ ประสิทธิภาพขององค์การ ซึ่งหมายถึง ความสามารถขององค์การในอันที่จะบริหารงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การในการใช้ทรัพยากรขององค์การที่มีอยู่ระยะสั้น โดยเปรียบเทียบกับปัจจัยนำเข้าและค่าใช้จ่ายกับปัจจัยนำออกและรายได้ขององค์การ^{๒๗}

สรุปได้ว่า โดยทั่วไป การจัดการ มีลักษณะเฉพาะที่สำคัญ คือ เป็นการทำงานร่วมกันของกลุ่มบุคคล ซึ่งหมายถึง บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป นั่นเอง ทั้งนี้ การจัดการมีลักษณะของการทำงานที่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน เป็นการทำงานโดยใช้สมองใช้ความคิดปฏิภาณและการตัดสินใจ เป็นการทำงานที่มีการกำหนดเป้าหมายไว้อย่างชัดเจน เป็นการทำงานที่ต้องอาศัยทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อประกอบการดำเนินงาน เป็นการทำงานที่ต้องมีการประสานงานร่วมกันหรือมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน และเป็นงานทำงานที่ต้องคำนึงถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลซึ่งถือเป็นสิ่งทีนำมาใช้ในการวัดผลสำเร็จของงาน

๒.๑.๕ หลักการของการจัดการ

จากการศึกษาเกี่ยวกับ หลักการของการจัดการ จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

การจัดการ คือ กระบวนการนำทรัพยากรการบริหารมาใช้ให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามขั้นตอนการบริหาร^{๒๘} การบริหารจัดการนั้นเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์กล่าวคือศาสตร์นั้นต้องรู้ (To Know) ในเนื้อหาทางการบริหารจัดการส่วนศิลป์เป็นการนำความรู้ไปปฏิบัติหรือทำ (To Do) ดังนั้นการจัดการจึงเป็นทั้งสองอย่างคู่กันผู้บริหารจัดการที่ประสบความสำเร็จจึงมักเป็นผู้ที่มีทั้งศาสตร์และศิลปะในการบริหารจัดการอยู่ในตัวเอง^{๒๙}

หลักการที่เป็นส่วนประกอบสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการบริหารจัดการ มี ๑๔ ประการ ดังนี้

๑. การแบ่งงานกันทำ (Division of Labor) คนงานควรจะได้รับกรมอบหมายหน้าที่ให้ปฏิบัติมากขึ้น หรือได้รับการกระตุ้นให้มีความรับผิดชอบ ในผลลัพธ์ของงานมากขึ้น ซึ่งหลักการนี้จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในองค์การยุคปัจจุบันได้

^{๒๗}สมคิด บางโม, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: วิทย์พัฒน์, ๒๕๔๕), หน้า ๖๒-๖๓.

^{๒๘}ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, องค์การและการจัดการ (ฉบับสมบูรณ์), หน้า ๒๑๑.

^{๒๙}สุพจน์ บุญวิเศษ, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการบริหาร, (ชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๒), หน้า ๙.

๒. อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ (Authority and Responsibility) ทั้งในส่วนของอำนาจหน้าที่แบบเป็นทางที่ได้มาจากตำแหน่งหน้าที่ของผู้บริหารในสายการบังคับบัญชา และอำนาจหน้าที่แบบไม่เป็นทางการจะได้รับจากความชำนาญงานของบุคคล (Expertise) ความรู้ทางด้านเทคนิค (Technical Knowledge) ความมีคุณค่าทางศีลธรรม (Moral Worth) และความสามารถในการนำ (Leading) ตลอดจนเน้นว่าอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบควรคู่กัน

๓. มีผู้บังคับบัญชาคนเดียว (Unity of Command) คำสั่งสองคำสั่ง (Dual Command) อาจก่อให้เกิดปัญหาในการทำงาน เช่น การรายงานจะมีความเกี่ยวข้อง ในเมื่อผู้ควบคุมสองคนได้ให้คำสั่งกับผู้ใต้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว ทำให้เกิดการสับสนในบางสถานการณ์ คำสั่งสองคำสั่งนี้ทำให้เกิดความยุ่งยากแก่ผู้บังคับบัญชา และทำให้เกิดการสับสนในลำดับชั้นของอำนาจหน้าที่แบบเป็นทางการ (Formal Hierarchy of Authority) การประเมินอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้บริหารในระบบผู้บังคับบัญชาสองคนจะเป็นการยาก และผู้บริหารจะไม่สนใจในความรู้สึก ผู้ใต้บังคับบัญชามักจะโกรธและอาจไม่ให้ความร่วมมือในอนาคต

๔. สายการบังคับบัญชาตามอำนาจหน้าที่ (Line of Authority) เป็นสายการบังคับบัญชาจากผู้บริหารในระดับบนสู่ผู้ปฏิบัติงานในระดับล่างขององค์การ ความสัมพันธ์ของการจำกัดความยาวของสายการบังคับบัญชา โดยการควบคุมจำนวนของระดับในลำดับชั้นของการบริหารจัดการ จำนวนที่ดีที่สุดที่ลำดับชั้นการบังคับบัญชา (Hierarchy) คือความยาวของการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้บริหารระดับสูงและพนักงานระดับล่าง รวมถึงความล่าช้าในการวางแผนและการจัดการ ซึ่งการจำกัดจำนวนของระดับชั้นการบังคับบัญชาให้น้อยลงจะทำให้ปัญหาในการติดต่อสื่อสารลดลง และองค์การจะมีการปฏิบัติงานที่รวดเร็วและมีความยืดหยุ่นมากขึ้น ภายในองค์การได้มีการแบ่งแยกแผนกต่างๆ ซึ่งแต่ละแผนกจะมีระดับชั้นการบังคับบัญชาโดยผู้บริหารในระดับกลางและระดับต้นของสาย การบังคับบัญชาแต่ละแผนก ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับผู้จัดการในระดับเดียวกันในแผนกอื่น ๆ ซึ่งปฏิสัมพันธ์นี้ช่วยในการตัดสินใจให้เร็วขึ้น สำหรับการทำงานข้ามแผนกหรือการทำงานข้ามสายนั้นเป็นการสร้างทีมงานข้ามสายซึ่งสามารถควบคุมโดยผู้นำของแต่ละทีม

๕. การรวมอำนาจ (Centralization) เป็นการรวมอำนาจของการบังคับบัญชาไว้ที่ผู้บริหารระดับสูงขององค์การ ซึ่งอำนาจหน้าที่จะไม่ได้รวมไว้ที่ผู้บริหารระดับสูงของสาย การบังคับบัญชา แต่เป็นการกำหนดว่า ควรมีการรวมอำนาจไว้ที่ผู้บริหารระดับสูงเท่าไร อย่างไร และมีการกระจายอำนาจให้กับผู้ใต้บังคับบัญชาและคนงานในระดับล่างอย่างไร สิ่งนี้ถือว่ามีสำคัญ เนื่องจากว่าจะมีผลกระทบต่อพฤติกรรมของพนักงานในทุกระดับขององค์การ

๖. การมีเป้าหมายเดียวกัน (Unity of Direction) เป็นการออกแบบหรือกำหนดแผนในการปฏิบัติงานของผู้บริหารและคนงานที่ใช้ทรัพยากรขององค์การ องค์การใดที่ไม่มี การวางแผนจะทำให้ขาดประสิทธิภาพและขาดประสิทธิผล ซึ่งจะไม่มีการมุ่งไปสู่กิจกรรมของกลุ่มหรือกิจกรรมของบุคคล แต่การวางแผนจะเริ่มที่ผู้บริหารระดับสูงทำงานเป็นที่ร่วมกับกลยุทธ์ขององค์การ ซึ่งจะต้องมีการติดต่อกับผู้บริหารในระดับกลางที่มีส่วนในการตัดสินใจว่า จะใช้ทรัพยากรขององค์การอย่างไร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามกลยุทธ์ หลักการในข้อนี้ ยึดหลักว่ากิจกรรมของแต่ละกลุ่มต้องมีจุดหมายและแผนเดียวกัน

๗. หลักความเสมอภาค (Equity) ความเสมอภาคคือ ความเป็นธรรม (Justice) ความยุติธรรม (Impartiality) และความเหมาะสม (Fairness) สำหรับสมาชิกทุกคนภายในองค์การ ในปัจจุบันพนักงานมีความต้องการความเสมอภาคมากขึ้นเป็นการจัดการที่ใช้หลักความเท่าเทียมกัน

๘. การออกคำสั่ง (Order) วิธีการจัดการซึ่งอยู่ในตำแหน่งนั้นในการจัดหาเพื่อให้องค์การได้รับประโยชน์สูงสุด และเป็นการจัดหางานให้แก่พนักงานโดยใช้ผังองค์การ (Organization Chart) เพื่อแสดงให้เห็นถึงตำแหน่งและหน้าที่ของพนักงานแต่ละคน และเป็นการชี้ชัดว่าตำแหน่งของพนักงานแต่ละคนอาจจะมีการเลื่อนขึ้นได้ในอนาคต การวางแผนเกี่ยวกับอาชีพได้รับความสนใจมากขึ้นในองค์การยุคปัจจุบัน เนื่องจากทรัพยากรมนุษย์ถือว่ามีความจำเป็นที่จะต้องให้การฝึกอบรม (Training) และการพัฒนากำลังแรงงาน (Developing) โดยองค์การจะกำหนดตำแหน่งหน้าที่สำหรับทุกคน และทุกคนจะเข้าใจตำแหน่งหน้าที่ของตน

๙. ความคิดริเริ่ม (Initiative) เป็นความสามารถของบุคคลในการกระทำสิ่งต่าง ๆ โดยปราศจากการสั่งการจากผู้บังคับบัญชา ผู้บริหารจะต้องกระตุ้นให้พนักงานมีความคิดริเริ่มซึ่งความคิดริเริ่มนับถือว่าเป็นจุดแข็งขององค์การ เนื่องจากจะสามารถสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ ได้ผู้บริหารมีความต้องการทักษะ (Skill) และไหวพริบ (Tact) เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างองค์การและความต้องการของพนักงาน และความสามารถ (Ability) จะทำให้เกิดความสมดุล ซึ่งเป็นสิ่งที่ชี้ชัดผู้บริหารระดับสูงในการพัฒนาและการบริหารงาน

๑๐. ความมีระเบียบวินัย (Discipline) เป็นการมุ่งให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่อง การเชื่อฟัง (Obedience) อำนาจ (Energy) คำขอร้อง (Application) และลักษณะของการแสดงความนับถือออกมา สำหรับอำนาจของผู้บังคับบัญชา ความมีระเบียบวินัยเป็นบุคลิกลักษณะ ที่เกี่ยวข้องกับผู้บริหารหลายๆ คนที่สามารถสร้างความน่าเชื่อถือให้กับผู้ปฏิบัติงานทั้งหมด และทำงานอย่างเข้มแข็งเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ ความมีระเบียบวินัยจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในองค์การกับคุณสมบัติของผู้นำภายในองค์การ และเป็นความสามารถของผู้บริหารในการที่จะปฏิบัติตามอย่างยุติธรรมอีกด้วย

๑๑. ค่าตอบแทน (Remuneration of Personnel) การให้รางวัลประกอบด้วยโบนัส และแผนการแบ่งกำไร เป็นการช่วยกระตุ้นการทำงานของพนักงานได้ การให้หรือการจ่ายค่าตอบแทนให้แก่พนักงานมีความสำคัญอย่างมากต่อความสำเร็จขององค์กร ระบบรางวัลที่มีประสิทธิภาพสามารถให้ความยุติธรรมทั้งพนักงานและองค์กร รวมทั้งสามารถกระตุ้นผลผลิตเพิ่มโดยการให้รางวัลเพื่อเป็นการสนับสนุนให้มีผลผลิตเพิ่มขึ้น โดยยึดหลักว่า การจ่ายค่าตอบแทนควรยุติธรรมและสนองตอบความพึงพอใจสูงสุดทั้งนายจ้างและลูกจ้างเท่าที่จะทำได้

๑๒. ความมั่นคงในงาน (Stability of Tenure of Personnel) ความมั่นคงในงานมีความสำคัญต่อการจ้างงานระยะยาว เมื่อพนักงานอยู่ในองค์กรซึ่งมีแนวโน้มจะทำงานเป็นทีมเป็นระยะเวลาอันยาวนาน โดยพยายามพัฒนาทักษะและปรับปรุงความสามารถในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรขององค์กร การจ้างงานระยะยาวเป็นปัจจัยสำคัญที่ใช้อธิบายการประสบความสำเร็จของบริษัทขนาดใหญ่ในญี่ปุ่น

๑๓. ผลประโยชน์ส่วนตัวมีความสำคัญน้อยกว่าผลประโยชน์ขององค์กร (Subordination of Individual Interests to the Common Interest) ผลประโยชน์ขององค์กรถือว่าเป็นประโยชน์ของทุก ๆ คน หรือของทุกกลุ่มในองค์กร ในขณะที่องค์กรยังดำเนินกิจการอยู่จะต้องมีการกำหนดผลประโยชน์เพื่อให้เกิดความยุติธรรมระหว่างองค์กรและสมาชิกภายในองค์กร

๑๔. ความสามัคคี (Sprit de Corps) เป็นความรู้สึกร่วมกันของสมาชิกภายในองค์กรที่ช่วยสนับสนุนการทำงานของสมาชิกในกลุ่ม ในการออกแบบประยุกต์ของอำนาจหน้าที่ตามลำดับชั้นภายในองค์กร และสิทธิในการสั่งการ หรือการบริโภคน และความร่วมมือ กัน ถือว่าเป็นส่วนประกอบสำคัญในการที่ทำให้องค์กรบรรลุผลสำเร็จและมีการพัฒนาความสามัคคีจะสามารถบรรลุผลสำเร็จได้ หากมีการติดต่อกันระหว่างผู้บริหารและคนงาน โดยการติดต่อเพื่อแก้ไขปัญหาในสถานการณ์ที่สำคัญ เพราะความสามัคคีคือพลัง เมื่อสมาชิกมีความสามัคคีกันสูงก็จะทำให้องค์กรมีความแข็งแกร่ง^{๓๐}

สรุปได้ว่า หลักการของการจัดการโดยทั่วไป คือ การดำเนินงานร่วมกันของกลุ่มบุคคลที่ต้องมีการแบ่งงานกันทำ การแบ่งอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ การมีผู้บังคับบัญชาคนเดียว การมีสายการบังคับบัญชาตามอำนาจหน้าที่ การรวมอำนาจ การมีเป้าหมายเดียวกัน การมีความเสมอภาค การออกคำสั่ง การมีความคิดริเริ่ม การมีความมีระเบียบวินัย การจ่ายค่าตอบแทน การมีความมั่นคงในงาน การให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ส่วนตัวน้อยกว่าผลประโยชน์ของกลุ่ม และการมีความสามัคคี

^{๓๐}ศิริวรรณ เสรีรัตน์, ทฤษฎีองค์การ: ฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๔๕), หน้า ๖๘-๖๙.

๒.๑.๖ การจัดการแนวพุทธ

จากการศึกษาเกี่ยวกับ การจัดการแนวพุทธ จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

มีวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ซึ่งดำรงสืบมาจนถึงปัจจุบัน เป็นเวลากว่า ๒,๕๐๐ ปี ตามคำย่อในภาษาอังกฤษว่า POSDC^{๓๑} สอดคล้องกับทฤษฎีตะวันตก ในปี ค.ศ. ๑๙๗๒ โดย Harold Koontz^{๓๒} ดังนี้

P คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางดำเนินงานในปัจจุบัน เพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์เพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร

O คือ Organizing หมายถึง การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของ สมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ

S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากร และการใช้คนให้เหมาะกับงาน

D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตาม แผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและมีภาวะผู้นำ

C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงาน ภายในองค์กรรวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร

หลักการบริหารทั้ง ๕ นี้เป็นหลักสากลซึ่งนำมาใช้กันอยู่ทั่วไป อีกทั้งนำไปศึกษาวิเคราะห์ เปรียบเทียบกับองค์ความรู้ในการบริหารอื่น ๆ กันอย่างกว้างขวางนำไปสู่การเกิดองค์ความรู้ใหม่เป็น ประโยชน์ต่อการบริหารการจัดการองค์กรอย่างมาก^{๓๓}

ก. การวางแผน

หลังจากการตรัสรู้ในวันเพ็ญกลางเดือน ๖ ซึ่งเป็นวันวิสาขบูชา พระพุทธเจ้าทรงประทับ อยู่ตามลำพังพระองค์เดียว ในขั้นนั้นยังไม่มีการบริหารในพระพุทธศาสนา การบริหารเกิดขึ้นเมื่อมี สมาชิกใหม่เข้ามาในพระพุทธศาสนา เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ ๒ เดือน นั่นคือ เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาแก่พระปัญจวัคคีย์ในวันอาสาฬหบูชา ท่านอัญญาโกณฑัญญะได้ ดวงตาเห็นธรรมแล้วขอบวชเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา

^{๓๑}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *พุทธวิธีบริหาร*, หน้า ๓.

^{๓๒}ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, *องค์กรและการจัดการ (ฉบับสมบูรณ์)*, หน้า ๒๑๑.

^{๓๓}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *พุทธวิธีบริหาร*, หน้า ๔-๕.

พระพุทธเจ้าทรงประทานการอุปสมบทแก่ท่านอัญญาโกณฑัญญะ ด้วยพระพุทธดำรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด”^{๓๔} พระพุทธดำรัสดังกล่าวนี้ มีการกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการอุปสมบทไว้ชัดเจนว่า “เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด”^{๓๕} นั้นหมายถึง การกำหนดวัตถุประสงค์ส่วนตัวเพื่อให้สมาชิกใหม่ได้ปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ให้ผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนายึดมั่นเป้าหมายเดียวกัน คือ มุ่งปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสในโอกาสอื่นว่า พรหมจรรย์ (การบวช) นี้ไม่ได้มีไว้สำหรับแสวงหาลาภสักการะและคำสรรเสริญ ไม่ได้มีไว้เพียงเพื่อศีล สมาธิ และปัญญาเท่านั้น แต่มีไว้เพื่อเจโตวิมุตติหรือความหลุดพ้นแห่งจิต

ในพุทธวิธีเกี่ยวกับการวางแผนนี้ สิ่งที่สำคัญมากคือผู้บริหารต้องมีวิสัยทัศน์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้บริหารต้องมีจักขุมา^{๓๖} แปลว่า มีสายตาท้ายยาวไกล คือ มองการณ์ไกล^{๓๗} วิสัยทัศน์ช่วยให้ผู้บริหารสามารถวาดภาพจุดหมายปลายทางได้ชัดเจนและใช้สื่อสารให้สมาชิกภายในองค์กรยอมรับและดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทางนั้น องค์กรทั้งหมดก็จะถูกขับเคลื่อนไปด้วยวิสัยทัศน์นี้ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดจุดหมายปลายทางในพระพุทธศาสนาไว้ว่า การประพฤติปฏิบัติธรรมทุกอย่างมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่จุดเดียวคือวิมุตติ (ความหลุด พ้นทุกข์) ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เปรียบเทียบมหาสมุทรมีรสเดียวคือรสเค็ม ฉันทิ ธรรมวินัยนี้ก็มีรสเดียวคือวิมุตติ ฉันทัน”^{๓๘}

การถือเอาความหลุดพ้นทุกข์เป็นวัตถุประสงค์ส่วนตัวสำหรับสมาชิกทุกคนในพระพุทธศาสนานี้ใช้ได้กับผู้ยังไม่บรรลุนั้นเป็นพระอรหันต์ แต่เมื่อสมาชิคนั้นเป็นพระอรหันต์ได้ เจโตวิมุตติ หลุดพ้นทุกข์แล้ว วัตถุประสงค์ของเขาก็เปลี่ยนไป นั่นคือ แทนที่จะดำเนินชีวิตเพื่อความหลุดพ้นส่วนตัว พระอรหันต์จะดำเนินชีวิตเพื่อคนอื่นให้หลุดพ้นทุกข์ ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อพ้นพรธแรก มีภิกษุผู้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ๖๐ รูป พระพุทธเจ้าทรงวางแผนเพื่อประกาศศาสนาแล้วส่งพระสาวกเหล่านั้นให้แยกย้ายกันไปในทิศทางต่าง ๆ ด้วยพระดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทเวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แต่อย่าไปทางเดียวกันสองรูป... แม้เราเองก็จะไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”^{๓๙}

^{๓๔}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๘/๒๓.

^{๓๕}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๒/๓๗๓.

^{๓๖}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, หน้า ๖.

^{๓๗}อง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๔๕๙/๑๕๖.

^{๓๘}วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๖๒/๒๙๑.

^{๓๙}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๒/๓๙.

เนื่องจากพระสงฆ์มีจำนวนจำกัด พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญชาให้แต่ละรูปไปตามลำพังผู้เดียว ส่วนพระองค์เองทรงเลือกไปประกาศธรรมแก่เจ้าลัทธินในแคว้นมคธ คือ ชฎิลสามพี่น้องที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม พระพุทธเจ้าทรงใช้เวลา ๒ เดือนในการชี้แจงให้เข้าใจหลักปรัชญาในพระพุทธศาสนา แก่ชฎิลสามพี่น้องและบริวาร จนทำให้พวกเขาหันมาบวชเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

จากนั้นได้เสด็จไปเทศน์โปรดพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระราชอาแห่งแคว้นมคธ พระเจ้าพิมพิสารและประชาชนชาวมคธเห็นว่าชฎิลสามพี่น้องที่พวกตนนับถือได้ยอมเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ก็คลายทิฐิมานะหันมาตั้งใจฟังธรรม ในที่สุดก็ได้ดวงตามเห็นธรรมและหันมานับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงใช้เวลาไม่นานนับจากวันตรัสรู้ก็สามารถวางรากฐานพระพุทธศาสนา ในแคว้นมคธ ซึ่งเป็นหนึ่งในแคว้นมหาอำนาจสมัยนั้น นี่เป็นผลมาจากการวางแผนประกาศพระศาสนาในเบื้องต้นของพระพุทธเจ้า

ถ้าพระพุทธเจ้าไม่ประสบความสำเร็จในการประกาศศาสนาโดยที่หาผู้บรรลุธรรมตามอย่างพระพุทธองค์ไม่ได้สักคนเดียว พระพุทธเจ้าก็เป็นเพียงพระปัจเจกพุทธะ คือ ผู้ตรัสรู้เฉพาะตนที่ไม่สามารถสอนคนอื่นให้บรรลุธรรมตามได้ จึงไม่ใช่ผู้บริหาร แต่เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงสามารถสอนให้คนอื่นตรัสรู้ตามได้พระองค์จึงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะผู้สามารถจัดตั้งองค์กรพระพุทธศาสนา และเป็นนักบริหารกิจการพระศาสนา

ในการวางแผนเพื่อประกาศพระศาสนาดังกล่าวมานั้น พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวัตถุประสงค์สำหรับให้สมาชิกในองค์กรทุกคนถือปฏิบัติเป็นแบบเดียวกัน นั่นคือให้สมาชิกยึดความหลุดพ้นทุกข์ส่วนตัวหรือความหลุดพ้นทุกข์ของคนอื่นเป็นเป้าหมายของการดำเนินชีวิต การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ส่วนตัว เรียกว่า อตตहितสมบัติ การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ของคนอื่น เรียกว่า พรหิตสมบัติ^{๔๐}

พระพุทธเจ้าทรงมีทั้งอตตहितสมบัติที่เกิดจากพระปัญญาคุณและพรหิตสมบัติที่เกิดจากพระกรุณาคุณ จึงทรงวางรากฐานในการประกาศพระศาสนาด้วยการแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ แก่พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ รูป ในวันมาฆบูชา หลังจากตรัสรู้ได้ ๙ เดือน

โอวาทปาฏิโมกข์ คือ คำสอนที่เป็นหลักสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระอรหันต์เพื่อให้ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานต่อไป ในโอวาทปาฏิโมกข์นี้ มีการกำหนดให้นิพพานหรือความหลุดพ้นทุกข์เป็นเป้าหมายสูงสุดในการปฏิบัติธรรม แนวทางปฏิบัติธรรมให้ยึดหลัก ๓ ประการ คือ ไม่ทำชั่วทั้งปวง ทำดีให้ถึงพร้อม และทำจิตใจให้ผ่องใส

^{๔๐}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *พุทธวิธีบริหาร*, หน้า ๘.

นอกจากนี้ ยังกำหนดวิธีการประกาศพระพุทธศาสนาว่า ให้เผยแพร่พระพุทธศาสนาด้วย
 ขันติหรือความอดทน ไม่ให้ใช้การว่าร้ายหรือการชนฆ่าประหัตประหาร เพื่อบีบบังคับให้คนหันมานับ
 ถือนพระพุทธศาสนา^{๔๑} ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งสันติภาพ และจะเห็นได้
 ว่าในการวางแผนเพื่อบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้านั้น มีการใช้วิสัยทัศน์กำหนดเป้าหมาย
 วัตถุประสงค์ และพันธกิจขององค์กรคณะสงฆ์ไว้อย่างชัดเจน องค์กรพระพุทธศาสนาจึงเจริญเติบโต
 ขึ้นมาได้เพราะผลจากวิสัยทัศน์ของพระพุทธเจ้า^{๔๒}

ข. การจัดองค์กร

ในการรับสมาชิกใหม่เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาจะมีการกำหนดให้สมาชิก
 ทุกคนเริ่มต้นจากศูนย์ นั่นคือ ไม่มีการอนุญาตให้นำชาติชั้นวรรณะหรือตำแหน่งหน้าที่ในเพศฆราวาส
 เข้ามาในองค์กรคณะสงฆ์^{๔๓} ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เปรียบเทียบเหมือนแม่น้ำใหญ่บางสายคือ แม่น้ำคงคา ยมนา
 อจิรวดี สรภู มหิ ไหลถึงมหาสมุทรแล้วย่อมละนามและโคตรอันเดิมเสีย ถึงซึ่งอันนับว่ามหาสมุทร
 เหมือนกันวรรณะ ๔ เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ก็เช่นเดียวกันคือ ออกจากเรือนบวช
 เป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละชื่อและตระกูลเดิมเสีย ถึงซึ่งอันนับว่าสมณะ
 ชื่อสายศากยบุตรเหมือนกัน”^{๔๔} พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า ทุกคนที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาเป็น
 พระภิกษุเสมอเหมือนกันหมด การอยู่ร่วมกันของคนที่แตกต่างกันนี้อาจก่อให้เกิดปัญหาในการบังคับ
 บัญชาภายในองค์กร เพราะเหตุที่ว่าเมื่อสมาชิกถือตัวว่า เท่าเทียมกับคนอื่นก็จะมีใครเชื่อฟังหรือ
 ยอมลงให้ใคร ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “การอยู่ร่วมกันของคนที่ไม่เสมอกันนำทุกข์มาให้ ถ้าเป็น
 เช่นนั้นการบังคับบัญชาภายในองค์กรก็ไม่ได้”^{๔๕} พระพุทธเจ้าจึงทรงกำหนดให้พระภิกษุต้องเคารพ
 กันตามลำดับพรรษา ผู้บวชทีหลังต้องแสดงความเคารพต่อผู้บวชก่อน และเมื่อสาวกมีจำนวนมากขึ้น
 พระพุทธเจ้าทรงจัดองค์การในพระพุทธศาสนาออกเป็นพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก
 อุบาสิกา ในส่วนของภิกษุบริษัทและภิกษุณีบริษัท พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่คณะสงฆ์
 ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงกระจายอำนาจให้คณะสงฆ์ดำเนินการอุปสมบท เมื่อมีกิจจาริกรรมหรือ
 กิจการที่จะต้องทำร่วมกัน คณะสงฆ์สามารถบริหารจัดการเอง หรือเมื่อมีกรณีความขัดแย้งเกิดขึ้นใน
 คณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าก็ทรงมอบอำนาจให้คณะสงฆ์เป็นผู้จัดการแก้ปัญหา^{๔๖}

^{๔๑}พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๔/๓๙.

^{๔๒}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, หน้า ๙.

^{๔๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

^{๔๔}วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๖๐/๒๙๐.

^{๔๕}พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๑/๕๔.

^{๔๖}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, หน้า ๑๑.

พระพุทธเจ้าทรงดำรงตำแหน่งเป็นธรรมราชา คือผู้บริหารสูงสุดในองค์กรพระพุทธศาสนา ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เราเป็นพระราชานั้นคือเป็นธรรมราชาผู้ยอดเยี่ยม”^{๔๗} พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งพระสาวกให้เป็นพระธรรมเสนาบดี มีฐานะเป็นรองประธานบริหาร อยู่ในลำดับถัดมาจากพระพุทธเจ้า และเป็นอัครสาวกฝ่ายขวารับผิดชอบ งานด้านวิชาการ พระโมคคัลลานะเป็นพระอัครสาวกฝ่ายซ้ายรับผิดชอบ งานด้านบริหาร พระอานนท์เป็นเลขานุการส่วนพระองค์ และทรงแต่งตั้งสาวกทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นเอตทัคคะ คือ ผู้ชำนาญการที่รับภาระงานด้านต่าง ๆ เช่น พระมหากัสสปะเป็นผู้ชำนาญด้านธุดงค์ พระปุณณะมันตานีบุตรเป็นผู้ชำนาญด้านการแสดงธรรม ภิกษุณีปฎาจาราเป็นผู้ชำนาญด้านวินัย จิตตคหบดีเป็นผู้ชำนาญด้านการแสดงธรรม^{๔๘}

ค. การบริหารงานบุคคล

การบริหารงานบุคคลในพระพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่การรับคนเข้ามาบวช ที่จำเป็นต้องมีการกลั่นกรองโดยคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์ในการให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรตามแบบบัญญัติจตุตถกรรม พระสงฆ์ผู้เป็นประธานในพิธีอุปสมบทเรียกว่าพระอุปัชฌาย์ การรับคนเข้ามาอุปสมบทต้องได้รับความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์จากคณะสงฆ์ที่ประชุมพร้อมกันในอุโบสถที่ประกอบพิธีอุปสมบท^{๔๙} เมื่อบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาแล้ว พระบวชใหม่จะต้องได้รับการฝึกหัดอบรมและการศึกษาเล่าเรียนจากพระอุปัชฌาย์โดยอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของท่านจนกว่าจะมีพรรษาครบ ๕ จึงเรียกว่านิสสัยมุตตกะ คือผู้พ้นจากการพึ่งพาพระอุปัชฌาย์ ดังนั้นกระบวนการฝึกอบรมพระบวชใหม่จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง กระบวนการนี้ก่อให้เกิดระบบโรงเรียนในวัด ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาที่สำคัญในอินเดีย เช่น มหาวิทยาลัยนาลันทา

ระบบการศึกษาในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาบุคลากร トラบไตที่บุคลากรนั้นยังไม่บรรลุเป็นพระอรหันต์เขาผู้นั้นต้องได้รับการศึกษาอบรมตลอดไป เรียกว่าเป็นเสขะ คือผู้ยังต้องศึกษา ต่อเมื่อสำเร็จการศึกษาเป็นพระอรหันต์แล้วจึงเรียกว่าเป็นอเสขะ คือผู้ไม่ต้องศึกษา

กระบวนการจัดการศึกษาในพระพุทธศาสนายึดหลักไตรสิกขาคือศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกอบรม (Training) ที่เน้นภาคปฏิบัติมากกว่าจะเป็นการเรียนการสอนในทางทฤษฎี (Teaching) เมื่อกล่าวในเชิงบริหารเราต้องยอมรับว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่การจัดการศึกษาอบรมเพื่อพัฒนาบุคลากรเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งการศึกษา^{๕๐}

^{๔๗}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๐๙/๕๕๔.

^{๔๘}อง.เอก. (ไทย) ๒๐/๑๔๖/๓๐.

^{๔๙}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *พุทธวิธีบริหาร*, หน้า ๑๒.

^{๕๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

การศึกษาอบรมในพระพุทธศาสนายึดผู้เรียนสำคัญที่สุด หมายถึง การกำหนดจุดหมายสาระกิจกรรม แหล่งเรียนรู้ สื่อการเรียน และการวัดประเมินผล ที่มุ่งพัฒนาคนและชีวิตให้เกิดประสบการณ์เรียนรู้เต็มความสามารถ สอดคล้องกับความถนัด ความสนใจและความต้องการของผู้เรียน^{๕๑} ดังจะเห็นได้จากการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับพัฒนาการและวุฒิภาวะของผู้เรียน โดยที่พระพุทธเจ้าทรงเทียบความพร้อมในการศึกษาเล่าเรียนของบุคคลเข้ากับบัวสี่เหล่า และทรงจำแนกประเภทของบุคคลที่จะเข้ารับการศึกษาอบรมไปตามจริต ๖ และที่สำคัญมากก็คือ พระพุทธเจ้าทรงมุ่งให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเองดังพุทธพจน์ที่ว่า “ตุมเหติ กิจจํ อาตปปี อกขาตาโร ตถาคตา เธอทั้งหลายต้องทำความเพียรเพิกัดเอง พระตถาคตเจ้าเป็นแต่ผู้บอกทาง”^{๕๒}

บุคลากรที่ได้รับการพัฒนาแล้วก็จะได้รับการจัดสรรภาระหน้าที่ให้ปฏิบัติงานภายในองค์กรตามความรู้ความสามารถ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว

การบริหารงานบุคคลในพระพุทธศาสนามีระบบการให้รางวัลและการลงโทษ ซึ่งเทียบได้กับการใช้พระเดชพระคุณในสมัยปัจจุบันนั่นคือ ใครทำดีก็ควรได้รับการยกย่อง ใครทำผิดก็ควรได้รับการลงโทษดังพระบาลีที่ว่า “นิคคณฺเห นิคคหารหํ ปคคณฺเห ปคคหารหํ ชมฺคณฺที่ควรชมฺ ยกยอญฺคณฺที่ควรยกยอญฺ”^{๕๓} เราจะเข้าใจระบบการให้รางวัลและการลงโทษได้ดีจากเรื่องต่อไปนี้เป็นเกสีสูตร ความว่า วันหนึ่ง สารถิผู้ฝึกม้าชื่อนายเกสีไปเข้าเฝ้า แล้วทูลถามว่า ทรงมีวิธีฝึกคนอย่างไร พระพุทธเจ้าทรงย้อนถามว่า นายเกสีมีวิธีฝึกม้าอย่างไร นายเกสีกราบทูลว่า เขาใช้ ๓ วิธี คือ วิธีนุ่มนวล วิธีรุนแรง วิธีผสมผสาน คือ มีทั้งความนุ่มนวลและรุนแรง พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า ถ้าใช้ ๓ วิธีแล้วไม่ได้ผลจะทำอย่างไร นายเกสีกราบทูลว่า ถ้าฝึกไม่ได้ผลก็ฆ่าม้าทิ้งเสีย เพราะปล่อยไปก็ทำให้เสียชื่อสถาบันเกสีวิทยา พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระองค์ทรงใช้ทั้ง ๓ วิธีฝึกคนเหมือนกันคือ ใช้วิธีนุ่มนวลกับคนที่ควรให้กำลังใจ ใช้วิธีรุนแรงกับคนที่ควรตำหนิห้ามปราม และใช้วิธีผสมผสานกับคนที่ควรยกย่องเมื่อถึงคราวต้องยกย่องและตำหนิเมื่อถึงคราวต้องตำหนิ นายเกสีทูลถามว่า ถ้าใช้ ๓ วิธีแล้วไม่ได้ผลจะทำอย่างไร พระพุทธเจ้าตรัสว่า ก็มีการฆ่าทิ้งเหมือนกัน นายเกสีทูลถามว่า การฆ่าไม่สมควรสำหรับสมณะมิใช่หรือ พระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่า ในวินัยของพระอริยเจ้า การฆ่าหมายถึงการเลิกกล่าวสั่งสอน คนที่พระพุทธเจ้าเลิกกล่าวสั่งสอนย่อมหมดโอกาสเจริญเติบโตในทางธรรม^{๕๔}

^{๕๑}คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, **ปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนสำคัญที่สุด**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐.

^{๕๒}บุญ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๐/๕๑.

^{๕๓}บุญ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๔๔๒/๕๓๑.

^{๕๔}อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๑/๑๕๐.

ง. การอำนวยการ

การอำนวยการให้เกิดการดำเนินงานในพระพุทธศาสนาต้องอาศัยภาวะผู้นำเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะไม่มีระบบการใช้กำลังบังคับให้ปฏิบัติตามผู้นำในพระพุทธศาสนา การที่สมาชิกจะทำตามคำสั่งของผู้บริหารหรือไม่จึงขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำในผู้บริหารเป็นสำคัญ^{๕๕}

ผู้บริหาร คือ ผู้ที่ทำให้คนอื่นทำงานตามที่ผู้บริหารต้องการ

ผู้นำ คือ ผู้ที่ทำให้คนอื่นต้องการทำงานตามที่ผู้นำต้องการ

ดังนั้น ผู้บริหารเชิงพุทธต้องมีภาวะผู้นำ คือ มีความสามารถในการจูงใจให้คนเกิดความ ต้องการอยากปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บริหาร บุคคลที่จะเป็นผู้บริหารต้องมีคุณสมบัติสำคัญ ๒ ประการ ดังกล่าวมาแล้ว คือ อุตตหิตสมบัติ หมายถึงความเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติส่วนตัวที่เหมาะสมกับการ เป็นผู้นำ และ พรหิตปฏิบัติ หมายถึงความมีน้ำใจในการปฏิบัติงานเพื่อส่วนรวมและองค์กรของตน

พระพุทธเจ้าทรงเพียบพร้อมด้วยอุตตหิตสมบัติและพรหิตสมบัติจึงสามารถใช้ภาวะผู้นำ บริหารกิจการพระพุทธศาสนาให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี อุตตหิตสมบัติที่สำคัญในการบริหารของ พระพุทธเจ้าก็คือความสามารถในการสื่อสารกับคนทั่วไป ในการสื่อสารเพื่อการบริหารแต่ละครั้ง พระพุทธเจ้าทรงใช้หลัก ๔ ส.^{๕๖} ได้แก่ สันทิสสนา สมาทปนา สมุตเตชนา และสัมปหังสนาหรือ กล่าวคือ แจ่มแจ้ง จูงใจ แกล้วกล้า และว่าจริง^{๕๗} ความสามารถในการจูงใจคนของพระพุทธเจ้า ตรง กับพระสมัญญะว่า ตถาคต หมายถึง คนที่พูดอย่างไรแล้วทำอย่างนั้น^{๕๘} พระพุทธเจ้าทรงมีภาวะผู้นำ สูงมากเพราะทรงสอนให้รู้ (ยถาวาที) ทำให้ดู (ตถากาโร) และอยู่ให้เห็น (ยถาวาที ตถากาโร)

ยิ่งไปกว่านั้น การสั่งการแต่ละครั้งของพระพุทธเจ้าเป็นที่ยอมรับได้ง่ายเพราะไม่ทรงใช้วิธี เผด็จการ แต่ทรงใช้วิธีการแบบธรรมาธิปไตย ดังที่พระพุทธเจ้าทรงจำแนกแรงจูงใจในการทำ ความดี ซึ่งเรียกว่า อธิปไตย ๓ ประการ คือ อุตตธาธิปไตย การทำความดีเพราะยึดผลประโยชน์หรือความ พอใจของตนเป็นที่ตั้ง, โลกาธิปไตย การทำความดีเพราะต้องการให้ชาวโลกยกย่อง นั่นคือ ยึดทัศนะ หรือคะแนนนิยมจากคนอื่นเป็นที่ตั้ง และธรรมาธิปไตย การทำความดีเพื่อความดี ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ นั่นคือยึดธรรมคือหน้าที่เป็นสำคัญ^{๕๙}

^{๕๕}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, หน้า ๑๕.

^{๕๖}ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙๘/๑๖๑.

^{๕๗}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธวิธีการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๔๕.

^{๕๘}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๑/๒๕๕.

^{๕๙}อง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๔๗๙/๑๘๖.

แม้พระพุทธเจ้าจะประกาศว่า พระองค์เป็นธรรมราชา แต่ก็ไม่ทรงใช้อำนาจเบ็ดเสร็จโดยลำพังพระองค์เองตามแบบราชาธิปไตย ในสมัยนั้นพระพุทธเจ้าทรงกระจายอำนาจในการบริหารให้กับคณะสงฆ์ดังกล่าวมาแล้ว ทั้งนี้เพราะแรงจูงใจในการบริหารของพระพุทธเจ้าผู้หมดกิเลสแล้วย่อมไม่ใช่เพื่อความยิ่งใหญ่ส่วนพระองค์ การบริหารของพระพุทธเจ้าจึงไม่ใช่อัตตาธิปไตย นอกจากนี้พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ทรงบริหารกิจการพระศาสนาไปตามค่านินทา และสรรเสริญของชาวโลก การบริหารของพระองค์จึงไม่ใช่โลกาธิปไตย พุทธวิธีบริหารเป็นธรรมาธิปไตย เพราะพระพุทธเจ้าทรงยึดธรรมคือ หลักการสร้างประโยชน์สุขเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงหลักการบริหารของพระองค์ ไว้ว่า “พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรม สักการธรรม เคารพธรรม ยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นตรา เป็นธรรมาธิปไตย ทรงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองที่เป็นธรรม”^{๖๐} เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงยึดหลักธรรมาธิปไตยนี้เอง จึงไม่มีการตั้งใครเป็นศาสดาสืบต่อจากพระองค์^{๖๑} ทั้งนี้เพราะทรงประสงค์จะให้คณะสงฆ์ปกครองกันเองโดยยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครองดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วจะเป็นศาสดาของพวกเขาเมื่อเราล่วงลับไป”^{๖๒}

จ. การกำกับดูแล

การกำกับดูแลเป็นการควบคุมสมาชิกภายในองค์กรให้ปฏิบัติหน้าที่เพื่อบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่การกำกับดูแลคณะสงฆ์เป็นอย่างยิ่ง ดังที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อให้พระสงฆ์ใช้เป็นมาตรฐานควบคุมความประพฤติให้เป็นแบบเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงให้เหตุผลในการบัญญัติพระวินัยไว้ ๑๐ ประการ^{๖๓} เช่น เพื่อความผาสุกแห่งคณะสงฆ์ เพื่อข่มบุคคลผู้ร้ายางาย เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเสื่อมเสียทั้งในปัจจุบันและอนาคต เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา^{๖๔}

การบัญญัติพระวินัยเป็นเครื่องช่วยให้พระสงฆ์มีวินัยในตนเองและมีเกณฑ์ในการประเมินตนเอง เมื่อเห็นว่าตนทำผิดพลาดไปจากมาตรฐานความประพฤติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ และความผิดพลาดนั้นไม่ร้ายแรงถึงขนาดต้องถูกขับออกจากหมู่คณะ หรือขาดจากความเป็นภิกษุพระสงฆ์ แต่ละรูปจะสารภาพความผิดพลาดต่อเพื่อนพระสงฆ์ด้วยกัน พิธีสารภาพเรียกว่า การแสดงอาบัติซึ่งลงท้ายด้วยคำมั่นสัญญาว่า จะไม่ทำผิดอย่างนั้นอีกต่อไป

^{๖๐} อก.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๕๓/๑๓๙.

^{๖๑} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, หน้า ๑๙.

^{๖๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๗/๑๔๐.

^{๖๓} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, หน้า ๑๙.

^{๖๔} วิ.ม. (ไทย) ๑/๒๐/๓๗.

เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้พระภิกษุนำศีลสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้เหล่านั้นมาสวดให้กันและกันฟังทุกกึ่งเดือนในวันพระ ๑๕ คำ ประเพณีปฏิบัตินี้เรียกว่าการสวดปาฏิโมกข์ ในตอนจบของศีลสิกขาบทแต่ละข้อ ผู้สวดก็จะถามที่ประชุมสงฆ์ว่า “กจฺจิตถ ภริสุทฺธา ทานํทํหฺลายนฺทฺธิในฺทฺสิลสิกขาบทนํแล้วหรือ”^{๖๕}

ยิ่งไปกว่านั้น พระพุทธเจ้ายังได้ทรงบัญญัติให้พระภิกษุทำการปวารณาต่อคณะสงฆ์ในวันออกพรรษา การปวารณาหมายถึง การอนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันด้วยคำว่า “ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอปวารณาต่อสงฆ์ เพราะเห็นก็ดี เพราะได้ยินก็ดี เพราะสงสัยก็ดี ขอท่านทั้งหลายจงอาศัยความกรุณาว่ากล่าวข้าพเจ้า เมื่อข้าพเจ้าเห็นว่าผิดพลาด ก็จักแก้ไขปรับปรุงตัวเอง”^{๖๖}

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้แสดงว่า พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวิธีการในการกำกับดูแลเพื่อให้พระสงฆ์มีวินัยในตนเอง มีการประเมินตนเองและมีการกระจายอำนาจให้คณะสงฆ์กำกับดูแลกันเอง

ในกรณีที่เกิดข้อพิพาทขัดแย้ง ซึ่งเรียกว่าอธิกรณ์ขึ้นในองค์กรสงฆ์ อันเนื่องมาจากพระสงฆ์บางรูปไม่ยอมรับการกำกับดูแลนั้น พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวิธีระงับอธิกรณ์ซึ่งเรียกว่า อธิกรณ์สมณะ ๗ ประการ ตัวอย่างเช่น สัมมุขาวินัย เภภุยยสิกา ตินวัตถารกะ เป็นต้น^{๖๗}

สรุปได้ว่า การจัดการแนวพุทธ หรือการจัดการในองค์กรพระพุทธศาสนานั้น มีวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ซึ่งดำรงสืบมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า ๒,๕๐๐ ปี ตามคำย่อในภาษาอังกฤษว่า POSDC ได้แก่ P คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางดำเนินงานในปัจจุบัน เพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต O คือ Organizing หมายถึง การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากรและการใช้คนให้เหมาะกับงาน D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและมีภาวะผู้นำ และ C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กรรวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร หลักการบริหารทั้ง ๕ นี้ เป็นหลักสากลซึ่งนำมาใช้กันอยู่ทั่วไป อีกทั้งนำไปศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับองค์ความรู้ในการบริหารอื่น ๆ กันอย่างกว้างขวางนำไปสู่การเกิดองค์ความรู้ใหม่เป็นประโยชน์ต่อการบริหารการจัดการองค์กรอย่างมาก

^{๖๕}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๐๐/๒๒๐.

^{๖๖}วิ.มหา. (ไทย) ๔/๒๒๖/๓๑๔.

^{๖๗}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๗๙/๕๗๑.

๒.๑.๗ ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการ

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการ จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการ หมายถึง แนวความคิดหรือความเชื่อที่เกิดขึ้นอย่างมีลักษณะที่มีการทดสอบ และการสังเกตจนเป็นที่แน่ใจ ทฤษฎีเป็นกลุ่ม หรือหมวดหมู่ของโมทัศน์ที่เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน เป็นข้อสรุปอย่างกว้าง ๆ ที่พรรณนาและอธิบายพฤติกรรมในการจัดการองค์การทางการศึกษาอย่างเป็นระบบ ถ้าทฤษฎีได้รับการพิสูจน์บ่อย ๆ ก็จะกลายเป็นกฎเกณฑ์ ทฤษฎีเป็นแนวความคิดที่มีเหตุผล และสามารถนำไปประยุกต์ใช้และปฏิบัติได้ ทฤษฎีมีบทบาทในการให้คำอธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทั่วไปและชี้แนะสำหรับการวิจัย^{๖๘} และเมื่อพิจารณาตามช่วงเวลาจากอดีต โดยเริ่มตั้งแต่สมัยยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป จนกระทั่งถึงยุคสมัยปัจจุบัน มีทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการจัดการ ดังนี้

๑. การบริการจัดการแบบดั้งเดิม (Classical Management)

การบริการจัดการแบบดั้งเดิม (Classical Management) เป็นแนวทางการจัดการที่มุ่งประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์การอันจะเป็นการเพิ่มความสำเร็จโดยรวมให้แก่องค์การ โดยหลักสำคัญของแนวคิดแบ่งออกได้เป็น ๒ เรื่อง คือ ประสิทธิภาพ (Efficiency) หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลลัพธ์ที่ต้องการโดยใช้ต้นทุนทรัพยากรต่ำสุด ประสิทธิภาพ (Effectiveness) หมายถึง ความสามารถขององค์การในการบรรลุวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้^{๖๙} แบ่งออกเป็น ๓ แนวคิดด้วยกัน ประกอบด้วย การจัดการแนววิทยาศาสตร์ (Scientific Management) การจัดการตามหลักการบริหารทั่วไป (General Administrative Principles) และการจัดการระบบราชการ (Bureaucratic Management)^{๗๐} ดังนี้

๑.๑ การบริหารจัดการแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) แนวคิดนี้ได้นำวิธีการที่มีหลักในด้านการจัดการมาดำเนินการจัดการองค์การให้เป็นไปในทิศทางที่ทำให้้องค์การประสบความสำเร็จสูงสุด แนวคิดนี้มีนักคิดสำคัญเกี่ยวข้องชองหลายท่าน ได้แก่

^{๖๘}ภาวิตา ธาราศรีสุทธิ และวิบูลย์ ไตวณะบุตร, **หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐-๒๕.

^{๖๙}ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, **การจัดการและพฤติกรรมองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธีระฟิล์ม และโซเท็กซ์ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๔๐.

^{๗๐}สุรพล สุยะพรหม และคณะ, **พื้นฐานทางการจัดการ**, หน้า ๑๒-๑๓.

เทลเลอร์ (Taylor) นักคิดชาวสหรัฐอเมริกาที่ได้ชื่อว่าเป็นบิดาของการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ ได้ใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์ในการกำหนดวิธีการทำงานเพื่อให้บรรลุผลการทำงานที่มีประสิทธิภาพสูงสุด จากการที่ได้ศึกษาเวลาและการเคลื่อนไหวในการทำงาน (Time and Motion Study) ที่มีส่วนสัมพันธ์กันอันทำให้การทำงานได้ผลดีมากที่สุดภายใต้เวลาที่ใช้ไปน้อยที่สุด กล่าวคือ มีการคิดค้นและกำหนดวิธีที่ดีที่สุด (One Best Way) ของงานที่จะทำแต่ละอย่าง โดยกำหนดมาตรฐานของงานเพื่อเป็นหลักเกณฑ์ในการจ่ายผลตอบแทนและมีการจูงใจส่วนที่เกินมาตรฐานทั่วไป

แกนต์ (Gantt) ร่วมทำงานกับเทลเลอร์ (Taylor) ในช่วงปี ค.ศ. ๑๘๘๗ โดยแนวคิดของแกนต์ (Gantt) คล้าย ๆ กับแนวคิดของเทลเลอร์ (Taylor) ที่สนใจการพัฒนาในเรื่องการจัดการและคนงาน แต่ต่างกันตรงที่แกนต์ (Gantt) ให้ความสนใจในความเป็นมนุษย์ (Humanistic) ของคนงานมากขึ้น ซึ่งได้พัฒนาระบบการจ่ายค่าจ้างของงานและระบบการจ่ายโบนัสมาใช้ โดยเขามองว่าระบบการจ่ายค่าจ้างของเทลเลอร์ (Taylor) เป็นการลงโทษคนงานที่มีประสิทธิภาพของงานน้อยที่ไม่สามารถไปถึงมาตรฐาน เพราะคนงานเหล่านี้จะได้ผลตอบแทนในอัตราต่ำ ทั้งนี้เพราะเทลเลอร์ (Taylor) จะยึดหลักการทำงานมากได้มาก ทำงานน้อยได้น้อย ส่วนระบบที่แกนต์ (Gantt) พัฒนาขึ้นเป็นการประกันค่าจ้างต่ำสุดที่คนงานจะได้รับ ไม่ว่าจะทำงานถึงมาตรฐานหรือไม่ก็ตาม^{๗๑} และงานของแกนต์ (Gantt) ที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับกันดีที่สุดคือการพัฒนาวิธีการอธิบายแผนงานโดยกราฟเรียกว่า ผังแกนต์ (Gantt Chart) ที่แสดงส่วนของงานที่จะต้องทำให้เสร็จสิ้นในช่วงระยะเวลาที่กำหนดซึ่งนำมาใช้อย่างกว้างขวางและเป็นรูปแบบของเทคนิคในปัจจุบัน คือ โปรแกรม PERT^{๗๒}

แฟรงค์และลิลเลียน (Frank and Lillian) เป็นสามีภรรยาด้วยกัน ได้เป็นผู้สร้างแนวคิดด้านการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ไว้มาก กล่าวคือ วิธีการทำงานที่ดีที่สุดของมนุษย์สามารถประยุกต์ใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์ให้เข้าใจลักษณะบุคลิกภาพและความต้องการของบุคคลได้ การศึกษาเวลาเป็นการศึกษาว่าจะใช้เวลานานเท่าใดที่คนงานคนหนึ่งจะใช้เพื่อ ให้งานแต่ละงานเสร็จสมบูรณ์ การศึกษาการเคลื่อนไหวเป็นการศึกษาโดยการกระจายงานออกเป็นภารกิจย่อย และตัดภารกิจส่วนที่ไม่จำเป็นหรือซ้ำซ้อนออกจากกัน มีการใช้จิตวิทยาอุตสาหกรรมเพื่อสร้างสิ่งจูงใจและความพึงพอใจในงานรวมถึงการฝึกอบรมด้านการจัดการ และให้ความสำคัญกับกฎหมายด้านความปลอดภัยในการทำงานรวมถึงการให้ความสำคัญเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเครื่องจักรและเรื่องของแรงงานเด็ก^{๗๓}

^{๗๑}อ้างแล้ว, สุรพล สุขะพรหม และคณะ, พื้นฐานทางการจัดการ, หน้า ๑๓-๑๔.

^{๗๒}ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, การจัดการและพฤติกรรมองค์กร, หน้า ๔๓.

^{๗๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

ฮาริงตัน ฮีเมอส์สัน (Harrington Emerson) ได้เน้นการจัดการจัดสรรทรัพยากรมนุษย์และ ขจัดความสูญเปล่าโดยวิธีการจัดการแบบวิทยาศาสตร์พร้อมทั้งให้ความสำคัญที่โครงสร้างและ เป้าหมายขององค์กร โดยได้กำหนดหลักการและวิธีการทำงานให้เกิดประสิทธิภาพขององค์กร ได้แก่ กำหนดจุดมุ่งหมายของงานให้ชัดเจน ใช้หลักเหตุผลในการพัฒนาขีดความสามารถ พร้อมรับ คำแนะนำที่ดีในการทำงาน มีระเบียบวินัยในการจัดการองค์กร ให้ความยุติธรรมเสมอเหมือนกัน มี ข้อมูลที่เชื่อถือได้ทันสมัยเป็นปัจจุบันและถูกต้องแม่นยำ ความรวดเร็วของการสื่อสาร ความมี มาตรฐานของงานและตรงตามเวลาที่กำหนดให้ การจัดสภาพแวดล้อมการทำงานที่ดี งานทุกประเภท มีการกำหนดมาตรฐานเป็นรูปแบบไว้ชัดเจน ภารกิจของงานมีระบบถูกต้องและระบุเป็นลายลักษณ์ อักษร และการให้รางวัลที่มีประสิทธิภาพแก่ผู้ทำงานเสร็จสมบูรณ์^{๗๔}

๑.๒ การจัดการตามหลักการบริหารทั่วไป (General Administrative Principles) เป็นการจัดการที่เป็นกระบวนการทำงานที่มีการดำเนินงานเป็นขั้นตอนซึ่งกำหนดในการบริหาร องค์กร แนวคิดนี้มีนักคิดสำคัญเกี่ยวข้องหลายท่าน ได้แก่

ฟาโยล (Fayol) เป็นวิศวกรชาวฝรั่งเศส ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นบิดาของทฤษฎีการจัดการ ปฏิบัติการ (Operational Management Theory) อันเป็นการจัดการระบบงานที่ซับซ้อนซึ่งสัมพันธ์ กับการวางแผนการผลิต การจัดการทรัพยากร การสั่งการ การจัดการทรัพยากรมนุษย์ และการ ตรวจสอบระบบปฏิบัติ ตลอดจนการใช้เทคนิคเชิงปริมาณในการแก้ปัญหาการผลิต Fayol ได้เสนอว่า หน้าที่ของผู้บริหารหรือผู้จัดการประกอบด้วยภารกิจหลัก ๕ ประการ ที่เรียกว่า POCCC หรือ POC³ ได้แก่ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การบังคับบัญชา (Commanding) การ ประสานงาน (Coordinating) และการควบคุม (Controlling)

โอลิเวอร์ เชลดอน Oliver Sheldon เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำงานเกี่ยวกับคน กองทัพ และบริษัท เอกชน ได้เขียนหนังสือปรัชญาการจัดการ (The Philosophy of Management) โดยสาระสำคัญ ได้แก่ การบริหารมีความแตกต่างกันกับการจัดการ การนำแนวคิดด้านจริยธรรมทาง สังคมเข้ามาบูรณาการกับการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ ต้องมีการกระตุ้นให้องค์กรทางธุรกิจจำหน่าย สินค้าควบคู่ไปกับการบริการด้วย และการจัดการทางอุตสาหกรรมที่ดีจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการ บริการเพื่อสังคม ซึ่งได้กลายมาเป็นวัตถุประสงค์และกิจกรรมที่สำคัญกิจกรรมหนึ่งขององค์กรธุรกิจ ในยุคปัจจุบันในเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคม (Cooperated Social Responsibility = CSR) และ แนวคิดเช่นนี้เอง ทำให้การจัดการได้รับการยกย่องและยอมรับความเป็นวิชาชีพค่อนข้างสูง^{๗๕}

^{๗๔}อ้างแล้ว, ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, การจัดการและพฤติกรรมองค์กร, หน้า ๔๔.

^{๗๕}พยอม วงศ์สารศรี, องค์กรและการจัดการ, หน้า ๔๕.

มูนี (Mooney) ได้มีผลงานชื่อว่า หลักการจัดองค์การ (Principles of Organization) และเป็นผู้แต่งร่วมในหนังสือที่มีชื่อว่า Onward Industrial ซึ่งกล่าวถึงพัฒนาหลักการ ๓ ประการในการจัดองค์การ ประกอบด้วย หลักการประสานงาน (The Principle of Coordination) หลักการจัดสายบังคับบัญชา (The Scalar Principle) และหลักการกำหนดหน้าที่ (The Functional Principle) โดยหลักการ ๓ ประการนี้เป็นหลักการร่วมกันของทุกองค์การ โดยมูนี (Mooney) ได้ยกตัวอย่างองค์การต่าง ๆ มาสนับสนุน เช่น สถาบันทางศาสนา องค์การของรัฐบาล กองทัพ และองค์การทางธุรกิจ จากตัวอย่างต่าง ๆ นี้ ถือได้ว่าได้มีส่วนพัฒนาแนวคิดด้านการจัดการซึ่งเป็นรากฐานการเกิดทฤษฎีองค์การและการจัดการดังที่ได้มีการศึกษาเรียนรู้ในปัจจุบันอีกด้วย^{๗๖}

๑.๓ การจัดการแบบระบบราชการ (Bureaucratic Management) จัดว่าเป็นการจัดรูปแบบองค์การโดยใช้หลักเหตุผลและประสิทธิภาพในการดำเนินงาน ทั้งอาศัยอำนาจหน้าที่จากสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการจัดองค์การประกอบด้วย กฎระเบียบ (Order) ตรรกวิทยาหรือเหตุผล (Logic) และกฎหมาย (Legitimate Authority) แนวคิดนี้เป็นของ Max Weber ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน ได้ศึกษาและคิดค้นทฤษฎีระบบราชการขึ้นมา ซึ่งเป็นแนวคิดด้านการจัดการ โดยกำหนดลักษณะโครงสร้างขององค์การ รวมถึงตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ไว้ตามกฎหมายอย่างชัดเจน องค์การที่เป็นระบบราชการตามแนวคิดของ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) มีลักษณะสำคัญ คือ การแบ่งงานกันทำ (Clear Division of Labor) สายการบังคับบัญชาลดหลั่นตามอำนาจหน้าที่ (Clear Hierarchy of Authority) กฎระเบียบและวิธีการที่เป็นทางการ (Formal Rules and Procedures) ความไม่เป็นส่วนตัว (Impersonality) และระบบคุณธรรม (Merit System)^{๗๗}

๒. การบริหารจัดการเชิงพฤติกรรมศาสตร์ (Behavioral Management)

การบริหารจัดการเชิงพฤติกรรมศาสตร์ (Behavioral Management) มุ่งการเพิ่มความสำเร็จในองค์การ โดยเป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญแก่ตัวคนหรือบุคคลภายในองค์การ รวมถึงความเป็นผู้นำและผลกระทบของแต่ละบุคคลและพฤติกรรมกลุ่มในองค์การ แนวคิดนี้เกิดขึ้นในปลายศตวรรษที่ ๑๘ ต่อเนื่องถึงศตวรรษที่ ๒๐^{๗๘} การบริหารจัดการเชิงพฤติกรรมศาสตร์เป็นทางเลือกอีกทางหนึ่งที่สามารถนำหลักการและวิธีการทางนี้ไปบูรณาการใช้ในการบริการจัดการองค์การให้บรรลุผลสำเร็จตามที่ได้กำหนดไว้ เพราะโดยที่สุดต้องถือว่า พฤติกรรมของมนุษย์มีผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวขององค์การได้^{๗๙} โดยมีทฤษฎีที่สำคัญของนักคิดหลายท่าน ได้แก่

^{๗๖}สุรพล สุขะพรหม และคณะ, **พื้นฐานทางการจัดการ**, หน้า ๑๗.

^{๗๗}ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, **การจัดการและพฤติกรรมองค์การ**, หน้า ๔๘.

^{๗๘}สุรพล สุขะพรหม และคณะ, **พื้นฐานทางการจัดการ**, หน้า ๒๐.

^{๗๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

ฮิวโก (Hugo) เป็นนักจิตวิทยาอุตสาหกรรม ให้ความสำคัญเรื่องจิตวิทยาในการเลือกคนเข้าทำงาน การฝึกอบรม และการจูงใจ โดยได้เสนอแนวคิดสำคัญ คือ วิธีการค้นหาบุคคลที่มีคุณภาพด้านจิตใจที่เหมาะสมกับงานที่มอบหมายให้ทำ ลักษณะสภาพทางจิตวิทยาที่ทำให้เกิดผลผลิตที่น่าพึงพอใจสูงสุดและมากที่สุด วิธีการทางธุรกิจที่มีอิทธิพลต่อคนงานเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีที่สุด และเน้นความสำคัญที่ตัวคนงานให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น^{๘๐}

เอลตัน เมโย (Elton Mayo) เป็นนักวิจัยชาวสหรัฐอเมริกาของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด เขาพร้อมกับคณะได้ศึกษาวิจัยที่โรงงานแห่งหนึ่ง ผลการศึกษาทดลองครั้งนี้ก่อให้เกิดแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ในการทำงานขึ้นมาใหม่ ได้แก่ ขวัญและกำลังใจของคนงานเป็นสิ่งสำคัญ รางวัลทางจิตใจมีผลต่อการจูงใจในการทำงานไม่น้อยกว่าเงิน ความสามารถในการทำงานของคนขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางสังคมด้วย และอิทธิพลของกลุ่มมีความสำคัญต่อการดำเนินงานของหน่วยงาน^{๘๑}

บาร์นาต (Barnard) เป็นเจ้าของทฤษฎีระบบสังคม ทฤษฎีนี้มีสาระสำคัญ คือ เชื่อว่ามนุษย์แต่ละคนมีขีดจำกัดด้านกายภาพและชีวภาพจึงทำให้เกิดความร่วมมือกันทำงานเป็นกลุ่ม การร่วมแรงร่วมใจกันทำงานก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในองค์การ การจัดองค์การให้เหมาะสม หน้าที่ของฝ่ายบริหารจะดำเนินการภายในขอบข่ายการบริหารงานและพยายามจัดวางตำแหน่งของบุคคลฝ่ายต่าง ๆ ในองค์การให้มีความสมดุลแห่งอำนาจขึ้นในองค์การ และการดำเนินการในการจัดการที่มีประสิทธิภาพต้องการผู้นำที่มีความรับผิดชอบสูง การร่วมแรงร่วมใจเป็นกระบวนการสร้างสรรค์และผู้นำจำเป็นต้องใช้อำนาจในการดำเนินการ

มาสโลว์ (Maslow) ทฤษฎีลำดับขั้นตอนความต้องการของมนุษย์ ทฤษฎีนี้เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีความต้องการตลอดเวลาและไม่มีวันสิ้นสุด เมื่อได้รับการตอบสนองแล้วจะไม่เป็นการจูงใจอีกต่อไป และจะเป็นลำดับขั้นตามความสำคัญของความต้องการนั้น พฤติกรรมของบุคคลเป็นผลมาจากการได้รับการตอบสนองความต้องการจากลำดับขั้นต่ำไปหาสูง ดังนั้น การจัดการในองค์การจึงต้องตระหนักและให้ความสำคัญในเรื่องความต้องการของมนุษย์ทั้ง ๕ ประการ ประกอบด้วย ความต้องการทางร่างกาย (Physiological Needs) ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย (Safety Needs) ความต้องการทางสังคม (Social Needs) ความต้องการการยอมรับนับถือ (Esteem Needs) และความต้องการความสำเร็จในชีวิตการงาน (Self-Actualization Needs)^{๘๒}

^{๘๐}วิรัช สงวนวงค์วาน, การจัดการและพฤติกรรมองค์การ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ซีเอ็ดยูเคชั่น จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๓), หน้า ๒๒.

^{๘๑}ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, การจัดการและพฤติกรรมองค์การ, หน้า ๕๑.

^{๘๒}พยอม วงศ์สารศรี, องค์การและการจัดการ, หน้า ๕๑.

แม็ค แกรเกอร์ (Mc Gregor) เป็นศาสตราจารย์และอธิการบดีที่มีชื่อเสียงมากของ M.I.T. ได้ให้กำเนิดทฤษฎีเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ ๒ ทฤษฎี กล่าวคือ ทฤษฎี X เกี่ยวข้องกับข้อตกลงในการจัดการที่ว่า บุคคลทั่วไปมีลักษณะ คือ ไม่ชอบการทำงาน ขาดความกระตือรือร้น ขาดความรับผิดชอบ ต่อต้านการเปลี่ยนแปลง และพอใจที่จะเป็นผู้ตามมากกว่าผู้นำ และทฤษฎี Y เกี่ยวข้องกับข้อตกลงในการจัดการที่ว่า บุคคลทั่วไปมีลักษณะ คือ เต็มใจที่จะทำงาน มีความรับผิดชอบ สามารถบังคับบัญชา ควบคุม และมีความคิดสร้างสรรค์ในตนเอง ควรให้ตนเองควบคุมตนเองมากกว่าให้บุคคลอื่นควบคุม ตลอดจนพนักงานสามารถเลือกวิธีการทำงาน ซึ่งวิธีนี้จะมอบความไว้วางใจให้แก่พนักงาน และให้เขามีส่วนร่วมในองค์การ ทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายขององค์การได้^{๘๓}

๓. การบริการจัดการเชิงปริมาณ (The Quantitative Management)

การบริหารจัดการเชิงปริมาณ (Quantitative Management Approach) เป็นการนำเทคนิคและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ไปพัฒนาด้วยการใช้การวัด การใช้สูตรคณิตศาสตร์และสถิติมาเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาทางการบริหารจัดการ และในขณะเดียวกันสามารถนำการจัดการลักษณะนี้ไปส่งเสริมในการเพิ่มผลผลิตในทางธุรกิจได้เป็นอย่างดี^{๘๔}

การบริหารจัดการเชิงปริมาณเป็นการนำเทคนิคทางวิทยาศาสตร์มาพัฒนาการตัดสินใจทางการบริหารจัดการ อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งได้ว่า Operation Research หรือ Management Science ที่มีจุดเริ่มต้นมาจากการนำคณิตศาสตร์มาช่วยคำนวณการยิงอาวุธในสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อสงครามยุติจึงแพร่หลายเข้ามาใน ทางธุรกิจ เช่น การใช้สถิติมาประยุกต์ในงานธุรกิจ^{๘๕} เมื่อกล่าวโดยละเอียดเพิ่มเติมจะให้เห็นได้ว่า แนวคิดนี้มีความเชื่อเกี่ยวกับการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ในการวัดและการใช้สูตรคณิตศาสตร์เพื่อการแก้ปัญหาต่าง ๆ ทางการจัดการ เช่น ผู้บริหารฝ่ายอุตสาหกรรมใช้เทคนิคในการจัดการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต พัฒนาตลาดในอุตสาหกรรม การจัดการเชิงปริมาณประกอบด้วยวิทยาการที่สำคัญ คือ

๓.๑ วิทยาการจัดการ (Management Science) หรือการวิจัยการปฏิบัติการ (Operation Research) วิทยาการจัดการนี้ได้ประยุกต์ใช้โมเดลคณิตศาสตร์และสถิติในสถานการณ์จัดการต่าง ๆ ตัวอย่างคือ ทฤษฎีการจัดลำดับแถวรอคอย (Queuing Theory) และโมเดลสถานการณ์จำลอง (Simulation Modal)

^{๘๓}ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, การจัดการและพฤติกรรมองค์การ, หน้า ๕๔.

^{๘๔}สุรพล สุขะพรหม และคณะ, พื้นฐานทางการจัดการ, หน้า ๒๒.

^{๘๕}วีรัช สงวนวงศ์วาน, การจัดการและพฤติกรรมองค์การ, หน้า ๒๑.

๓.๒ แนวคิดการจัดการปฏิบัติการ (Operations Management) เป็นการศึกษาวิธีการ ซึ่งองค์การแปรสภาพทรัพยากรนำเข้าเป็นรายวัน ออกมาเป็นผลผลิต เป็นการจัดการที่ใช้เทคนิคเชิง ปริมาณเพื่อปรับปรุงผลผลิตและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าและบริการ รวมถึงการช่วยองค์การ ในการควบคุมคุณภาพ ตลอดจนการใช้เทคนิคตารางเวลาเพื่อช่วยผู้บริหารในการวางแผนการผลิตอีก ด้วย^{๘๖}

๔. การบริหารจัดการเชิงระบบ (System Approach)

คำว่า ระบบ หรือ System หมายถึง องค์ประกอบที่ต่างมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและขึ้นตรงต่อกันด้วย เฉพาะอย่างยิ่งในองค์การระบบเปิด (Open System) จะได้รับอิทธิพลอย่างมากจาก สิ่งแวดล้อมขององค์การ ซึ่งโดยปกติองค์การระบบเปิดจะได้รับทรัพยากรนำเข้า (Input) จากสิ่งแวดล้อม และจะทำการแปรสภาพ หรือดำเนินการผลิตให้ออกมาเป็นผลผลิต (Output) แล้วป้อนกลับไปสู่ สิ่งแวดล้อม (Feedback) อันจะเป็นวัฏจักรแห่งการจัดการเช่นนี้ ทฤษฎีระบบสามารถนำมาช่วยจัดการ องค์การด้วยองค์ประกอบ ๔ ส่วน ดังนี้

๔.๑ ปัจจัยนำเข้า (Input) หมายถึง ทรัพยากรขององค์การที่นำเข้าสู่ระบบการจัดการ ประกอบ ด้วยทรัพยากรทางกายภาพ ได้แก่ วัตถุดิบ ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรทางการเงิน คือ เงิน ทรัพยากรทางข้อมูลข่าวสาร ทรัพยากรทางเทคโนโลยี

๔.๒ กระบวนการแปรสภาพ (Transformation Process) หมายถึง ขั้นตอนการนำ ทรัพยากรขององค์การมาดำเนินการแปรสภาพอย่างเป็นกระบวนการ ประกอบด้วย กิจกรรมการทำงาน ของบุคลากร ภารกิจในการจัดการ เทคโนโลยี และวิธีการทำงาน กระบวนการผลิต

๔.๓ ผลผลิต (Outputs) หมายถึง สิ่งที่ได้จากการแปรสภาพที่ผ่านกระบวนการต่าง ๆ ประกอบ ด้วย ผลผลิตและบริการ ผลลัพธ์ด้านการเงิน คือ กำไร ขาดทุน ผลลัพธ์ด้านการดำเนินงาน ของบุคลากร และความพึงพอใจของลูกค้าหรือผู้ใช้บริการ

๔.๔ การป้อนกลับ (Feedback) หมายถึง ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและผลลัพธ์ที่เกี่ยวข้อง กับกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์การ ข้อมูลเหล่านี้นำมาใช้เพื่อปรับปรุงปัจจัยนำเข้าและกระบวนการ แปรสภาพเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่พึงพอใจมากขึ้น

^{๘๖}ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, การจัดการและพฤติกรรมองค์การ, หน้า ๕๔-๕๕.

๕. การบริหารจัดการเชิงสถานการณ์ (The Contingency Approach)

ทฤษฎีนี้ถือว่า การจัดการที่ผู้จัดการจะปฏิบัติขึ้นขึ้นอยู่กับแต่ละสถานการณ์โดยมีหลักการของแนวคิด ดังนี้

๕.๑ ทฤษฎีทางการจัดการต่าง ๆ แม้ว่าจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในองค์การทุกสถานการณ์และเป็นสากลนั้น แต่จากการวิจัยทางการจัดการพบว่า มิใช่เป็นเช่นนั้น อาทิ หลักการแบ่งงาน ทำให้เกิดความล่าช้า หรือหลักการที่เข้ากับองค์การใหญ่ไม่เข้ากับองค์การเล็ก ดังนั้น หลักการจัดการทั้งหลายจึงไม่สามารถนำไปใช้ได้ทุกสถานการณ์ ผู้บริหารต้องปรับเปลี่ยนแนวทางและเทคนิคการจัดการให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์นั้น^{๘๗}

๕.๒ นักทฤษฎีเชิงสถานการณ์ได้รวบรวมหลักเกณฑ์ที่เหมาะสมซึ่งผู้บริหารสามารถนำมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ด้วยการผสมผสาน ๔ แนวคิดด้านการจัดการที่สำคัญเข้าด้วยกัน ได้แก่ แนวคิดการจัดการแบบดั้งเดิม แนวคิดการจัดการเชิงพฤติกรรม แนวคิดการจัดการเชิงปริมาณ และแนวคิดการจัดการเชิงระบบ

ผลลัพธ์จากการใช้ทฤษฎีการบริหารจัดการเชิงสถานการณ์นี้จะทำให้ผู้บริหารมีเทคนิคใหม่ ๆ เข้ามาช่วยพัฒนางานขององค์การ ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในกลุ่มงาน และรูปแบบการเป็นผู้นำเชิงสถานการณ์ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทฤษฎีนี้จะมีประโยชน์จากการจัดการในแต่ละสถานการณ์ได้ แต่ก็มิข้อโต้แย้งที่ว่าทฤษฎีนี้ไม่มีประโยชน์ที่จะนำไปใช้ได้ทุกสถานการณ์ทั่วไป^{๘๘}

อย่างไรก็ดี เนื่องจากความเป็นศาสตร์และศิลป์ของการบริหารจัดการ ทำให้มีแนวคิดและทฤษฎีการบริหารจัดการเชิงสถานการณ์ขึ้นมา เพราะว่าการจัดการในองค์ความรู้และวิธีการเดิมนั้นไม่สามารถจัดการองค์การได้อีกต่อไป ต้องไม่ลืมว่าแต่ละองค์การย่อมมีสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกองค์การที่แตกต่างกันออกไป รวมถึงบริบทของการบริหารจัดการในห้วงระยะเวลานั้น ๆ ก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทำให้การบริหารจัดการลักษณะผสมผสานแนวคิดทฤษฎีที่หลากหลายเข้าด้วยกันและนำมาใช้ในแต่ละสถานการณ์ย่อมทำให้การบริหารองค์การนั้นประสบผลสำเร็จได้อย่างแน่นอน^{๘๙}

^{๘๗} วิรัช สงวนวงศ์วาน, การจัดและพฤติกรรมองค์การ, หน้า ๒๓.

^{๘๘} ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, การจัดการและพฤติกรรมองค์การ, หน้า ๖๐-๖๑.

^{๘๙} สุรพล สุขะพรหม และคณะ, พื้นฐานทางการจัดการ, หน้า ๒๔.

๖. การบริหารจัดการสมัยใหม่ (Modern Management Approach)

การบริหารจัดการสมัยใหม่ (Modern Management Approach) อาศัยปัจจัยหลักที่เป็นพื้นฐานทำให้การบริหารจัดการได้ปรับเปลี่ยนไปจากเดิม ได้แก่ สภาพธรรมชาติแวดล้อมทางการจัดการที่เปลี่ยนแปลง ขนาดขององค์กรเปลี่ยนไป ความเป็นมืออาชีพของผู้บริหารและผู้จัดการมีมากยิ่งขึ้น และหลักวิชาการทางด้านการจัดการสมัยใหม่ และเป็นที่ยอมรับกันในแวดวงของการจัดการสมัยใหม่ว่า การจัดการดังต่อไปนี้เป็นที่นิยมกันมากในปัจจุบันทั้งในการจัดการภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งประกอบไปด้วย

๖.๑ การจัดการที่มีความเป็นโลกาภิวัตน์ (Globalization) กล่าวคือ โลกในยุคปัจจุบันเป็นยุคของข้อมูลข่าวสารที่ไร้พรมแดน มีการติดต่อสื่อสารในระหว่างประเทศที่รวดเร็วและกว้างขวาง การจัดการจะต้องดำเนินการให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกที่มีการเคลื่อนย้ายคนและเงินทุนไปประกอบการในประเทศต่าง ๆ มากขึ้น

๖.๒ การจัดการในระบบของใช้อิเล็กทรอนิกส์ เพื่อให้ภารกิจของแต่ละองค์การประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล ระบบของเทคโนโลยีและสารสนเทศได้เข้ามามีส่วนช่วยทำให้การจัดการมีระบบแบบแผน และช่วยผ่อนกำลังร่างกายของมนุษย์ได้มากทีเดียว อนึ่งปัจจุบันได้มีการจัดการในองค์การเสมือนจริง (Virtual Organization) ซึ่งเป็นการนำแนวคิดมาจากความจริงเสมือนที่สร้างโดยระบบคอมพิวเตอร์มาใช้กับแนวคิดด้านการจัดการ^{๙๐}

๖.๓ การจัดการความรู้และองค์การแห่งการเรียนรู้ (Knowledge Management: KM and Learning Organization : LO) โดยในส่วนของจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM) หมายถึง เครื่องมือเพื่อใช้ในการบรรลุเป้าหมายของงาน การพัฒนาคน และการพัฒนาองค์การที่นำไปสู่องค์การแห่งการเรียนรู้ ความรู้ที่จัดเข้าในองค์การแห่งการเรียนรู้ โดยจำแนกได้ ๒ ประเภท คือ ความรู้ที่เด่นชัด (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่อยู่ในรูปแบบของเอกสารหรือวิชาการ ตำรา และคู่มือปฏิบัติงาน และความรู้ซ่อนเร้น (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ซ่อนเร้นแฝงอยู่ในตัวตน ประสบการณ์ที่สั่งสมมาเป็นระยะเวลายาวนาน และเป็นภูมิปัญญาของคน โดยที่การจัดการความรู้ทั้ง ๒ ประเภทนี้มีวิธีการจัดการที่แตกต่างกัน กล่าวคือ การจัดการความรู้ที่เด่นชัด จะเน้นไปที่การเข้าถึงแหล่งความรู้ เมื่อนำไปใช้แล้วเกิดความรู้ใหม่ ก็นำมาสรุปไว้เพื่อใช้อ้างอิงหรือให้ผู้อื่นเข้าถึงได้ต่อไป ส่วนการจัดการความรู้ซ่อนเร้นจะเน้นไปที่การจัดเวทีเพื่อให้มีการแบ่งปันความรู้ที่อยู่ในตัวผู้ปฏิบัติทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน อันเป็นการนำไปสู่การสร้างความรู้ใหม่ที่แต่ละคนสามารถนำไปใช้ในการ

^{๙๐}มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, องค์การและการจัดการภาครัฐ, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘-๓๔.

ปฏิบัติงานได้เป็นอย่างดีต่อไปอีก ในขณะเดียวกัน เมื่อมีการจัดการความรู้แล้วก็ควรที่จะได้กำหนดองค์การแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization: LO) เข้ามาด้วย ซึ่งองค์การแห่งการเรียนรู้นี้เป็นแนวคิดในการพัฒนาองค์การโดยเน้นการพัฒนาการเรียนรู้สถานะของการเป็นผู้นำองค์การ และการเรียนรู้ร่วมกันของคนในองค์การ เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ประสบการณ์และทักษะร่วมกัน และเกิดการพัฒนาองค์การอย่างต่อเนื่องทันต่อสถานะการเปลี่ยนแปลงและการแข่งขัน การมีองค์การแห่งการเรียนรู้นี้จะทำให้องค์การและสมาชิกมีกระบวนการทำงานมีประสิทธิภาพและมีผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิผล โดยมีการเชื่อมโยงรูปแบบของการทำงานเป็นทีม สร้างกระบวนการในการเรียนรู้และสร้างความเข้าใจเตรียมรับกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เปิดโอกาสให้ทีมงานใช้อำนาจในการตัดสินใจ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้เกิดบรรยากาศของการคิดริเริ่ม พร้อมทั้งจะเผชิญกับสถานะการแข่งขันที่มีมากขึ้นตามลำดับ^{๙๑}

๖.๔ การจัดการความหลากหลายของแรงงาน (Management and Workforce Diversity) เป็นการจัดการบนความแตกต่างทางด้านประชากร ผู้บริหารจำเป็นต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมบนความหลากหลายทางแรงงานที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา ซึ่งจำเป็นต้องมีทักษะในการจัดการทรัพยากรมนุษย์ในองค์การเป็นอย่างยิ่ง จึงจะนำองค์การนั้นให้มีความเจริญรุ่งเรืองไปได้^{๙๒}

๖.๕ การจัดการกับความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์การต่อสังคม (Management and Cooperated Social Responsibility: CSR) เป็นการจัดการบนความรับผิดชอบต่อสังคมอันถือว่าเป็นหน้าที่ที่ทุกองค์การจะต้องประพฤติตามหลักศีลธรรมและจริยธรรม ซึ่งแนวคิดนี้ชี้ให้เห็นว่า ผู้บริหารควรประพฤติตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีขององค์การ จะต้องนำองค์การให้ปฏิบัติในหนทางที่เพิ่มผลผลิตมากยิ่งขึ้น^{๙๓} ในขณะเดียวกันก็จะต้องให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมอีกด้วย เช่น ช่วยดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในชุมชน หรือ การไม่เพิ่มภาวะโลกร้อนในการผลิตของตนเอง รวมทั้งการส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคมเพื่อก่อให้เกิดศีลธรรม จริยธรรม และคุณธรรมที่ดีงามแก่คนในสังคม ซึ่งในปัจจุบันการช่วยเหลือสังคมด้วยการไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ เรียกว่า ทำงานด้วยจิตอาสา อันเป็นการเกื้อกูลประโยชน์สุขให้แก่สังคม ทำให้สังคมนี้เป็นสังคมที่น่าอยู่ ผู้คนมีมวลรวมแห่งความสุขเพิ่มมากขึ้น^{๙๔}

^{๙๑}สุรพล สุยะพรหม และคณะ, **พื้นฐานทางการจัดการ**, หน้า ๒๕.

^{๙๒}ประยงค์ ใจมีเชื้อ, **พฤติกรรมองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕), หน้า ๕๒.

^{๙๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖-๕๗.

^{๙๔}สุรพล สุยะพรหม และคณะ, **พื้นฐานทางการจัดการ**, หน้า ๒๗.

๖.๖ การจัดการคุณภาพโดยรวม (Total Quality Management: TQM) เป็นแนวคิดการจัดการคุณภาพที่มีวิวัฒนาการเกิดขึ้นในภาค รัฐและภาคธุรกิจเอกชน ในระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๘๐-๑๙๙๐ โดยผู้เชี่ยวชาญด้านคุณภาพ คือ Edwards Deming ได้คิดค้นและพัฒนาการแปรรูปองค์การด้านคุณภาพ (Transforming Organizations) และต่อมาได้ขยายออกไปเป็นการจัดการคุณภาพโดยรวม หรือ TQM โดยถือหลักการจัดการคุณภาพโดยรวม ๕ ประการ ได้แก่ มุ่งเน้นความพึงพอใจของลูกค้า เป็นสำคัญ มีการปรับปรุงงานต่อเนื่องและเป็นกระบวนการ มีการปรับปรุงคุณภาพทุกอย่างขององค์การ มีความถูกต้องแม่นยำในการวัดและมอบอำนาจให้แก่พนักงานอย่างเต็มที่^{๙๕} อนึ่ง จากการกระตุ้นการนำการจัดการคุณภาพโดยรวม หรือ TQM มาใช้ก่อให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในยุคโลกาภิวัตน์เป็นอย่างยิ่ง ซึ่งพบได้จากการนำระบบ ISO 900 มาใช้ทั่วโลก ซึ่ง ISO 900 นี้ ถือเป็นมาตรฐานของคุณภาพ แม้แต่ในประเทศไทยเองก็ได้มีการนำระบบนี้มาเป็นเครื่องมือวัดการจัดการในการผลิตสินค้าและบริการของหน่วยงานภาครัฐกิจอย่างแพร่หลาย^{๙๖}

๖.๗ การจัดการแบบญี่ปุ่น (The Japanese Management Movement) ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ พบว่า ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการจัดการเป็นอย่างยิ่ง ทำให้ทั่วโลกหันมาสนใจว่า เพราะเหตุใดจึงนำประเทศไปสู่ความยิ่งใหญ่ทางเศรษฐกิจได้รวดเร็วมาก ทั้ง ๆ ที่เพิ่งประสบความหายนะจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ มาไม่นานนัก และจากการศึกษาของนักวิชาการทั่วโลก พบว่าการจัดการของญี่ปุ่นมีลักษณะแตกต่างจากการจัดการในประเทศอื่น ๆ อาทิ ผู้บริหารชาวญี่ปุ่นจะเปิดโอกาสให้พนักงานมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมาก ผู้บริหารให้ความสนใจคุณภาพชีวิตของพนักงานควบคู่ไปกับการทำงาน มุ่งความสนใจอย่างมากกับคุณภาพของสินค้าและบริการ ผู้บริหารจะมีบทบาทในฐานะผู้อำนวยการความสะอาดมากกว่าการคอยแต่ออกคำสั่ง การไหลของข้อมูลข่าวสารและความคิดริเริ่มมาจากด้านล่างสู่ระดับบนเสมอ และองค์การของญี่ปุ่นจะดูแลพนักงานโดยเน้นการจ้างระยะยาวหรือตลอดชีพและไม่เน้นเฉพาะความก้าวหน้าในอาชีพจากความชำนาญเฉพาะด้าน^{๙๗}

๖.๘ การจัดการตามทฤษฎี Z (Theory Z) ของ โออุชิ (Ouchi) เป็นแนวคิดการจัดการที่ประสมประสานระหว่างแนวคิดระหว่างญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาเข้าด้วยกัน ในช่วงปี ค.ศ. ๑๙๘๑ โดยเน้นแนวคิดที่ว่าพนักงานควรมีอำนาจในการตัดสินใจร่วมกับผู้บริหารในงานที่เขาทำ รวมถึงการปรับปรุงประสิทธิภาพการทำงานโดยใช้การจัดการวงจรคุณภาพเป็นส่วนหนึ่งของการบริการแบบมีส่วนร่วม^{๙๘}

^{๙๕}ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, การจัดการและพฤติกรรมองค์กร, หน้า ๖๔.

^{๙๖}ประยงค์ ใจมีเชื้อ, พื้นฐานทางการจัดการ, หน้า ๒๘.

^{๙๗}ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, การจัดการและพฤติกรรมองค์กร, ๖๑.

^{๙๘}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑-๖๒.

๖.๙ การจัดการตามแนวคิดการปรับรีระบบ (Reengineering Approach) เป็นการคิดทบทวนใหม่ ถึงขั้นการเปลี่ยนใหม่ชนิดขุดรากถอนโคน โดยมีขั้นตอนและวิธีการดำเนินงานที่เป็นระบบก่อน/หลัง กระบวนการจึงเป็นเรื่องสำคัญที่สุดของการจัดการประเภทนี้^{๙๙}

๖.๑๐ การจัดการองค์การเสมือนจริง (Virtual Organization) เป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้มาจากแนวคิดเรื่องความจริงเสมือน (Virtuality) อันเป็นคุณสมบัติของระบบคอมพิวเตอร์ ซึ่งมีความสามารถในการสร้างโลกจำลองขึ้นมาให้เป็นระบบที่เหมือนจริง ซึ่งช่วยให้ผู้ใช้มีประสบการณ์ในการเห็น ได้ยิน และสัมผัสคล้ายกับสิ่งที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมของมนุษย์โดยทั่วไป การศึกษาและทำความเข้าใจกับการจัดการองค์การเสมือนจริงจึงเป็นประโยชน์ต่อการจัดการองค์การที่ต้องการทำงานโดยไม่มีข้อจำกัดในเรื่องของเวลา สถานที่ หรือทรัพยากรอื่นใดในด้านกายภาพในแบบลักษณะเดิม ๆ ดังนั้น การจัดการองค์การในลักษณะเช่นนี้อาจปราศจากรูปร่างทางกายภาพ ซึ่งเป็นลักษณะที่แตกต่างจากการจัดการองค์การแบบดั้งเดิมโดยทั่วไป เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว การจัดการองค์การเสมือน จริงจึงเป็นการจัดการเครือข่ายขององค์การที่เชื่อมโยงด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อแลกเปลี่ยนทักษะ สินค้า และบริการ

สรุปได้ว่า การบริหารจัดการมีทฤษฎีจะต้องอาศัยการศึกษาค้นคว้าจำนวนมาก โดยตั้งแต่อดีต กระทั่งถึงปัจจุบันมีทฤษฎีการบริหารจัดการแบ่งได้เป็น ๖ ยุค ได้แก่ (๑) การจัดการแบบดั้งเดิม (Classical Management) เป็นแนวทางการจัดการที่มุ่งประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์การเป็นสำคัญ (๒) การจัดการเชิงพฤติกรรมศาสตร์ (Behavioral Management) ให้ความสำคัญเรื่องจิตวิทยา การเลือกคนเข้าทำงาน การฝึกอบรม และการจูงใจ (๓) การจัดการเชิงปริมาณ (The Quantitative Management Approach) เป็นแนวคิดที่นำเทคนิคทางวิทยาศาสตร์มาพัฒนา การตัดสินใจโดยอาศัยการวัดและการใช้สูตรคณิตศาสตร์เข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทางการบริหารจัดการ (๔) การจัดการเชิงระบบ (System Approach) เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญองค์ประกอบที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและขึ้นตรงต่อกันในองค์การระบบเปิด (๕) การจัดการเชิงสถานการณ์ (The Contingency) เป็นการประสมประสานแนวคิด ๔ ด้านข้างต้นมาบูรณาการใช้ตามความเหมาะสม และ (๖) การจัดการสมัยใหม่ (Modern Management Approach) อาศัยปัจจัยหลักที่เป็นพื้นฐานทำให้การบริหารจัดการได้ปรับเปลี่ยนไปจากเดิมและหลักวิชาการจัดการสมัยใหม่

^{๙๙}นิรมล กิตตุกุล, **องค์การและการจัดการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๕๑-๒๕๒.

^{๑๐๐}ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์, **ทฤษฎีองค์การสมัยใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ดี. เค. ปริ้นติ้ง เวิลด์ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๓-๑๔๕.

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม

บริบทนี้ ครอบคลุมสาระว่าด้วยแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

คำว่า มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) เป็นคำที่กำหนดโดยองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก) โดยเป็นคำที่เกิดขึ้นใหม่ ซึ่งตามนิยามของ องค์การยูเนสโก มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งของที่เป็นรูปธรรม เช่น โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี งานสถาปัตยกรรม รวมทั้งกลุ่มสิ่งก่อสร้าง และสิ่งของที่มีขนาดเล็กและไม่โดดเด่นดึงดูดสายตาดูด้วย เช่น ร่องรอยต่าง ๆ ที่มีคุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ สุนทรียะ ศิลปะ มานุษยวิทยาชาติพันธุ์วรรณา และวิทยาศาสตร์ มรดกทางวัฒนธรรมนี้จึงครอบคลุมเนื้อหากว้างขวาง อีกทั้ง ยังเป็นการยกระดับ จากปัจเจกบุคคลและชุมชนขึ้นเป็นระดับสากลโดยมรดกทางวัฒนธรรมมีลักษณะเป็นผลผลิตของ มนุษยชาติ^{๑๐๑}

โดยแท้จริง คำว่า มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) เป็นคำศัพท์ที่มาจาก ประเทศอังกฤษ ในอดีตหมายถึง สิ่งของที่เป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษของแต่ละตระกูลหรือกลุ่ม บุคคลหรือสังคม อาจเป็นสมบัติส่วนตัวและมีแนวโน้มว่าไม่สมควรดัดแปลงตกแต่งเพิ่มเติมหรือไม่ควร นำมาใช้งานใช้ประโยชน์ แต่ควรเก็บรักษาไว้เพื่อความภาคภูมิใจ ปัจจุบัน คำว่า มรดกทางวัฒนธรรม มีความหมายกว้างขึ้นในแง่ของการนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง ไม่จำกัดในวงของกลุ่มตระกูล หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเฉพาะและยังเป็นคำที่นิยมใช้กันมาก โดยเฉพาะประเทศในแถบทวีป ยุโรป เอเชียและออสเตรเลีย หลายกรณีพบว่ามีการใช้สลับกันไปมาระหว่างคำว่า มรดกทางวัฒนธรรม กับคำว่า ทรัพยากรทางวัฒนธรรม และยังหมายถึง สิ่งของเดียวกันอีกด้วย ตัวอย่างเช่น แหล่ง โบราณคดี อาจมีผู้เรียกว่า เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรม มรดกทางวัฒนธรรม และบางครั้งก็เป็น ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมด้วย^{๑๐๒}

^{๑๐๑}ชาคริต สิทธิฤทธิ์, “จับต้องได้-จับต้องไม่ได้: ความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทาง วัฒนธรรม”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๙): หน้า ๑๔๓.

^{๑๐๒}ธนิช เลิศชาญฤทธิ์, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๔), หน้า ๑๗-๑๘.

ตามความใน พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ นิยามไว้ว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หมายถึง ความรู้ การแสดงออก การประเพณีปฏิบัติหรือ ทักษะ ทางวัฒนธรรมที่แสดงออกผ่านบุคคล เครื่องมือ หรือวัตถุ ซึ่งบุคคล กลุ่มบุคคล หรือชุมชน ยอมรับและรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน และมีการสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งโดยอาจ มีการปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน^{๑๐๓} มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม คือ การ แสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์และพื้นที่ทางวัฒนธรรม ที่เกี่ยวเนื่อง กับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน หรือในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทาง วัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง อัน เป็นสิ่งซึ่งชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นมาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็น ปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความ ภูมิใจในตัวตนและความรู้สึกสืบเนื่อง ก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมและ การคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์^{๑๐๔}

มรดกวัฒนธรรม หมายถึง ผลงานทั้งหมดทุกแขนงของศิลปิน สถาปนิก นักดนตรี นักเขียน รวมไปถึงผลงานของศิลปินที่ไม่ปรากฏนามทั้งหมดด้วย ผลงานเหล่านี้ คือ การแสดงออกถึงจิตวิญญาณ ของชนชาติ และแสดงถึงแก่นสารทางค่านิยมที่ทำให้ชีวิตมีความหมาย^{๑๐๕} มรดกทางวัฒนธรรม คือ ผลผลิตของวัฒนธรรม โดยเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างหรือคิดค้นขึ้นมาตั้งแต่ในอดีต และได้ตกทอดหรือสื บทอดจากรุ่นหนึ่งมาสู่อีกรุ่นหนึ่ง เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ เพลงพื้นบ้าน ภาษา หรือขนบธรรมเนียม ประเพณีต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ คำว่า มรดกทางวัฒนธรรม จึงมีลักษณะพิเศษที่เพิ่มขึ้นจากคำว่า วัฒนธรรม ตรงที่มีเรื่องของระยะเวลาในการดำรงอยู่และการตกทอดหรือสืบทอดเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เนื่องจาก เป็นสิ่งที่ทรงคุณค่า แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ของสังคมนั้น ๆ โดยนำมาซึ่ง ความภาคภูมิใจของคนในสังคมและพร้อมที่จะรักษาและธำรงไว้ ตลอดจนตกทอดหรือสืบทอดให้แก่ ชนรุ่นหลังต่อไป^{๑๐๖}

^{๑๐๓}ราชกิจจานุเบกษา, พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙, เล่ม ๑๓๓ ตอนที่ ๑๙ ก ๑ มีนาคม ๒๕๕๙, หน้า ๑.

^{๑๐๔}กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๕๓), หน้า ๑๐.

^{๑๐๕}วีระ โรจน์พจนรัตน์, “การจัดการวัฒนธรรมกับความเจริญของประเทศ”, วารสารเทคโนโลยีสุรนารี, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๑): หน้า ๘๖.

^{๑๐๖}มูลนิธิสถาบันวิจัยกฎหมาย, โครงการศึกษาวิจัยและจัดทำกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองมรดก ทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๒-๒๓.

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หมายถึง ความรู้ การแสดงออก การประพฤติปฏิบัติ หรือทักษะ ทางวัฒนธรรมที่แสดงออกผ่านบุคคล เครื่องมือ หรือวัตถุ ซึ่งบุคคล กลุ่มบุคคล หรือชุมชน ยอมรับและรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน มีการสืบทอดกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง โดยอาจมีการปรับเปลี่ยนขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน^{๑๐๗} มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นสมบัติล้ำค่าที่ได้มีการสร้างสรรค์ สังสม ปลูกฝังและสืบทอดในชุมชนจากคนรุ่นหนึ่งมายังคนอีกรุ่นหนึ่ง^{๑๐๘} มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต สามารถเป็นแหล่งนวัตกรรมที่สำคัญสำหรับการพัฒนา ชุมชนและกลุ่มคนได้คิดค้นนวัตกรรมเพื่อใช้เผชิญหน้ากับความท้าทายอย่างต่อเนื่อง มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนับเป็นแหล่งกลวิธีที่ทำให้เกิดการพัฒนาเชิงการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับชุมชนและระดับสากล^{๑๐๙}

ทั้งนี้ ยังปรากฏมีคำว่า มรดกทางวัฒนธรรมระดับโลก หรือมรดกโลกทางวัฒนธรรม ซึ่งมีความหมายครอบคลุมสิ่งต่าง ๆ ได้แก่ (๑) อนุสรณ์สถาน ครอบคลุมผลงานทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรมหรือจิตรกรรม ส่วนประกอบ หรือโครงสร้างธรรมชาติทางโบราณคดีจารึก ถ้าที่อยู่อาศัย และการผสมผสานกันขององค์ประกอบ ซึ่งมีคุณค่าโดดเด่นระดับสากล ในมิติทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือวิทยาศาสตร์ (๒) กลุ่มของอาคาร ทั้งที่เชื่อมต่อกันหรือแยกจากกัน ซึ่งมีคุณค่าโดดเด่นระดับสากล ในมิติทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือวิทยาศาสตร์ ด้วยสถาปัตยกรรม ความสอดคล้องกลมกลืน หรือสภาพภูมิทัศน์ และ (๓) แหล่งที่ตั้ง ทั้งผลงานของมนุษย์ หรือผลงานร่วมระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ รวมถึงแหล่งโบราณคดี ซึ่งมีคุณค่าโดดเด่นระดับสากล ในมิติทางประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ชาติวงศ์วิทยา หรือมานุษยวิทยา อีกด้วย^{๑๑๐}

สรุปได้ว่า คำว่า มรดกทางวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่เป็นรูปธรรมและอรูปธรรม ที่เป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ แต่มิใช่ตัววัฒนธรรมโดยตรง หากแต่เป็นผลิตผลของวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างหรือคิดค้นขึ้นมาตั้งแต่ในอดีต และได้ตกทอดหรือสืบทอดจากรุ่นหนึ่งมาสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยต้องเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่า และแสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ที่สั่งคมนั้น ๆ ยอมรับร่วมกัน

^{๑๐๗}ฝ่ายกฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐานและการกีฬา, เจตนารมณ์พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษา มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙, (กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายผลิตเอกสาร สำนักงานคณะกรรมการ กฤษฎีกา, ๒๕๕๙), หน้า ๙.

^{๑๐๘}สุดแดน วิสุทธิลักษณ์, เอกสารวิชาการลำดับที่ ๑๒๐ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ: บทเรียนจากเพื่อนบ้าน, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๖๐), หน้า ๙.

^{๑๐๙}ร้อยตำรวจตรีพูลศักดิ์ เอกโรจนกุล, มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ม.ป.ป.), หน้า ๑๐.

^{๑๑๐}ฝ่ายวิชาการ สถาพรบุ๊คส์, มรดกโลกทางวัฒนธรรมในอาเซียน, (กรุงเทพมหานคร: สถาพรบุ๊คส์, ม.ป.ป.), หน้า ๑๑.

๒.๒.๒ ความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

เนื่องจาก มรดกวัฒนธรรมเป็นการยกระดับความหมายขยับจากปัจเจกและชุมชนขึ้นเป็นระดับสากลครอบคลุมกว้างขวางยิ่งขึ้น และเป็นผลผลิตของมนุษยชาติ เมื่อมรดกวัฒนธรรมคุณค่าอันกว้างใหญ่กว่าเดิม การใช้ประโยชน์มรดกวัฒนธรรมจึงเป็นไปได้อย่างกว้างขวาง ไม่จำกัดกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเฉพาะการสืบทอดส่งผ่านและใช้งาน มรดกวัฒนธรรมจึงเชื่อมโยงกับระยะเวลาที่มรดกนั้นผ่านเข้ามาเข้ากับคนรุ่นปัจจุบัน^{๑๑๑} มรดกทางวัฒนธรรมหรือแบบแผนหรือเนื้อหาของวัฒนธรรมในลักษณะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอดีต คือ การทำมาหากินการตั้งแหล่ง ที่อยู่อาศัย การพักผ่อน ผ่อนใจ รักษาโรคภัยไข้เจ็บ ระบบความเชื่อ เครื่องนุ่งห่ม การคมนาคม การศึกษา และการปกครองแบบแผนหรือเนื้อหาของวัฒนธรรมที่เกิดในอดีตเหล่านี้บางอย่าง ก็หมดหน้าที่ความสำคัญไป แต่บางอย่างก็ยังคงมีความสำคัญสืบเนื่องอยู่ เพราะมนุษย์ในสังคมนั้นยังคงยึดถือปฏิบัติต่อมา^{๑๑๒}

มรดกทางวัฒนธรรมเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และมีคุณค่าในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงออกถึงรากฐานและความเป็นมาของชาติบ้านเมือง ซึ่งสมควรที่จะช่วยกันดูแลรักษาไว้เพื่อให้เป็นมรดกของคนในชาติได้ใช้ประโยชน์และเพื่อให้คนในโลกได้ชื่นชม ดังนั้น คุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมจึงไม่ได้อยู่ที่ลักษณะทางกายภาพเท่านั้น แต่อยู่ที่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมนั้น โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับชุมชนในแง่ของจิตใจและจิตวิญญาณ โดยที่คุณค่าซึ่งสมควรได้รับการยกย่อง ได้แก่

๑. ให้คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิชาการ หรือศิลปะ และหาได้ยากยิ่ง
๒. แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของวิถีชีวิตของกลุ่มชนในสมัยนั้น ๆ
๓. มีรูปแบบดั้งเดิมสามารถสืบค้นถึงที่มาในอดีตได้
๔. มีลักษณะบ่งบอกถึงชุมชนท้องถิ่น
๕. หากไม่มีการอนุรักษ์ไว้จะสูญหายไปเป็นที่สุด

^{๑๑๑}จณิก เลิศชาญฤทธิ์, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), หน้า ๔๕.

^{๑๑๒}ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ, ธรรมชาติของสรรพสิ่ง: การเข้าถึงความจริงทั้งหมด, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสตรีศึกษา, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒๕-๒๒๖.

มรดกทางวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ของสังคมนั้น ๆ โดยนำมาซึ่งความภูมิใจของคนในสังคม และพร้อมที่จะรักษาและดำรงไว้ ตลอดจนตกทอดหรือสืบทอดให้แก่ชนรุ่นหลังต่อไป ฉะนั้น ความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม จึงประกอบด้วย

๑. เป็นสิ่งบ่งชี้ความต้องการของคนในสังคม
๒. เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างหรือคิดค้นขึ้นเองจากการเรียนรู้และถ่ายทอด
๓. เป็นสิ่งที่คนในสังคมประพฤติปฏิบัติร่วมกันหรือประพฤติปฏิบัติตามกันมา
๔. เป็นสิ่งที่สามารถปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา
๕. เป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าและดำรงอยู่และตกทอดหรือสืบทอดมาสู่ชนรุ่นหลังในปัจจุบัน^{๑๓๓}

เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่มีความสำคัญของสังคมและประเทศ และจำเป็นจะต้องให้ความเคารพในการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม โดยสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงตามสภาพการณ์ในปัจจุบันและมีการสืบทอดอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน และโดยที่ในปัจจุบันประเทศไทย มีกฎหมายที่มีสาระสำคัญเป็นการคุ้มครองด้านวัฒนธรรมหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ และพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นต้น^{๑๓๔} มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็นต่อความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของกลุ่มคนและชุมชนความรู้ท้องถิ่น ทักษะและแนวทางการปฏิบัติที่ได้รับการคงไว้และเพิ่มพูนจากรุ่นสู่รุ่นทำให้เกิดวิถีชีวิตการดำรงชีพในกลุ่มคนจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น ครอบครัวยุทธกรรมในประเทศไทย เอสโตเนียทำการเลี้ยงแกะและผลิตขนแกะด้วยวิธีที่สอดคล้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น วิถีชีวิตดังกล่าวทำให้เกษตรกรมีแหล่งการดำรงชีพและอัตลักษณ์ของตนเอง เกษตรกรดังกล่าว ปั่นเส้นด้ายให้แก่ช่างถัก ผลิตสิ่งของที่ทอจากขนสัตว์ผลิตเทียนไขและสบู่จากไขมันแกะ โดยแนวทางการปฏิบัติเพื่อดำรงชีพดังกล่าวนี้ เป็นสิ่งสำคัญต่อความเป็นอยู่ที่ดีในชุมชนและก่อให้เกิดสิ่งป้องกันความยากจนที่สำคัญในระดับท้องถิ่น ซึ่งนับเป็นความจริงในทุก ๆ ที่ สำหรับแนวทางการปฏิบัติอื่น ๆ เช่น แนวทางการปฏิบัติทางเกษตรกรรมท้องถิ่นและระบบ การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ^{๑๓๕}

^{๑๓๓}สถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายรัฐมนตรี, แนวคิดและกรณีศึกษาเรื่องแนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาในต่างประเทศ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ที. พี. พรินท์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐-๒๑.

^{๑๓๔}ฝ่ายกฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐานและการกีฬา, เจตนารมณ์พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๓, หน้า ๑.

^{๑๓๕}ร้อยตำรวจตรีพูลศักดิ์ เอกโรจนกุล, มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ม.ป.ป.), หน้า ๙.

ในช่วงร้อยปีที่ผ่านมา มนุษยชาติได้สูญเสียมรดกทางวัฒนธรรมจำนวนมากด้วยสาเหตุแห่งสงคราม เนื่องจากสงครามในโลกสมัยใหม่นั้นมีอำนาจทำลายล้างมากกว่าสงครามในโลกยุคโบราณหลายเท่าตัวนัก เมืองประวัติศาสตร์ในยุโรปจำนวนมากได้รับผลกระทบจากภัยสงครามโลกครั้งที่ ๑ อาทิ ปารีส ลอนดอน เป็นต้น รวมทั้งในคราวสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่คู่ขัดแย้งกว้างขวางส่งผลกระทบไปทั่วทั้งโลก ซึ่งมีเมืองประวัติศาสตร์ในยุโรป เอเชีย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ได้รับผลกระทบอย่างมาก เช่น เมืองต่าง ๆ ในโปแลนด์ที่พังทลายลงเป็นจำนวนมากจากสงครามโลก เมืองฮิโรชิมาได้สิ้นสูญลงด้วยภัยจากสงครามและปรมาณูในครั้งสงครามโลกครั้งที่ ๒ รวมทั้งเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เมียนมา ที่ได้สูญเสียพระราชวังมณฑลทะเลย์ลงจากการโจมตีทางอากาศในสงครามด้วย จากผลกระทบจากสงครามอันเป็นประวัติศาสตร์บาดแผลของมนุษย์ที่ไม่อาจจำ ด้วยได้ทำลายล้างผู้คน ตลอดจนมรดกทางวัฒนธรรม จึงจำเป็นต้องมีการบันทึกไว้เป็นบทเรียนเพื่อแสวงหาวิธีในการป้องกันไม่ให้เหตุอันรุนแรงนั้นเกิดขึ้นอีกในหน้าประวัติศาสตร์มนุษยชาติ เพราะไม่แต่เพียงสงครามในระดับมหัพภาคที่ส่งผลต่อความเสียหายให้กับมรดกทางวัฒนธรรม สงครามกลางเมืองที่เกิดขึ้นในที่ต่าง ๆ ที่บ่อยครั้งที่ได้ยึดเอาแหล่งมรดกทางสถาปัตยกรรมเป็นหลักประกันซึ่งได้รับผลกระทบมากมาย นอกจากนี้ สภาวะการณ์ที่ไร้ระเบียบภายใต้ผลกระทบจากสงครามยังนำไปให้เกิดการโจรกรรมโบราณวัตถุจากโบราณสถานที่ถูกทิ้งร้างอีกด้วย^{๑๑๖} อีกทั้ง การก้าวไปสู่ประชาคมอาเซียน จะทำลายเส้นเขตแดนอันเป็นกำแพงที่เคยแบ่งแยกประเทศออกจากกัน ให้สามารถเดินทางไปมาหากันโดยสะดวก หวนกลับไปสู่ยุคโบราณที่ผู้คนเป็นญาติบ้านพี่เมืองน้องด้วยวิถีวัฒนธรรม หารใช้เส้นเขตแดนทางรัฐศาสตร์การเมืองอย่างในปัจจุบัน ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะถักทอกลายเป็นผืนแผ่นดินเดียวกว้างใหญ่สุดลูกหูลูกตา จากทะเลฝั่งตะวันตกสุดของรัฐยะไข่ (Rakhine) ประเทศเมียนมาร์ จดชายแดนตะวันออกสุดของปาปัวตะวันตก (West Papua) ประเทศอินโดนีเซีย เพื่อนบ้านจะไปมาหาสู่กัน ประตูบ้านทุกหลังจะเปิดออกต้อนรับมวลมิตร มรดกทางวัฒนธรรมจะเป็นจุดเริ่มต้นเล็ก ๆ ที่สร้างความเข้าใจปุมหลังและตัวตนของความเป็นประเทศที่แฝงอยู่ในมรดกอันล้ำค่า ตลอดจนส่งเสริมให้เกิดความภาคภูมิใจและหวงแหนร่วมกันสืบไป^{๑๑๗}

สรุปได้ว่า มรดกทางวัฒนธรรม มีความสำคัญโดยความเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์และคุณค่าในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงออกถึงรากฐาน ภูมิปัญญา วิชาการ และความ เป็นมาของสังคมและประเทศชาติ นำมาซึ่งความภูมิใจของคนในสังคมและประเทศชาตินั้น ๆ

^{๑๑๖} กองจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติเป็นแหล่งมรดกโลก, (กรุงเทพมหานคร: อี. ที. พับลิชชิ่ง, ๒๕๖๑), หน้า ๑๒.

^{๑๑๗} ฝ่ายวิชาการ สถาพรบุ๊คส์, มรดกโลกทางวัฒนธรรมในอาเซียน, หน้า คำนำ.

๒.๒.๓ พัฒนาการการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของประเทศซีกโลกตะวันตก

จากการศึกษาเกี่ยวกับ พัฒนาการการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของประเทศซีกโลกตะวันตก จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

แนวคิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมแบบตะวันตก ณ จุดเริ่มต้นก็มีแนวทางแบบประเพณีชาวยุโรปในอดีตที่มีการดัดแปลงอาคารทางศาสนาและการก่อสร้างอาคารต่อเติมขึ้นมาใหม่อยู่ตลอดเวลา เช่น โบสถ์แบบนอร์มันดั้งเดิมก็อาจมีการรื้อหรือดัดแปลงให้เป็นสถาปัตยกรรมแบบโกธิคตามความนิยมของยุคสมัย ด้วยการสร้างสถาปัตยกรรมซ้อนทับโครงสร้างเดิมไว้ จึงเห็นได้ว่าแนวคิดของช่างโบราณตะวันตกอยู่ที่การพัฒนาทางด้านรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่สูงกว่าบอกว่า นำแสงสว่างอันเจิดจ้าเข้ามาได้มากกว่าเป็นสำคัญ โดยไม่มีการชื่นชมในสถาปัตยกรรมแบบโบราณที่เป็นอยู่

เวลาต่อมา กระแสความตื่นตัวของวงการค้นพบแหล่งเมืองโบราณต่าง ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เนื่องจากความสนใจของสังคมในเรื่องราวโบราณและการศึกษาเกี่ยวกับโบราณสถาน ศิลปะรูปแบบยุคสมัยต่าง ๆ ที่มีมาในอดีตตั้งแต่ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ นำไปสู่การเขียนตำราประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมขึ้นเป็นครั้งแรก โดยมีการซ่อมแซมและอนุรักษ์ สิ่งก่อสร้างของโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีทั้งหลายเพื่อที่จะนำมาใช้ใหม่และกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมในสมัยนั้นอันเป็นช่วงที่นักประวัติศาสตร์ศิลปะจัดว่าเป็นยุคโรแมนติกที่นิยมความเร้าใจที่เกิดจากการทวนระลึกถึงอดีตอันไกลโพ้นเป็นเหตุให้เกิดการนำเอารูปแบบสถาปัตยกรรมของ กรีก โรมัน หรือโกธิค กลับมาใช้ใหม่ และยังเกิดแนวคิดความเป็นชาติและความภาคภูมิใจในชนชาติขึ้นด้วย มีการนำเอารูปแบบโกธิคมาใช้เป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นชนชาติเก่าแก่ มีรากฐานอันยาวนาน อาคารทางศาสนาที่สร้างขึ้นใหม่ใช้รูปแบบนีโอโกธิค ในขณะที่อาคารเก่าจำนวนมากถูกปรับเปลี่ยนตามความนิยมในการประกอบพิธีกรรมที่เหมาะสมและศักดิ์สิทธิ์ด้วยการซ่อมเปลี่ยนอาคารให้ไปสู่รูปแบบโกธิค

จากจุดเริ่มต้นในประเทศอังกฤษได้พัฒนามาสู่ แนวทางแบบ Stylistic Restoration ในฝรั่งเศส โดย Prosper Merimee และ Eugene Emmanuel Viollet-le-Duc ที่สนับสนุนการบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถานในฐานะที่เป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีความหมายและประโยชน์ใช้สอยให้อาคารมีความครบถ้วนสมบูรณ์ตามรูปแบบที่จินตนาการขึ้นมาให้มีความกลมกลืนกับรูปแบบโกธิคแก้ไขส่วนต่อเติมในอดีตให้กลายเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ถูกต้อง โดยให้ความสำคัญกับการบูรณะ (Restoration) ในลักษณะที่ไม่ใช่การอนุรักษ์ ซ่อมแซมหรือสร้างขึ้นใหม่ แต่คือการนำเอาอาคารกลับไปสู่สภาพที่สมบูรณ์ที่สุดซึ่งอาจจะไม่เคยเป็นมาก่อนเลยในประวัติศาสตร์ของอาคารนั้น จากแนวคิดนี้ได้ก่อให้เกิดแนวคิดของกลุ่มที่คัดค้านการบูรณะ (Anti-Restoration) ที่ไม่ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ กับโบราณสถานในฐานะที่เป็นหลักฐานสำคัญทางโบราณคดี ตามหลักการอนุรักษ์ของ John Ruskin และ William Morris ในประเทศอังกฤษ

ขณะที่ แลกเปลี่ยนของสมาคมเพื่อการรักษาอาคารโบราณ (Society for the Protection of Ancient Buildings) ในปี ค.ศ. ๑๘๗๗ ให้ความสำคัญกับการป้องกันความชำรุดทรุดโทรมของอาคารโดยการดูแลรักษาอย่างสม่ำเสมอ ค้ำยันผนังที่ทรุดเอียง หรือซ่อมแซมหลังคาที่รั่ว จะต้องไม่แสดงออกถึงรูปลักษณะอื่นใดที่ไม่เกี่ยวข้อง ต้องพยายามที่จะไม่รบกวนเนื้อของอาคาร หรือองค์ประกอบตกแต่ง ถ้าไม่เหมาะสมกับการใช้สอยในปัจจุบัน การสร้างอาคารใหม่ขึ้นอีกหลังหนึ่งจะดีกว่า การเปลี่ยนแปลงอาคารเดิมหรือขยายอาคารเดิมให้ใหญ่ขึ้น จะต้องคำนึงว่าเป็นอาคารเป็นอนุสรณ์ของยุคโบราณที่ผ่านพ้นไปแล้ว เป็นสิ่งที่สร้างสรรค์โดยช่างโบราณซึ่งศิลปวิทยาการสมัยใหม่ไม่สามารถที่จะไปแตะต้องโดยไม่ทำลายได้

ต่อมา จึงมีการเคลื่อนไหวด้านแนวคิดการอนุรักษ์ในอิตาลีของ Camillo Boito ที่ถือได้ว่าเป็นการพบกันครั้งแรกทางระหว่งการบูรณะให้สมบูรณ์เต็มรูปแบบ และการปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติของกาลเวลา โดยมีทัศนะว่า การต่อเติมเปลี่ยนแปลงรูปแบบโบราณสถาน ในยุคต่าง ๆ ล้วนเป็นส่วนหนึ่งในประวัติของอาคารทั้งสิ้น จึงควรเก็บรักษาไว้ไว้แต่จะมีความจำเป็นอย่างไร ในขณะที่ยังมีการบูรณะที่มีการต่อเติมขึ้นใหม่ก็สามารถทำได้แต่จะต้องมีความแตกต่างแยกแยะได้จากของดั้งเดิมและมีการบันทึกการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไว้เป็นหลักฐานในทุกขั้นตอน แนวคิดนี้ได้เป็นที่มาของข้อบัญญัติในการบูรณะโบราณสถานของอิตาลี ตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๐๒ นั้นเอง

ต่อมา ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๑ ได้มีการก่อตั้งองค์การระหว่างประเทศเพื่อสันติภาพขึ้นโดยภายในองค์กรนี้มีส่วนที่ทำหน้าที่โดยตรงในการดูแลมรดกวัฒนธรรม ได้แก่ The International Museum Office ตั้งขึ้นในปี ค.ศ. ๑๙๒๖ มีการส่งเสริมให้มีการสัมมนาในระดับนานาชาติขึ้นโดยครั้งหนึ่งที่สำคัญเป็นการประชุมเพื่อการทำงานอนุรักษ์ที่อโคโรโพลิสแห่งเอเธนส์ ณ เมืองเอเธนส์ ประเทศกรีซ ในปี ค.ศ. ๑๙๓๑ และบทสรุปจากการประชุมดังกล่าวต่อมารู้จักกันในนามของกฎบัตรเอเธนส์ ถือเป็นจุดสำคัญในการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์สมัยใหม่ขึ้น มีแนวคิดอนุรักษ์ด้วยการเก็บรูปแบบดั้งเดิมทุกยุคสมัยของโบราณสถานที่ยังปรากฏอยู่ไว้ การปฏิสังขรณ์แบบเต็มรูปแบบเป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติอีกต่อไป

ต่อมาเมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลงพร้อมด้วยความเสียหายที่มากกว่าสงครามโลกครั้งแรก ในปี ค.ศ. ๑๙๔๔ รัฐบาลโปแลนด์ได้ตัดสินใจสร้างเมืองวอร์ซอที่ได้รับความเสียหายขึ้นมาใหม่ในรูปแบบดั้งเดิม เป็นแบบอย่างให้มีการดำเนินการในลักษณะเดียวกันนี้กับอีกหลายเมืองนานาชาติได้ร่วมมือกันเพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งขึ้นมาอีก นำมาซึ่งการก่อตั้งองค์กรสหประชาชาติ โดยมี UNESCO เป็นหน่วยงานย่อยที่ดูแลการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม ความร่วมมือทางด้านอนุรักษ์โบราณสถานในระดับนานาชาติได้เริ่มต้นขึ้นและนำมาสู่แนวคิดการอนุรักษ์มรดกร่วมกันของคนทั้งโลก และการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืน

จากการประชุมนานาชาติสำหรับสถาปนิกและช่างเทคนิคที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานในเมืองเวนิซ ประเทศอิตาลี ได้เกิดเป็นกฎบัตรระหว่างประเทศว่าด้วยการอนุรักษ์และการบูรณะโบราณสถาน หรือที่เรียกว่ากฎบัตรเวนิซ ขึ้นนั่นเอง

ทั้งนี้ ทฤษฎีด้านการอนุรักษ์ของออสเตรียจาก Der Moderne Denmkultus (The Modern Cult of Monument) ที่ให้คำจำกัดความของคุณค่าและแนวความคิดที่เชื่อมโยงกับการอนุรักษ์สมัยใหม่ และทฤษฎีด้านการบูรณะโบราณสถานของอิตาลี Teoria del Restauro ล้วนเป็นแนวทางที่ใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงในขณะที่มีการร่างกฎบัตรเวนิซ ซึ่งเป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงการแทนที่ส่วนที่ขาดหายไปของโบราณสถานในการบูรณะ^{๑๑๘}

กฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์ทั้งในระดับชาติและระดับระหว่างประเทศ ระเบียบ คำประกาศ ข้อบัญญัติหรือข้อตกลงต่าง ๆ ที่เป็นที่ยอมรับของสังคมใดสังคมหนึ่งในช่วงเวลาต่าง ๆ นี้สะท้อนภาพของสังคม แนวความคิดด้านการอนุรักษ์ในสมัยต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี แสดงให้เห็นได้ถึงแนวความคิดและพฤติกรรมสังคมที่เกี่ยวข้องในเรื่องการอนุรักษ์โบราณสถานระดับสากลที่มีการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาตามช่วงเวลาที่ผ่านมา ดังจะเห็นได้จากจุดเริ่มต้นที่กฎบัตรเฮเธนส์ ที่ก่อให้เกิดแนวคิดด้านการอนุรักษ์โบราณสถานเริ่มขึ้นจากการบูรณะและมองโบราณสถานเฉพาะลักษณะทางกายภาพและเน้นที่อาคารสิ่งก่อสร้างก่อน ถัดมาที่กฎบัตรเวนิซ ซึ่งได้ขยายขอบเขตออกมาให้กว้างขึ้น ด้วยการเพิ่มคำ Conservation เข้ามา รวมทั้งการกำหนดให้โบราณสถานมีทั้งที่เป็น Monument และ Site ไม่ใช่เฉพาะแต่ที่เป็นสิ่งก่อสร้างแต่เพียงอย่างเดียว ในช่วงต่อมาจึงได้เกิดแนวคิดการปกป้องคุ้มครองมรดกที่มีคุณค่าความสำคัญที่คนทั้งโลกจะต้องร่วมกันรักษา ซึ่งมีทั้งที่เป็นแหล่งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม สำหรับกฎบัตรออสเตรเลียซึ่งเป็นที่ยอมรับในระดับสากล แม้ชื่อจะไม่สื่อถึงแนวคิดด้านการอนุรักษ์แต่ใจความแต่ก็ให้ความหมายของคำว่า Conservation ให้ครอบคลุมทุกกิจกรรมที่เป็นการอนุรักษ์ทั้งหมด และให้ความสำคัญกับการประเมินคุณค่าทางวัฒนธรรม ที่จะนำมาสู่การกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานได้ต่อไป และต่อมา ในการประชุมที่เมืองฟลอเรนซ์ได้ทำให้เกิดกฎบัตรการอนุรักษ์ที่เป็นการขยายขอบเขตออกมาจากกฎบัตรเวนิซเป็นครั้งแรก ด้วยการยกประเด็นของโบราณสถานประเภทสวนประวัติศาสตร์ ที่ต้องการแนวทางการอนุรักษ์ที่ต่างไปจากที่ได้กำหนดไว้ในกฎบัตรเวนิซ เนื่องจากสวนประวัติศาสตร์ถือเป็นโบราณสถานที่มีชีวิต ด้วยมีองค์ประกอบที่เป็นพืชพันธุ์ธรรมชาติ ในขณะที่มุมมองด้านการอนุรักษ์ที่มีอยู่เดิมได้มุ่งเน้นอยู่ที่ซากโบราณสถาน ต่อจากสวนประวัติศาสตร์ในลำดับต่อมาก็ได้มีการหาแนวทางเพิ่มเติมให้กับโบราณสถานประเภทย่าน ชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี และแหล่งโบราณคดีใต้น้ำ ซึ่งให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการที่พิจารณาไปควบคู่กับการอนุรักษ์ด้วย

^{๑๑๘} Jukka Jokilehto, *A History of Architecture Conservation*. (Amsterdam: Elsevier, 2005), p. 237.

ทั้งนี้ ในปี ค.ศ. ๑๙๗๕ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้แบ่งมรดกทางวัฒนธรรมออกเป็น ๒ ประเภท คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ หรือ (Tangible Cultural Heritage) และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หรือ (Intangible Cultural Heritage) โดยในภาพรวม เฉพาะการคุ้มครองตามที่จับต้องได้นั้น เป็นสิ่งที่มีความชัดเจนทางกายภาพและเป็นรูปธรรม โดยครอบคลุมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุเคลื่อนที่ได้และที่เป็นวัตถุเคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ อนุสาวรีย์ เครื่องแต่งกาย ภาพจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม เป็นต้น รวมถึงวัตถุที่มนุษย์สร้างขึ้นซึ่งได้รับการยอมรับว่ามีคุณค่าในทางวัฒนธรรมและสมควรได้รับการสงวนรักษาไว้ อาจถูกจัดอยู่ในประเภทของมรดกโลกตามอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติก็ได้ ซึ่งอนุสัญญานี้มีผลบังคับใช้เมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๙๗๕ หรือ พ.ศ. ๒๕๑๘^{๑๑๙} ซึ่งกำหนดความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้สองความหมาย ได้แก่ (๑) มรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง สถานที่ซึ่งเป็นโบราณสถานไม่ว่าจะเป็นงานด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม หรือแหล่งโบราณคดีทางธรรมชาติ ถ้ากลุ่มสถานที่ก่อสร้างยกหรือเชื่อมต่อกันอันมีความเป็นเอกลักษณ์ หรือแหล่งสถานที่สำคัญอันอาจเป็นผลงานฝีมือมนุษย์หรือเป็นผลงานร่วมกัน ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ รวมทั้งพื้นที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี ซึ่งสถานที่เหล่านี้มีคุณค่าความล้ำเลิศทางประวัติศาสตร์ ศิลปะมานุษยวิทยา หรือวิทยาศาสตร์ และ (๒) มรดกทางธรรมชาติ ซึ่งหมายถึง สภาพธรรมชาติที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพอันมีคุณค่าเด่นชัดในด้านความล้ำเลิศ วิทยาศาสตร์ หรือสถานที่ซึ่งมีสภาพทางธรณีวิทยาและภูมิประเทศที่ได้รับการวิเคราะห์แล้วว่า เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของพันธุ์พืชและสัตว์ ซึ่งถูกคุกคามหรือเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของพืชหรือสัตว์ที่หายาก เป็นต้น อีกส่วนหนึ่ง คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งหมายถึง การปฏิบัติ การสื่อสาร การแสดงออก ความรู้ ทักษะ รวมทั้งเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ ซึ่งชุมชนกลุ่มบุคคล หรือปัจเจกชนยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรม โดยได้มีการสืบทอดกันมาหลายรุ่น โดยชุมชนหรือกลุ่มบุคคลได้มีการสร้างขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอ ในลักษณะที่เป็นปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งแวดล้อม การมีปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติและประวัติศาสตร์ และมีการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ และมีความต่อเนื่อง ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้มีการเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการสร้างสรรค์ของมนุษย์ ทั้งนี้ อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มีการกำหนดสิ่งซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมเช่น มูขุปาฐะ การแสดงออก ภาษาศิลปะการแสดง แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล ความรู้และการปฏิบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล ฝีมือช่าง แนวประเพณี มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ยังเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นและถูกสร้างใหม่อยู่เรื่อย ๆ โดยชุมชน เพื่อตอบสนองกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและประวัติศาสตร์ อันเป็นการช่วยให้ชุมชนมีอัตลักษณ์และความต่อเนื่อง โดยความต่อเนื่องถือเป็นลักษณะสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

^{๑๑๙}ประเทศไทย เข้าเป็นภาคยานุวัติ เมื่อวันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๐.

กระทั่ง ปี ค.ศ. ๒๐๐๓ องค์การยูเนสโก (UNESCO) จึงมีมติประกาศใช้ อนุสัญญาปกป้องดูแลมรดกทางวัฒนธรรมที่ไม่มีรูปร่าง ๒๐๐๓ (UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003)) อนุสัญญานี้มีผลบังคับใช้ในวันที่ ๒๐ เมษายน ค.ศ. ๒๐๐๖ หรือ พ.ศ. ๒๕๔๙^{๑๒๐} อนุสัญญานี้ มีเจตนารมณ์สงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพื่อประโยชน์ของมนุษยชาติ ในฐานะสิทธิทางวัฒนธรรมเป็นสิทธิมนุษยชน และอนุสัญญานี้ได้วางหลักกฎหมายใหม่ โดยสิทธิทางวัฒนธรรมเป็นสิทธิมนุษยชนไม่ใช่สิทธิในทรัพย์สินของปัจเจกชน เพื่อให้โลกตั้งอยู่บนความหลากหลายทางวัฒนธรรม และผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญในการจัดการ การสืบทอดและการปรับเปลี่ยนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตนตามหลักการวัฒนธรรมมีชีวิต (Cultural of Life) โดยที่ ลักษณะสิทธิทางวัฒนธรรมตามอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ นั้น แม้สิทธิทางวัฒนธรรมเป็นสิทธิใช้ อนุรักษ์ สืบทอดส่งต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไม่ได้ไปซึ่งสิทธิในความเป็นเจ้าของหรือสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา สิทธิทางวัฒนธรรม จึงไม่ใช่สิทธิในทรัพย์สินของปัจเจกชน แต่อนุสัญญาดังกล่าวก็ยอมรับว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอาจได้รับการปกป้อง ตามสนธิสัญญาระหว่างประเทศด้านทรัพย์สินทางปัญญาตามข้อ ๓ ของอนุสัญญาดังกล่าว ผลลัพธ์คือรัฐภาคีสมาชิกสามารถมอบสิทธิผูกขาดในทรัพย์สินทางปัญญาแก่ผู้ถือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยวิธีเช่นนี้ไม่ขัดต่อพันธกรณีอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓

กรณีมาตรการที่จำเป็นตามข้อ ๑๑ แห่งอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ ที่อยู่ในรูปกฎหมายภายในรัฐภาคีสมาชิกปัจจุบัน กฎหมายภายในดังกล่าวมี ๓ รูปแบบ คือ

๑. กฎหมายมรดกทางวัฒนธรรมที่ใช้กับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเท่านั้น เช่น ประเทศฟิลิปปินส์ เป็นต้น

๒. กฎหมายมรดกทางวัฒนธรรม แต่กฎหมายฉบับนี้ใช้กับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น ประเทศลาว ประเทศเวียดนาม เป็นต้น

๓. กฎหมายเฉพาะเพื่อใช้เฉพาะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เช่น พระราชบัญญัติสงวนและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ ของประเทศไทย เป็นต้น

^{๑๒๐}ประเทศไทย ให้สัตยาบันและดำรงสถานะเป็นรัฐภาคีสมาชิกลำดับที่ ๑๗๑ ของอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ ในวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๙.

อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ กำหนดให้รัฐต้องร่วมกับปัจเจกชน กลุ่มบุคคล และชุมชนในการบริหารมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตามหลักการมีส่วนร่วมของราษฎร เพราะบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และสิทธิทางวัฒนธรรมเป็นสิทธิมนุษยชน มนุษย์จึงเป็นผู้ทรงสิทธิ ไม่ว่าจะมนุษย์จะเป็นปัจเจกชน กลุ่มบุคคล หรือชุมชน รัฐภาคีสมาชิกจึงไม่อาจดำเนินการบริการสาธารณะด้านมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพียงลำพัง และรัฐภาคีสมาชิกต้องให้ความสำคัญต่อผู้ถือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมสืบเนื่องจากผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นผู้ริเริ่มต่อการใช้ การปฏิบัติ การสืบทอด การดำเนินการใด ๆ ต่อการสงวนรักษา มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม รัฐภาคีสมาชิกจึงมีหน้าที่เพียงการสนับสนุนส่งเสริมผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในการใช้สิทธิทางวัฒนธรรม

สำหรับ ลักษณะชุมชนตามอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ นั้น ไม่ได้ยึดโยงกับพื้นที่ภูมิศาสตร์แห่งหนึ่งดังเช่นกฎหมายสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ชุมชนตามอนุสัญญาฉบับนี้จึงอาจจะตั้งอยู่ในหลายพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ แต่ชุมชนเหล่านี้เชื่อมโยงกันและรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกันรวมถึงการดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ร่วมกันผ่านประวัติศาสตร์และธรรมเนียมปฏิบัติร่วมกัน เช่นนี้ชุมชนดังกล่าวจึงอาจเป็นชุมชนคนเมือง ชุมชนกลุ่มน้อย ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ หรือชุมชนรูปแบบอื่นใด ส่งผลให้การจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม รัฐภาคีสมาชิกจึงต้องร่วมกับชุมชนในการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยรัฐภาคีสมาชิกต้องสร้างกลไกสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยอย่างยิ่งต่อการธำรงรักษาความแท้และบูรณาภาพของมรดกทางวัฒนธรรมตามข้อ ๕ แห่งอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ อย่างไรก็ตาม พันธกรณีตามอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ ไม่ใช่ข้อบังคับเข้มงวด รัฐภาคีสมาชิกมีอิสระในการเลือกใช้มาตรการต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดูแลรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในอาณาเขตประเทศตน

ทั้งนี้ กฎบัตรสากลล่าสุดที่ได้มีการประกาศอย่างเป็นทางการนั้น ได้แก่ กฎบัตรปี ค.ศ. ๒๐๐๘ เรื่อง Interpretation and Presentation ก็แสดงให้เห็นได้ถึงกระแสแนวคิดในปัจจุบันของการอนุรักษ์ ว่า กำลังมีแนวโน้มมาในเรื่องของการสื่อความหมายและการนำเสนอโบราณสถาน แสดงถึงความสำคัญของความเข้าใจในสิ่งที่เราอนุรักษ์เพื่อให้สังคมตระหนักถึงคุณค่า ได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่ และจะได้ร่วมกันดูแลรักษาให้คงอยู่ต่อไปในอนาคต

สรุปได้ว่า กระแสการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม โดยแท้จริงแล้ว เริ่มต้นจากมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ก่อนที่จะมีการให้ความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ตามลำดับ ทั้งนี้ องค์การที่มีบทบาทสำคัญในด้านนี้และเป็นที่ยอมรับของนานาชาติอารยประเทศ คือ องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO

๒.๒.๔ พัฒนาการการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของไทย

จากการศึกษาเกี่ยวกับ พัฒนาการการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของไทย จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

อุบัติการณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของอาณาจักรที่สำคัญต่าง ๆ ที่เจริญขึ้นในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๓ คือ การเข้ามาของพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งเข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อการจัดระเบียบโครงสร้างบ้านเมือง การปกครอง ความคิด ความเชื่อ ของสังคมในยุคสมัยนั้น การเดินทางเพื่อไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา ก่อให้เกิดประเพณีนิยมแบบลังกาที่นอกเหนือจากแนวความคิดในพุทธศาสนาที่เข้ามา คือ การนิยมในการเขียน หรือการสร้างสรรคัวรรณกรรมใหม่ที่ลอกเลียนจากงานเขียนแบบลังกาขึ้นอย่างแพร่หลายในภูมิภาคนี้งานเขียนเหล่านี้มีบทบาทยิ่งที่ทำให้คนในยุคปัจจุบันรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นถึงเหตุการณ์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม สังคม ความเชื่อ ในยุคสมัยนั้น

ทั้งนี้การรับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเถรวาทในดินแดนแถบนี้ไม่เพียงแต่ให้อิทธิพลกับงานเขียนอย่างเดียวเท่านั้น หากยังมีอิทธิพลสำคัญกับความคิดความเชื่อซึ่งส่งผลถึงการปฏิบัติในทางศาสนาด้วย หลักฐานงานเขียนต่าง ๆ ที่แสดงเรื่องราวต่าง ๆ ล้วนมีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนามากที่สุด นอกจากนั้นก็มีเรื่องราวการสร้าง การปฏิสังขรณ์และความเชื่อ ซึ่งหลักฐานที่สะท้อนเกี่ยวกับแนวคิด วิธีการอนุรักษ์ต่าง ๆ ในช่วงเวลานั้น และสิ่งเหล่านี้ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการปฏิบัติการอนุรักษ์ในช่วงยุคก่อน พ.ศ. ๒๓๑๐^{๑๒๑}

สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๘) พบหลักฐานประเภทเดียวคือ จารึก พบการจารึกที่ศิลปวัตถุทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เช่น พระพิมพ์ ฐานอิฐดินเผาของเจดีย์ และส่วนใหญ่จะบันทึกเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการประกาศพุทธศาสนาและการอุทิศเป็นสำคัญ จารึกในสมัยทวารวดีนี้พบข้อความที่กล่าวถึงการใช้หรือถวายคนเพื่อให้เป็นข้าทาสบริวารของวัด ตลอดจนการถวายสิ่งของต้นไม้ เพื่อใช้ประโยชน์ภายในวัด ทั้งนี้ เพื่อสะสมบุญและมุ่งสู่พุทธภูมิเป็นสำคัญ แนวคิดในการทะนุถนอมบำรุงพระพุทธศาสนา หรือการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มั่นคงต่อไปในภายภาคหน้าให้นานเท่านาน แนวคิดความเชื่อเช่นนี้เป็นแนวคิดหนึ่งของการสร้างพระพิมพ์ ซึ่งการถวายข้าทาสเพื่อเป็นให้เป็นบริวารของวัด และการปฏิสังขรณ์อาคารให้มีความสวยงามเสมอ น่าจะมาจากแนวคิดนี้เช่นกัน จารึกในสมัยทวารวดีที่แสดงเนื้อความเกี่ยวกับการอนุรักษ์นี้มีจารึกในหินขอน ๒ (พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔) พบที่อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา

^{๑๒๑} อุษณีย์ ธงไชย, จารึกและตำนาน: หลักฐานที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาเถรวาท, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓.

สมัยสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐) หลักฐานที่พบ คือ ไตรภูมิพระร่วง เป็นพระราชนิพนธ์ของพระยาลิไท ทรงนิพนธ์โดยรวบรวมเนื้อหาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ ซึ่งมีเนื้อหาอันเป็นเครื่องมือทางการเมืองการศาสนา เป็นสะพานให้พุทธศาสนิกชนไปพบพระศรีอาริยมุตไตรยและมุ่งสู่นิพพานเนื้อหาที่สำคัญในเชิงประวัติศาสตร์จะอธิบายเรื่องราวของความเป็นจักรพรรดิราชย์ ความเป็นกษัตริย์ผู้ทรงทศพิธราชธรรม ข้อบารมีอันสูงสุดที่กษัตริย์พึงมี ตลอดจนแนวคิดที่สำคัญทางพุทธศาสนา เช่น ความเชื่อในเรื่องกรรม ผลของการทำบาป และการเวียนว่ายตายเกิด เป็นต้น ศิลาจารึกและจารึกนับเป็นหลักฐานที่สำคัญที่สุดของการศึกษาประวัติศาสตร์ เนื่องจากเป็นหลักฐานปฐมภูมิที่เป็นงานเขียนชนิดเดียวที่บอกเรื่องราวเกี่ยวสุโขทัย ในเนื้อหามีเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ การสร้างวัด หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถานในสมัยสุโขทัยเหล่านี้ บ่งชี้ว่าการรักษาทำนุบำรุงเป็นสิ่งที่ทำเพื่อพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ซึ่งได้แก่ การสร้าง ซ่อมแซม เปลี่ยนแปลง ให้งดงาม มั่นคงยืนยงตราบนานเท่านาน ให้สมกับความศรัทธาของเหล่าพุทธศาสนิกชน

ข้อความเกี่ยวกับการสร้างและการปฏิสังขรณ์โดยตรงที่ปรากฏในศิลาจารึกในสมัยสุโขทัยหลายหลัก กล่าวถึง การมุ่งกระทำบุญกรรมโดยสร้าง (ปฏิสังขรณ์) พระวิหาร สถูป และพระศรีมหาโพธิ์โดยไม่ได้แสดงจุดมุ่งหมายใด ๆ เช่น ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง หลักที่ ๑ (พ.ศ.๑๙๐๔) ศิลาจารึกวัดศรีชุม (ประมาณ พ.ศ.๑๘๘๔-๑๙๑๐) กล่าวถึง พ่อขุนรามคำแหงก่อกำพระศรีรัตนมหาธาตุแห่งหนึ่งในเมืองศรีสขนาลัยและสร้างเจดีย์อื่น ๆ อีกหลายแห่ง^{๑๒๒}

สมัยล้านนา ปรากฏหลักฐานการบันทึกที่มากกว่าในสมัยก่อนหน้า โดยเฉพาะผลของการเดินทางของกลุ่มพระสงฆ์ล้านนาที่เดินทางไปศึกษาพระพุทธรูปที่ลังกา ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งหลังจากนั้นเป็นต้นมาก็พบว่ามีการเขียนทางพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมามากมาย

สมัยอยุธยา (พ.ศ.๑๘๘๓-๒๓๑๐) หลักฐานในสมัยอยุธยาปรากฏมาก โดยเฉพาะการบันทึกเรื่องราวลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่อยู่ในรูปของพระราชพงศาวดาร อย่างไรก็ตาม หลักฐานดังกล่าวไม่ได้เป็นที่ยอมรับกันว่าถูกต้องและเชื่อถือได้ทุกฉบับ เนื่องจากพงศาวดารต่าง ๆ ในสมัยอยุธยาฉบับที่ได้รับการชำระใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงสำนวนโวหาร และอาจมีการเพิ่มเติมแนวคิดในสมัยนั้น ๆ ลงไปด้วย^{๑๒๓}

^{๑๒๒} อ่างแล้ว, อุษณีย์ จงไชย, จารึกและตำนาน: หลักฐานที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนา ลังกาวงศ์, หน้า ๒๔.

^{๑๒๓} นิธิ เอียวศรีวงศ์, ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ม.ป.ป.), หน้า ๓.

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หรือ สมัยรัชกาลที่ ๑-๓ (พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๓๙๓) ในช่วงเวลานี้ยังไม่มีเอกสารที่บ่งบอกเด่นชัดว่า มีการปฏิบัติงานหรือแนวคิดการอนุรักษ์อย่างเป็นระบบระเบียบเป็นแบบแผน มีเพียงการกระทำเพื่อซ่อมแซมอาคารต่าง ๆ เท่านั้น สิ่งที่เป็นจุดหักเหในการเริ่มเปลี่ยนแปลงการอนุรักษ์ในยุคนี้ คือ ในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๓ สืบเนื่องมาจากเหตุผลที่เริ่มมีการติดต่อกับชาวต่างชาติ ซึ่งเป็นช่วงที่คนไทยให้ความสำคัญกับคนจีน เนื่องจากถือว่าคนจีนมีความเจริญเป็นอันดับหนึ่ง ชาวตะวันตกจึงถูกมองว่ามีความเจริญต่ำกว่าไทย ต่อมาในช่วงหลังของพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นต้นมา มีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้ทัศนคติเกี่ยวกับชาวตะวันตกเปลี่ยนแปลงไปหลายประการ เช่น ชัยชนะของอังกฤษเหนือพม่าในปี พ.ศ.๒๓๖๘ และเหนือจีนในปี พ.ศ.๒๓๘๓ การเริ่มเข้ามาแพร่หลายของเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ ของชาวตะวันตก ทำให้ช่วงนี้ไทยอยู่ในระหว่างช่วงการประเมินศักยภาพของเหล่าชาติตะวันตกเสียใหม่

ในช่วงเวลานี้ประเทศจึงอยู่ฐานะที่ต้องย้อนกลับมามองตัวเองเพื่อประเมินศักยภาพที่มีอยู่ หรือ การตั้งหลัก หรือ สงวนท่าที โดยยังคงรักษาวัฒนธรรมของสังคมดั้งเดิมไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้พระพุทธศาสนาสร้างศรัทธาเป็นแกนหลักเพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้ ซึ่งประสบผลสำเร็จอย่างดี พบว่ามีความแตกต่างและจุดเปลี่ยนแปลงที่แสดงออกให้เห็น คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัด วัดต่าง ๆ ที่ชำรุดทรุดโทรมให้งดงาม ตามโบราณราชประเพณี พร้อมกันนั้นยังคงให้คงตามรูปแบบดั้งเดิม หรือมีการถ่ายแบบในการซ่อมแซมให้เหมือนของเดิมบ้าง มีการบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามหลวงในแบบไทยดั้งเดิม เพื่อแสดงให้เห็นถึงแสนยานุภาพของความเป็นใหญ่ของไทยโดยแสดงออกผ่านทาง การซ่อมแซมบำรุงวัด^{๑๒๔} ทั้งนี้การสร้างแสนยานุภาพดังกล่าวไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นว่า สิ่งดั้งเดิมของไทยมีคุณค่ามีความยิ่งใหญ่เพียงใดและไม่เป็นรองชาติใด ๆ ของตะวันตก ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์เป็นช่วงเวลาที่มีการสร้างงานอาคารตามแบบประเพณีนิยมเพื่อหวังให้พระนครงดงามดุจเดิมในอดีต และมีการสร้างวัดวาอารามให้สวยงามมากมาย พร้อมทั้งซ่อมแซมวัดที่ชำรุดทรุดโทรมในพระนคร ทั้งนี้เพื่อช่วยสร้างขวัญกำลังใจให้กับประชาชนด้วย ดังกรณีการบูรณะวัดตามโบราณราชประเพณีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ ๑-๓) ที่เป็นช่วงเวลาของการปรับปรุงบ้านเมืองให้มีสภาพดีงาม พร้อมทั้งตั้งหลักรับอิทธิพลที่เริ่มเข้ามาของชาติตะวันตก ซึ่งทำให้ช่วงนี้มีการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์วัดเก่าที่เคยมีอยู่เดิมให้สง่างาม พระมหากษัตริย์ทรงโปรดเกล้าให้เก็บพระพุทธรูปจากวัดร้างตามหัวเมือง มาเก็บรักษาบูรณปฏิสังขรณ์ไว้ยังวัดต่าง ๆ ทั่วกรุงเทพมหานคร และโปรดเกล้าให้บูรณะซ่อมแซมโบราณสถานตามโบราณราชประเพณี

^{๑๒๔}กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์, “พัฒนาการแนวคิดและวิธีอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย” , วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๔๘.

ในสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ภายหลังจากหมดสิ้นการสงครามคราวก่อตั้งพระนคร รัชกาลที่ ๑ จึงทรงโปรดให้สร้างพระบรมมหาราชวัง โดยกำหนดว่าจะสืบทอดตามแบบแผนตามแบบอย่างเดิมต่อไป และที่สำคัญรูปแบบของผังพระบรมมหาราชวังและหมู่มหาราชมณฑลเศียร ได้ถือเอาแบบอย่างแห่งกรุงศรีอยุธยาเป็นแนวปฏิบัติทั้งสิ้น

ในสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ทรงปฏิสังขรณ์วัดแจ้งและวัดท้ายตลาดอันเป็นวัดเก่าในสมัยอยุธยา ขึ้นมาเป็นวัดสำคัญวัดหนึ่ง ซึ่งในปัจจุบันคือวัดอรุณราชวรารามและวัดโมฬีโลกยสุทธา

นอกจากนั้น งานสร้างที่สำคัญแห่งหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ ๒ คือ สวนขวา ซึ่งในตอนแรกหมายที่จะสร้างแล้วรวบรวมของบุคคลที่มีฝีมือทั้งหลาย เช่น ช่างไม้ ช่างปูน ช่างสลัก ช่างเขียน เพื่อมาประกวดประชันฝีมือกัน แต่ผลที่เกิดขึ้นมากกว่านั้น คือ เป็นประโยชน์ในแง่ทำนุบำรุงพวกช่าง และเชิดชูงานด้านศิลปะและวัฒนธรรม^{๑๒๕}

ในสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ในสมัยนี้เกิดความมั่นคงของพระคลังหลวง ทำให้เกิดการบำรุงบูรณะพระราชวัง และมีการปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ รวมทั้งการสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ขึ้นๆ อย่างมากมาย สิ่งก่อสร้างที่สำคัญในรัชกาลนี้ คือ พระปรางค์วัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) ซึ่งเป็นการสร้างเสริมองค์ปรางค์ตามแนวพระราชดำริในรัชกาลก่อน และมีรูปแบบของการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ที่แสดงให้เห็นโดยชัดเจนใน ๓ กรณีดังนี้

กรณีที่ ๑ กรณีกฎหมายตราสามดวง กฎหมายตราสามดวงเป็นประมวลกฎหมายที่พระบาทสมเด็จพระยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงโปรดฯ ให้ชำระต้นฉบับกฎหมายไทยสมัยอยุธยาและชำระเพิ่มเติมขึ้น ใน พ.ศ.๒๓๔๗ เพื่อใช้เป็นหลักในการปกครองบ้านเมือง ตัดสินคดีความและจัดระเบียบสังคมให้เป็นแบบแผนและถูกต้องตามทำนองคลองธรรมแบ่งออกเป็นสามตรา คือ ตราพระราชสีห์ ตราพระคชสีห์ และตราบัวแก้ว กฎหมายตราสามดวง ถือเป็นหลักฐานที่มีความสำคัญยิ่งที่สะท้อนให้เห็นภาพเรื่องราว ค่านิยมทางสังคม และโลกทัศน์ของคนในสมัยนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี และแน่นอนว่ากฎหมายตราสามดวง จึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นภาพของแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์ในสมัยดังกล่าวได้^{๑๒๖}

^{๑๒๕}สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์, พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ม.ป.ป.), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๑๒๖}ศิรินันท์ บุญศิริ, “แหล่งข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยในกรมศิลปากร”, ศิลปากร, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม ๒๕๓๘): ๖๗.

กรณีที่ ๒ กรณีการรื้อถอนอิฐจากกรุงเก่าเพื่อมาสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ ในช่วงเริ่มต้นของการสร้างบ้านแปลงเมือง มีการกระทำหลายอย่างที่ดูจะขัดกับหลักการอนุรักษ์ในปัจจุบัน และดูจะขัดกับกฎหมายที่ตราสามดวงที่ตราขึ้นในสมัยนี้ เช่น การให้ก่อสร้างพระนครทั้งพระบรมมหาราชวัง และพระราชวังบวรสถานมงคล บ่อมปราการต่าง ๆ ซึ่งให้รื้อกำแพงเมืองกรุงเก่าลงมาบ้างเพื่อนำไปก่อสร้างกรุงใหม่^{๑๒๗}

กรณีที่ ๓ กรณีการอนุรักษ์ของเจ้านายชั้นสูงกับวังหน้า มีกรณีที่น่าสนใจ คือ กรณีการบูรณปฏิสังขรณ์พระราชวังบวรสถานมงคลซึ่งพระราชวังนี้เป็นพระราชวังที่สำคัญและได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์เรื่อยมาโดยตลอด^{๑๒๘}

กรณีที่ ๔ กรณีความคิดเกี่ยวกับการรักษาของเดิมในรัชกาลที่ ๓ คราวหนึ่งในรัชกาลที่ ๓ ยังไม่มีการกำหนดโทษหรือกำหนดบทบัญญัติในการรื้อถอนวัดเก่าแก่โบราณ หรือยังไม่มีใครที่จะคำนึงถึงโบราณสถานมากนัก ครั้งนั้นพวกญวนได้รื้อถอนทำลายวัดส้มเกลี้ยงซึ่งเป็นวัดเก่าโบราณความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านจึงปรับโทษโดยให้สร้างวัดชดใช้

ต่อมา ในสมัยรัชกาลที่ ๔-๕ (พ.ศ.๒๓๔๙ - ก่อน พ.ศ. ๒๔๕๓) ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นช่วงเวลาที่เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ในประเทศด้วยความตระหนักของผู้นำถึงภัยคุกคามจากชาติตะวันตก และเข้าใจถึงสถานภาพที่ควรจะเป็นของสยาม ในฐานะของอาณาจักรเล็ก ๆ ส่วนหนึ่งในบริบทอันยิ่งใหญ่ของโลก เหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของการอนุรักษ์ที่ชัดเจน ๗ กรณี ดังนี้

กรณีที่ ๑ กรณีพระวชิรญาณ (รัชกาลที่ ๔) เสด็จไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ โดยเมื่อราวปลายปี พ.ศ. ๒๓๗๔ พระวชิรญาณมหาเถระได้เสด็จไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ ก่อนที่จะทรงขึ้นครองราชย์สมบัติก็ได้เสด็จไปอีกหลาย จากนั้นจึงทรงปฏิสังขรณ์ตามวิธีการคือ “โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ช่างนายทหารใน ต่อตัวอย่างถวาย เป็นรูปพระเจดีย์กลม ตัวอย่างพระเจดีย์ตามรูปแบบเดิมเสร็จแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ คือ สมเด็จพระยาองค์ใหญ่ เป็นแม่กองเจ้าของการ ได้ลงมือถากต้นไม้บนองค์พระ ให้ซื้อเอาอิฐที่มีผู้รื้อขายที่วัดเก่า ๆ บ้าง และให้ทำขึ้นบ้าง ก่อเป็นฐาน

^{๑๒๗} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๙), หน้า ๖๗.

^{๑๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗.

จากข้างต้นแสดงให้เห็นว่ามีการทำหุ่นจำลองขึ้นก่อน เพื่อที่ตกลงก่อนว่าจะทำแบบนี้ดีหรือไม่ แล้วจึงให้สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์เป็นแม่กองงาน ส่วนวิธีการบูรณะคือ ให้ถากถางต้นไม้บนองค์พระ ให้ชื่ออิฐที่มีผู้รื้อวัดเก่ามาขายบ้างและทำขึ้นเองบ้าง และก่อฐานขึ้น ๘ ศอก นอกจากนั้นยังกล่าวถึงวิธีการบูรณะไว้คือ มีการใช้ไช้รัด มีการปักเสาเป็นซุงล้อมรอบองค์พระปฐมเจดีย์แล้วเอาไช้รัดไว้เป็นเปาะๆ ขึ้นไปจนถึงปล้องโฉน แล้วจึงก่ออิฐถือปูนหุ้มไว้หมดฉะนั้นจึงเห็นได้ชัดเจนว่า มีการศึกษาก่อนการบูรณปฏิสังขรณ์ และอย่างน้อยเทคนิคในเรื่องการบูรณะได้เกิดขึ้นแล้ว ไม่ว่าจะถูกต้องตามความคิดของนักวิชาการในปัจจุบันหรือไม่ก็ตาม

กรณีที่ ๒ กรณีรัชกาลที่ ๔ ทรงปฏิสังขรณ์พระนารายณ์ราชนิเวศน์ โดยทรงรับสั่งให้จัดการปฏิสังขรณ์ พระนารายณ์ราชนิเวศน์ เมืองลพบุรี โดยให้พระยาพิชัยสงคราม พระยาพิชิตณรงค์พระยานรินทรราชเสนี ขึ้นไปเป็นแม่กองทำการปฏิสังขรณ์ขึ้นไว้ เพื่อจะได้ให้เป็นที่ประทับในกาลอันควรและให้บุตรสละเก่าในพระราชวังขึ้นมาใช้ และทรงรับสั่งให้บูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ หลายแห่ง ได้แก่ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๑ บูรณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวัด ๑ ทำพระเจดีย์แก้ว พระรัศมีพระพุทธรูปไสยาสน์ ๑ วัดมหาธาตุวัด ๑ วัดชนะสงครามวัด ๑ บูรณะแต่ของปรักหักพัง โปรดฯ ให้กระทำพระวิหารหลังพระอุโบสถอีกหลัง ๑ กระทำกุฏิสงฆ์เป็นตึกทั้งสิ้น ในคลองก็ให้ลงเขื่อนศิลาเป็นขึ้นบันได^{๑๒๙} นอกจากจะมีการรักษาบูรณปฏิสังขรณ์ในแง่ของคุณค่าของความเป็นอดีตของโบราณสถานแล้ว จะเห็นได้ว่ายังทรงมีการควบคุมและจัดระเบียบการบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาต่าง ๆ ด้วย โดยให้ประชาชนผู้มีจิตศรัทธาที่จะบูรณปฏิสังขรณ์มาแจ้งความประสงค์กับเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเสียก่อน แต่ทั้งนี้ยังไม่ระบบที่ชัดเจนว่าจะมีการบูรณะอย่างไร

กรณีที่ ๓ กรณีรัชกาลที่ ๔ ทรงออกหมายประกาศเขตรังวัดผู้ร้ายชุกวัดในปี พ.ศ. ๒๓๙๔ โดยทรงออกกฎหมายควบคุมผู้ที่กระทำผิดต่อศาสนสถาน โดยได้ทรงออกหมายประกาศชุกวัดกำหนดให้ราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างจากศาสนสถานในระยะ ๔ เส้นโดยรอบ มีหน้าที่สอดส่องดูแลมิให้ผู้ร้ายทำการลักลอบขุดหาทรัพย์สิน และได้กำหนดพินัยปรับแก้ราษฎรที่นิ่งเฉย หมายประกาศนี้รวมศาสนสถานที่เป็นวัดร้างด้วย และหากพิจารณาจากกฎหมายตราสามดวงจะมีบทบัญญัติหลายข้อที่กำหนดโทษคนที่ลักลอบตัดเศียร ชุกเจดีย์ แต่เป็นกฎหมายที่ดูเหมือนว่าจะใช้คุ้มครองพระพุทธศาสนามากกว่าที่จะคุ้มครองตัวโบราณสถานโดยตรง หรือมุ่งหมายที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มากกว่าทำนุบำรุงโบราณสถาน

^{๑๒๙}เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖), หน้า ๗๗๕.

กรณีที่ ๔ กรณีการเริ่มต้นของการดำเนินงานด้านพิพิธภัณฑ์และการสะสมของเก่า โดยในช่วงต้นของพุทธศตวรรษที่ ๒๕ การรวบรวมศิลปวัตถุและการเก็บสะสมของเก่า ของสวยงามและของแปลก เป็นที่นิยมกว้างขวางไม่เฉพาะแต่หมู่ขุนนางข้าราชการชั้นสูง แต่คหบดีและชนชั้นสามัญชั้นคงได้รับอิทธิพลความคิดนี้ด้วย^{๑๓๐} การรวบรวมและการเก็บสะสมของเก่านี้ คาดว่าได้รับอิทธิพลจากค่านิยมตะวันตกไม่มากนักน้อย นอกจากนั้นยังพบว่ามีชาวต่างชาติหลายคน ที่มีกัลกลอบนำโบราณวัตถุสถานออกมานอกประเทศ เช่น ในกรณีของชาวเยอรมันชื่อ เรสต์แมน (Rastman) ผู้สังเกตการณ์จากพิพิธภัณฑ์เบอร์ลินได้ลักลอบนำรูปเคารพจากกำแพงเพชรออกนอกประเทศไทย โดยอ้านำไปศึกษาเพื่อประโยชน์แห่งประวัติศาสตร์ไทยอยู่เสมอ ดังนั้น จึงมีการดำเนินงานในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เพื่อรวมของต่าง ๆ ไว้ทั้งโบราณวัตถุ หรือวัตถุประดับโบราณสถาน ในช่วงนี้บรรดาโบราณศิลปวัตถุทั้งหลายที่ได้ทรงรวบรวมไว้ ได้โปรดให้สร้างพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์เพื่อเป็นที่เก็บรักษาในปี พ.ศ. ๒๔๐๒ ในรัชกาลที่ ๔ ศัพท์คำว่า “พิพิธภัณฑ์” จึงได้เกิดขึ้นจากนามพระที่นั่งองค์นี้

กรณีที่ ๕ รัชกาลที่ ๕ ทรงตั้งหอมิวเซียม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าตั้งหอมิวเซียมขึ้นที่พระที่นั่งหทัยสวามคม (หอคองคอคอดเคียว) ให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ ผู้น้อย กงสุลต่างประเทศ ตลอดจนประชาชนชายหญิง ได้เข้าชมเป็นปฐมฤกษ์ ในพระราชพิธีพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๔๑๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์จะจัดพิพิธภัณฑ์ตามแบบสากล จึงโปรดเกล้าให้ เฮนรี อาลาบาสเตอร์ (Henry Alabaster) ต้นสกุลเศวตศิลา ร่วมกับพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) ดำเนินการจัดพิพิธภัณฑ์ตามแบบแผนอย่างยุโรปขึ้นที่หอคองคอคอดเคียวในพระบรมมหาราชวัง มีคนไทยมาฝึกเป็นกurator (Curator) คือ นายทัต ศิริสัมพันธ์ หรือ พลโทพระยาสโมสรรสรพการ และเรียกว่า หอมิวเซียม โดยย้ายของจากพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์มาจัดแสดงไว้ที่พระที่นั่งสามองค์ในพระราชวังบวรสถานมงคล คือ พระที่นั่งศิวิไลย์พิฆาน พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ ในระยะแรกยังมีลักษณะการจัดแสดงคล้ายกับการจัดนิทรรศการเป็นคราว ๆ ตามวโรกาสสำคัญ ๆ ยังมีใช้การจัดพิพิธภัณฑ์สถานที่มีโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุมาจัดแสดงมากนัก

การเริ่มต้นเปิดพิพิธภัณฑ์ขึ้นเป็นครั้งแรก ทำให้ต่อมาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเกิดขึ้น คือ อยุธยาพิพิธภัณฑ์สถาน ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ ซึ่งได้จัดขึ้นที่พระราชวังจันทร์เกษม นับได้ว่าเป็นพิพิธภัณฑ์สถานประจำท้องถิ่นที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกที่เป็นแบบอย่างให้กับสมุหเทศาภิบาลอื่น ๆ ในเวลาต่อมา เช่น พิพิธภัณฑ์สถานทีวัดราชธานี สุโขทัย และที่พระปฐมเจดีย์ นครปฐม เป็นต้น^{๑๓๑}

^{๑๓๐} อ่างแล้ว, เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ หน้า ๓๑.

^{๑๓๑} กรณีการ สุธิรัตนภิรมย์, “พัฒนาการแนวคิดและวิธีอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๖๓.

กรณีที่ ๖ กรณีพระราชกระแสการอนุรักษ์ของรัชกาลที่ ๕ โดยหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้น ในวันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๔๑ เพื่อทำการศึกษาเรื่องราวความเป็นมาของชาติบ้านเมืองในอดีต พระองค์โปรดให้ทำการบูรณะพระพุทธรูปและปูชนียสถานหลายแห่ง ในส่วนของการอนุรักษ์ ทรงโปรดกำหนดแนวทางในการปฏิสังขรณ์พระปรางค์วัดอรุณฯ ซึ่งถือเป็นเอกสารแนวทางการอนุรักษ์ช่างฝีมือฉบับแรกในประวัติศาสตร์การอนุรักษ์ไทย ซึ่งไม่ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามใจชอบตามค่านิยมในยุคหนึ่ง แต่เป็นการคงไว้ซึ่งของดั้งเดิม ซึ่งคล้ายกับกระแสแนวคิดการอนุรักษ์ของตะวันตกในช่วงเวลานั้น ดังกล่าวนี แสดงให้เห็นถึงการพยายามคงรักษาไว้ซึ่งสิ่งซึ่งที่มีคุณค่าของอดีตคงเหลืออยู่ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีความรักชาติในระบบชาตินิยมมาก และทรงเห็นคุณค่าและความสำคัญของงานสถาปัตยกรรมโบราณ ในฐานะที่เป็นหลักฐานอันแสดงถึงควมมีอารยธรรมของชาติ นอกจากนั้นแล้วยังทรงชี้ประเด็นว่างานเหล่านี้ยังเป็นหลักฐานความรู้ในวิชาช่างอีกด้วย

กรณีที่ ๗ กรณีการสงวนรักษาพระนครศรีอยุธยาไว้เป็นเมืองโบราณ โดยในปี พ.ศ.๒๔๕๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้จัดพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกขึ้น เนื่องในวโรกาสที่พระองค์ได้ทรงครองราชย์ยาวนานยิ่งกว่ากษัตริย์พระองค์ใด และยาวนานกว่าพระรามาธิบดีที่ ๒ กษัตริย์แห่งพระนครศรีอยุธยา^{๑๓๒} ทรงรับสั่งให้สงวนรักษาเมืองอยุธยาไว้ในฐานะที่เป็นเมืองโบราณ ทำให้พระยาโบราณราชธานินทร์ได้เข้าตรวจสอบร่องรอยหลักฐานต่าง ๆ ไว้เป็นครั้งแรก จนกระทั่งเรียบเรียงและจัดพิมพ์เป็นหนังสือและแผนที่ประกอบออกมาจนใช้อ้างอิงกันในปัจจุบัน นอกจากนั้นยังถือได้ว่าเป็นการประกาศโบราณสถานเป็นครั้งแรก

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เป็นยุคของการแก้ปัญหาตะวันตกจากที่เคยก่อเป็นรูปร่างในรัชกาลที่ ๕ ได้ถูกเสริมเป็นรูปแบบที่ชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ ๖ แนวทางที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสนอให้แก่ชาวไทย คือ ลัทธิชาตินิยม ซึ่งจะให้เป็นแนวทางในการรักษาวัฒนธรรมของชาติไว้ในยามที่ต้องพัฒนาประเทศด้วยเทคโนโลยีตะวันตก^{๑๓๓}

^{๑๓๒}บุหงา วัฒนะ, พระพุทธเจ้าหลวงกับชาวกรุงเก่า, (พระนครศรีอยุธยา: สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๔๑), หน้า ๗๖.

^{๑๓๓}วิไลเสนา ถาวรธนสาร, ขนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๙.

รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ พบว่า ได้มีการประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ พ.ศ.๒๔๖๖ พระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร พ.ศ. ๒๔๖๙ และพระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งโบราณและศิลปวัตถุออกนอกประเทศ พ.ศ.๒๔๖๙ นอกจากนี้จะเป็นการรักษาของโบราณอย่างเป็นทางการและเป็นรูปธรรมแล้วยังเป็นการประกาศให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าใจว่าจำเป็นต้องรักษาไว้ หากพิจารณาตามที่พระองค์กล่าวไว้ว่า ของโบราณย่อมเป็นหลักฐานในพงศาวดาร และเป็นเครื่องอุปกรณ์การตรวจตราหาความรู้โบราณคดีต่าง ๆ อันเจริญประโยชน์และเกียรติยศของบ้านเมือง อันเป็นความคิดที่ไม่ได้เกิดขึ้นมาก่อนในไทย ซึ่งถ้าเป็นระบบความคิดของไทยจะเกี่ยวกับความเชื่อความศรัทธาทางพระพุทธศาสนาหรือเพื่อเสริมสร้างบารมีของผู้ปกครองเป็นสำคัญ หรือกล่าวได้ว่าไม่ใช่ระบบความคิดของไทยแบบจารีตประเพณี ที่รู้จักใช้ของเก่าหรือของโบราณเป็นหลักฐานทางวิชาการเพื่อตรวจสอบเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตของบ้านเมือง อันเป็นหลักการของวิชาโบราณคดี ทั้งนี้ วัตถุประสงค์ของพระองค์คือเพื่อเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ เพื่อสร้างความภูมิใจในชาติอันเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดการสร้างชาติของพระองค์ ระบบความคิดทางโบราณคดีดังกล่าว น่าจะได้รับอิทธิพลดังกล่าวมาจากการรำเรียนจากตะวันตก ดังที่พระองค์ทรงตรัสไว้ว่า “ความเจริญของชาวตะวันตกนั้นล้วนภูมิใจที่คุยกันเรื่องพงศาวดารอันเป็นเรื่องราวของบรรพบุรุษตะวันตกในขณะที่ชาวไทยต้องการความเจริญความศิวิไลซ์ แต่กลับดูถูกประวัติศาสตร์ของชาติบ้านเมืองเราเสียเอง”

ในขณะนั้นเกิดสมาคมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับของโบราณ เช่น สมาคมโบราณคดี สยามสมาคม เป็นต้น พระองค์เน้นย้ำความคิดตลอดรัชสมัยเสมอมา ซึ่งล้วนแล้วแต่ชี้ให้เห็นความสำคัญว่า ศิลปะ สถาปัตยกรรมโบราณของสยาม ตลอดจนเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ในอดีตของชาติบ้านเมือง ล้วนเป็นสิ่งที่สำคัญที่ทุกคนในชาติต้องตระหนักถึงและเรียนรู้ทำความเข้าใจ ที่สำคัญคือไม่ใช่สิ่งที่ล่าหลังหรือเป็นสัญลักษณ์แสดงความไม่เจริญหรือไร้ความศิวิไลซ์แต่อย่างใด^{๑๓๔} กล่าวได้ว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ นี้ได้ริเริ่มการนำประวัติศาสตร์มาสร้างความเป็นชาตินิยมให้กับประเทศ และการพยายามฟื้นฟู ศิลปะ ภาษา วรรณคดีต่าง ๆ ขึ้นใหม่ เพราะสิ่งเหล่านี้ ล้วนเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงลักษณะเฉพาะของชาตินั้น ๆ หน่วยงานทางด้านศิลปกรรมต่าง ๆ ถูกจัดตั้งขึ้นมา เช่น กรมศิลปากร กรมมโหรีสพ โรงเรียนช่างศิลป์ วรรณคดีสโมสร เป็นต้น

^{๑๓๔}ชาติรี ประกิจนทการ, การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรมสยาม สมัยไทยประยุกต์ชาตินิยม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓๘.

รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งในด้านการจัดส่วนราชการ โดยให้ยุบเลิกกรมศิลปากร เนื่องจากเงินรายได้ของแผ่นดินไม่พอกับรายจ่าย แล้วนำงานด้านการบำรุงวิชาช่างซึ่งเป็นของกรมศิลปากรเดิมกับการจัดการพิพิธภัณฑสถาน และการอื่น ๆ อันเนื่องด้วยการบำรุงวิชาความรู้ มาสมทบไว้ในกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร แล้วเปลี่ยนชื่อเป็น “ราชบัณฑิตยสภา” โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และ ศ.ยอร์ช เซเดย์ นักวิชาการและปราชญ์ชาวฝรั่งเศสแห่งสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศ ดำรงตำแหน่งเป็นเลขานุการทั่วไปแห่งราชบัณฑิตยสภา ในช่วงเวลานี้งานอนุรักษ์โบราณสถานจึงได้มาอยู่ใต้การดำเนินงานของราชบัณฑิตยสภา แต่ นับเป็นต้นมา และการดำเนินการของไทยก็ได้รับอิทธิพลหรือแบบอย่างเริ่มต้นมาจากนักวิชาการฝรั่งเศสผู้นี้ ตลอดจนอิทธิพลจากสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศนับแต่ นับเป็นต้นมา ดังพบหลักฐานเป็น บันทึกการให้คำแนะนำจากปราชญ์ฝรั่งเศสหลายต่อหลายท่านในช่วงเวลานี้ งานของราชบัณฑิตยสภาในขณะนั้นแบ่งออกเป็น ๓ แผนก คือ (๑) แผนกวรรณคดี เป็นพนักงานจัดการหอพระสมุดสำหรับพระนครและสอบสวน พิจารณาวิชาอักษรศาสตร์ (๒) แผนกโบราณคดี เป็นพนักงานจัดการพิพิธภัณฑสถาน ตรวจรักษาโบราณ วัตถุสถาน และ (๓) แผนกศิลปากร เป็นพนักงานจัดการบำรุงรักษาวิชาช่าง

นอกจากนั้นในช่วงนี้มีการคุมเข้มที่จะสงวนรักษาของโบราณให้มากขึ้น เพราะระยะนี้มีการลักลอบส่งของโบราณออกขายต่างประเทศเสียมาก ซึ่งค่านิยมในการสะสมของเก่าก็ไม่ได้หายไป เป็นเหตุให้มีการขุดทำลายโบราณสถานเพื่อหาของไปขาย จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติขึ้นอีก ๒ ฉบับ คือ “พระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร” และ “พระราชบัญญัติว่าด้วยการส่งโบราณและศิลปวัตถุออกนอกประเทศ” ขึ้น ในวันที่ ๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ โดยมอบอำนาจการบริหารและการจัดการให้กับราชบัณฑิตยสภาเช่นเดิม

ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๗ รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม นำนโยบายที่สำคัญ คือนโยบายสร้างชาติ ซึ่งทำให้เกิดกระบวนการสร้างชาติแบบชาตินิยมอย่างรุนแรงเกิดขึ้น คือ เชื้อผู้นำชาติพันธุ์ ดังนั้น นโยบายแบบรัฐนิยมนี้ได้ถูกประกาศใช้ครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๘๒ มีความมุ่งหมายให้ประชาชนปฏิบัติตามเพื่อความเจริญวัฒนาถาวรของประเทศชาติ นโยบายดังกล่าวก่อให้เกิดโครงการต่าง ๆ เกิดขึ้นหลายประการในการรวมชาติ การสร้างและบำรุงรักษาเอกลักษณ์ของชาติ การสร้างสาธารณูปโภค การคมนาคมต่าง ๆ ถนนหลายสายเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ตลอดจนนโยบายการปรับปรุงส่งเสริมวัฒนธรรมไทย ถึงแม้ผลงานทางด้านการอนุรักษ์โบราณสถานยังไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ อย่างไรก็ตามรัฐบาลได้ประกาศใช้ว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) ในปี พ.ศ. ๒๔๘๖

สมัยหลัง ปี พ.ศ. ๒๔๙๑ เป็นต้นมา เป็นการสร้างความรู้สึกราชาชาตินิยมโดยเน้นความเป็นไทยในแบบท้องถิ่นนิยม เป็นการสร้างอัตลักษณ์ของไทย ผ่านกระบวนการรักษาสมดุลและผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมและวัฒนธรรมใหม่เพื่อให้คงอยู่ร่วมกันได้ นโยบายต่าง ๆ ทางการเมืองและความคิดความเชื่อของผู้นำ ล้วนมีผลต่อกระแสการอนุรักษ์โบราณสถาน แนวคิดของการกลับมายกย่องศิลปะในอดีตและการเชิดชูวัฒนธรรมไทยท้องถิ่น ก่อให้เกิดโครงการบูรณะวัดและปูชนียสถานทั่วประเทศที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ถึง ๕,๕๓๕ วัด โครงการต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นท้องถิ่นนิยมได้รับการสนับสนุนโครงการดังกล่าวล้วนเป็นผลที่เกิดมาจากการสร้างความเป็นไทยในรูปแบบของท้องถิ่นนิยม ตามความเชื่อของผู้นำ แทนที่ความเป็นไทยในแบบสากลในปี พ.ศ. ๒๔๘๑-๒๔๘๗ แต่ในส่วนของวิธีการปฏิบัติงานนั้น กรมศิลปากรได้เข้ามาดูแลงานดังกล่าวแทบทั้งสิ้นอย่างไรก็ตาม นำพิจารณาว่า ในช่วงการบูรณปฏิสังขรณ์ในช่วงเวลาดังกล่าว (พ.ศ. ๒๔๗๘-๒๕๐๕) กรมศิลปากรได้กล่าวว่า ได้รับผิดชอบในการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานตามที่ประกาศของราชบัณฑิตยสภา โดยในระยะต้นอาศัยแนวทางของ คามิลโล (Camillo) ที่ยึดหลักการที่ว่าไม่ซ่อมแซมโบราณสถานแต่ค้ำจุนรักษาโบราณสถาน (Stabilization) โดยโครงสร้างคอนกรีต ต่อมามีการขุดแต่งโบราณสถานจำนวนมากในประเทศ ทำให้มีความรู้ใหม่เกิดขึ้น และทำให้ทราบว่า ก่อนหน้าที่เคยค้ำยันด้วยโครงสร้างคอนกรีตนั้นเกิดความไม่เหมาะสมเพราะโบราณสถานหายไป เหลือเพียงส่วนโครงสร้างค้ำยันคอนกรีตที่ยังคงอยู่ นับได้ว่าโบราณสถานในช่วงเวลานี้ผันแปรไปตามกระแสการเมืองอย่างรุนแรง หรือการอนุรักษ์โบราณสถานจะเป็นไปตามรูปแบบใดนั้น ล้วนแล้วแต่ผู้นำประเทศในช่วงเวลานั้น ๆ จะตัดสินใจทั้งสิ้น โบราณสถานกลับกลายเป็นตัวแทนของการแสดงความอำนาจผู้นำในแต่ละยุคไปอย่างสิ้นเชิง^{๑๓๕}

โดยแท้จริงแล้ว กรมศิลปากร สถาปนาขึ้นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ โดยมีหน่วยงานที่รับผิดชอบภารกิจหลัก คือ (๑) งานด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีสำนักโบราณคดีและสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ (๒) งานด้านเอกสาร หนังสือ มีหอสมุดแห่งชาติ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติและสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ (๓) งานด้านศิลปกรรม มีสำนักสถาปัตยกรรมและสำนักช่างสิบหมู่ เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ (๔) งานด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ มีสำนักสังคีต เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติ และ (๕) งานจัดการศึกษาวิชาเฉพาะมีสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ เป็นผู้รับผิดชอบจัดการศึกษาในระดับต่ำกว่าปริญญาตรี และระดับปริญญาตรีในด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ คีตศิลป์ และช่างศิลป์

^{๑๓๕}กรมศิลปากร, ร่างมาตรฐานและแนวปฏิบัติของกรมศิลปากรในการดำเนินการโบราณสถานโบราณคดี และการพิพิธภัณฑ, หน้า ๑๐๖.

ปัจจุบัน กรมศิลปากรได้จัดทำโครงการการอนุรักษ์ ซ่อมแซมและบูรณะโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ โครงการพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน การประมาณราคาเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน นอกจากนี้กรมศิลปากรได้ร่วมกับจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดกิจกรรมวันอนุรักษ์มรดกไทย ดำเนินการผดุงรักษา พื้นฟูและสืบทอดศิลปวิทยาการทางด้านช่างฝีมือ และเป็นศูนย์ข้อมูลด้านศิลปกรรมของชาติ ดำเนินการด้านช่างและงานศิลปะ ในการบูรณะซ่อมแซมเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานและงานศิลปกรรม ศึกษา ค้นคว้าวิจัย การอนุรักษ์บ้านทรงไทย การจัดตั้งกลุ่ม/ชมรมอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น การก่อสร้างพิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน การร่วมกับสถานศึกษาในการจัดตั้งกลุ่ม/ชมรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ การถ่ายทอดและการสืบสานศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย งานช่างสิบหมู่ ฯ^{๑๓๖}

นับเป็นระยะเวลาเกือบร้อยปี ตั้งแต่การสถาปนากรมศิลปากร ภารกิจการอนุรักษ์โบราณสถานนับเป็นภารกิจหลักที่สำคัญประการหนึ่งของกรมศิลปากร ที่ได้มีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาเป็นลำดับ โดยในการอนุรักษ์โบราณสถานมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องคือพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่มีการปรับเปลี่ยนและแก้ไขมาหลายครั้ง ซึ่งฉบับแรกคือ พระราชบัญญัติว่าด้วย โบราณสถาน ศิลปวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๗๗ และฉบับปัจจุบันคือพระราชบัญญัติโบราณสถาน ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ให้คำนิยามของโบราณสถาน ไว้ว่าโบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของ อสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย ดังนั้น การที่จะบอกว่าอะไรเป็นโบราณสถานตามกฎหมายหรือไม่นั้น ประการแรกถ้าไม่ใช่ อสังหาริมทรัพย์ ก็คงตัดออกไปก่อนได้เลย ต่อมาคือโดยอายุ หมายความว่ามีความเก่าแก่ แต่ตามกฎหมายก็ได้กำหนดว่าที่อายุเท่าไรจึงเรียกว่าเป็นโบราณสถาน และถ้าดีแต่เก่าคือสร้างมานานแล้วแต่กลับไม่เป็นประโยชน์ใดใดก็ไม่สมควรที่จะถือเป็นโบราณสถานที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์

^{๑๓๖}กรมศิลปากร, ๙๕ ปี แห่งการสถาปนากรมศิลปากร, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๔๙),

อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ ยังไม่มีกระบวนการที่ชัดเจนในการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น วัฒนธรรมทางภาษา การสร้างสรรค์ทางภาษา รวมทั้ง การแสดงออกโดยใช้ภาษาเป็นสื่อถ่ายทอด ศิลปะการแสดงและการดนตรี การปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณีหรือเทศกาล ความรู้และการปฏิบัติของชุมชนหรือท้องถิ่น งานช่างฝีมือดั้งเดิม ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิชาการ ศิลปะ คุณค่าทางจิตใจ หรือผลงานอันควรค่าแก่การรักษาไว้สืบต่อไป

รวมถึง กฎหมายอื่นในเรื่องเดียวกันหรือทำนองเดียวกัน ได้แก่

๑. พระราชบัญญัติกีฬามวย พ.ศ. ๒๕๔๒ ตราขึ้นเพื่ออนุรักษ์ศิลปะมวยไทยอันเป็นการคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

๒. พระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๔๒ ตราขึ้นเพื่อคุ้มครองการนำภูมิปัญญามาใช้กับการแพทย์แผนไทย

๓. พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นเรื่องของการรับรองหรือคุ้มครองสิทธิผู้สร้างสรรค์ผลงานเขียนหรืองานศิลปะ

๔. พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. ๒๕๒๒ เป็นเรื่องของการรับรองหรือคุ้มครองผู้ประดิษฐ์คิดค้นหรือออกแบบผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ

โดยขอบเขตการคุ้มครองของกฎหมายทั้ง ๔ ฉบับ ดังกล่าวข้างต้น ยังไม่ได้ครอบคลุมถึงการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นการสืบทอดการสร้างสรรค์ผลงานที่มีมาแต่ดั้งเดิมเป็นเพียงการคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเฉพาะเรื่องและยังไม่ครอบคลุมการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมทั้งหมด^{๑๓๗}

ต่อมา ประเทศได้รับเอา อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Convention for the Safeguarding of the Intangible Culture Heritage) ขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ ยูเนสโก (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization - UNESCO) ใน ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ (ค.ศ. ๒๐๐๓) และมีผลบังคับใช้เมื่อเดือนเมษายน ๒๕๔๙ (ค.ศ. ๒๐๐๖) โดยได้ส่งเสริมให้ประเทศต่าง ๆ มีมาตรการในการสงวนรักษา และให้ความสำคัญแก่มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

^{๑๓๗} ฝ่ายกฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐานและการกีฬา, เจตนารมณ์พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙, หน้า ๑.

สำหรับประเทศไทยนั้น ได้มีการดำเนินการเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมาเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว โดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้มีการประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อบันทึกประวัติความเป็นมา ภูมิปัญญา และอัตลักษณ์ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เพื่อเป็นฐานข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่อยู่ในอาณาเขตของประเทศไทย เพื่อเสริมสร้างบทบาทสำคัญและความภาคภูมิใจของชุมชน กลุ่มคน หรือบุคคลที่เป็นผู้ถือครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ตลอดจนส่งเสริมและพัฒนาสิทธิชุมชนในการอนุรักษ์ สืบสาน ฟื้นฟู และปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และได้มีการประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมแบ่งออกเป็น ๗ สาขา ได้แก่ (๑) สาขาศิลปะการแสดง เช่น การแสดงโขน หนังใหญ่ ละครชาตรี และติเกิร์ฮูลู (๒) สาขางานช่างฝีมือดั้งเดิม เช่น ผ้าซิ่นตีนจก ผ้าแพรวา เครื่องจักสานย่านลิเภา และมีดอรัญญิก (๓) สาขาวรรณกรรมพื้นบ้าน เช่น นิทานศรีธนญชัย นิทานขุนช้างขุนแผน และบทท้าวเวียง (๔) สาขาภูมิปัญญาไทย เช่น ว่าวไทย ตะกร้อ และกระป๋อง (๕) สาขาแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล เช่น พิธีไหว้ครู สงกรานต์ และลอยกระทง (๖) สาขาความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล เช่น การนวดไทยและฤกษ์ดีดต้น และ (๗) ภาษา เช่น ภาษาไทย ภาษาท้องถิ่น และภาษาสัญลักษณ์ต่าง ๆ แต่การขึ้นทะเบียนของกรมส่งเสริมวัฒนธรรมดังกล่าว ยังไม่มีมาตรการทางกฎหมายที่ชัดเจนในการคุ้มครองและส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมดังกล่าว จึงจำเป็นต้องมีกฎหมายเกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเพื่อให้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมหรือมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ของประเทศไทยซึ่งเป็นสมบัติล้ำค่าที่ได้มีการสร้างสรรค์ สืบสาน ปลูกฝัง และสืบทอดในชุมชนจาก คนรุ่นหนึ่งมายังคนอีกรุ่นหนึ่งได้รับการส่งเสริมและรักษาให้มีความสืบเนื่องและยั่งยืนสืบไป^{๑๓๘}

เมื่อวันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๖ รัฐบาล นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีได้มีมติ (๑) เห็นชอบอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage) ตามที่กระทรวงวัฒนธรรมเสนอ โดยอนุสัญญานี้จะเป็นเครื่องมือทางกฎหมายระหว่างประเทศในการปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และ (๒) เห็นชอบให้ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ตามที่กระทรวงวัฒนธรรมเสนอ เมื่อรัฐสภาได้ให้ความเห็นชอบอนุสัญญา ฯ แล้ว

^{๑๓๘} อ่างแล้ว, ฝ่ายกฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐานและการกีฬา, เจตนารมณ์พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙, หน้า ๒.

ต่อมา เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ รัฐบาล พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา เป็นนายกรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ที่สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาตรวจพิจารณาแล้ว มีสาระสำคัญเพื่อส่งเสริมและคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมหรือคุ้มครองการใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ รวมทั้งเป็นการออกกฎหมายเพื่ออนุวัติการตามอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดยสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาหรือกักระทรวงวัฒนธรรม และได้แก้ไขชื่อ จากเดิม “ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ พ.ศ.” เป็น “ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.” และต่อมา คณะรัฐมนตรี ได้เสนอพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เข้าสู่การพิจารณาของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) และได้ผ่านความเห็นชอบจาก สนช. เมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม พ.ศ. นั่นคือ “พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙” โดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม (กระทรวงวัฒนธรรม) ทำหน้าที่เป็นสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และให้คณะกรรมการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม มีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาและให้ความเห็นชอบนโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญา ฯ และแผนงานหรือโครงการต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติเพื่อให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๕๙ และมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ เป็นต้นไป

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ นี้ มีกลไกและมาตรการในการดำเนินการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ที่มีใช้การขึ้นทะเบียนในระบบอนุญาต (Register) แต่เป็นระบบการขึ้นทะเบียนเพื่อจัดทำบัญชีรายการ (Inventory) ซึ่งเป็นการแจ้งรายละเอียดของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม และกฎหมายฉบับนี้มิได้มีขึ้นเพื่อคุ้มครองความเป็นเจ้าของมรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรม แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งให้มีการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ให้มีการสืบทอดต่อไป^{๑๓๙}

สรุปได้ว่า พัฒนาการของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของไทย โดยแท้จริงแล้ว เริ่มต้นจากมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ก่อนที่จะมีการให้ความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่นเดียวกันนานาอารยประเทศ เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่มีความสำคัญของสังคมและประเทศ และจำเป็นจะต้องให้ความเคารพในการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม โดยสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงตามสภาพการณ์ในปัจจุบันและมีการสืบทอดอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

^{๑๓๙} อ่างแล้ว, ฝ่ายกฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐานและการกีฬา, เจตนารมณ์พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙, หน้า ๙.

๒.๒.๕ ประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ประเภทของมรดกทางวัฒนธรรม จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้ องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ ยูเนสโก (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization - UNESCO) แบ่งประเภทของมรดกทางวัฒนธรรมตามลักษณะที่ปรากฏอยู่หรือที่มีอยู่ (Existence) ไว้ ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage)^{๑๔๐} ดังนี้

๑. มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage)

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้เป็นสิ่งที่สามารถมองเห็น สัมผัสและจับต้องได้ทางกายภาพ โดยครอบคลุมทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุเคลื่อนที่ได้และที่เป็นวัตถุเคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี อนุสรณ์สถานและแหล่งประวัติศาสตร์ เครื่องแต่งกาย ภาพจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ศิลปหัตถกรรม รวมถึงวัตถุที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นจากฝีมือ การประดิษฐ์ การคิดค้นการดัดแปลง การอยู่อาศัย หรือการใช้ประโยชน์จากมนุษย์ ซึ่งได้รับการยอมรับว่ามีคุณค่าในทางวัฒนธรรมและสมควรได้รับการสงวนรักษา ซึ่งถูกจัดอยู่ในประเภทหนึ่งของมรดกโลกตามอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ มรดกทางวัฒนธรรมตามอนุสัญญาดังกล่าวนี้นี้ หมายความว่าถึงสถานที่ซึ่งเป็นโบราณสถานไม่ว่าจะเป็นงานด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม หรือแหล่งโบราณคดีทางธรรมชาติ เช่น ถ้ำ หรือกลุ่มสถานที่ก่อสร้าง ยกหรือเชื่อมต่อกันอันมีความเป็นเอกลักษณ์ หรือแหล่งสถานที่สำคัญอันอาจเป็นผลงานฝีมือมนุษย์หรือเป็นผลงานร่วมกันระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ รวมทั้งพื้นที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี ซึ่งสถานที่เหล่านี้มีคุณค่าความล้ำเลิศทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ มานุษยวิทยา หรือวิทยาศาสตร์ โดยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ สามารถแบ่งออกเป็นประเภทย่อย ๆ ได้ ๒ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ประเภทวัตถุที่เคลื่อนที่ได้ ยกตัวอย่างเช่น

- โบราณวัตถุ หมายถึง สंहาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสิ่งหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี

^{๑๔๐}ชาคริต สิทธิฤทธิ์, “จับต้องได้-จับต้องไม่ได้: ความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๙): หน้า ๑๔๔.

- ศิลปวัตถุ หมายถึง สิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ
- จิตรกรรม หมายถึง ผลงานทางศิลปะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพวาดหรือภาพพิมพ์ที่ปรากฏอยู่ในโบราณสถานและปรากฏอยู่บนโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ
- ศิลปหัตถกรรม หมายถึง เครื่องมือ เครื่องใช้ เสื้อผ้า และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่มีการคิดค้นโดยชุมชนท้องถิ่นและผลิตขึ้นอย่างง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน โดยใช้วัสดุในท้องถิ่น โดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันเป็นสำคัญ

ส่วนประเภทวัตถุที่เคลื่อนที่ไม่ได้ ยกตัวอย่างเช่น

- โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย
- อนุสรณ์สถานและแหล่งประวัติศาสตร์ หมายถึง สถานที่ตั้งของเมืองหรือชนบท ซึ่งพบหลักฐานของอารยธรรมอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นพิเศษที่นั้น และเป็นหลักฐานของความเจริญก้าวหน้าที่สำคัญหรือเป็นหลักฐานเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์
- แหล่งโบราณคดี หมายถึง บริเวณที่มีหลักฐานของพฤติกรรมมนุษย์ในอดีต ทั้งที่อยู่บนดิน ใต้ดิน และใต้น้ำ เช่น ที่อยู่อาศัย สุสาน ศาสนสถาน หรือสถานที่ประกอบอาชีพและแหล่งเรืออับปาง^{๑๔๑}

๒. มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage)

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หมายถึง การปฏิบัติ (Practices) การแสดงออก (Expressions) การนำเสนอ (Representations) ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skills) ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน หรือในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับว่า เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งนี้ เป็นสิ่งที่ชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นมาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน และทำให้คนเหล่านั้นเกิดความภูมิใจในตัวตนและความรู้สึกสืบเนื่อง ก่อให้เกิดความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ ดังนี้

^{๑๔๑}วคิน อิงคพัฒนากุล, การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม, (นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๖๒.

- เรื่องราวข้อมูลความรู้ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นมุขปาฐะและการแสดงออกในด้านต่าง ๆ รวมถึงวัฒนธรรมด้านภาษาในฐานะที่เป็นสื่อสืบทอดมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Oral Traditions and Expressions, Including Language as a Vehicle of the Intangible Cultural Heritage)

- ศิลปะการแสดง (Performing Arts)

- แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาลต่าง ๆ (Social Practices, Rituals and Festive Events)

- ความรู้และวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (Knowledge and Practices Conceding Nature and the Universe)

- งานช่างฝีมือดั้งเดิม (Traditional Craftsmanship)

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาตามความในมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ ได้กำหนดลักษณะอย่างหนึ่งอย่างใดของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไว้ ๗ ประเภท^{๑๔๒} ดังนี้

- ภาษา หมายถึง สัญลักษณ์ที่มนุษย์กำหนดขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือแสดงออกเพื่อสื่อความเข้าใจระหว่างคนในสังคม ทั้งที่อยู่ในภาษาพูด ภาษาเขียน และภาษามือ นอกจากช่วยสร้างความเข้าใจอันดีต่อกันหรือช่วยสร้างความสัมพันธ์ของคนในสังคมแล้ว ภาษายังเป็นสมบัติของสังคมที่สะท้อนวัฒนธรรมของเจ้าของภาษานั้นได้เป็นอย่างดี แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ ภาษาไทย ภาษาไทยถิ่น และภาษากลุ่มชาติพันธุ์

- วรรณกรรมพื้นบ้าน หมายถึง วรรณกรรมที่ถ่ายทอดอยู่ในวิถีชีวิตชาวบ้านโดยครอบคลุมวรรณกรรมที่ถ่ายทอดโดยวิธีการบอกเล่าและที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แบ่งออกเป็น ๗ ประเภท ได้แก่ นิทานพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์บอกเล่า บทสวดหรือบทกล่าวนในพิธีกรรม บทร้องพื้นบ้าน สำนวน และกาพย์ ปริศนาคำทาย และตำรา

- ศิลปะการแสดง หมายถึง การแสดงดนตรี รำ-เต้น และละครที่แสดงเป็นเรื่องราว ทั้งที่เป็นการแสดงตามขนบแบบแผน มีการประยุกต์เปลี่ยนแปลง และ/หรือการแสดงร่วมสมัย การแสดงที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการแสดงสดต่อหน้าผู้ชม และมีจุดมุ่งหมายเพื่อความงาม ความบันเทิงและ / หรือเป็นงานแสดงที่ก่อให้เกิดการคิด วิพากษ์ นำสู่การพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสังคม แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ได้แก่ ดนตรี การแสดง ดนตรีและการแสดงในพิธีกรรม และเพลงร้องพื้นบ้าน

^{๑๔๒}ชาคริต สิทธิฤทธิ์, “จับต้องได้-จับต้องไม่ได้: ความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๙): หน้า ๑๔๘.

- แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล หมายถึง การประพุดติปฏิบัติในแนวทางเดียวกันของคนในชุมชนที่สืบทอดต่อกันมาบนหนทางของมรดกวิถี นำไปสู่สังคมแห่งสันติสุขแสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชนและชาติพันธุ์นั้น ๆ แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ มารยาท ขนบธรรมเนียม ประเพณี และงานเทศกาล

- งานช่างฝีมือดั้งเดิม หมายถึง ภูมิปัญญา ทักษะฝีมือช่าง การเลือกใช้วัสดุและกลวิธีการสร้างสรรค์ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ สะท้อนพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชน แบ่งออกเป็น ๑๐ ประเภท ได้แก่ ผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า เครื่องจักสาน เครื่องรัก เครื่องปั้นดินเผา เครื่องโลหะ เครื่องไม้ เครื่องหนัง เครื่องประดับ งานศิลปกรรมพื้นบ้าน และผลิตภัณฑ์อย่างอื่น

- ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล หมายถึง องค์ความรู้ วิธีการ ทักษะ ความเชื่อ แนวปฏิบัติและการแสดงออกที่พัฒนาขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท ได้แก่ อาหารและโภชนาการ การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน โหราศาสตร์ ดาราศาสตร์และไสยศาสตร์ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

- กีฬาภูมิปัญญาไทย หมายถึง การเล่น การกีฬา และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว ที่มีการปฏิบัติกันอยู่ในประเทศไทยและมีเอกลักษณ์สะท้อนวิถีไทยแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่ การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

ดังกล่าวข้างต้นนี้ ใกล้เคียงกับที่กรมส่งเสริมวัฒนธรรมได้กำหนดลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไว้ ๗ สาขา^{๑๔๓} โดยกำหนดนิยามและการแบ่งประเภทไว้ ดังนี้

- ศิลปะการแสดง หมายถึง การแสดงออกซึ่งอารมณ์ ความรู้สึกและเรื่องราว ต่าง ๆ โดยมีผู้แสดงเป็นสื่อ ผ่านทางเสียง ได้แก่ การขับร้อง หรือการเล่นดนตรี ผ่านทางร่างกาย เช่น การรำร่าย การเชิด การเต้น การแสดงท่าทาง ลิเก โขน ฯลฯ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ดนตรีและเพลงร้อง รวมถึงนาฏศิลป์และการละคร

- งานช่างฝีมือดั้งเดิม หมายถึง ภูมิปัญญา ทักษะฝีมือช่าง การเลือกใช้วัสดุ และกลวิธีการสร้างสรรค์ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ สะท้อนพัฒนาการทางสังคม และวัฒนธรรมของกลุ่มชน แบ่งออกเป็น ๑๐ ประเภท คือ ผ้าและผลิตภัณฑ์จากผ้า เครื่องจักสาน เครื่องรัก เครื่องปั้นดินเผา เครื่องโลหะ เครื่องไม้ เครื่องหนัง เครื่องประดับ งานศิลปกรรมพื้นบ้าน และผลิตภัณฑ์อย่างอื่น

^{๑๔๓}ฝ่ายกฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐานและการกีฬา, เจตนารมณ์พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙, หน้า ๓๖-๓๗.

- วรรณกรรมพื้นบ้าน หมายถึง วรรณกรรมที่ถ่ายทอดอยู่ในวิถีชีวิตชาวบ้าน โดยครอบคลุม วรรณกรรมที่ถ่ายทอดโดยวิธีการบอกเล่า และที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร แบ่งออกเป็น ๗ ประเภท คือ นิทานพื้นบ้าน ตำนานพื้นบ้าน บทสวดหรือบทกล่าวในพิธีกรรม บทร้องพื้นบ้าน สำนวนและภาษิต ปริศนาคำทาย และตำรา

- กีฬากฎมีปัญญาไทย หมายถึง การเล่นเกม การกีฬา และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวที่มีการปฏิบัติกันอยู่ในประเทศไทยและมีเอกลักษณ์สะท้อนวิถีไทย แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท การเล่นเกมพื้นบ้าน เกมพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

- แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล หมายถึง การประเพณีปฏิบัติในแนวทางเดียวกันของคนในชุมชนที่สืบทอดต่อกันมาบนหนทางของมงคลพิธี นำไปสู่สังคมแห่งสันติสุข แสดงให้เห็นอัตลักษณ์ของชุมชนและชาติพันธุ์นั้น ๆ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ มารยาท และขนบธรรมเนียมประเพณี

- ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล หมายถึง องค์ความรู้ วิธีการ ทักษะ ความเชื่อ แนวปฏิบัติ และการแสดงออกที่พัฒนาขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ แบ่งออกเป็น ๕ ประเภท คือ อาหาร และโภชนาการ การแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้าน โหราศาสตร์และดาราศาสตร์ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน รวมทั้งชัยภูมิและการตั้งถิ่นฐาน

- ภาษา หมายถึง เครื่องมือที่ใช้สื่อสารในวิถีการดำรงชีวิตของคนกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชน ทั้งเสียงพูด ตัวอักษร หรือสัญลักษณ์ที่ใช้แทนเสียงพูด แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ ภาษาไทย ภาษาท้องถิ่น และภาษาสัญลักษณ์

อย่างไรก็ตาม ในคราวพิจารณา ร่างพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ นั้น คณะกรรมการกฤษฎีกา มีข้อสังเกตว่า ลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมต้องมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิชาการ ศิลปะ คุณค่าทางจิตใจ หรือผลงานควรค่าแก่การรักษาไว้ เป็นการกำหนดไว้ในลักษณะที่กว้างเกินไปซึ่งอาจมีข้อโต้แย้งกับผู้ที่มาขอขึ้นทะเบียนได้ และการกำหนดลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไว้เป็น ๗ สาขา นั้น ยังไม่สอดคล้องกับการแบ่งตามอนุสัญญา ฯ จึงเห็นควรให้แก้ไขปรับปรุงลักษณะของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จะได้รับการส่งเสริมและรักษาตามพระราชบัญญัตินี้ ให้สอดคล้องกับลักษณะ (Domains) ของอนุสัญญา ฯ จึงได้มีการปรับ มาตรา ๕ ดังนี้

“มาตรา ๕ มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่ได้รับการส่งเสริมและรักษา ตามพระราชบัญญัติ
นี้ (พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙) ต้องมีลักษณะอย่าง
หนึ่งอย่างใด ดังต่อไปนี้

- (๑) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
- (๒) ศิลปะการแสดง
- (๓) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล
- (๔) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
- (๕) งานช่างฝีมือดั้งเดิม
- (๖) การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว
- (๗) ลักษณะอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

เพื่อประโยชน์ในการดำเนินการส่งเสริมและรักษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ รัฐมนตรี
อาจประกาศกำหนดรายละเอียดของลักษณะมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ตามวรรคหนึ่งก็ได้”^{๑๔๔}

สรุปได้ว่า มรดกทางวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ตาม UNESCO คือ
มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองนี้
ล้วนเป็นผลผลิตของมนุษย์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยบอกเล่าเรื่องราวผ่านความหลากหลายทาง
วัฒนธรรมของมนุษย์ ซึ่งคุณค่าและความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์
กำหนดและให้ความสำคัญแก่สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมา คุณค่าและความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม
จึงอาจแตกต่างกันไปตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของในแต่ละพื้นที่ แม้ว่ามรดกทางวัฒนธรรม
ทั้งสองแบบนี้ จะมีความหลากหลายของรูปแบบและประเภทสาขาทางวัฒนธรรมเป็นจำนวนมาก
รวมถึงมีตัวบทกฎหมายและการบริหารจัดการเพื่อรองรับมรดกทางวัฒนธรรมดังกล่าว แต่ในทาง
ตรงกันข้าม มรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้นกลับมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงและสะท้อนความหมายในตัว
มันให้แกกันและกัน มรดกทางวัฒนธรรมแบบจับต้องได้ก็สะท้อนมุมมองและแนวความคิดของช่าง
ผู้สร้างว่าคิดเช่นไรหรือสะท้อนรูปแบบทางวัฒนธรรมของสังคมในสมัยนั้นออกมา ส่วนแบบจับต้อง
ไม่ได้ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นแนวความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ก็สะท้อนผ่านวัตถุหรือสิ่งที่
สามารถสัมผัสและจับต้องได้ ไม่ว่าจะเป็นโบราณวัตถุ ศิลปะการแสดงต่าง ๆ เป็นต้น

^{๑๔๔}อ้างแล้ว, ฝ่ายกฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐานและการกีฬา, เจตนารมณ์พระราชบัญญัติส่งเสริม
และรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙, หน้า ๓๗.

๒.๒.๖ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาเกี่ยวกับ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

วัฒนธรรมถือเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืน องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) จึงได้เสนอให้ใช้กรอบในการพัฒนาประเทศโดยใช้ฐานทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะการดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐ ประชาชนควรมีบทบาทอย่างยิ่งในการรับรู้และร่วมดำเนินการภายใต้แนวทางตามวิถีประชา อันจะก่อให้เกิดการยอมรับจากประชาชนและจะทำให้เกิดการร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างแท้จริง^{๑๔๕} การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม จึงดำเนินการในทุกมุมมองของแง่มุมในการจัดการ ดังนี้

๑. ด้านกายภาพ

ความแตกต่างประการหนึ่งที่น่าสนใจระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้กับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ หากทรุดโทรมและพังทลายลงไปแล้ว จะไม่สามารถรื้อฟื้นหรือสร้างกลับคืนมาได้อีกดังเดิม แต่ในส่วนของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้นั้นมีลักษณะพิเศษเฉพาะ คือ แม้จะเสื่อมสลายไปแล้ว แต่ก็ยังสามารถผลิตสร้างกลับคืนมาได้อีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากมรดกทางวัฒนธรรมอย่างแรกถูกให้คุณค่าไปในทางกายภาพ ส่วนอย่างหลังกลับให้ความสำคัญไปในเชิงแนวความคิดเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม แม้จะพบว่ามรดกทางวัฒนธรรมในประเทศไทยจะมีมากมายหลายประเภท หลายชนิดและหลายสาขา แต่เนื่องจากเกณฑ์การแบ่งประเภทมรดกทางวัฒนธรรมของยูเนสโกนั้นใช้กรอบกว้าง ๆ โดยแบ่งตามลักษณะที่ปรากฏหรือมีอยู่นั้นก็คือ การแบ่งออกเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ดังนั้น ในหลาย ๆ กรณีจึงพบว่ามรดกทางวัฒนธรรมทั้ง ๒ ประเภท กลับมีรูปแบบหรือลักษณะบางอย่างที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงร่วมกันอย่างแนบแน่น ไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด หรือเรียกอย่างง่าย ๆ ว่า เกิดความซ้ำ (ซ้อน) ในมรดกทางวัฒนธรรม เปรียบได้กับเชือกที่เกิดจากเส้นใยสองเส้นที่พันเกลียวเข้าด้วยกันจนกลายเป็นเชือกเส้นเดียว^{๑๔๖} ดังตัวอย่าง กรณีของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น โบราณสถานหลาย ๆ แห่ง พบว่า มีการก่อสร้างด้วยวัสดุที่ต่างประเภทกัน บ้างก็ก่อสร้างด้วยดิน (คันดิน ถนน) บ้างก็ก่อสร้างด้วยอิฐ (เจดีย์ กำแพงเมือง) หรืออาจจะก่อสร้างด้วยหิน (ปราสาท เทวสถาน) การที่จะสร้างสิ่งก่อสร้างหรือโบราณสถานเหล่านี้ได้ ผู้สร้างหรือที่เรียกว่าช่างจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจ มีทักษะประสบการณ์ในการทำงานดังกล่าว รูปแบบความคิดในการก่อสร้างจึงแสดงออกมาในรูปของเทคนิค

^{๑๔๕}วีระ โรจน์พจนรัตน์, “การจัดการวัฒนธรรมกับความเจริญของประเทศ”, วารสารเทคโนโลยีสุรนารี, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๑): หน้า ๘๗.

^{๑๔๖}ธนิช เลิศชาญฤทธ์, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, หน้า ๒๙.

การก่อสร้าง ซึ่งรูปแบบความคิดข้างต้นได้รับการส่งเสริมและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จากช่างคนหนึ่งสู่ช่างอีกคนหนึ่ง ก่อเกิดเป็นภูมิปัญญาที่แฝงมาในตัวของผู้สร้าง สิ่งที่กำลังมานี้จึงย่อมแสดงถึงมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หรือที่เข้าใจในความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ที่สะท้อนออกมาจากสิ่งก่อสร้างเสมอ เช่นเดียวกับที่งานศิลปหัตถกรรมได้รับการแสดงออกมาในรูปแบบของผลงานหัตถศิลป์หรือในกรณีของโบราณวัตถุ เช่น ลูกปัด หรือ หม้อสามขา ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของสิ่งของขนาดเล็กที่สามารถเคลื่อนย้ายไปในที่ต่าง ๆ ได้ในช่วงยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อหลายพันปีก่อน จากข้อมูลทางโบราณคดี พบว่า โบราณวัตถุเหล่านี้ พบในเกือบทุกภาคของประเทศไทย ดังนั้น ช่างผู้ผลิตลูกปัดและช่างปั้นหม้อก็ย่อมมีตัวตนและมีสถานภาพทางสังคมในทุกภาคเช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นว่ารูปแบบความคิดหรือเทคนิคในการผลิตจึงย่อมฝังตัวอยู่ในช่างแต่ละคน บางครั้งกลับพบว่าลูกปัดที่พบในดินแดนประเทศไทยก็ไม่มีลักษณะเหมือนกับทางฝั่งของประเทศอินเดีย นั่นเป็นข้อพิสูจน์ว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมสามารถเดินทางได้อย่างอิสระติดตัวไปพร้อมกับช่างผู้ผลิตงาน คล้ายประจวบกับความคิดในคลังสมองที่พร้อมจะย้ายถ่ายเทส่งต่อความคิดจากพื้นที่หนึ่งสู่อีกพื้นที่หนึ่ง ทำให้เกิดการแพร่กระจายและผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างกัน ชื่อน่าสังเกตประการหนึ่งก็คือ ในปัจจุบันมีการรื้อฟื้นงานผลิตหม้อสามขาและลูกปัดสมัยโบราณ เช่น ในพื้นที่ภาคกลางและภาคใต้ เพื่อที่จะให้เป็นผลิตภัณฑ์ต้นแบบของชุมชนท้องถิ่นลักษณะดังกล่าวจึงเท่ากับเป็นการนำเอาเทคนิคการผลิตในสมัยโบราณกลับมาใช้ใหม่ในพื้นที่เดิมแต่ต่างวาระเวลาขึ้น เทคนิคการผลิตที่ว่านี้จึงสามารถนำกลับมาใช้ได้อีกครั้งหนึ่ง ภาษาที่เช่นเดียวกัน แม้จะได้รับการยอมรับในหลักสากลว่าภาษาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เนื่องจากเป็นระบบสัญลักษณ์ที่ใช้ในการสื่อสารระหว่างคนในสังคมด้วยกัน แต่หากภาษาที่มีความหลากหลายทั่วโลกเหล่านั้นได้รับการจารึกบนวัตถุทำให้ภาษากลายเป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสจับต้องได้เช่นกัน อีกประการหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ หากสังคมหรือชนใดกำหนดให้ภาษาใดภาษาหนึ่งเป็นภาษาหลักมาตรฐานของดินแดนนั้น ๆ หรืออาจจะกำหนดให้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาสากลท่ามกลางความหลากหลายของภาษาทั่วโลกแล้ว นั่นย่อมแสดงว่าความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นแล้ว แม้กระทั่งการแบ่งยุคสมัยทางโบราณคดีในปัจจุบันก็ใช้ภาษาเป็นตัวแบ่งว่ายุคนี้ คือ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคนี้คือสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ และยุคนี้คือสมัยประวัติศาสตร์ภาษาจึงถูกใช้เป็นลักษณะสากลในการแบ่งหรือกำหนดรูปแบบทางวัฒนธรรมในอดีตที่มีความหลากหลายให้กลายเป็นความไม่หลากหลายขึ้น

ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ถึงแม้ว่าจะเป็นคุณลักษณะที่ส่งเสริมในความหลากหลาย แต่ในตัวแนวความคิดของความหลากหลายทางวัฒนธรรมเองกลับแสดงความไม่หลากหลายตั้งแต่เริ่มต้นแล้ว^{๑๔๗}

^{๑๔๗} ธเนศ วงศ์ยานนาวา, ความไม่หลากหลายของความหลากหลายทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สมมติ, ๒๕๕๒), หน้า ๖๗.

แม้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้จะมีความหลากหลายค่อนข้างมาก แต่เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วกลับพบว่า มรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองแบบนี้เป็นของคู่กัน แบบหนึ่งมักจะแฝงอยู่ในอีกแบบหนึ่งเสมอ กรอบที่ใช้ในการแบ่งมรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่นั้นเป็นการใช้หลักเกณฑ์ที่สามารถประยุกต์ใช้ร่วมกับมรดกทางวัฒนธรรมที่มีในแห่งนั้น ๆ ได้ จึงพบว่า จำนวนสาขาของมรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองแบบในแต่ละแห่งมักไม่เท่ากัน กรอบที่ว่านี้จึงเป็นลักษณะสากลที่ใช้สำหรับจำกัดพื้นที่ความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรมให้เหลือเพียงแค่ว่าสามารถสัมผัสจับต้องได้หรือไม่และอย่างไร ทำให้ความหลากหลายนั้นถูกปรับลดขนาดให้สามารถถูกยอมรับและได้รับการตีความเพียงบรรทัดฐานดังกล่าวข้างต้น ดังนั้น มรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองแบบจึงมีใช้สิ่งที่ตายตัว สามารถพลิกความคิดไปมาระหว่างกันได้ รวมถึงสามารถรวมเป็นรูปแบบอันหนึ่งอันเดียวกัน จากความหลากหลายกลับเป็นความไม่หลากหลาย ซึ่งก็มีใช้สิ่งที่น่าประหลาดใจแต่ประการใด เพราะทราบกันดีอยู่ว่าวัฒนธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่งแต่กลับมีพลวัตในตัวมันเอง

๒. ด้านกฎหมาย

แม้ประเทศไทยมีพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ และพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ เป็นข้อกฎหมายหลักในการดูแลรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ซึ่งเป็นไปตามข้อกำหนดแห่งอนุสัญญายูเนสโกว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก ค.ศ. ๑๙๗๒ (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) และอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ (Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage) ตามลำดับ แต่ก็มีข้อพิจารณาถึงหลักการและแนวความคิดที่อยู่เบื้องหลังการบัญญัติกฎหมายดังกล่าว ดังนี้

๒.๑ ความเป็นมาของอนุสัญญายูเนสโกว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก ค.ศ. ๑๙๗๒ คือ ประเทศต่าง ๆ เห็นความสำคัญในเรื่องการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติของโลก อนุสัญญานี้จึงคุ้มครองในเรื่องสถานที่ที่มีคุณค่าโดดเด่นทางธรรมชาติและประวัติศาสตร์อันเป็นสมบัติของมนุษยชาติ และเป็นการร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อปกป้องสมบัติทางธรรมชาติไว้เป็นมรดกของมวลมนุษยชาติทั้งในปัจจุบันและอนาคต ในสาระสำคัญของคำปฏิญาณในการเป็นภาคีของอนุสัญญานี้ คือ การอนุรักษ์คงไว้ของแหล่งมรดกโลกที่ตั้งอยู่ในอาณาเขตของประเทศนั้น ทั้งนี้ ประเทศไทยมีแหล่งที่สำคัญทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมที่เหมาะสมตามหลักการของอนุสัญญาฯ ในการประกาศเป็นแหล่งมรดกโลก รวมถึงประเทศไทยจะสามารถเสนอชื่อแหล่งอื่น ๆ เพื่อประกาศเป็นแหล่งมรดกโลกต่อไปในอนาคตได้

๒.๒ อนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ค.ศ. ๒๐๐๓ จะเน้นถึงมรดกของบรรพบุรุษที่ได้สร้างสรรค์และปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต และส่งต่อผ่านลูกหลานแต่ละรุ่น จนกลายมาเป็นอัตลักษณ์ (Identity) ของชุมชนหรือกลุ่มชนที่ยึดถือปฏิบัติกันจนถึงทุกวันนี้ โดยอาจจะแสดงออกมาในรูปลักษณะต่าง ๆ เช่น มุขปาฐะ ภาษา ประเพณี พิธีกรรม งานเทศกาล งานช่างฝีมือดั้งเดิม รวมถึงความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล เป็นต้น โดยการร่วมเป็นภาคีอนุสัญญา ฯ ฉบับนี้ของประเทศไทยจะเป็นการยืนยันบทบาทต่อการดำเนินงานเรื่องการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรักษาอัตลักษณ์ของตนเอง โดยมีมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เป็นเครื่องมือสำคัญในการแสดงตัวตนของคนไทย อย่างไรก็ตาม เนื่องจากอนุสัญญาดังกล่าวนี้เป็นอนุสัญญาที่มีเนื้อหาสาระค่อนข้างเปิดกว้าง เพื่อให้ประเทศที่เป็นภาคีสามารถนำไปประยุกต์ให้เป็นแนวปฏิบัติหรือมาตรการที่เหมาะสมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละประเทศได้โดยมิได้บังคับ ดังนั้นพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ จึงมิได้นำเนื้อหาสาระของอนุสัญญามาทั้งหมด แต่นำเนื้อหาในส่วนที่ยังไม่มีกฎหมายรองรับเป็นแนวทางในการยกร่างกฎหมาย เช่น การจัดทำทะเบียน การสนับสนุนให้เกิดการศึกษาวิจัย การส่งเสริมให้มีการถ่ายทอดการเข้าถึงมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้โดยเคารพต่อจารีตและวิถีปฏิบัติของชุมชน

โดยอนุสัญญาดังกล่าวฉบับแรกมุ่งเน้นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้เป็นหลัก ต่อมา ในระยะหลังหลาย ๆ ประเทศเริ่มให้ความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (อันเป็นทรัพย์สินทางปัญญาในทางหนึ่ง) จึงทำให้เกิดข้อเสนอแนะของยูเนสโกว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมแนวประเพณีนิยมและคติชน ค.ศ. ๑๙๘๙ ในปฏิญญาสากลว่าด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม ค.ศ. ๒๐๐๑ และในปฏิญญาอิสตันบูล ค.ศ. ๒๐๐๒ จนกระทั่งนำมาสู่อนุสัญญาดังกล่าวฉบับหลังขึ้นมาในที่สุด

อนุสัญญาทั้งสองฉบับนี้ต่างก็มีจุดหมายเดียวกัน คือ การสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองประเภทที่ปรากฏขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองประเภทจะมีกฎหมายในประเทศไทยรองรับอยู่แล้วก็ตาม แต่มรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองประเภทยังมีความสัมพันธ์กันอย่างไม่สามารถแยกออกได้เลยและในบางครั้งก็นำมาซึ่งปัญหาพิพาทระหว่างประเทศได้ ยกตัวอย่างเช่น การที่ประเทศไทยอยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมใกล้เคียงกับประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งได้มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ทำให้ประเทศเหล่านี้ต่างอ้างสิทธิ์การเป็นเจ้าของวัฒนธรรม (ทั้งจับต้องได้และจับต้องไม่ได้) ทั้งยังกลับเปิดช่องให้รัฐภาคีอื่นสามารถนำมรดกทางวัฒนธรรมที่ยังไม่มีประจักษ์พยานหรือหลักฐานยืนยันได้ว่าเป็นมรดกของชาติใด ไปใช้ประโยชน์ในทางการค้า การท่องเที่ยว รวมถึงการขึ้นทะเบียนมรดกโลกได้

จากหลักการกฎหมายและแนวความคิดของอนุสัญญาทั้งสองฉบับดังกล่าวข้างต้น หากพิจารณาในแง่หลักการและเหตุผลในการบัญญัติกฎหมายเพื่อคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม สามารถแบ่งได้เป็นแนวความคิดมรดกร่วมกันแห่งมนุษยชาติและแนวความคิดในเรื่องความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวนี้อยู่เบื้องหลังการที่สังคมโลกเห็นพ้องต้องกันในการกำหนดกฎเกณฑ์ระหว่างประเทศมาบังคับใช้ในสังคมโลก และเป็นผลให้รัฐต่าง ๆ ที่เป็นสมาชิกในสังคมโลก ได้เห็นความสำคัญในการคุ้มครองและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม รวมถึงเป็นแนวความคิดที่ส่งอิทธิพลต่อความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม อันเป็นปัญหาพื้นฐานหลักของการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมทั้งในระดับประเทศและระดับโลก

๓. ด้านการบริหารจัดการ

แม้ว่าประเทศไทยจะมีกฎหมายรองรับในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองประเภทดังกล่าวในหัวข้อที่ผ่านมา ซึ่งในขั้นตอนรายละเอียดมีทั้งส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน แต่ก็ยังมีข้อขัดแย้งกันระหว่างกฎหมายฉบับต่าง ๆ ในการบริหารจัดการ ดังเช่น

๓.๑ กิจกรรมวัฒนธรรมบางสาขา เช่น โบราณสถานซึ่งเป็นวัดร้างในพุทธศาสนา พระราชบัญญัติโบราณสถาน ฯ ให้อำนาจอธิบดีกรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนรักษาไว้เป็นหลักทางประวัติศาสตร์ของชาติ แต่ขณะเดียวกันให้อำนาจอธิบดีกรมการศาสนาอนุญาตเพื่อให้เอกชนเช่าสร้างตึกแถวย่านการค้าหรือทำกิจกรรม เพื่อนำค่าเช่ามาเป็นกองทุนศาสนสมบัติ

๓.๒ ทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ที่เป็นโบราณสถาน พระราชบัญญัติโบราณสถาน ฯ ให้อำนาจอธิบดีกรมศิลปากรสงวนรักษาไว้ตามรูปแบบเดิม แต่พระราชบัญญัติคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๓ ให้อำนาจท้องถิ่นของวัฒนธรรมเป็นผู้พิจารณาการดำเนินการฟื้นฟูหรือบูรณะซ่อมแซมในฐานะเป็นสถาบันทางวัฒนธรรม

๓.๓ โบราณสถานซึ่งเป็นทรัพย์สินแผ่นดินซึ่งไม่มีผู้ใดอ้างเป็นเจ้าของได้ บังคับให้นำมาเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ แต่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ถือว่าเป็นสมบัติของวัดในพุทธศาสนา

๓.๔ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (ปัจจุบัน คือ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม) สนับสนุนให้มีการจัดเก็บทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เช่น เอกสารโบราณหรือพระพุทธรูปซึ่งเป็นสมบัติของท้องถิ่น แต่พระราชบัญญัติโบราณสถาน ฯ กลับห้ามเอกชนหรือสถาบันใดเก็บรวบรวมชุดค้นหาทรัพย์สิน (เว้นการเก็บรักษาในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ)

นอกจากนี้ เนื่องจากแต่ละพื้นที่หรือท้องถิ่นล้วนมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ดังนั้น ในหลายครั้งจะพบว่า การมุ่งเน้นพัฒนาอัตลักษณ์ดังกล่าวโดยหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ไม่ที่จะเป็นการสร้างผลิตภัณฑ์ การประกวดแข่งขันโดยมิได้ศึกษา ส่งเสริมหรือต่อยอดตามกระบวนการจัดการทางวัฒนธรรมอย่างถูกต้องแล้วย่อมเป็นการจำกัดขีดพลังแห่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมไม่ให้เบ่งบานได้ เพราะสิ่งเหล่านี้ก็กลับกลายเป็นหนทางแห่งการสร้างความไม่หลากหลายทางวัฒนธรรมให้เกิดขึ้น

การบริหารจัดการจึงเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการขับเคลื่อนและพัฒนาระบบและกระบวนการทางวัฒนธรรม เนื่องจากงานวัฒนธรรมมีขอบเขตและเนื้อหาที่สามารถพลัดเปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา การบริหารจัดการที่ดีจะช่วยให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีและพัฒนาประเทศให้สามารถอยู่ในสังคมโลกไร้พรมแดนได้อย่างเป็นสุขและยั่งยืน ในทางตรงข้าม หากตามไม่ทันกระแสโลกาภิวัตน์ที่เข้าครอบงำประเทศและต้องการหลอมรวมความหลากหลายทางวัฒนธรรมให้กลายเป็นหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นการทำให้เป็นสมัยใหม่ (Modernization) การทำให้เป็นตะวันตกนิยม (Westernization) รวมไปถึงการสร้างความเป็นญี่ปุ่น (Japanization) ซึ่งเป็นกระแสที่กำลังมาแรงในขณะนี้ ก็จะส่งผลให้ประเทศไทยแก่นวัฒนธรรมอันเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีในการป้องกันการคุกคามจากกระแสวัฒนธรรมภายนอกได้

มรดกทางวัฒนธรรมเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงรากเหง้าและพัฒนาการทางสังคมของมนุษย์ ตลอดจนเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตและการดำรงชีพของมนุษย์ ดังนั้น ในปัจจุบันจะพบว่ามรดกทางวัฒนธรรมทั้งแบบที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ได้รับการประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือในการแสดงอัตลักษณ์และสร้างความเป็นปึกแผ่นของกลุ่มชนต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ตลอดจนสามารถเป็นแหล่งความรู้ให้ประชาชนได้เข้าใจอดีตและเรียนรู้วัฒนธรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม อันจะเป็นแนวทางหนึ่งซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนได้อย่างยั่งยืน^{๑๔๘}

สรุปได้ว่า การพัฒนาประเทศโดยใช้ฐานทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะการดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐ ประชาชนควรมีบทบาทอย่างยิ่งในการรับรู้และร่วมดำเนินการภายใต้แนวทางตามวิถีประชาอันจะก่อให้เกิดการยอมรับจากประชาชนและจะทำให้เกิดการร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างแท้จริง ทั้งในด้านกายภาพ ด้านกฎหมาย และด้านการบริหารจัดการ ซึ่งจะสามารถนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนได้โดยยั่งยืนอย่างแท้จริง

^{๑๔๘}ชาคริต สิทธิฤทธิ์, “จับต้องได้-จับต้องไม่ได้: ความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๙): หน้า ๑๕๙.

๒.๓ แนวคิด เกี่ยวกับชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

บริบทนี้ ครอบคลุมสาระว่าด้วยแนวคิด เกี่ยวกับชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๒.๓.๑ ความหมายของตลาดน้ำ

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ความหมายของตลาดน้ำ จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

ตลาดน้ำ หมายถึง ที่เรียกแหล่งค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันในท้องน้ำโดยอาศัยเรือเป็นพาหนะ แต่เดิมนอกจากจะเรียกกันแล้วยังมีชื่อเรียกกันว่าตลาดเรือ หรือตลาดท้องน้ำ และในที่สุดก็กลายเป็นตลาดน้ำ ดังที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน และตลาดน้ำมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในอดีตของคนไทย เนื่องจากสมัยก่อนการคมนาคมติดต่อกันนั้น ลำน้ำคือเส้นทางสัญจรที่สำคัญเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ราบลุ่ม ที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นเหมือนแอ่งน้ำ ตลาดน้ำ จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของสายน้ำในวิถีชีวิตของคนไทยที่ดำเนินชีวิต และหาเลี้ยงชีพด้วยการเป็นเกษตรกรเป็นส่วนใหญ่ บ้านเมืองของเราไม่มีอาชีพใดจะเหมาะสมเท่ากับการทำเกษตรกรรม ทั้งนี้เพราะความสมบูรณ์ของดินและความอุดมของน้ำดังกล่าว และเมื่อเกษตรกรได้ผลผลิตออกมาแล้วก็นำผลผลิตเหล่านั้นมาซื้อขายแลกเปลี่ยนในสถานที่ที่สะดวก เหมาะสมต่อการติดต่อเดินทาง นั่นก็คือตามสายน้ำนั่นเอง ซึ่งแต่เดิมผู้คนอาศัยอยู่กันอย่างง่าย ๆ รูปแบบการดำรงชีวิตของแต่ละชุมชนเป็นลักษณะของการพึ่งตนเอง

ประเทศไทยได้รับการความนิยมจากนักท่องเที่ยวต่างชาติในเรื่องสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ อาหาร และอริยาศัยของคนในประเทศ^{๑๔๙} โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นวิถีชีวิตไทย เช่น เรือนไทย วัดไทย อาหารไทย ผ้าไหม งานฝีมือ การดำเนินชีวิตความเป็นอยู่แบบไทย^{๑๕๐} และแนวโน้มของการท่องเที่ยวประเทศไทยในปัจจุบัน พบว่า นักท่องเที่ยวจำนวนมากให้ความสนใจกับธรรมชาติและสัมผัสวัฒนธรรมวิถีชีวิตของชาวชนบทที่อยู่กับธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น และตลาดน้ำก็เป็นแหล่งท่องเที่ยวสอดรับกับความนิยมของนักท่องเที่ยวดังกล่าวเช่นกัน^{๑๕๑}

^{๑๔๙}ยุพดี เสตพรรณ, ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: พิษณุกรพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕๖.

^{๑๕๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๕.

^{๑๕๑}บรรณานิกร, “ท่องเที่ยววาดฝันคนไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวและกีฬา”, ผู้จัดการรายสัปดาห์, ๑๕-๒๑ (กันยายน ๒๕๔๖): ๑๒.

ตลาดน้ำจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของไทย เป็นสิ่งที่แสดงถึงวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยที่มีความผูกพันกับสายน้ำมาตลอด โดยเฉพาะการตั้งถิ่นที่อยู่อาศัย ก็มักจะหาแหล่งน้ำลำคลองเป็นหลัก^{๑๕๒}

เมื่อบ้านเมืองพัฒนามากขึ้น การดำรงชีวิตของมนุษย์ก็เปลี่ยนไป มีการแลกเปลี่ยนซื้อขายสิ่งของซึ่งกันและกัน ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน จากแหล่งชุมชนหนึ่งกับอีกแหล่งชุมชนหนึ่ง ทำให้เกิดสถานที่ที่ถือเป็นแหล่งซื้อขายของชุมชนขึ้นกลายเป็นย่านเศรษฐกิจที่เราเรียกว่าตลาด ชุมชนใดที่ใช้การคมนาคมทางบกในการติดต่อไปมาหาสู่ตลาดอันเป็นแหล่งสำคัญในการแลกเปลี่ยนค้าขายก็จะเรียกกันว่า ตลาดบก แต่ถ้าชุมชนนั้นใช้การคมนาคมทางน้ำเป็นเส้นทางสัญจรส่วนใหญ่จะเรียกตลาดที่เกิดขึ้นว่า ตลาดน้ำ^{๑๕๓}

ตลาดน้ำแห่งแรกของประเทศไทยเกิดขึ้นที่จังหวัดราชบุรี ควบคู่กับการเกิดคลองดำเนินสะดวก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้ขุดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๙ เพื่อเชื่อมแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลอง โดยตลาดน้ำถือเป็นการค้าชุมชนริมน้ำที่มีความสำคัญมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่ยุคแรกซึ่งตลาดน้ำจะอยู่ที่คลองดำเนินสะดวก ระหว่างปากคลองลาดพลียาวไปถึงปากคลองทองหลวง ต่อมา ในยุคที่สอง ตลาดน้ำจะอยู่ที่คลองลาดพลี และในยุคที่สาม ปัจจุบัน ตลาดน้ำเป็นศูนย์รวมในการค้าขายพืชผักและผลไม้ตามฤดูกาลจากเรือสวนไร่นาของเกษตรกร นอกจากนั้นยังมีการจำหน่ายอาหาร รวมทั้งมีสินค้าหัตถกรรมพื้นเมืองจำหน่าย^{๑๕๔} โดยตั้งอยู่บริเวณเดิม คือ บริเวณคลองต้นเข็ม ในพื้นที่หมู่ที่ ๙ ของเทศบาลอำเภอดำเนินสะดวก และการค้าขายยังคงมีเหมือนในอดีต^{๑๕๕}

สรุปได้ว่า ตลาดน้ำ หมายถึง แหล่งค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันในท้องน้ำโดยอาศัยเรือเป็นพาหนะ ในอดีตเรียกกันว่า ตลาดนัด แล้วยังมีชื่อเรียกกันว่า ตลาดเรือ หรือตลาดท้องน้ำ อีกด้วย ก่อนที่ปัจจุบันจะเรียกกันติดปากว่า ตลาดน้ำ ทั้งนี้ เมื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ก็เปลี่ยนไป การซื้อขายแลกเปลี่ยนสิ่งของเกิดขึ้นทางบก ตลาดน้ำหลายแหล่งยังคงอยู่ แต่ปรับเปลี่ยนสถานะเป็นแหล่งท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของไทย

^{๑๕๒}สมัย สุทธิธรรม, **สารคดีชีวิตไทยในแม่น้ำลำคลอง: ตลาดน้ำ**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑.

^{๑๕๓}ราตรี โตเฟ่งพัฒน์, **ตลาดน้ำ: วิถีชีวิตของเกษตรกรภาคกลาง**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๓), หน้า ๓.

^{๑๕๔}สำนักงานจังหวัดราชบุรี, **แผนพัฒนาตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๙**, (ราชบุรี: สำนักงานจังหวัดราชบุรี, ๒๕๕๗), หน้า ๑๖.

^{๑๕๕}พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วรรณโณ), **ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก**, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๓๕.

๒.๓.๒ พัฒนาการของตลาดน้ำดำเนินสะดวก

จากการศึกษาเกี่ยวกับ พัฒนาการของตลาดน้ำดำเนินสะดวก จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

จังหวัดราชบุรี มีความหลากหลายทางเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์มีความแตกต่างกันทางวัฒนธรรม และประเพณีอันเป็นลักษณะเด่นของจังหวัดที่สืบทอดมาแต่โบราณกาล สภาพภูมิประเทศเสริมให้ราชบุรีเป็นศูนย์รวมทางวัฒนธรรม^{๑๕๖} แต่การคมนาคมในสมัยก่อนนั้น คือ ประมาณปี พ.ศ. ๒๓๙๕ หรือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โดยทั่วไป ยังใช้สัตว์เป็นพาหนะมีช้าง ม้า วัว ควาย ลา ล่อ หรือบรรทุกเกวียนและการคมนาคมทางเรือ^{๑๕๗}

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้มีพระราชดำริ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๙ หรือ ร.ศ. ๘๕ ปีชกาล เพราะทรงเห็นว่าการคมนาคมที่ไปมาระหว่างกรุงเทพฯ ฯ สมุทรสาคร มีคลองภาษีเจริญที่ทำการสัญจรไปมาได้สะดวกดี แต่ถ้าหากมีคลองระหว่างกรุงเทพฯ ฯ สมุทรสงคราม และราชบุรี ก็จะสะดวกขึ้นอีกเป็นอันมาก โดยที่อาศัยแม่น้ำแม่กลองเป็นสื่อกลาง เมื่อเป็นคลองได้ การไปมาหาสู่ โดยทางน้ำก็จะมีความสะดวกและคล่องตัวมากยิ่งขึ้น

ในปี พ.ศ. ๒๔๐๙ นั้นเอง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ที่พระสมุทกลาโหม เมื่อครั้งยังพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระปราสาทสิทธิ์ เป็นผู้อำนวยการขุดคลองที่เชื่อมจากแม่น้ำท่าจีนเริ่มจาก ปากคลองบางยาง อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร กับแม่น้ำแม่กลอง ตำบล บางนกแขวก อำเภอบางคนที (เดิมเขียน บางคนที และบางคนที) การขุดคลองดำเนินสะดวก ได้เริ่มทำการขุดในปลายปี พ.ศ. ๒๔๐๙ โดยเริ่มจากแม่น้ำท่าจีน ตำบลสวนลุ่ม อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร เป็นจุดเริ่มต้น โดยมีสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้ควบคุมดูแล และใช้กำลังของทหาร ข้าราชการ ประชาชน ร่วมกันช่วยขุด การขุดดินนี้ใช้กำลังแรงงานของคนล้วน ๆ โดยที่ไม่ได้ใช้เครื่องจักรหรือ เครื่องทุ่นแรงอย่างอื่นเลย นับว่าเป็นความด่าริ ความวิริยะอุตสาหะของประชาชนในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก จึงได้คลองดำเนินสะดวก กว้าง ๖ วา (๑๒ เมตร) ลึก ๖ ศอก (๓ เมตร) ยาว ๘๙๕ เส้น หรือ ๓๕ กิโลเมตร ๘๐๐ เมตร ที่ทำการใช้สอยสัญจร ทางน้ำมาจนถึงทุกวันนี้

^{๑๕๘}

^{๑๕๖} คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดราชบุรีแบบบูรณาการ, แผนพัฒนาจังหวัดราชบุรี พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๓ (ฉบับปรับปรุง), (ราชบุรี: ยุทธศาสตร์การพัฒนาและงบประมาณจังหวัด, ๒๕๖๑), หน้า ๗.

^{๑๕๗} พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วัฒนโณ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

^{๑๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕-๗.

คลองดำเนินสะดวก มีระยะคลองที่ยาวมากถึง ๘๔๐ เส้น หรือ ๓๒ กิโลเมตรเศษ เป็นคลองที่ตรงไม่เหมือนคลองอื่น ๆ ที่คดเคี้ยวไปมา เป็น คลองที่ผ่านเขตถึง ๓ อำเภอใน ๓ จังหวัด คือ อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม แต่ระยะคลอง ๘๔๐ เส้น เรียกว่า คลองดำเนินสะดวก ตลอดทั้งคลองโดยแบ่งระยะด้วยการปักหลักเขตตลอดทั้งคลองมีจำนวน ๙ หลักเป็นระยะดังนี้ คือ

หลักศูนย์ จุดเริ่มต้นที่ปากคลองบางยางออกสู่แม่น้ำท่าจีน อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร ห่างจากประตูน้ำบางยางประมาณ ๑ กิโลเมตรเศษ จนถึงประตูน้ำบางยาง ไปจนถึงหลักที่หนึ่ง นับเป็นระยะทางยาวได้ ๑๐๐ เส้น (๔ กิโลเมตร) มีเสาหินสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ ๑๐x๑๐ นิ้ว ปักไว้ที่พื้นดิน การเรียกชื่อสถานที่นี้ คือ ระหว่างหลักศูนย์ ถึง หลักหนึ่ง ไม่เห็นมีใครเรียกกันว่า หลักศูนย์ นิยมเรียกกันว่า ประตูน้ำบางยาง

หลักที่หนึ่ง จุดเริ่มต้นถัดจากหลักศูนย์ เป็นระยะทางนี้ยาวได้ ๑๐๐ เส้น (๔ กิโลเมตร) โดยผ่านประตูน้ำบางยางเข้ามาในเขตคลองดำเนินสะดวก เสาหินสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่(๑) ๑๐ X ๑๐ นิ้ว ปักไว้ที่พื้นดินริมคลอง สูงจากพื้นดิน ประมาณ ๑ วา บางหลักก็ ๒ ศอก หรือ ๓ ศอก สลักเป็นเลข ๑ เป็นตัวเลขไทย อยู่ในเขตอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร การเรียกชื่อเขตหลักหนึ่งนี้มีเรียกกันในระหว่างเขตหลักหนึ่งโดยถือเอา หลักหนึ่งเป็นเกณฑ์โดยเขตประมาณข้าง ขวาของหลัก ๒ กิโลเมตร ซ้ายซ้ายของหลัก ๒ กิโลเมตร

หลักที่สอง จุดเริ่มต้นเริ่มจากหลักเสาหินเลขที่ ๑ นับระยะทางน้ำได้ ๑๐๐ เส้น มีเสาหินเลขที่ ๒ ปักไว้ ในระหว่างเสาหินเลขที่ ๑ ถึงเลขที่ ๒ เรียกว่าหลักสอง การเรียกชื่อเขตนี้เรียกกันว่าอยู่ระยะใกล้เคียงของหลักนั้น ๆ เขตหลักสองนี้ อยู่ในเขตอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร

หลักที่สาม จุดเริ่มต้นจากหลักเสาหินเลขที่ ๒ นับเป็นระยะทางน้ำยาว ได้ ๑๐๐ เส้น มีเสาหินเลขที่ ๓ ปักไว้ ในระหว่างเสาหินเลขที่ ๒ ถึงเลขที่ ๓ เรียกว่า หลักสาม ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร

หลักที่สี่ จุดเริ่มต้นจากหลักเสาหินเลขที่ ๓ นับเป็นระยะทางน้ำยาว ได้ ๑๐๐ เส้น มีเสาหินเลขที่ ๔ ปักไว้ในระหว่างเสาหินเลขที่ ๓ ถึงเลขที่ ๔ เรียกว่า หลักสี่ ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร

หลักที่ห้า จุดเริ่มต้นจากหลักเสาหินเลขที่ ๔ นับเป็นระยะทางน้ำยาวได้ ๑๐๐ เส้น มีเสาหินเลขที่ ๕ ปักเอาไว้ ในระหว่างเสาหินเลขที่ ๔ ถึงเลขที่ ๕ เรียกว่า หลักห้า ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี เสาหินหลักที่ห้า อยู่ห่างจากอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ประมาณ ๒๐ เมตร ๑๐ วา เท่านั้น

หลักที่หก จุดเริ่มต้นจากหลักเสาหินเลขที่ ๕ นับเป็นระยะทางน้ำยาว ได้ ๑๐๐ เส้น มีเสาหินเลขที่ ๖ ปักเอาไว้ในระหว่างเสาหินเลขที่ ๕ ถึงเลขที่ ๖ เรียกว่า หลักหก ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

หลักเจ็ด จุดเริ่มต้นจากหลักเสาหินเลขที่ ๖ นับเป็นระยะทางน้ำยาวได้ ๑๐๐ เส้น มีเสาหินเลขที่ ๗ ปักเอาไว้ในระหว่างเสาหินเลขที่ ๖ ถึงเลขที่ ๗ เรียกว่า หลักหก ถ้าเรียกที่ถูกตามหลักแล้วต้องเป็น หลักเจ็ด ซึ่งเป็นเขต อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

หลักที่แปด จุดเริ่มต้นจากเสาหินเลขที่ ๗ นับระยะทางน้ำยาว ได้ ๑๐๐ เส้น มีเสาหินเลขที่ ๘ ปักเอาไว้ในระหว่างเสาหินเลขที่ ๗ ถึงเลขที่ ๘ เรียกว่า หลักแปด ซึ่งเป็นเขตอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ติดต่อกับ เขตอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

เมื่อหมดจากเสาหินหลักที่แปดแล้ว มีระยะทางน้ำยาวอีกประมาณ ๔๐ เส้น เข้าเขตอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ก็มีเรียกชื่อว่า หลัก ๘ บ้างเหมือนกัน จนมาถึงประตูน้ำบางนกแขวก หรือประตูน้ำหลักแปด ซึ่งอยู่ในเขต ตำบลบางนกแขวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม^{๑๕๙}

แผนภาพที่ ๒.๑

หลักศูนย์^{๑๖๐}

^{๑๕๙}อ้างแล้ว, พระครูสิทธิวรณวิวัฒน์ (วรรณะ วัฒนโธ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๑๑.

^{๑๖๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

การขุดคลองดำเนินสะดวก ซึ่งใช้แรงงานของคนล้วน ๆ ใช้เวลาขุดคลอง ในระยะ ๒ ปีเศษ โดยเริ่มขุดคลองมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๐๙ (ปีชาล) ใช้งบประมาณ ๑,๔๐๐ ชั่ง โดยเป็นพระราชทรัพย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จำนวน ๔๐๐ ชั่ง และเป็นเงินของสมเด็จพระเจ้าพระยามหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ที่พระสมุหกลาโหม จำนวน ๑,๐๐๐ ชั่ง รวมเป็นเงิน ๑,๔๐๐ ชั่ง

คลองดำเนินสะดวก ผ่าน ๓ จังหวัด คือ สมุทรสาคร ราชบุรี สมุทรสงคราม ใช้เวลาขุด ๒ ปี เมื่อแล้วเสร็จก็เป็นคลองที่มีเรือสัญจรไปมาเป็นจำนวนมาก ขนาดกว้างของลำคลอง ๖ วา ขนาดลึก ๖ ศอก พอที่เรือได้สัญจรไปมาได้สะดวก โดยเรือส่วนมากก็จะเป็นเรือใบ เรือแจว และเรือพาย สมัยแรกมีเรือน้อย ต่อมาเรือมากยิ่งขึ้น การสัญจรไปมาก็มากขึ้นไปตามลำดับ เรือที่วิ่งนั้นก็ติดเครื่องยนต์ ทำให้มีคลื่นมาก น้ำนั้นเซาะตลิ่งมาก จากคลองขุดที่กว้างมาแต่เดิม ๖ วา ก็เพิ่มขึ้นเพราะ ตลิ่งพัง ก็กลายเป็น ๑๐ วา ๑๕ วา บางแห่งถึง ๒๐ วา ก็มี จึงทำให้ใครที่เป็นเจ้าของ ที่ดินต้องทำเขื่อนกันตลิ่งไม่ให้พัง จึงทำให้คลองมีขนาดกว้างโดยทั่วไปในปัจจุบันนี้ ประมาณ ๑๕ วา (๓๐ เมตร)

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ซึ่งเป็นผู้อำนวยการขุดคลอง ได้ทำเป็นแผนผังในการขุดคลองยาว ๘๔๐ เส้น กว้าง ๖ วา ลึก ๑ วา ๒ ศอก ขึ้นนำทูลเกล้าถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ ทรงเห็นว่าคลองที่ขุดใหม่นี้เป็นคลองที่ยาวมาก และเป็นคลองที่ขุดได้ตรง ไม่คดเคี้ยว สะดวกต่อการที่จะสัญจรไปมา จึงทรงพระราชทานให้เป็นมงคลแก่คลองนี้ว่า “ดำเนินสะดวก” และทำพิธีการเปิดคลองนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ (วันจันทร์ เดือน ๗ ขึ้น ๔ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ จ.ศ. ๑๒๓๐ ร.ศ. ๘๗ ปีมะโรง)

ในเวลาต่อมา จึงมีพระบรมราชโองการให้ไปขุดคลองแสนแสบ (ในคราวนี้ จึงได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์จาก พระปราสาทสิทธิขึ้นเป็น พระศรีสุริยวงศ์ และต่อมาได้เลื่อนเป็น สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้สร้างวัด สร้างไว้เป็นอนุสรณ์ที่ ตำบลโคกไผ่ ระหว่างเขตหลักสี่ กับ หลักห้า ชื่อ วัดสมเด็จพระปราสาทสิทธิธิดาราม พร้อมกับสร้างปราสาทหลังเล็ก ๆ หลังหนึ่งขึ้นที่ริมคลองดำเนินสะดวก หน้าวัดมีรูปรางคล้ายปราสาทราชวังหลวง และได้สร้างศาลาที่พักคนงานขุดคลองขึ้นที่ปากคลองลัดราชบุรีอีกหนึ่งแห่ง (ปัจจุบันเป็นคลองลัดพิล ซึ่งเกิดจากการเรียกผิดเพี้ยนไปเป็นคลองลัดพิ และลัดพิ ตามลำดับ) เป็นอาคารไม้จริง ๕ ห้อง หลังคามุงกระเบื้องสีแดง เรียกกันขณะนั้นว่า ศาลาห้าห้อง หรือศาลาแดง เมื่อเสร็จจากการขุดคลองแล้วได้ยกศาลานี้ให้เป็น ที่ว่าการอำเภอดำเนินสะดวก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ และก่อนที่ พ.ศ. ๒๔๕๕ จะย้ายไปที่ตั้งใหม่ ข้างวัดโชติทายการาม หมู่ที่ ๑ ตำบลดำเนินสะดวก มาจนถึงปัจจุบันนี้^{๑๖๑}

^{๑๖๑}อ้างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วรรณ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๑๘.

เมื่อพ.ศ. ๒๔๑๑ ด้วยขนาดและความยาวของคลองที่ขุด ประกอบกับเป็นคลองที่ยาวและตัดตรงไปในหลายพื้นที่ ทำให้มีเจ้านายผู้ใหญ่หลายคนมาจับจองที่ดินซึ่งเป็นป่ารก ดงอ้อ ดงแขม พร้อมขุดคลองน้อย คลองซอยแยกจากคลองใหญ่เพื่อเข้าสู่พื้นที่ของตน ซึ่งป่ารกเหล่านั้นได้มีการปรับเปลี่ยนกลายเป็นเรือสวนไรรุ่นในเวลาต่อมา^{๑๖๒}

แต่เนื่องจากการเดินทางติดต่อระหว่างอำเภอดำเนินสะดวกกับจังหวัดราชบุรีมีอุปสรรคมากมาย จะต้องเดินทางด้วยเรือพายหรือเรือแจว เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีรถยนต์ใช้ และจะต้องพายหรือแจวเรืออ้อมไปทางแม่น้ำแม่กลอง เมื่อถึงฤดูน้ำหลากกระแสน้ำเชี่ยวกราก การเดินทางจะลำบากมากขึ้นต้องใช้เวลามากกว่าจะถึงตัวจังหวัด ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ ทางราชการจึงได้ขุดคลองลัดราชบุรี หรือคลองลัดพลีในปัจจุบันขึ้น^{๑๖๓}

ก. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๔๙๐

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ ตลาดน้ำ คือ การค้าขายทางเรือ เป็นที่ทำการซื้อขายการขายที่เรือ โดยจะมีพ่อค้า แม่ขาย นำเอาสิ่งของต่าง ๆ มาขาย ส่วนมากก็จะเป็นพืชผักในสวน ขายกันที่ตลาดน้ำดำเนินสะดวก (เดิมที่ไม่ได้เรียกว่าตลาดน้ำดำเนินสะดวก) เดิมที เมื่อสมัยทำการขุดคลองดำเนินสะดวกใหม่ ๆ พระศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ได้สร้างศาลาที่พักคนงาน ณ บริเวณที่ปากคลอง ลัดราชบุรี บริเวณปากคลองลัดราชบุรี ได้สร้างเป็นไม้จริงมี ๕ ห้อง หลังคามุงกระเบื้อง โดยใช้กระเบื้องเป็นสีแดง เมื่อสร้างเสร็จแล้ว ก็ได้ให้คนที่ทำงานอยู่หรือคนที่ได้จ้างมาขุดคลอง อยู่พักอาศัย

เมื่อมีการขุดคลองขึ้น สถานที่อื่น ๆ ที่มีคู คลอง หนอง บึง ก็เริ่มมีคลองลัดติดต่อถึงกันขึ้น จากประตูน้ำบางยางถึงประตูน้ำบางนกแขวก ซึ่งเดิมทีที่ยังไม่มีประตูน้ำบางนกแขวกนั้น มีน้ำอยู่บ้างแล้ว เรียกกันว่า น้ำปากคลอง ซึ่งจะทำการซื้อขายกันที่บริเวณปากคลอง ใกล้แม่น้ำแม่กลอง จากวัดเจริญสุขารามวรวิหาร ตำบลบางนกแขวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ไปประมาณ ๑ กิโลเมตร ก็จะออกไปแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งบริเวณนี้จะมีจุดทำการค้าขายกัน โดยกำหนดเอาวัน ๑ คำ ๖ คำ ๑๑ คำ เป็นประจำทุกวันไป ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม เดือนหนึ่งมี ๖ วัน เมื่อถึงวันนัดตอนเช้าจะมีพ่อค้าแม่ขายนำสินค้าที่ผลิตได้ในสวน ไร่ นา โดยนำมาทางเรือ ทางบก นำสินค้ามาขาย การค้าขายสมัยนั้นมีตลอดทั้งวัน ทั้งร้านค้าบนบกและในเรือ^{๑๖๔}

^{๑๖๒}เทศบาลตำบลดำเนินสะดวก, ยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๙, (ราชบุรี: สำนักงานเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก, ๒๕๕๗), หน้า ๑๕.

^{๑๖๓}อำเภอดำเนินสะดวก, หนังสือที่ระลึกพิธีเปิดอาคารที่ว่าการอำเภอดำเนินสะดวก, (ราชบุรี: ที่ว่าการอำเภอดำเนินสะดวก, ๒๕๔๓), หน้า ๔๐.

^{๑๖๔}อ้างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วรรณ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๒๔-๒๕.

พ.ศ. ๒๔๙๐ นั้น การไปมาหาสู่กันจะใช้เรือแจว เรือพาย เรือใบเป็นส่วนมาก คลองดำเนินสะดวกก็มีการค้าขาย พ่อค้า แม่ขาย รวมกลุ่มกันขึ้น โดยมีจุดทำการนัดพบกัน และด้วยเห็นว่าที่คลองดำเนินสะดวก ณ บริเวณตรงศาลา ๕ ห้องนั้น มีคนอยู่หนาแน่นกว่าที่อื่น ๆ จึงตกลงกันจะเปิดทำการตลาดนัด ณ ที่นั้น โดยกำหนดวันตลาดนัด ดังนี้ ตลาดนัดปากคลอง วัน ๑ ค่ำ, วัน ๖ ค่ำ และวัน ๑๑ ค่ำ ส่วนตลาดนัดดำเนินสะดวก วัน ๒ ค่ำ, วัน ๗ ค่ำ และวัน ๑๒ ค่ำ

การจัดตลาดนัดดำเนินสะดวก สมัยก่อนนั้นจะเรียกกันว่า ตลาดนัดศาลา ๕ ห้อง โดยเรียกจากสถานที่จัดตลาดนัด คือ มีศาลา ๕ ห้อง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ศาลาแดง ที่เรียกนี้เช่นนี้เพราะศาลาห้าห้องนั้นมุงกระเบื้องด้วยสีแดง จึงกล่าวได้ว่า นัด หรือตลาดนัด หรือตลาดน้ำดำเนินสะดวก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ เรียกว่า ตลาดนัดศาลาแดง หรือตลาดนัดศาลาห้าห้อง หรือตลาดนัดหลักแปด (ตำแหน่งศาลาแดง ในปัจจุบันนี้คือ บริเวณปากคลองลัดราชบุรีไปจนถึงปากคลองทองคลอง)^{๑๖๕}

พื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก เป็นที่ราบต่ำและเป็นน้ำจืด จึงอุดมสมบูรณ์ ไปด้วย ปลา กุ้ง ปู หอย และสัตว์เลื้อยคลานต่าง ๆ มี งู ตะกวด นาก เสือปลา จระเข้ มังกรทอง (เหี้ย) ที่เป็นสัตว์บกก็มี ไก่ป่า หมูป่า สิงป่า ชะมด ชะนี ค่าง บ่าง นกต่าง ๆ เช่น นกเหยี่ยว นกเงือก นกกวาง นกเขา นกกา นกกระยาง นกกระสา นกพิราบ นกเป็นน้ำ และนกต่าง ๆ สารพัด

เมื่อการขุดคลองดำเนินสะดวก เสร็จเรียบร้อยแล้ว การสัญจรไปมาเริ่มมีความสะดวก เจ้านายผู้ใหญ่ที่อยู่ในกรุงเทพฯ ฯ ได้พากันมาจับจองที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า และทำการเบิกเป็นสวนให้มากขึ้นทั้งสองฝั่งคลอง ซึ่งกรรมกรรับจ้างในสมัยนั้นจะเป็นประชาชนชาวจีน และในสมัยนั้นเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ก็มีด้วยกันหลายท่านที่เห็นประโยชน์จากการขุดคลองดำเนินสะดวก แล้วได้พากันมาจับจองที่ดินไว้ คือ (๑) เจ้าจอมแพพ ในรัชกาลที่ ๕ (๒) พระยาศรีสุราษฎร์ (๓) พระยาสุนทรบุรี (๔) พระยาไชยกราช เศรษฐี (๕) พระยาพระกลาโหม (๖) พระชลทาน (๗) หลวงโยธาณัติการ (๘) ขุนพิทักษ์ประหารราษฎร์

เจ้านายผู้ใหญ่ที่มาจับจองที่ดิน ได้ทำการขุดคลองเล็ก คลองน้อย คลองซอย คลองลำกระโดง จากคลองดำเนินสะดวกประมาณ ๒๐๐ กว่าคลอง อาทิเช่น

คลองศรีสุราษฎร์ อยู่ตำบลศรีสุราษฎร์ พระยาศรีสุราษฎร์เป็นผู้ควบคุมการขุดโดยทำการขุดเป็นคลองซอยจากคลองดำเนินสะดวก หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า คลองใหญ่ เมื่อขุดคลองเสร็จแล้ว ก็เรียกกันว่า คลองศรีสุราษฎร์ ตามชื่อของผู้ที่ทำการควบคุมการขุดคลอง ในอดีตก็เคยมีตลาดนัดที่นี่

คลองสะเดา เพราะที่ปากคลองที่ทำการขุดมีต้นสะเดาใหญ่ ชาวบ้านก็เลยเรียกตามที่ต้นไม้สะเดาขึ้นอยู่ที่ปากคลอง ว่าคลองสะเดา

^{๑๖๕} อ่างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วัฒนโณ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๒๖.

คลองต้นหว้า ที่ปากคลองที่ทำการขุดมีต้นหว้าใหญ่อยู่ปากคลอง ชาวบ้านได้เรียกว่า คลองต้นหว้า ตามที่มีต้นหว้าขึ้นอยู่ที่ปากคลอง (พ.ศ. ๒๕๕๖ ไม่ปรากฏมีต้นหว้าแล้ว)

คลองวัดหลักहरัฒนาราม (คลองที่ ๕๗) มีวัดหลักहरัฒนาราม ตั้งอยู่ปากคลอง เป็นเขต ตำบลศรีสุราษฎร์และดอนไผ่ติดต่อกัน จึงเรียกชื่อคลองตามชื่อวัดที่ตั้งอยู่ว่า คลองวัดหลักहरัฒนาราม

คลองราง ซึ่งสมัยก่อนเป็นทางน้ำไหลมาเป็นลำราง ก็เลยเรียกว่าคลองราง บัดนี้แม้จะ เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า คลองสว่างเจริญ แต่ชาวบ้านทั่วไปก็ยังเรียกว่า คลองราง

คลองทางเกวียน ซึ่งอยู่ติดกับคลองราง แต่เดิมเป็นถนนเรียกว่า ทางเกวียน คนจะนำวัว ควายมากินน้ำที่คลองใหญ่พร้อมทั้งอาบน้ำให้วัวควายไปด้วย ต่อมาสถานที่ทำนาได้เบิกเป็นสวนทาง เกวียน จึงมีการขุดดินมาถมคันให้สูงขึ้นสู่น้ำได้ ทางเกวียนจึงกลายเป็นคลองไป แต่ปัจจุบันนี้คลอง ทางเกวียนกำลังตื้นเขินเพราะคลองไม่ได้ใช้แล้ว

คลองกำนันฮวด เป็นคลองที่ได้ชื่อตามบ้านกำนันที่อยู่ปากคลอง เรียกชื่อตามผู้ที่อยู่ คือ ขุนผดุง ไวยนางคณาเขตต์ (ชื่อเต็มยศของกำนันฮวด) บ้านของท่านมีชื่อว่า บ้านผดุงสุข เป็นบ้านไม้ หลังใหญ่มีสลักลายไทย โบราณสวยงาม ขุนผดุงไวยนางคณาเขตต์ (กำนันฮวด) มีอำนาจมากพอ ๆ กับเป็นนายอำเภอ ไปไหนมาไหนท่านจะนั่งเรือแดง (เรือโดยสาร) ชาวบ้านมักจะเรียกชื่อคลองสั้น ๆ ว่า คลองกำนัน (คลองเหลียงเฮง) หรือมีชื่อเรียกมาแต่ดั้งเดิมว่า คลองเสมียนเกาะ กองตุม

คลองต้นตาล เรียกตามที่ปากคลองแต่เดิมมีตาลคู้อยู่ จึงเรียก คลองต้นตาล ปัจจุบันนี้ไม่มี ต้นตาลแล้ว (พ.ศ. ๒๕๕๖)

คลองโรงสี (มี ๒ คลอง) เรียกตามที่ปากคลองมีโรงสี ๒ แห่ง โรงสีโพธิ์ดำเนิน จะเรียก คลองนี้ว่า คลองโรงสีล่าง โรงสีดำเนินเจริญผล เรียกคลองนี้ว่า คลองโรงสีบน โดยแท้จริง คลองนั้นมี ชื่อเดิมว่า คลองสมบูรณทรัพย์ ต่อมาโรงสี จึงเรียกว่า คลองโรงสีบน เพื่อไม่ให้ ซ้ำกันกับชื่อ คลอง โรงสีล่าง แต่ชาวบ้านชอบเรียกชื่อสั้น ๆ ว่า คลองโรงสี^{๑๖๖}

ข. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๐๐

ดำเนินสะดวก เป็นสถานที่ทำการกสิกรรม การเกษตร โดยเฉพาะทำสวน เป็นจำนวนมาก เมื่อมีพืชผักก็ต้องออกไปจำหน่าย โดยเฉพาะดำเนินสะดวกอย่างเดียว พืชผักมีมาก การปลูกก็ง่ายต้อง ส่งไปกรุงเทพฯ ฯ และก็ทำการซื้อขายกันในดำเนินสะดวก มีจุดใหญ่ๆ ที่พ่อค้าแม่ค้าขายมารวมกันอยู่ ๓ จุด คือ

^{๑๖๖}อ้างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วัฒนโธ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๓๒.

๑. ตลาดนัดศาลาแดง

ตลาดนัดศาลาแดง หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า ตลาดนัด ๕ ห้อง จะมีพ่อค้า แม่ขาย มาขาย ของกันในวันนัด คือ วัน ๒ ค่ำ ๗ ค่ำ และ ๑๒ ค่ำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม ตั้งแต่เช้าตรู่ ณ ที่บริเวณ ปากคลองลัดราษฏร์ (คลองลัดพลี) ไปตามคลองดำเนินสะดวก (คลองใหญ่) ถึงบริเวณปากคลอง ทองกลาง และที่บริเวณหน้าวิภาพยนตร์ดำเนินเยี่ยเตอร์ ถ้าเป็นวันนัดจะมีของขายกันเนืองแน่น ส่วนมากเป็นเรือสำปั้นหรือเรือสำปั้นจ้ำง จอดนับยาวเป็นกิโลเมตร พืชผักที่มาขายในระยะนั้น (พ.ศ. ๒๕๐๐) มี หัวหอม หัวกระเทียม ผักกาด ทางขาว (แปะฉ่าย) ผักกาดทางเขียว (คะน้ำตัน) กะหล่ำปลี (คะน้ำล้วย) กะหล่ำดอก (คะน้ำดอก) หัวผักกาดขาว (หัวใช้เท้า) ผักชี คื่นฉ่าย กู๋ไข่ ตั้งอ้อ ตั่วฉ่าย ผักบุงจิ้น ผักกะเฉด สายบัว หัวปลี พริก มะระ แดงร้าน แดงกวา แดงท่อน แพง (แดงกาย) ฟักทอง มะเขือ แดงโม แดงไทย บวบ ถั่วฝักยาว (ถั่วค้ำง) มันเทศ มันแกว มันสำปะหลัง เผือก กล้วย ถ้อย ข้าวโพด ถั่วลิสง (ถั่วคุด) ถั่วเหลือง (ถั่วระ) ถั่วเขียว ถั่วอก (ถั่วเพาะ) ถั่วแดง (ถั่วอีเตาะ) ถั่วดำ ถั่วพู ถั่วลันเตา (ถั่วแปบ) ใบโหระพา ใบกะเพรา ใบแมงลัก ตะไคร้ ข่า มะนาว มะม่วง มะละกอ ข้าว ดอกไม้ กุ้งหอยปลาหมู เนื้อ เป็ด ไก่ ฯลฯ ที่พ่อค้าแม่ขายนำมาซื้อขายกันตามทีกล่าวมานี้ เฉพาะของ ที่ผลิตได้ในดำเนินสะดวกเท่านั้น

๒. ตลาดนัดคลองโพหัก

บริเวณที่ พ่อค้า แม่ค้า มาขายของกัน คือ ที่ปากคลองโพหัก หรือ เรียกอีกนัยหนึ่งว่า ปาก คลองบัวงาม อยู่เขตตำบลประสาธลสิทธิ์ ปากคลองอยู่ที่วัดปราสาทสิทธิ์ (วัดหลักห้า) พืชผักต่าง ๆ ที่ นำมาขายก็เหมือนกันกับที่ตลาดนัดดำเนินสะดวก ตลาดนัดคลองโพหักนี้อยู่ในเขตหลักห้า มี ประชาชนนำพืชผักมาค้าขายกันมาก ตลาดนัดคลองโพหักนี้อยู่ใกล้เขตจังหวัดสมุทรสาคร มีอำเภอ ดำเนินสะดวกอยู่ระหว่างกลาง มีเรือที่ตลาดนัดจำนวนมาก เป็นตลาดนัดที่สวยงามมีเรือสำปั้นมาก และค้าขายกับแบบไทย ๆ ตลาดนัดนี้มีการค้าขาย ตลอดจนเรือค้าขาย และผู้คนน้อยกว่าตลาดน้ำ ดำเนินสะดวกไม่เท่าไร

๓. ตลาดนัดศรีสุราษฎร์

ตลาดนัดนี้ อยู่ที่ปากคลองศรีสุราษฎร์ เป็นตลาดที่ไม่ค่อยใหญ่นัก แต่ก็มีพ่อค้าแม่ค้ามา ขายของกัน เป็นที่ร่มรื่น มีต้นไม้บัง มีต้นจามจุรีใหญ่ยื่นออกมา ให้ร่มเงา ไม่ค่อยร้อน สินค้าทั่วไป เช่น แดงร้าน แดงกวา ข้าวโพด กล้วย อ้อย ผักกระเฉด สายบัว มะเขือ พริก บวบ หัวปลี ถั่วค้ำง มะม่วง มะละกอ ฝรั่ง ชมพู มันเทศ มันสำปะหลัง กล่าวคือ เป็นของที่มีในสวน^{๑๖๗}

^{๑๖๗} ว่างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วัฒนโธ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๔๙.

ค. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๑๐

สมัยนี้การคมนาคมสะดวก การไปมามีการใช้รถยนต์มากขึ้น บริเวณที่คลองดำเนินสะดวก (คลองใหญ่) มีเรือสัญจรไปมามาก พวกพ่อค้าแม่ขายจึงหลบไปอยู่ในคลองลัดราชบุรี (คลองลัดพลี) มีบ้านร้านตลาดเรียกว่า ตลาดโรงยา ส่วนมากพวกเรือสำปั้น เรือเครื่องก็เริ่มมีขึ้นเป็นเงาตามตัว ชาวต่างประเทศก็เริ่มสนใจมาชมตลาดน้ำกันมาก มีให้เห็นเป็นประจำทุก ๆ วัน ทำให้ร้านต่าง ๆ ที่ริมคลองลัดราชบุรี พวกกันเปิดร้านขายของที่ระลึกกันมากมาย กล่าวได้ว่า ในยุคระยะ พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๒๕ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก เฟื่องมากที่สุด เรือของพ่อค้าแม่ขายมีมากและการมีนั้นนั้น มีเป็นประจำทุกวัน ไม่ใช่มีนัดเป็นบางวันเหมือนเมื่อก่อนนี้ แต่ของที่นำมาขาย จำพวกพืชผักต่าง ๆ จะมีน้อย แต่ของที่ระลึกมีจำนวนมาก^{๑๖๘}

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้มีบริษัทนำเที่ยวบางรายทำการบุกเบิก องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย) จึงให้การส่งเสริมและสนับสนุนด้วยการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ ส่งผลให้มีชื่อเสียงไปในทั่วโลก^{๑๖๙}

ง. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๒๐

ยุคสมัยนี้ การคมนาคมสะดวกมาก ใช้รถยนต์ทุนแรงมากขึ้น ชาวต่างประเทศมาสนใจดำเนินมากขึ้น ในบริเวณคลองลัดราชบุรี มีนัดทุก ๆ วัน ตั้งแต่เวลา ๐๗.๐๐ น. ถึงเวลา ๑๐.๐๐ น. มีเรือพ่อค้า แม่ขาย มาขายกันเนืองแน่นทุก ๆ วัน บริเวณริมคลองลัดราชบุรี ก็มีการแต่งร้าน ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง มีสินค้าพื้นเมืองต่าง ๆ มาจำหน่ายเป็นอันมาก ตลาดเดิมเป็นชั้นเดียวก็ปรับปรุงเป็น ๒ ชั้น เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่มาท่องเที่ยวให้มากยิ่งขึ้น ร้านต่าง ๆ ก็เปิดของขายฝรั่งมากขึ้น เพื่อต้องการให้ฝรั่งเข้ามาในร้านจะได้ขายของมาก บางทีก็ต้องแย่งฝรั่งที่มาเที่ยวให้เข้าซื้อของร้านของตนให้มาก จึงต้องให้รางวัลแก่เจ้าของเรือที่นำฝรั่งมาจอดที่ร้านตนบ้าง แก่ไกด์ที่นำฝรั่งมาในร้านของตนบ้าง ทั้งเด็กเล็กเด็กใหญ่ขายของที่ระลึกแก่ฝรั่งก็มีมากยิ่งขึ้น ในสมัยนั้น ถ้าใครไปตลาดน้ำดำเนินสะดวก ภาคเช้ากับภาคบ่ายในวันเดียวกันจะแปลกใจเป็นอย่างยิ่ง คือ ตอนเช้าพลุกพล่านจอแจ ตอนบ่ายเงียบเชียบไปเลย

^{๑๖๘}อ้างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วรรณโณ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๖๘.

^{๑๖๙}ราตรี โตเพ่งพัฒนา, ตลาดน้ำ: วิถีชีวิตของเกษตรกรภาคกลาง, หน้า ๑๗๑-๑๗๔.

ตลาดน้ำดำเนินสะดวก มีพ่อค้าแม่ขายทำการซื้อขายกันที่คลองลัดราชบุรี (คลองลัดพลี) อยู่ได้ไม่นานก็ค่อย ๆ คลายไป เนื่องจาก ฝั่งตรงข้ามมีท่าเล ดึกว่า คือ ที่บริเวณคลองต้นเข็ม จึงเริ่มไม่ พ่อค้าแม่ขายไปขายของเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ พอระยะหลัง ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ตลาดน้ำคลองลัดราชบุรีซบเซามากขึ้น เนื่องจากมีเรือมาทำการซื้อขายน้อยลง และก็น้อยลง ไปเรื่อย ๆ จนในที่สุด ตลาดน้ำดำเนินสะดวก (คลองลัดราชบุรี) ก็หมดสภาพไปโดยปริยาย

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๗ เรือพ่อค้าแม่ขายก็ไปค้าขายกันที่ตลาดน้ำ ท่าพजरรณ ฝั่งคลองต้นเข็ม บริเวณพื้นที่บนบกจึงเปิดตลาดนัด มีรถเมล์เหลืองผ่านทั้งวัน และที่คลองต้นเข็มก็มีเรือพ่อค้าแม่ขาย การซื้อของจะเป็นทางเรือ ทางรถ ก็ได้สะดวกมาก ซื้อของขึ้นจากเรือก็นำขึ้นรถได้เลย หรือซื้อของ จากรถก็นำลงเรือได้เลย เนื่องจากบริเวณสถานที่นี้ เป็นที่ของ คุณพजरรณ สิริรัตน์ คฤหบดีนี้ ชาว ดำเนินสะดวก และท่าพजरรณนี้ก็เลยเป็นตลาดน้ำดำเนินสะดวก ไปโดยปริยาย^{๑๗๐}

จ. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๓๐

พ.ศ. ๒๕๓๐ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ได้เข้ามาอยู่ที่ ท่าพजरรณ คลองต้นเข็ม ไปโดย เรียบร้อยแล้ว นอกจากบริเวณท่าพजरรณแล้ว ในด้านลึกเข้าไปในคลองต้น เข็มก็ยังมีสถานที่ใหม่ ที่ จัดให้อำนวยความสะดวกกับพ่อค้าแม่ขายโดยเฉพาะ การซื้อของขายของก็ง่าย จะขึ้นรถลงเรือก็ง่าย แม้ฝนจะตกก็ไม่เป็นไร เพราะมุงหลังคา ยื่นออกมาตั้งครึ่งคลอง สะดวกต่อฝรั่งที่จะมาท่องเที่ยวดูชม ตลอดทั้งลงเรือพาย รับประทานอาหาร นั่งเรือชมที่ต่าง ๆ หรือจะถ่ายรูปก็ไม่สถานที่บนสะพานยื่นถ่ายรูป จะได้ ภาพสวย ๆ งาม ๆ ไว้ดูได้เป็นอย่างดี

ตลาดน้ำดำเนินสะดวก คลองต้นเข็มนี้ ก็มีเรือต่าง ๆ เหมือนอย่างสถานที่เดิม (คลองลัด ราชบุรี) การไปมาก็ง่ายทั้งทางรถ ทางเรือ และสถานที่อื่น ๆ ที่จะมองหาทำเลที่เหมาะสมไปกว่านี้ก็ไม่ เห็นมีอีกแล้ว ตลาดน้ำดำเนินสะดวก คลองต้นเข็มนี้จะอยู่ได้นานตลอดไป เพราะไม่ความสะดวกต่าง ๆ หลากอย่าง

พืช ผัก ผลไม้ ของดำเนินสะดวกก็เปลี่ยนไป เนื่องจากการทำสวน ซึ่งเป็นการเกษตรที่ เป็นหลักของชาวดำเนินสะดวก ประสบกับสิ่งที่เป็นภาระหนักใจของชาวสวน คือ ยาฆ่าแมลง ซึ่ง ชาวสวนจะต้องซื้อมาใช้ปีหนึ่ง ๆ เป็นเงินจำนวนมาก พืช ผัก ผลไม้ของดำเนินสะดวกในปัจจุบันนี้ต้อง นำมาจากท้องที่อำเภออื่นเพื่อมาขาย^{๑๗๑}

^{๑๗๐} ว่างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วรรณโณ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๗๓.

^{๑๗๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

ฉ. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๓๒

ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ยังอยู่ที่ ท่าพजरณ เช่นเดิม เพราะมีความสะดวกหลายประการ คือ ค้าขายได้ทั้งทางบกและทางน้ำ สะดวกต่อคนฝรั่งชาติต่าง ๆ มาเที่ยวชมตลาดน้ำ และถ่ายภาพกัน หรือจะลงเรือพายก็มีท่าเรือสำหรับฝรั่งหลาย ๆ โดยที่เรืออีซุซุหนึ่งลำ บรรทุกผู้โดยสารได้เต็มลำ ๒๒ คน มี ๑๑ ที่นั่ง ที่นั่งหนึ่งนั่งได้ ๒ คน แต่ถ้ารับฝรั่ง คนขับเรือจะให้นั่ง อย่างมาก ๘ คน หรือ ๑๐ คนเท่านั้น เพราะเรือไม่เหมือนรถ ขึ้นหรือลงหรือเรือโคงอาจจะล้มเอาง่าย ๆ บางทีก็รับเพียง ๖ คนเท่านั้น

ปัจจุบัน ตลาดจะเริ่มมีคนมาค้าขายมากเมื่อเวลา ประมาณ ๐๖.๐๐ น. ถึงเวลา ๐๘.๓๐ น. พอเวลา ๐๙.๓๐ น. หรือ ๑๐.๐๐ น. ตลาดก็จะวาย มีเรือของพ่อค้าแม่ค้าน้อยลำมาก หากจะไปดูไปชมที่ ตลาดน้ำท่าพजरณ คลองต้นเข้มนี่ ควรไปเวลา ๐๖.๓๐ น. ถึงเวลา ๐๘.๐๐ น. จะได้ดูชมเรือค้าเรือขายที่พายเรือกันมาก เวลาอื่น ๆ มีน้อยหรือแทบไม่มีเลย^{๑๗๒}

ข. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๔๔

ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ก็ยังอยู่ที่เดิม ณ บริเวณคลองต้นเข้มนี่ เลยกว่าพजरณไปไม่มาก การค้าขายก็ยังเป็นปกติเหมือนเดิม แต่น้อยกว่าเดิม พวกชาวต่างประเทศก็ยังไปเที่ยวชมดูตามปกติ แต่การค้าขายของคนไทยเราดูจะน้อยลงไป

พ่อค้าแม่ค้าที่มาค้าขายในตลาดน้ำดำเนินสะดวก ส่วนมากจะขายเป็นของให้นักท่องเที่ยวซื้อกัน เช่น ส้ม องุ่น กล้วย ละมุด ชมพู่ มะละกอ มะพร้าวอ่อนเผา ฯลฯ เป็นผลไม้ของกินได้ ของจำพวกที่พ่อค้าแม่ค้าจะซื้อขายกันมีน้อย เรือส่วนมากจะเป็นเรือพายพาฝรั่งล่องเรือดูชมตลาดน้ำ

การไปชมดูตลาดน้ำดำเนินสะดวกในยุคนี้นี้ ไปกันแต่เช้า ๆ พอสว่างก็เริ่มตลาดนัดกันแล้ว จะเดินดูหรือเช่าเรือพายดูก็ได้ มีเรือพายให้เช่าดูหลายท่า ที่ชักชวนคนไปมาให้มาชมตลาดน้ำกัน ถ้าขับรถไปตอนเช้า ๆ ถนนสู่ตลาดน้ำดำเนินสะดวกจะมีผู้กวักมือเรียกเรียงรายไปหลายแห่ง เพื่อเชิญชวนมาให้ใช้บริการเรือเช่าพาชมตลาดน้ำดำเนินสะดวก ซึ่งมีประมาณ ๑๐ แห่ง แต่มีที่ประทับใจอยู่แห่งหนึ่ง คือ ท่าทุ่งเศรษฐี จะมีผู้เฒ่าหนวดเพิ่มใส่หมวก กวักมือเรียก เป็นบรรยากาศแบบไทย ๆ แต่งตัวแบบไทย และเป็นชายผู้เฒ่าลักษณะท่าทางออกชนบทแท้ ๆ^{๑๗๓}

^{๑๗๒} อ่างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วรรณโณ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๗๘.

^{๑๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐.

แผนภาพที่ ๒.๒

ตลาดน้ำดำเนินสะดวก (เดิม) ปากคลองลัดพลี ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖^{๑๗๔}

แผนภาพที่ ๒.๓

ตลาดน้ำดำเนินสะดวก (ปัจจุบัน) คลองต้นเข็ม ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖^{๑๗๕}

^{๑๗๔}อ้างแล้ว, พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณะ วรรณโณ), ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก, หน้า ๒๓.

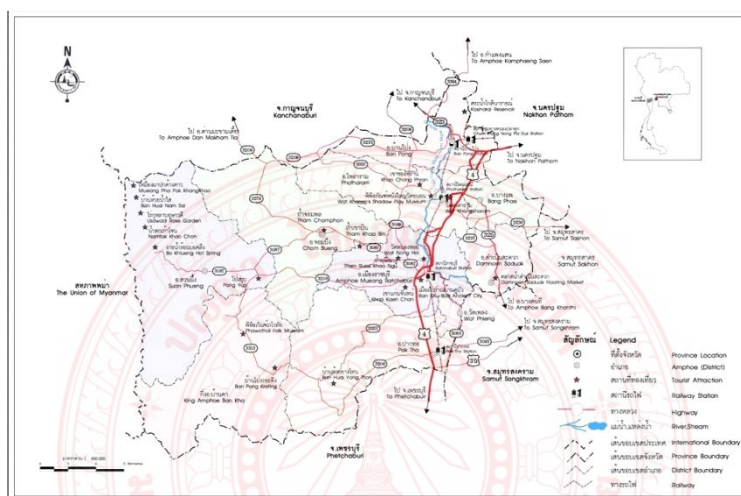
^{๑๗๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘.

๒.๓.๓ ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรีในปัจจุบัน

จากการศึกษาเกี่ยวกับ ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรีในปัจจุบัน จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

แผนที่ ๒.๔

คลอง แม่ น้ำ และแหล่งน้ำในจังหวัดราชบุรี^{๑๗๖}

ปัจจุบัน ในบริบทเชิงพื้นที่ของจังหวัดราชบุรี พบว่า มี “ชุมชนตลาดน้ำ” ซึ่งเป็นชุมชนที่อาศัยมรดกทางวัฒนธรรมในการสร้างอาชีพ หรือเป็นแหล่งที่มาของรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมีประเพณี วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนไทยที่มีความผูกพันกับสายน้ำ เป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว ดังกล่าวนี้นี้ สืบเนื่องจากการที่ตลาดน้ำแห่งแรกของประเทศไทยเกิดขึ้นที่จังหวัดราชบุรี ควบคู่กับการเกิดคลองดำเนินสะดวก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดให้ขุดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๙ เพื่อให้ประชาชนใช้สัญจรไปมา กระทั่งช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๐ องค์กรส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ปัจจุบันเป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย) ได้ให้การส่งเสริมและสนับสนุนด้วยการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ จึงส่งผลให้ “ตลาดน้ำ” มีชื่อเสียงในระดับโลก^{๑๗๗} กระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๓) ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี มี ๔ แห่ง ได้แก่

^{๑๗๖}เทศบาลตำบลดำเนินสะดวก, ยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๙, หน้า ๓.

^{๑๗๗}ราตรี โตเพ่งพัฒน์, ตลาดน้ำ: วิถีชีวิตของเกษตรกรภาคกลาง, หน้า ๑๗๑-๑๗๔.

๑. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๒. ตลาดน้ำเหล่าตั๊กลัก (ตลาดเก่า) ตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๓. ตลาดน้ำคลองลัดพลี ตลาดน้ำคลองลัดพลี ตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๔. ตลาดน้ำหลักห้า ตั้งอยู่ที่ ตำบลประสาธลสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

โดยทั่วไปแล้ว นักท่องเที่ยวที่เดินทางไปชมตลาดน้ำนั้น มีน้อยมากที่จะมาค้างคืนที่ดำเนินสะดวกเพื่อชมตลาดน้ำ รายการทัวร์ส่วนใหญ่จะชมตลาดน้ำในตอนเช้า (๐๙.๐๐-๑๑.๓๐ น.) และจะเดินทางต่อไปชมรายการแสดงที่สวนสามพรานในตอนบ่าย (๑๔.๐๐-๑๖.๐๐ น.) และเมื่อชมรายการแสดงเสร็จแล้ว จะเดินทางกลับกรุงเทพฯ ฯ หรือมีบางส่วนที่เลยไปจังหวัดกาญจนบุรี เพชรบุรี สมุทรสงคราม เพื่อชมแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ในเขตจังหวัดนั้นก่อนที่จะเดินทางต่อไปตามรายการที่เลือก เช่น กลับกรุงเทพฯ ฯ หรือลงไปทางภาคใต้ของไทย^{๑๗๘}

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากจังหวัดราชบุรีได้รับข้อร้องเรียนจากนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวของตลาดน้ำดำเนินสะดวกในหลายประการ เช่น ปัญหาความไม่สะอาดของสภาพแวดล้อม ปัญหาการขายสินค้าที่มีราคาแพงกว่าราคามาตรฐาน ปัญหาการจราจรทางน้ำ และการรुक้าลำน้ำ รวมทั้งปัญหาการจัดระเบียบทางการค้าที่ไม่เป็นธรรม เป็นต้น ทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงต่อจังหวัดราชบุรีเป็นอย่างมาก ทั้ง ๆ ที่ดำเนินสะดวกเป็นตลาดน้ำแห่งแรกของประเทศไทย มีประวัติชื่อเสียงมาช้านาน^{๑๗๙}

สรุปได้ว่า ปัจจุบัน ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ปรากฏมี ๔ แห่ง คือ (๑) ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี (๒) ตลาดน้ำเหล่าตั๊กลัก (ตลาดเก่า) ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี (๓) ตลาดน้ำคลองลัดพลี ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และ (๔) ตลาดน้ำหลักห้า ตำบลประสาธลสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี แต่ปัจจุบันมีข้อร้องเรียนจากนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวของตลาดน้ำ อยู่หลายประการ

^{๑๗๘}พระมหาเกรียงศักดิ์ ฐิวิฑฒโก และคณะ, “ยุทธศาสตร์การจัดการตลาดน้ำดำเนินสะดวกแบบมีส่วนร่วมของชุมชนดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๙, หน้า ๖๖.

^{๑๗๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘.

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บริบทนี้ ครอบคลุมสาระว่าด้วยงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๒.๔.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ

จากการศึกษา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

ชัยชาญ จารุกัลล์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการวัฒนธรรมในชุมชนชาวไทยยวนรอบวัดหนองโนเหนือ ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า มีนวัตกรรมองค์ความรู้เรื่องประวัติความเป็นมาของชาวไทยยวนบริเวณรอบวัดหนองโนเหนือ ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี โดยเฉพาะองค์ความรู้ในเรื่องวัฒนธรรมข้าว อันประกอบไปด้วย ประเพณี พิธีกรรม และคติความเชื่อของชาวไทยยวนบริเวณรอบวัดหนองโนเหนือ เมื่อได้แนวทางการจัดการวัฒนธรรมข้าวของชาวไทยยวนบ้านหนองโนเหนือ ในรูปแบบที่เหมาะสมเพื่อเป็นแหล่งอ้างอิงและแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่ โครงการจัดทำหนังสือประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมข้าวของชาวไทยยวนบ้านหนองโนเหนือ โครงการจัดทำสื่ออิเล็กทรอนิกส์ Face book การทำนาของชาวไทยยวนบ้านหนองโนเหนือเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเผยแพร่สู่สาธารณะชนในวงกว้าง และโครงการจัดทำสื่อนิทรรศการเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมการทำนาปลูกข้าวของชาวไทยยวนบ้านหนองโนเหนือ ทำให้เกิดแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมข้าวของชาวไทยยวนบ้านหนองโนเหนือ และสร้างความตระหนักรู้วัฒนธรรมให้กับชาวไทยยวนบ้านหนองโนเหนือให้ปรากฏขึ้นในอย่างยั่งยืน^{๑๘๐}

ณัฐดี นุ่มมี ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การจัดการวัฒนธรรมเพอรานากันของหน่วยงานและเครือข่ายเพื่อความยั่งยืนในจังหวัดภูเก็ต” จากผลการวิจัยพบว่า มีการดำเนินงานในขอบข่าย ๘ รูปแบบ ได้แก่ การวิจัยวัฒนธรรม การอนุรักษ์วัฒนธรรม การฟื้นฟูวัฒนธรรม การพัฒนาวัฒนธรรม การถ่ายทอดวัฒนธรรม การส่งเสริมวัฒนธรรม การเสริมสร้างอัตลักษณ์วัฒนธรรม และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม โดยได้มีการนำวิธีการ เครื่องมือ และเทคนิคต่าง ๆ มาใช้ในการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย อันเป็นจุดแข็งในการจัดการของเครือข่ายที่สามารถนำไปใช้เป็นต้นแบบหรือประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการวัฒนธรรมไทยอื่น ๆ ได้^{๑๘๑}

^{๑๘๐}ชัยชาญ จารุกัลล์, “การบริหารจัดการวัฒนธรรมในชุมชนชาวไทยยวนรอบวัดหนองโนเหนือ ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา), ๒๕๖๒, หน้า ๒๐๔.

^{๑๘๑}ณัฐดี นุ่มมี, “การจัดการวัฒนธรรมเพอรานากันของหน่วยงานและเครือข่ายเพื่อความยั่งยืนในจังหวัดภูเก็ต”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์), ๒๕๖๑, หน้า ๑๕๙.

ศทาเทพ พงศ์ทอง ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ตัวแบบการจัดการวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหมากขามและบ้านหมากม่วงในเขตเทศบาลตำบลไตรรัฐ ยูคประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” จากผลการวิจัยพบว่า ตัวแบบการจัดการวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหมากขามและบ้านหมากม่วงในยูคประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนได้บูรณาการวงจร Deming (PDCA) และขับเคลื่อนผ่านกลไก “คชศร” (ครอบครัว ชุมชน ศาสนา รัฐ) ดังนี้ (๑) การวางแผน Plan เช่น การประเมินความสำคัญของกิจกรรมทางวัฒนธรรม การรวมกลุ่มผู้นำกิจกรรม การวางแผนการดำเนินการ การจัดสรรทรัพยากร การพิจารณาอุปสรรคและการสนับสนุน การเสนอโครงการ และอื่น ๆ (๒) การปฏิบัติตามแผน Do จำแนกแนวทางการจัดการวัฒนธรรม เป็น ๓ แนวทาง ได้แก่ (A) อนุรักษ์ รื้อฟื้น ต่อยอด ในกิจกรรมที่มีแนวโน้มจะสูญหายหรือสามารถพัฒนาได้ (B) เผยแพร่ ในกิจกรรมที่ยังดำรงอยู่แต่ขาดการประชาสัมพันธ์ภายในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ (C) สืบสาน ในกิจกรรมที่มีความเป็นไปได้ที่จะประชาสัมพันธ์ออกสู่สาธารณะ (๓) การตรวจสอบ Check ประเมินจากสรุปผลการจัดกิจกรรมสามารถแยกประเมินตามแผนย่อยที่ละขั้นตอนและแยกตามฝ่าย และ (๔) การปรับปรุงการดำเนินการ Act มีการบันทึกและเก็บทะเบียนประวัติการจัดกิจกรรม จัดทำคู่มือและฐานข้อมูลที่จำเป็นเสนอแนะและวางแผนเพื่อการจัดในครั้งต่อไป^{๑๕๒}

สุนทร ศรีหนองบัว ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น” จากผลการวิจัยพบว่า การจัดการวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชน โดยได้มีการปรับปรุงและพัฒนาพิพิธภัณฑ์วัดไชยศรี ให้มีจุดเด่นอยู่ที่การจัดแสดงวัตถุทางศาสนา พระพุทธรูปไม้ คัมภีร์ใบลาน หีบธรรม ตาลปัตรเก่า ฤกษ์กระดาษสาหลากลาย วัตถุทางชาติพันธุ์ เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนา เครื่องครัว เครื่องมือ ทอผ้า และเครื่องมือจับสัตว์ของชาวบ้านจำนวนมาก ซึ่งทำให้วัดไชยศรีกลับมาเป็นศูนย์กลางของชุมชนในอีกมิติหนึ่ง คือ เป็นการรวมเอาอดีตของบ้านและของวัดมาอยู่ด้วยกัน ซึ่งทั้งชาวบ้านและชาววัดร่วมมือกันจัดการจนเป็นแหล่งเรียนรู้แห่งใหม่ของจังหวัดขอนแก่น เกิดเป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชนในการแสดงตัวตน และเอกลักษณ์ของชุมชนให้คนนอกชุมชนยอมรับ และช่วยยึดโยงสายสัมพันธ์ทางเครือญาติของคนในชุมชนให้เข้มแข็งและยาวนานต่อไปอีก^{๑๕๓}

^{๑๕๒}ศทาเทพ พงศ์ทอง, “ตัวแบบการจัดการวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหมากขามและบ้านหมากม่วงในเขตเทศบาลตำบลไตรรัฐ ยูคประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม, (บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๖๐, หน้า ๑๑๗-๑๑๘.

^{๑๕๓}สุนทร ศรีหนองบัว, “การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๐, หน้า ๗๒-๗๓.

ศิรินิภา จาดชนบท ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การจัดการวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์: ศึกษาผ่านการออกแบบผ้ากลุ่มชาติพันธุ์พื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย” จากผลการวิจัยพบว่า การนำนวัตกรรมสมัยใหม่มาใช้ให้เกิดการค้าขายเพื่อสืบวัฒนธรรมดั้งเดิมของชนเผ่าเหล่านี้ ตรงกับความต้องการของผู้บริโภคอย่างแท้จริง โดยสามารถสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากงานฝีมือที่เป็นเอกลักษณ์ประจำชนเผ่า และอาศัยช่องทางการตลาดสมัยใหม่ ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์สืบสานศิลปวัฒนธรรมของต้นที่สามารถเป็นอาชีพหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตตนและครอบครัวได้อย่างยั่งยืน ผลพลอยได้ที่ตามมาอีกทางหนึ่ง คือ ทำให้ การประกอบสัมมาอาชีพของชนเผ่าต่าง ๆ ที่มีความเสี่ยงในการทำผิดกฎหมายลดลง เช่น การค้าขายยาเสพติดตามแนวรอยต่อชุมชนเขา ตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น ซึ่งการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของต้นที่มีอยู่จากภูมิปัญญาให้ทำมาหากินเลี้ยงชีพได้นี้ สามารถฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมที่ดิ่งงามให้ดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างยั่งยืน^{๑๘๔}

ธีรพงษ์ บุญรักษา และชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การจัดการวัฒนธรรมชุมชน: ภูมิปัญญาในการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ กรณีศึกษา ชุมชนลาหู่ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่” จากผลการวิจัยพบว่า ชาวลาหู่มีภูมิปัญญาในการถ่ายทอดวัฒนธรรมความเชื่อของตนไว้ผ่านวาทกรรมคำสั่งสอนถ่ายทอดจากบรรพบุรุษที่เป็นผู้สร้างขึ้น สร้างหอแห่ ซึ่งเปรียบเสมือนศูนย์รวมความรู้ทางด้านความเชื่อ และพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม การบูชาผีบรรพบุรุษที่เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของคนให้สอดคล้องกับความเชื่อ ตลอดจนกำหนดพิธีกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่าง ๆ ที่คอยตอกย้ำให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์และวิถีที่ควรปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของชาวลาหู่ ภูมิปัญญาที่ชาวลาหู่ได้สร้างสรรค์ขึ้นมา ถูกหล่อหลอม บ่มเพาะด้วยครอบครัวและสังคม ทำให้เกิดเป็นค่านิยมกตัญญูกตเวทีก การให้ความเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนพ่อแม่และผู้สูงอายุ นำไปสู่การเกิดค่านิยมร่วมเป็นบรรทัดฐานของสังคมลาหู่ และส่งผลต่อระบบเกื้อกูลภายในชุมชน^{๑๘๕}

สรุปได้ว่า การจัดการเป็นกระบวนการทำงานของกลุ่มบุคคลที่ดำเนินการในกิจกรรมหรือกิจการต่าง ๆ ร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน และรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นร่วมกัน ดังกล่าวนี้อาจไม่สามารถใช้ศาสตร์หรือความรู้ใดอย่างหนึ่งโดยจำเพาะเจาะจงได้ จำเป็นต้องบูรณาการหรือปรับประยุกต์ให้เหมาะสมและสอดคล้องสถานการณ์และปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย

^{๑๘๔}ศิรินิภา จาดชนบท, “การจัดการวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์: ศึกษาผ่านการออกแบบผ้ากลุ่มชาติพันธุ์พื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๕๕, หน้า ๘๔.

^{๑๘๕}ธีรพงษ์ บุญรักษา และชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร, “การจัดการวัฒนธรรมชุมชน: ภูมิปัญญาในการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ กรณีศึกษา ชุมชนลาหู่ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่”, วารสารศิลปกรรมบูรพา, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ (มิถุนายน-พฤศจิกายน ๒๕๕๙): หน้า ๑๐๙-๑๑๐.

๒.๔.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

จากการศึกษา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม จึงพบเนื้อหาสาระที่สำคัญ ดังนี้

พลอยภัทรา ตระกูลทองเจริญ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาความตระหนักในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วม: กรณีศึกษา หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ เชียงรายน้อย” จากผลการวิจัยพบว่า มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ที่ถูกเลือกมากที่สุดเป็นอันดับ ๑ คือ หอไตรปิฎก โดยจากการสำรวจ พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เลือกหอไตรปิฎกมากที่สุด คือ กลุ่มวัยผู้ใหญ่ และวัยสูงอายุ ซึ่งเหตุผล คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เลือกมีความผูกพันกับโบราณสถานแห่งนี้ ด้วยสร้างขึ้นด้วยความร่วมมือร่วมใจของคนในหมู่บ้านเองและยังเป็นสถาปัตยกรรมที่สวยงามและพบเห็นได้ยากในปัจจุบัน สอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์ที่ได้จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลวัยสูงอายุว่า หอไตรพวกเขาเป็นคนช่วยกันสร้างนะลงเงินคนละ ๑ บาท ลองคิดดูนะว่า ๑ บาทสมัยก่อนจะมีค่าเยอะขนาดไหน คนไหนมีเงินเยอะหน่อยก็ลงเยอะ ช่วยกันจนสร้างหอไตรที่นี่ได้ และที่สำคัญหอไตรแห่งนี้ยังเป็นสถานที่ที่เก็บคัมภีร์ใบลานที่บันทึกเกี่ยวกับประวัติ คำสอนต่าง ๆ ที่สามารถสื่อรากเหง้าความเป็นมอญของเขาได้^{๑๘๖}

พรรณงาม โควานนท์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมการปั้นและหล่อพระพุทธรูปโลหะบ้านช่างหล่อ ตำบลหายยา อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่” จากผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้เชิงวิทยาศาสตร์ในภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมการปั้นและหล่อพระพุทธรูปโลหะ บ้านช่างหล่อ ตำบลหายยา อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วยความรู้ด้านเคมีและด้านฟิสิกส์ แต่ส่วนใหญ่เป็นความรู้ด้านเคมี โดยองค์ประกอบทางเคมีของโลหะผสมในการหล่อพระพุทธรูปโลหะประกอบด้วยธาตุหลัก คือ ทองแดง มีธาตุผสม คือ สังกะสี ดีบุก ตะกั่ว และสมบัติเชิงกลด้านความแข็งของโลหะผสมมีค่าเท่ากับ ๗๐ และผลการนำไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่าง พบว่า มีประสิทธิภาพโดยคะแนนเฉลี่ยของนักเรียนทั้งหมดจากการทำแบบทดสอบระหว่างเรียนและคะแนนเฉลี่ยของนักเรียนทั้งหมดจากการทำแบบทดสอบหลังเรียนเท่ากับ ๘๗.๘๘/๘๕.๖๖ ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้^{๑๘๗}

^{๑๘๖}พลอยภัทรา ตระกูลทองเจริญ, “การศึกษาความตระหนักในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วม: กรณีศึกษา หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ เชียงรายน้อย”, สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยกรุงเทพ), ๒๕๕๗, หน้า ๑๑๒.

^{๑๘๗}พรรณงาม โควานนท์, “การศึกษาองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมการปั้นและหล่อพระพุทธรูปโลหะบ้านช่างหล่อ ตำบลหายยา อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนวิทยาศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่), ๒๕๕๘, หน้า ค.

สุนทรชัย ขอบยศ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “แนวทางในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมโดยความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ ในท้องถิ่น: กรณีศึกษาการจัดการสิมและฮูปแต้ม ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม” จากผลการวิจัยพบว่า ข้อจำกัดในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม พบว่า (๑) องค์ประกอบของส่วนท้องถิ่นดูแลสภาพแวดล้อมของสิมและฮูปแต้ม แต่ไม่สามารถซ่อมแซมได้หากเกิดการชำรุด (๒) การพัฒนาพื้นที่โดยรอบยังไม่มีเอาใจใส่เท่าที่ควร (๓) ยังไม่มีแหล่งเรียนรู้หรือนิทรรศการเรียนรู้สิมและฮูปแต้มถาวร (๔) มีคฤหาสน์ท้องถิ่นยังถือว่าไม่เพียงพอ (๕) การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการวาดภาพจากสีธรรมชาติไม่มีการเผยแพร่ ข้อเสนอแนะทางในการบริหารจัดการสิมและฮูปแต้มคือ (๑) การจัดการพื้นที่แบบร่วมมือกันโดยเน้นชุมชนเป็นฐาน (๒) การทำให้สิมและฮูปแต้มเป็นวาระนโยบายของท้องถิ่น (๓) การสร้างแหล่งเรียนรู้ชุมชนกึ่งนิทรรศการถาวร (๔) การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (๕) การจัดตั้งและการบริหารกองทุนเพื่อการพัฒนาสิมและฮูปแต้ม (๖) การปรับปรุงภูมิทัศน์ในบริเวณรอบสิมเพื่อให้เกิดความสวยงามและยังคงรักษาสภาพสิมไว้ตามแบบอย่างโบราณ^{๑๘๘}

อริป จันทรสุริย์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นฐานสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดชุมพร” จากผลการวิจัยพบว่า สถาบันการศึกษาจำเป็นต้องปลูกฝังให้เยาวชนเกิดความรัก ความหวงแหน และรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตนเอง ทั้งเข้าไปมีส่วนร่วมในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้ต้นทุนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ในการเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในชุมชน สถาบันการศึกษา จำเป็นต้องสนับสนุนการฝึกอบรม ให้ความรู้กับชุมชนในการรักษาดูแลมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชน และแนะนำแนวทางการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่เหมาะสม ให้กับชุมชน และสถาบันศึกษามีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานในการจัดการศึกษา วิจัย บริหารจัดการความรู้ และสร้างนวัตกรรมด้านการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เช่น พัฒนาการเรียนรู้ในรูปแบบที่หลากหลาย ทันสมัยและน่าสนใจ รวมทั้ง ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาทางด้านวัฒนธรรม และการนำผลงานวิจัยมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินงาน การแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคมด้านวัฒนธรรม^{๑๘๙}

^{๑๘๘}สุนทรชัย ขอบยศ, แนวทางในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมโดยความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ ในท้องถิ่น: กรณีศึกษาการจัดการสิมและฮูปแต้ม ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม”, วารสารการเมืองการปกครอง, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๒): หน้า ๕๕.

^{๑๘๙}อริป จันทรสุริย์, “การพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นฐานสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดชุมพร”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๖๑, หน้า ๒๗๐

ปิยะนุช ศิริราชธรรม ได้ทำการวิจัยเรื่อง “มาตรการทางกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อการส่งเสริมและสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม: ศึกษากรณีตั้มยำกุ้ง” จากผลการวิจัยพบว่า ชุมชนสามารถเป็นประธานแห่งสิทธิตามกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาได้ เพื่อที่ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิใช้ อนุรักษ์ พื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในขณะที่รัฐต้องมีบทบาทหน้าเป็นผู้สนับสนุนชุมชนท้องถิ่น โดยรัฐให้การช่วยเหลือชุมชนผ่านทางภาครัฐโดยหน่วยงานรัฐ เพื่อบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นตาม รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๖๐ โดยภาครัฐต้องจัดตั้งองค์กรภาครัฐให้มีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการบำรุงรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมโดยจัดการศึกษาอบรมและจัดกิจกรรมตามความเหมาะสมเพื่อส่งเสริมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและความต้องการของชุมชนสืบไป อย่างไรก็ตาม กฎหมายทางด้านทรัพย์สินทางปัญญาและด้านการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม ล้วนปราศจากระบบการแบ่งปันผลประโยชน์แก่ชุมชน เนื่องจากระบบการแบ่งปันผลประโยชน์ไม่มีความจำเป็นต่อสิทธิแต่เพียงผู้เดียวของปัจเจกชน หรือแม้กระทั่งเมื่อรัฐเป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมตามกฎหมายแล้ว ระบบการแบ่งปันผลประโยชน์แก่ชุมชนก็ไม่มี ความจำเป็น เพราะชุมชนได้รับประโยชน์ทางตรงจากการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของภาครัฐ อย่างไรก็ตาม ระบบการแบ่งปันผลประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่นควรมีขึ้นเมื่อปัจเจกชนหรือกลุ่มปัจเจกชนได้รับผลประโยชน์จากการนำมรดกทางวัฒนธรรมไปต่อยอดทางพาณิชย์กรรม ผู้ใช้ประโยชน์ควรจ่ายค่าตอบแทนแก่ผู้ถือครองหรือชุมชนเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นแหล่งที่มาของการประดิษฐ์ในเชิงอุตสาหกรรมนั้น โดยคิดเป็นร้อยละจากผลผลิต โดยเงินทั้งหมดควรใช้เพื่อวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ เพื่อการส่งเสริมองค์กรทั้งหลายสำหรับประโยชน์ของผู้สร้างสรรค์ ผู้ประดิษฐ์ และเพื่อการส่งเสริม สืบทอดและเผยแพร่มรดกภูมิปัญญาของชาติ^{๑๙๐}

สรุปได้ว่า มรดกทางวัฒนธรรมเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์และคุณค่า ในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงออกถึงรากฐาน ภูมิปัญญา วิชาการ และความเป็นมาของสังคม นำมาซึ่งความภูมิใจของคนในสังคมนั้น ๆ ทั้งนี้มรดกทางวัฒนธรรม นิยมแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดยมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ได้แก่ โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี งานจิตรกรรม เป็นต้น ส่วนมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้หรือที่เรียกว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ได้แก่ ภาษา ศิลปะการแสดง งานช่างฝีมือดั้งเดิม เป็นต้น

^{๑๙๐}ปิยะนุช ศิริราชธรรม, “มาตรการทางกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อการส่งเสริมและสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม: ศึกษากรณีตั้มยำกุ้ง”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชากฎหมายเอกชนและกฎหมายธุรกิจ, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสยาม), ๒๕๖๑, หน้า ๑๐๑.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” มีวิธีดำเนินการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ และผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ตามรูปแบบการวิจัยและพัฒนา (R&D) ดังนี้

๑. การวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

วิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Data) ที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งประกอบด้วย พระสงฆ์สังฆักวัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี บุคลากรของหน่วยงานภาครัฐหรือสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ผู้นำชุมชน/ผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี และผู้ประกอบการ/เจ้าของกิจการในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี จากวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามลักษณะการเป็นตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสม จำนวน ๑๕ ท่าน เพื่อเป็นฐานคิดสำคัญในการออกแบบแนวทางการพัฒนานวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๒. การออกแบบแนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Data) ที่ได้จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ร่วมกับ พระสงฆ์สังฆควัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี บุคลากรของหน่วยงานภาครัฐหรือสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ผู้นำชุมชน/ผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี และผู้ประกอบการ/เจ้าของกิจการในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี จากวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามลักษณะการเป็นตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสม จำนวน ๘ ท่าน เพื่อร่วมกันออกแบบแนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

๓. การสร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

สร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ตามลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยทีมงานวิจัย ซึ่งประกอบด้วย ผู้วิจัย ผู้ช่วยวิจัย และคณะยุววิจัย (นักศึกษาระดับปริญญาโทและระดับปริญญาตรี ของวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) จำนวน ๕๐ ท่าน ร่วมกับหน่วยงานที่ร่วมวิจัย (หน่วยงานที่ร่วมลงทุนในรูปแบบที่ไม่ใช่ตัวเงิน) เพื่อร่วมกันผลิตต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ตามแนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่ได้จากการใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นฐาน โดยตอบสนองความต้องการของชุมชน ซึ่งมีลักษณะเป็นกิจกรรมเชิงปฏิบัติการที่มีชื่อว่า กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๔. การทดสอบต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ในระดับภาคสนาม

ทดสอบระดับภาคสนาม (Field Test) ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่ทีมงานวิจัยได้สร้างสรรค์ร่วมกับหน่วยงานที่ร่วมวิจัย (หน่วยงานที่ร่วมลงทุนในรูปแบบที่ไม่ใช่ตัวเงิน) โดยจะนำต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ให้อาสาสมัครจากชุมชนตลาดน้ำในพื้นที่จังหวัดราชบุรี จำนวน ๓๐ คน ได้ทดลองใช้ในระดับภาคสนาม เพื่อวัดและประเมินผลต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ในเชิงสร้างสรรค์

๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ และผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ

การวิจัยครั้งนี้ มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

๓.๒.๑ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ประกอบด้วย (๑) พระสงฆ์สังฆคฤหัสถ์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี (๒) บุคลากรของหน่วยงานภาครัฐหรือสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี (๓) ผู้นำชุมชน/ผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี และ (๔) ผู้ประกอบการ/เจ้าของกิจการในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยมีสัดส่วนจำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ดังนี้

ตารางที่ ๓.๑

จำนวนผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

ที่	กลุ่ม	จำนวน (รูป/คน)
๑	พระสงฆ์สังฆคฤหัสถ์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๔
๒	บุคลากรของหน่วยงานภาครัฐหรือสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๔
๓	ผู้นำชุมชน/ผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๖
๔	ผู้ประกอบการ/เจ้าของกิจการในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๑
	รวม	๑๕

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยการสุ่มแบบแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามลักษณะการเป็นตัวแทนของกลุ่มที่เหมาะสม จำนวน ๑๕ ท่าน ประกอบด้วย

๑. พระครูปลัดประชุม ฌานสมปนโน เจ้าอาวาสวัดดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๒. พระครูพิมพ์ลปรัยัติกิจ เจ้าอาวาสวัดราษฎร์เจริญธรรม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๓. พระครูอนุกุลวรากร เจ้าอาวาสวัดปราสาทสิทธิ์ (หลักห้า)
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๔. พระครูปลัดพีระ รตินธโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปราสาทสิทธิ์ (หลักห้า)
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๕. นางอังคณา ปลั่งแสงไพฑูรย์ สมาชิกเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๖. นายวุฒิชัย สอนประสาน ปลัดเทศบาลตำบลศรีดอนไผ่
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๗. นางสาวรณิษา บุญรอด ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนวัดราษฎร์เจริญธรรม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๘. นายสัมพันธ์ เถาฆานกุล ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนวัดประสาทสิทธิ์
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๙. นายภาคิน อภิโชครุ่งเรือง กำนันตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๑๐. นายบรรพต เกษตรสิน กำนันตำบลประสาทสิทธิ์
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๑๑. นางบุษบง ไย้อย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๑๒. นายสมศักดิ์ ปลั่งแสงไพฑูรย์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๗ ตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

๑๓. นายบดีนทร์ เทพพุกษา ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๙ ตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๑๔. นายไพโรจน์ แซ่จันทร์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ตำบลประสาธลสิทธิ์
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๑๕. นายบัญชา ตันเจริญ ผู้ประกอบการทำเรือยี่มสยาม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

๓.๒.๒ ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ประกอบด้วย (๑) พระสงฆ์ สังกัดวัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี (๒) บุคลากรของหน่วยงานภาครัฐหรือสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี (๓) ผู้นำชุมชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี และ (๔) ผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยมีสัดส่วนจำนวนผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ดังนี้

ตารางที่ ๓.๒

จำนวนผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

ที่	กลุ่ม	จำนวน (รูป/คน)
๑	พระสงฆ์สังกัดวัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๒
๒	บุคลากรของหน่วยงานภาครัฐหรือสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๒
๓	ผู้นำชุมชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๒
๔	ผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	๒
รวม		๘

ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามลักษณะของการเป็นตัวแทนของกลุ่มที่เหมาะสม จำนวน ๘ ท่าน ประกอบด้วย

๑. พระราชวัลลาจารย์	อาจารย์พิเศษ วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒. พระมหาประกอบ โชติปัญโญ	เจ้าอาวาสวัดโชติทายการาม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๓. พระครูปลัดสมกิจ วรรณโม	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโชติทายการาม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๔. นายชัชฌิณี ประจวบวัน	นายอำเภอดำเนินสะดวก
จังหวัดราชบุรี
๕. นางขวัญชนก ศรีประภา	นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๖. นางเกลินี เก่งทอง	ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดโชติทายการามสงเคราะห์
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๗. นางสุภาวดี สุขเกษม	ประธานชมรมคนรักขัตลادن้าดำเนิน
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๘. นายแก้ว ปลั่งแสงไพฑูรย์	ประธานชมรมวิถีคลองวิถีไทยวัดโชติทายการาม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

๓.๒.๓ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ

การวิจัยครั้งนี้ มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ ตามลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) ในกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ “ต้นแบบกิจกรรมพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” คือ อาสาสมัครจากชุมชนตลาดน้ำในพื้นที่จังหวัดราชบุรี จำนวน ๓๐ คน

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และแบบบันทึกรายละเอียดผลการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) โดยมีลักษณะของเครื่องมือและขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ ดังนี้

๓.๓.๑ ลักษณะของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และแบบบันทึกรายละเอียดผลการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) ซึ่งมีลักษณะดังนี้

๑. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่รอบด้านและลึกซึ้ง โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) เพื่อนำไปสู่การสนทนาที่เปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลมีบทบาทกำหนดทิศทางการสนทนาร่วมกับผู้สัมภาษณ์เพื่อบรรลุเป้าหมายในการทำความเข้าใจประเด็นคำถามร่วมกัน มีลักษณะเป็นการสัมภาษณ์ที่มุ่งกระตุ้นให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้เล่าเรื่องราวอย่างมีเป้าหมาย โดยที่ผู้สัมภาษณ์มีปฏิสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในลักษณะเป็นคู่สนทนา ภายใต้บรรยากาศที่ผ่อนคลาย ทั้งนี้ มีข้อความแบบสัมภาษณ์ จำนวน ๔ ข้อ ดังนี้

ข้อที่ ๑ เมื่อพิจารณาจากสภาพการณ์ปัจจุบัน ท่านเห็นว่า กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ตามกรอบ SWOT โดยพิจารณาเฉพาะด้านจุดแข็ง (Strengths) เป็นอย่างไร

ข้อที่ ๒ เมื่อพิจารณาจากสภาพการณ์ปัจจุบัน ท่านเห็นว่า กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ตามกรอบ SWOT โดยพิจารณาเฉพาะด้านจุดอ่อน (Weaknesses) เป็นอย่างไร

ข้อที่ ๓ เมื่อพิจารณาจากสภาพการณ์ปัจจุบัน ท่านเห็นว่า กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ตามกรอบ SWOT โดยพิจารณาเฉพาะด้านโอกาส (Opportunity) เป็นอย่างไร

ข้อที่ ๔ เมื่อพิจารณาจากสภาพการณ์ปัจจุบัน ท่านเห็นว่า กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ตามกรอบ SWOT โดยพิจารณาเฉพาะด้านอุปสรรค (Threat) เป็นอย่างไร

๒. การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นการรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในประเด็นปัญหาที่เฉพาะเจาะจง โดยใช้แบบสนทนากลุ่มเฉพาะที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เน้นการการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) เพื่อให้ได้คำตอบในเชิงเหตุผล โดยมีผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) คอยจุดประเด็นในการสนทนา เพื่อชักจูงให้กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะเกิดแนวคิด และแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นหรือแนวทางของการสนทนาอย่างกว้างขวางละเอียดลึกซึ้ง ทั้งนี้ ผู้วิจัยในฐานะผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) ได้กระตุ้นให้ได้ข้อมูลที่รอบด้านและลึกซึ้ง จากการอภิปรายโต้ตอบ แสดงความเห็น เล่าเรื่อง ประสบการณ์ร่วมกัน ตามประเด็นที่ผู้วิจัยโดยฐานะเป็นผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) กำหนดขึ้นมาอย่างเจาะจงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลหลังไหล (Flow) ออกมาจากการปฏิสัมพันธ์ในแนวราบระหว่างสมาชิกในกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะด้วยตนเอง และระหว่างสมาชิกผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะกลุ่มกับผู้วิจัยในฐานะผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) เพื่อให้ได้แนวทางพัฒนานวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี และนำไปสู่การสร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยให้ความสำคัญกับการสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรม (E2-Engineering)

๓. แบบบันทึกรายละเอียดผลการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด)

แบบประเมินผลการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) สำหรับค้นหาความจริงในกรอบวิธีการปฏิบัติงานกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ “ต้นแบบกิจกรรมพัฒนานวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” ในลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) โดยแบ่งออกเป็น ๒ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมกิจกรรม ลักษณะเลือกตอบ (Check List)

ตอนที่ ๒ แบบประเมินผลการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) รวม ๔ ด้าน ลักษณะมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) ๕ ระดับ ประกอบด้วย

ประเมินบริบท (Context Evaluation) มีคำถามจำนวน ๓ ข้อ

ประเมินปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) มีคำถามจำนวน ๑๒ ข้อ

ประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) มีคำถามจำนวน ๑๐ ข้อ

ประเมินผลผลิต (Product Evaluation) มีคำถามจำนวน ๕ ข้อ

มีเกณฑ์การประเมิน ดังนี้

๕ หมายถึง มีระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ มากที่สุด

๔ หมายถึง มีระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ มาก

๓ หมายถึง มีระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ ปานกลาง

๒ หมายถึง มีระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ น้อย

๑ หมายถึง มีระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับ น้อยที่สุด

สำหรับในตอนที่ ๒ นี้มีการแปลความหมายของค่าเฉลี่ยโดยยึดเกณฑ์^๑ ดังนี้

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๔.๕๐-๕.๐๐ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น มากที่สุด

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๓.๕๐-๔.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น มาก

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๒.๕๐-๓.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น ปานกลาง

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๕๐-๒.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น น้อย

ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ ๑.๐๐-๑.๔๙ หมายความว่า ระดับความคิดเห็น น้อยที่สุด

๓.๓.๒ ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และแบบบันทึกรายละเอียดผลการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) ซึ่งมีขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ ดังนี้

๑. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางการกำหนดกรอบแนวคิดสำหรับการสร้างเครื่องมือการวิจัย

๒. กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

๓. สร้างเครื่องมือ และนำเสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่อผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบ โดยดำเนินการหาความเที่ยงตรง (Validity) ซึ่งเป็นผลจากการนำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างเสร็จแล้ว เสนอต่อผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสมในภาพรวมด้านเนื้อหา ภาษา และความครอบคลุม แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม

^๑ประกอบ กรรณสูตร, สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐๘.

ทั้งนี้ ผู้เชี่ยวชาญทั้ง ๕ ท่าน ที่ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (CVI)^๒ ประกอบด้วย

รศ.ดร.ภัทรพล ใจเย็น	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.ดร.ธัชชนันท์ อิศรเดช	คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.สมคิด ดวงจักร์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง
ผศ.รพีพรรณ เทียมเดช	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี
ผศ.ดร.บุษกร วัฒนบุตร	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ

โดยผลการใช้ดัชนีวัดความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา ได้ค่าความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาทั้งหมด (Content Validity for Scale , S-CVI) มีค่าตั้งแต่ ๐.๘๐ ขึ้นไป พร้อมกันนี้ได้้นำความคิดเห็นและข้อเสนอแนะมาปรับปรุงแก้ไข แล้วจึงนำไปใช้จริงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Action) นั้น ในเบื้องต้นได้ดำเนินการขอพิทักษ์สิทธิ์ และภายหลังเมื่อได้รับการรับรองเชิงจริยธรรมจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว จึงดำเนินการการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ดังนี้

^๒Wynd C.A., Schmidt B., & Schaefer M.A., “ Two Quantitative Approaches for Estimating Content Validity”, *Western Journal of Nursing Research*, 25(2003): pp. 508-518.

๓.๔.๑ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) มีการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑. ขั้นเตรียมการสัมภาษณ์ คือ การเตรียมความพร้อมก่อนลงพื้นที่เพื่อรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการนัดหมายวันเวลาที่สัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก พร้อมกับเตรียมเอกสาร และศึกษาวิธีใช้เครื่องบันทึกเสียง สมุดบันทึก และอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการสัมภาษณ์

๒. ขั้นดำเนินการด้านเอกสาร คือ ผู้ศึกษาวิจัยได้นำหนังสือแจ้งเก็บรวบรวมข้อมูล จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี ไปถึงผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อขอเข้าเก็บข้อมูลเพื่อการศึกษาวิจัย

๓. ขั้นดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก คือ การปฏิบัติการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยคณะผู้วิจัยจะสนทนาสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูลหลัก แจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุผลและขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะที่สัมภาษณ์ ขออนุญาตใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อใช้อ้างอิงในการสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่าข้อมูลต่าง ๆ ที่บันทึกเสียงไว้คณะผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ หากผู้ให้สัมภาษณ์ไม่ประสงค์ที่จะให้บันทึกเสียงในช่วงใด คณะผู้วิจัยจะไม่ทำการบันทึกเสียงไว้

๓.๔.๒ การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) มีการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑. ขั้นการประสานงาน คือ การติดต่อผู้ทรงคุณวุฒิในเบื้องต้นทั้งทางโทรศัพท์และด้วยตนเองเพื่อชี้แจงรายละเอียดของการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย และขอความอนุเคราะห์ให้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะตามวัน/เวลาที่กำหนดไว้ เพื่อให้ข้อมูลที่เกื้อกูลต่อการวิจัยครั้งนี้

๒. ขั้นการเตรียมการ คือ การนำหนังสือขอความอนุเคราะห์ให้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะตามวัน/เวลาที่กำหนดไว้ จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี ซึ่งเป็นหน่วยงานต้นสังกัดของผู้วิจัย เพื่อแจ้งต่อผู้ทรงคุณวุฒิเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ เป็นลายลักษณ์อักษร

๓. ขั้นดำเนินการสนทนากลุ่มเฉพาะ คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพที่กระตุ้นให้สมาชิกในกลุ่มสนทนาขนาดกลาง ได้อภิปรายโต้ตอบแสดงความเห็น/เล่าเรื่องประสบการณ์ ตามประเด็นที่ผู้ดำเนินการสนทนากำหนดขึ้นมาอย่างเจาะจงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลลื่นไหล (Flow) ออกมาจากการปฏิสัมพันธ์ในแนวราบระหว่างสมาชิกในกลุ่มผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะด้วยตนเอง และระหว่างผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้ดำเนินการสนทนา

๓.๔.๓ กิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Action)

กิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Action) ต้นแบบกิจกรรมพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) โดยการประเมินผลปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด)

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) และแบบบันทึกรายละเอียดผลการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) ไปวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย ดังนี้

๑. การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยผู้วิจัยพยายามรักษาสำนวนเดิมของผู้ให้สัมภาษณ์รวมทั้งปรับแก้ให้มีความชัดเจนทางการสื่อสาร ความหมาย และลดข้อความที่ซ้ำซ้อนกัน

๒. การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ที่ประกอบด้วยผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) ผู้จดบันทึก (Note Taker) ผู้ช่วยทั่วไป (Assistant) และผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งใช้หัวข้อสนทนาที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย และวิเคราะห์โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

๓. การวิเคราะห์ข้อมูลจากกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ (Action) กิจกรรมอบรมต้นแบบหลักสูตรการสร้างภูมิคุ้มกันมรดกทางวัฒนธรรมและพิทักษ์ผลประโยชน์สาธารณะของชุมชน เป็นการวิเคราะห์กระบวนการปฏิบัติงาน ซึ่งครอบคลุม Input - Process - Output - Outcome (รายตัวชี้วัด) ร่วมกับสถิติอ้างอิงจะใช้เพื่ออธิบายความพึงพอใจ และค้นหาความจริงจากการปฏิบัติงาน ตามรูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยมีสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ดังนี้

๓.๑ ค่าร้อยละ (Percentage)^๓ ดังนี้

$$P = \frac{X \times 100}{N}$$

P คือ ค่าร้อยละ

X คือ จำนวนผู้ตอบแบบสอบถาม

N คือ จำนวนประชากร

^๓นิภา เมธาวีชัย, วิทยากรวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๘.

๓.๒ ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: S.D.) ดังนี้

ค่าเฉลี่ย (Mean)^๔

$$\bar{X} = \frac{\sum fx}{N}$$

\bar{X} คือ ค่าเฉลี่ย

$\sum fx$ คือ ผลรวมของผู้ตอบแบบสอบถาม

N คือ จำนวนประชากร

ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)^๕

$$S = \sqrt{\frac{N\sum fx^2 - (\sum fx)^2}{N(N-1)}}$$

S คือ ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

$\sum fx^2$ คือ ผลรวมของผู้ตอบแบบสอบถามแต่ละระดับ

N คือ จำนวนประชากร

ทั้งนี้ นอกจากการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังแสดงหลักฐานเพิ่มเติมอื่น ๆ เช่น
รูปภาพ เป็นต้น

^๔สงศรี ชมภูวงศ์, การวิจัย, (นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๔๗), หน้า ๕๕.

^๕ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ, เทคนิคการวิจัยทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๐), หน้า ๕๓.

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ตามรูปแบบการวิจัยและพัฒนา (R&D) โดยอิงอาศัยข้อมูลพื้นฐานจากการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงเอกสาร (Documentary Research) วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ พระสงฆ์สังฆคฤหัสถ์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี บุคลากรของหน่วยงานภาครัฐหรือสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ผู้นำชุมชน/ผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี และผู้ประกอบการ/เจ้าของกิจการในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามลักษณะการเป็นตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสม รวมทั้งสิ้นจำนวน ๒๓ รูป/คน เพื่อใช้เป็นฐานคิดสำคัญในการออกแบบแนวทางพัฒนานวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี และนำไปสู่การสร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ในเชิงสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน พร้อมทั้งนำไปทดสอบระดับภาคสนาม (Field Test) ตามลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) โดยมีผู้เข้าร่วมกิจกรรม คือ อาสาสมัครจากชุมชนตลาดน้ำในพื้นที่จังหวัดราชบุรี จำนวน ๓๐ คน โดยมีรายละเอียดผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ ตามลำดับ ดังนี้

๔.๑ ข้อมูลพื้นฐานชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๔.๒ ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี (SWOT)

๔.๓ ผลการออกแบบแนวทางพัฒนานวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๔.๔ ผลการสร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๔.๕ องค์กรความรู้จากการวิจัย

๔.๑ ข้อมูลพื้นฐานชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ข้อมูลพื้นฐานชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เป็นข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงเอกสาร (Documentary Research) ดังนี้

ปัจจุบัน จังหวัดราชบุรีมีตลาดน้ำ ๔ แห่ง ได้แก่ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ตลาดน้ำเหล่าตั๊กลัก (ตลาดเก่า) ตลาดน้ำคลองลัดพลี และตลาดน้ำหลักห้า โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก

ตลาดน้ำแห่งแรกของประเทศไทยเกิดขึ้นที่จังหวัดราชบุรี ควบคู่กับการเกิดคลองดำเนินสะดวก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดให้ขุดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๙ เพื่อให้ประชาชนใช้สัญจรไปมา^๑ และภายหลังเมื่อเกิดชุมชนใหม่ที่คลองลัดราชบุรี บรรดาพ่อค้าแม่ค้าก็รวมกลุ่มกัน โดยมีจุดนัดพบที่บริเวณศาลา ๕ ห้อง และกำหนดเอาเป็นวัน ๒ ค่ำ ๗ ค่ำ และ ๑๒ ค่ำ เป็นวันนัด รวมหนึ่งเดือนมี ๖ วัน เช่นกัน มาถึงตรงนี้ก็พอสรุปได้ว่าตลาดน้ำดำเนินสะดวกถือกำเนิดขึ้นมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ โดยใช้ชื่อในครั้งนั้นว่า ตลาดนัดศาลาแดง (ตามชื่อสีหลังคาของสถานที่) บ้างเรียกตลาดนัดห้าห้อง (ตามชื่อจำนวนห้องของสถานที่) และบ้างเรียกตลาดนัดหลักแปด (ตามชื่อหลักหินที่ปักตลอดแนวคลองโดยมีทั้งหมด ๙ หลัก รวมทั้งหลัก ๐ ด้วย)

คลองลัดราชบุรี หรือคลองลัดพลี เริ่มได้รับความสนใจทั้งจากนักท่องเที่ยวชาวไทยด้วยกันเองและชาวต่างประเทศ ร้านรวงต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ริมคลองพากันเปิดร้านขายของพื้นเมือง ของที่ระลึกกันมากมาย ส่วนของกินประเภทอาหารคาวหวาน ตลอดจนพืชผักผลไม้ก็ให้เป็นหน้าที่ของบรรดาพ่อค้าแม่ค้าชาวเรือไป ส่วนชื่อตลาดนัดศาลาแดง ตลาดนัดห้าห้อง หรือตลาดนัดหลักแปดก็เริ่มจางหายไปกลายเป็นชื่อ “ตลาดน้ำดำเนินสะดวก” แล้วเรียกต่อมาจนติดปาก

ในช่วงเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๐ จนถึง พ.ศ. ๒๕๒๕ ตลอดระยะเวลากว่า ๑๕ ปี ที่ตลาดนัดแห่งนี้ อยู่ในยุคเฟื่องฟูมากที่สุด มีนัดกันเป็นประจำทุกวัน ไม่ใช่เพียงบางวันเหมือนก่อนหน้านี้ สินค้าที่นำมาจำหน่ายส่วนใหญ่เป็นผลิตผลจากท้องถิ่นแทบทั้งสิ้น ผลไม้ที่ขึ้นชื่อที่สุด ในสมัยนั้นเห็นจะเป็นมะม่วงอกร่องดำเนินสะดวก ที่รสหวานหอมโดยเฉพาะเมื่อรับประทานพร้อมข้าวเหนียวมูลสูตรดั้งเดิม ที่ให้รสหวานมัน เรียกว่ากินกันเพลินเลยทีเดียว นอกจากมะม่วงก็มีมะละกอ ส้มโอ ส้มเขียวหวาน องุ่น กัลย ละครุด ฯลฯ แต่เมื่อวันเวลาผ่านไป ผลไม้ต้นเก่าค่อยๆ ตายไป ครั้นจะปลูกซ่อมแซมก็ให้ผลรสชาติไม่เหมือนเดิม ไม่เพียงต้นมะม่วงเท่านั้น แม้แต่ผลไม้ชนิดอื่นด้วย

^๑ราตรี โตเฟ่งพัฒน, ตลาดน้ำ: วิถีชีวิตของเกษตรกรรมภาคกลาง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗๑-๑๗๔.

จุดเปลี่ยนสำคัญที่เข้ามามีผลกระทบต่อตลาดน้ำดำเนินสะดวก นั่นคือเส้นทางคมนาคมขนส่งทางบก การขนส่งผลิตผลไม่ว่าจะเป็นผักหรือผลไม้ทางเรือเริ่มลดน้อยลง บรรดาพ่อค้าแม่ค้าที่ซื้อขายสินค้ากันที่คลองลัดราชบุรีอยู่ได้ไม่นานก็ค่อย ๆ เสื่อมคลายไป อดีตที่ยาวนานเริ่มตั้งแต่เมื่อครั้งขุดคลองดำเนินสะดวกเสร็จใหม่ ๆ ในปี พ.ศ. ๒๔๐๙ ก็มีอันต้องมาสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ นับรวมอายุได้ ๑๑๘ ปี แต่มีความรู้สึกพิเศษที่สัมผัสได้จากผู้เฒ่า ท่านเหล่านั้นก็เริ่มเล่าเรื่องตลาดน้ำด้วยสีหน้าและประกายตาแห่งความภาคภูมิใจเสมอลมหายใจของชาวคลองดำเนินสะดวกยังไม่สิ้นทีเดียว เมื่อฝั่งตรงข้ามไม่ไกลจากตลาดนัดคลองลัดราชบุรีนัก มีคลองหนึ่งที่อำนวยความสะดวกได้หลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเส้นทางคมนาคมที่สามารถเดินทางเข้ามาได้ง่าย ไม่ว่าจะเป็นทางรถหรือทางเรือ พ่อค้าแม่ค้าตลอดจนนักท่องเที่ยวสามารถซื้อของจากเรือก็เอาไปขึ้นรถได้เลย หรือซื้อของจากรถก็เอาไปลงเรือได้เลย คลองที่ว่ำนั่นคือ “คลองต้นเข็ม”

ตลาดนัดคลองต้นเข็มหรืออีกชื่อหนึ่งว่าท่าพजरรรณ (เรียกตามชื่อเจ้าของสถานที่) ได้ถือกำเนิดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ซึ่งก่อนหน้านี้นี้ก็มีพ่อค้าแม่ค้าอยู่บ้างแล้วประปราย ก่อนพัฒนามาเห็นตลาดน้ำดำเนินสะดวกในภายหลัง ตลาดน้ำดำเนินสะดวกแห่งนี้ไม่เฉพาะที่คลองต้นเข็มคลองเดียว หากรวมไปถึงคลองซอยเล็ก ๆ ที่จัดขึ้นมาเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับพ่อค้าแม่ค้าและนักท่องเที่ยวให้มีโอกาสเที่ยวชมกันมากขึ้น ภาพของตลาดลอยน้ำที่คลาคล่ำไปด้วยเรือพายลำย่อม บรรทุกสินค้าที่จำเป็นต่อการครองชีพ พ่อค้าแม่ขายสวมเสื้อผ้าโทสนีซั่มแบบชาวสวน ใส่หมวกงอบใบลาน พายเรือเร่ขายสินค้า ค่อย ๆ ย้อนกลับมาใช้ชีวิตชีวาอีกครั้ง โดยตลาดจะเริ่มต้นค้าขายกันตั้งแต่ตอนเช้าตรู่ไปจนถึงช่วงประมาณ ๑๑.๐๐ น. ของทุกวัน แต่จะคึกคักเป็นพิเศษในวันเสาร์-อาทิตย์ แต่ภายหลังจากที่มีการสร้างหลังคายื่นออกมาให้ร่มเงากันฝนกันแดด เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๓๘ ซึ่งเป็นอุปสรรคอย่างมากต่อการถ่ายภาพ ภาพที่ถ่ายออกมาไม่สดใสเหมือนก่อน คือ จะเห็นเงามีต่ออยู่ซีกหนึ่งทำให้การโฆษณาประชาสัมพันธ์ตลาดน้ำไม่ได้ผลเท่าที่ควร แต่สิ่งนี้คงไม่ใช่ปัญหาสำคัญเท่ากับเส้นทางคมนาคมใหม่ ๆ ที่บางเส้นทางตัดผ่านเข้าถึงสวนสองฝั่งคลองเลยทีเดียว พอมีถนนความเจริญก็ตามมา มีตลาดบกเปิดแข่งกับตลาดน้ำ ผู้คนจากต่างถิ่นก็ไปมาหาซื้อของสดจากสวนกันง่ายขึ้น ดึงดูดใจให้พ่อค้าชาวเรือเอาเรือขึ้นคาน หันมาใช้รถเป็นพาหนะที่สะดวก รวดเร็ว และประหยัดค่าน้ำมันกว่า ตลาดน้ำก็เลยกลายเป็นตลาดบก คลองดำเนินสะดวกที่มีเรือพลุกพล่านจึงค่อย ๆ ลดความสำคัญลง และหากวันนี้พ่อค้าแม่ค้าไม่ยอมพายเรือมาขายของ ไม่ยอมพายเรือมาซื้อของ ตลาดน้ำที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนดำเนินสะดวกและประเทศไทยคงต้องถึงกาลอวสานไปอย่างน่าเสียดาย^๒

^๒สยาม เล้าเจริญ, “อิมมู่นวัฒนธรรมลุ่มน้ำแม่กลอง คลองดำเนินสะดวก”, *เที่ยวไทยไปกับเชลล์*, ๑ (มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖): หน้า ๔๙-๕๙.

ตลาดน้ำดำเนินสะดวกในปัจจุบัน ตัวตลาดน้ำจะอยู่ที่คลองต้นเข็ม โดยตลาดจะเริ่มค้าขายตั้งแต่เวลาประมาณ ๐๖.๐๐ น. และเลิกค้าขายจนถึงเวลา ๑๑.๐๐ น. ซึ่งสินค้าที่นำมาขายส่วนมากจะเป็นผลไม้จำหน่ายในราคาไม่แพงเพราะมาจากชาวสวนโดยตรง นอกจากนั้น ยังมีการจำหน่ายอาหาร และสินค้าหัตถกรรมพื้นเมืองจำหน่าย ตลอดจนสามารถเยี่ยมชมเรือสวนของชาวบ้านในแถบนั้นได้อีกด้วย^๓

โดยทั่วไปแล้ว นักท่องเที่ยวที่เดินทางไปชมตลาดน้ำดำเนินสะดวกนั้น มีน้อยมากที่จะมาค้างคืนที่ดำเนินสะดวกเพื่อชมตลาดน้ำ รายการทัวร์ส่วนใหญ่จะชมตลาดน้ำในตอนเช้า (๐๙.๐๐-๑๑.๓๐ น.) และจะเดินทางต่อไปชมรายการแสดงที่สวนสามพรานในตอนบ่าย (๑๔.๐๐-๑๖.๐๐ น.) และเมื่อชมรายการแสดงเสร็จแล้ว จะเดินทางกลับกรุงเทพฯ ฯ หรือมีบางส่วนที่เลยไปจังหวัดกาญจนบุรี เพชรบุรี สมุทรสงคราม เพื่อชมแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ในเขตจังหวัดนั้นก่อนที่จะเดินทางต่อไปตามรายการที่เลือก เช่น กลับกรุงเทพฯ ฯ หรือลงไปทางภาคใต้ของไทย แต่อย่างไรก็ดี ในเดือนเมษายน ๒๕๔๗ รัฐบาลในภายใต้การนำของ พล.ร. นายกรัฐมนตรี ดร.ทักษิณ ชินวัตร ได้เดินทางมายังตลาดน้ำดำเนินสะดวก เพื่อพบปะกับประชาชนและรับฟังปัญหาต่าง ๆ ทั้งจากหน่วยงานราชการ ภาครัฐ ผู้ประกอบการ พ่อค้าแม่ค้า ประชาชน รวมทั้งนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวก จึงมีดำริให้ส่วนราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ได้ร่วมกันหาแนวทางในการจัดให้มีการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ขึ้นในตลาดน้ำดำเนินสะดวก

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การพัฒนาตลาดน้ำดำเนินสะดวกจึงมีหน่วยงานของรัฐและผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวตลาดน้ำมีบทบาทที่สำคัญ ในการส่งเสริมและพัฒนาจนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงไปทั่วโลก ประกอบกับความมีคุณค่าสำหรับการท่องเที่ยวที่สะท้อนภาพวิถีชีวิตของคนไทยในอดีตที่หาชมได้ยาก

อย่างไรก็ตาม สืบเนื่องจากจังหวัดราชบุรีได้รับข้อร้องเรียนจากนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวของตลาดน้ำดำเนินสะดวกในหลายประการ เช่น ปัญหาความไม่สะอาดของสภาพแวดล้อม ปัญหาการขายสินค้าที่มีราคาแพงกว่าราคาดมาตรฐาน ปัญหาการจราจรทางน้ำและการรुक้ำลำน้ำ รวมทั้งปัญหาการจัดระเบียบทางการค้าที่ไม่เป็นธรรม ส่งผลให้ตลาดน้ำดำเนินสะดวกถูกจัดอันดับจากสื่อต่างประเทศให้เป็น ๑ ใน ๑๐ ตลาดน้ำยอดเยี่ยมในสายตาชาวโลก ทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงต่อจังหวัดราชบุรีเป็นอย่างมาก ทั้ง ๆ ที่ตลาดน้ำดำเนินสะดวกเป็นตลาดน้ำแห่งแรกของประเทศไทย มีประวัติชื่อเสียงมาช้านาน

^๓เทศบาลตำบลดำเนินสะดวก, ยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๙, (ราชบุรี: สำนักงานเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก, ๒๕๕๗), หน้า ๒.

ถึงแม้ว่าปัจจุบันจะมีส่วนแบ่งทางการตลาดของนักท่องเที่ยวเป็นอันดับที่ ๒ รองจากตลาดน้ำอัมพวาแต่เพียงแห่งเดียว จากสถานการณ์ดังกล่าว (พ.ศ. ๒๕๕๗) ผู้ว่าราชการจังหวัดราชบุรี จึงได้นำคณะจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องลงพื้นที่ล่องเรือสำรวจร้านค้าย่านตลาดน้ำดำเนินสะดวก และเพื่อให้ตลาดน้ำดำเนินสะดวกกลับมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีเสน่ห์และมีชื่อเสียงดึงดูดใจเช่นเดิม จึงได้มีการแต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ขึ้นตามคำสั่งผู้ว่าราชการจังหวัดราชบุรี ที่ ๘๓๓/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๗

คณะทำงานแก้ไขปัญหาและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ชุดดังกล่าว ได้มีการประชุมรับทราบปัญหา อุปสรรค และบูรณาการแนวทางการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาตลาดน้ำดำเนินสะดวก ซึ่งจากการประชุมดังกล่าวได้มีการสรุปประเด็นปัญหาของตลาดน้ำดำเนินสะดวก รวม ๖ ประเด็น คือ

- ประเด็นที่ ๑ ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม
 - ประเด็นที่ ๒ ปัญหาการจราจรทางน้ำ
 - ประเด็นที่ ๓ ปัญหาการให้บริการของผู้ประกอบการ
 - ประเด็นที่ ๔ ปัญหาการบุกรุกลำน้ำ
 - ประเด็นที่ ๕ ปัญหาการขาดสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ เพิ่มเติมที่จำเป็น
 - ประเด็นที่ ๖ ปัญหานักท่องเที่ยว^๔
๒. ตลาดน้ำเหล่าตักถ้ำ (ตลาดเก่า)

ตลาดน้ำเหล่าตักถ้ำ คือ ตลาดน้ำดำเนินสะดวกดั้งเดิม ก่อนที่จะมีขยายตัวไปพื้นที่ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ในปัจจุบัน ซึ่งหลังจากตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้ย้ายจากสถานที่เดิมบริเวณปากคลองลาดพลี ไปอยู่ในสถานที่ใหม่ มีนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและ ชาวต่างประเทศ เดินทางมาท่องเที่ยวอย่างหนาแน่นในทุก ๆ วัน ทำให้ ตลาดน้ำเก่า หรือเรียกเป็นภาษาจีนท้องถิ่น แต่จิวว่าเหล่าตักถ้ำ เจียบเหงาลงไปอย่างถนัดตา แต่ความงดงามของเรือนไม้ริมน้ำแบบจีน และวิถีชีวิตแบบจีนยังคงอยู่ นักท่องเที่ยวบางกลุ่มที่นิยมชมชอบ ในความงามแบบย้อนอดีต จึงเริ่มย้อนถวิลหาวิถีริมน้ำแบบเดิม

^๔อ้างแล้ว, เทศบาลตำบลดำเนินสะดวก, ยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๙, หน้า ๕-๖.

ตลาดน้ำเหล่าตักถ้ำ เป็นตลาดชุมชนชาวจีน มีมาตั้งแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองดำเนินสะดวก ในปี พ.ศ. ๒๔๐๙-๒๔๑๑ เพื่อเชื่อมต่อแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลอง ให้ประชาชนสัญจรไปมาได้สะดวกมากขึ้น มาแล้วเสร็จในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้พระราชทานชื่อว่า คลองดำเนินสะดวก เป็นคลองขุดด้วยแรงงานคนที่ตรงและยาวที่สุดในประเทศ

เหล่าตักถ้ำ หรือตลาดเก่า ตั้งอยู่บริเวณปากคลองลาดพลี แต่คนจำนวนมากเมื่อนึกถึงตลาดน้ำดำเนินสะดวกกลับนึกถึงตลาดน้ำแห่งใหม่ในคลองต้นเข็ม ซึ่งเกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงของเส้นทางคมนาคมไปเป็นทางบกและการตอบสนองความสะดวกของนักท่องเที่ยว

ตลาดเหล่าตักถ้ำ เป็นตลาดธรรมชาติซึ่งเป็นจุดพบปะของพ่อค้าแม่ค้า และชาวบ้านริมคลองมาซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพืชผลทางการเกษตร เพราะดำเนินสะดวกเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์อยู่แต่เดิม เมื่อมีการขุดคลองดำเนินสะดวกก็เป็นการเปิดพื้นที่สองฝั่งคลอง โดยคนจีนจำนวนมากได้เข้ามาตั้งรกรากทำสวนผัก สวนผลไม้ เช่น สวนมะม่วง สวนมะพร้าว ครั้งหนึ่งที่อุตสาหกรรมน้ำตาลเฟื่องฟู ดำเนินสะดวกก็เคยเป็นแหล่งผลิตน้ำตาลมะพร้าวที่สำคัญที่สุด เพราะมีมะพร้าวจำนวนมากและคุณภาพดี

ตลาดเก่าเป็นกระแสที่กำลังได้รับความนิยมและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ มีทั้งที่เป็น “ตลาดใหม่-ทำให้เก่า” คือ เกิดขึ้นใหม่ แต่เกาะกระแสความนิยมของเก่า ซึ่งมีการสร้างองค์ประกอบที่ให้กลิ่นอายคล้ายคลึงกับของเก่า โดยมากมักจะเป็นตลาดน้ำ ขายสินค้าในเรือ ข้าวของที่นำมาขายมักเป็นของโบราณ ได้แก่ อาหารโบราณ ของเล่นโบราณ เป็นต้น ในขณะที่ “ตลาดเก่า-ฟื้นฟูใหม่” หลาย ๆ แห่ง ก็มีความแตกต่างกันไป ในกรณีของเหล่าตักถ้ำ เป็นตลาดที่ตายไปแล้ว เพราะร้านค้าบนบกก็ปิดร้านติดต่อกันมาหลายสิบปี กลายเป็นที่พักอาศัยเท่านั้น การค้าทางเรือก็ย้ายไปรวมกันอยู่ที่คลองต้นเข็ม การฟื้นฟูเหล่าตักถ้ำขึ้นมาใหม่นี้ ไม่ได้เปิดเพื่อเป็นตลาดของชุมชนอย่างในอดีต แต่ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อเป็นตลาดท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน

ปัจจุบัน ชาวบ้านได้รวมตัวกันก่อตั้งวิสาหกิจชุมชน เพื่อกระตุ้นให้ตลาดเหล่าตักถ้ำกลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง โดยขอความร่วมมือให้ร้านค้าริมคลองกลับมาค้าขาย หรือเปิดบ้านต้อนรับนักท่องเที่ยว ชักชวนเรือพ่อค้าแม่ค้าชาวสวนต่าง ๆ ให้มารวมตัวกันในพื้นที่ตลาดเก่าแห่งนี้ อีกทางหนึ่งก็ทำการประชาสัมพันธ์ตลาดผ่านช่องทางออนไลน์เพื่อเจาะกลุ่มคนรุ่นใหม่ และนักท่องเที่ยวต่างชาติ นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมใหญ่ประจำปี ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย คือ งานวิวาทน์หมู่กลางน้ำ ซึ่งจัดขึ้นราวเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี^๕

^๕คม ชัด ลึก, “ชวนสัมผัส ตลาดน้ำเหล่าตักถ้ำ”, [ออนไลน์], < www.komchadluek.net/news/edu-health/ >, [๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐].

ตลาดน้ำเหล่าตึกถัก (ตลาดเก่า) เจียบเหงามาก บ้านริมคลองมักเป็นบ้านอยู่อาศัย บ้านเรือนมีสภาพทรุดโทรม ไม่ค่อยมีผู้ประกอบการ มีแต่ผู้ประกอบการรายเล็ก ๆ เปิดบ้านเป็นร้านขายของชำ ขายกล้วยเตี๋ยว ขายกาแฟ ส่วนร้านขายของที่ระลึก ขายพวงกุญแจ ร้านวาดรูปจะมาเฉพาะวันเสาร์-วันอาทิตย์ ปัจจุบัน ตลาดน้ำเหล่าตึกถักยังคงมีความเป็นธรรมชาติของชุมชน วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของผู้คนริมคลอง ความเป็นอยู่แบบดั้งเดิม ท่าเลที่ตั้งมีความสวยงาม เป็นตลาดน้ำเก่าแก่ดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม ยังคงขาดความร่วมมืออย่างจริงจังจากคนในชุมชน เนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่สนใจที่จะพัฒนาตลาดน้ำให้กลับมามีชีวิตชีวาอีก มีเรือพายเร็วขายสินค้าน้อย ตลาดน้ำไม่มีการพัฒนา ตึกแถว-บ้านเรือนมีความทรุดโทรม ไม่มีสินค้าที่แสดงเอกลักษณ์ของตนเอง

นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์การมาท่องเที่ยวตลาดน้ำเหล่าตึกถักเพื่อพักผ่อน/ท่องเที่ยว ลักษณะเป็นแบบไป-กลับ และนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความต้องการในสิ่งอำนวยความสะดวก โดยอันดับแรก คือ ร้านขายของที่ระลึก รองลงมา คือ ที่จอดรถ และข้อมูลการเดินทาง ทั้งนี้ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความต้องการให้มีจุดเด่นเรื่องการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายของชาวบ้าน มีความต้องการให้พัฒนาในเรื่องการอนุรักษ์วิถีชีวิตของชุมชนแบบดั้งเดิมไว้ให้ รวมถึงนโยบายของรัฐในการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน หน่วยงานของราชการที่จะเข้ามาช่วยเหลือชุมชนมีมากมายหลายหน่วยงาน ทั้งหน่วยงานของท้องถิ่น ส่วนกลาง และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ^๖

๓. ตลาดน้ำคลองลัดพลี

สืบเนื่องจากเมื่อคลองดำเนินสะดวกขุดเสร็จและเปิดให้ประชาชนใช้สัญจรไปมาได้แล้ว สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้สั่งให้ขุดคลองศรีสุราษฎร์ขึ้นใหม่เพื่อให้เป็นแหล่งน้ำทางการเกษตรของราษฎรและเพื่อให้เป็นเส้นทางสัญจรไปมาที่สะดวกระหว่างอำเภอดำเนินสะดวกกับอำเภอบางคนที่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และได้เปลี่ยนชื่ออำเภอที่ย้ายมาใหม่ว่าอำเภอดำเนินสะดวก แต่เนื่องจากการเดินทางติดต่อระหว่างอำเภอดำเนินสะดวกกับจังหวัดราชบุรีมีอุปสรรคมากมาย จะต้องเดินทางด้วยเรือพาย หรือเรือแจวเพราะในสมัยนั้นยังไม่มีรถยนต์ใช้ และจะต้องพายหรือแจวเรืออ้อมไปทางแม่น้ำแม่กลอง เมื่อถึงฤดูน้ำหลากกระแสน้ำเชี่ยวกราก การเดินทางจะลำบากมากขึ้นต้องใช้เวลาหลายชั่วโมงกว่าจะถึงตัวจังหวัด ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ ทางราชการจึงได้ขุดคลองลัดราชบุรี หรือคลองลัดพลีในปัจจุบันขึ้น^๗

^๖บรรณีย์ สิ้นสุรัตน์ และคณะ, “การพัฒนากลยุทธ์ทางการตลาดของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษาตลาดน้ำเหล่าตึกถัก จังหวัดราชบุรี”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ), ๒๕๕๘, หน้า ก.

^๗อำเภอดำเนินสะดวก, หนังสือที่ระลึกพิธีเปิดอาคารที่ว่าการอำเภอดำเนินสะดวก, (ราชบุรี: ที่ว่าการอำเภอดำเนินสะดวก, ๒๕๔๓), หน้า ๔๐.

นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๐ เป็นต้นมา เริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงเนื่องมาจากความเจริญทาง เศรษฐกิจ เทคโนโลยี การคมนาคมทางบก รวมถึงอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ทำให้เกิดวิถีชีวิตของ ชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป จากตลาดน้ำศาลาห้าห้องที่คลาคล่ำไปด้วยเรือสินค้า จนมีการนำเรือหางยาว เข้ามาใช้ทำให้พ่อค้า แม่ค้า ที่ใช้เรือพายต้องคอยหลบหลีก และระวังคลื่นที่เข้ามากระทบ ทำให้พ่อค้า แม่ค้าเปลี่ยนเข้ามาขายที่คลองลัดพลี จนกลายเป็นตลาดแห่งใหม่ ก่อนที่ภายหลังต่อมาจะเริ่มเสื่อม ถอย เพราะตลาดน้ำคลองตันเข้ม (ตลาดน้ำดำเนินสะดวกในปัจจุบัน) ได้รับความนิยมและเป็นที่รู้จัก ของนักท่องเที่ยวมากขึ้นเรื่อย ๆ นั่นเอง^๘ ปัจจุบัน ตลาดน้ำคลองลัดพลี อยู่บริเวณวัดราษฎร์เจริญ ธรรม (วัดสุน) เป็นตลาดน้ำดำเนินสะดวกเก่าที่ได้รับการฟื้นฟูให้กลับมาคึกคักเช่นเดิม มีการจำหน่าย พืชผักผลไม้ปลอดสารพิษ ก๋วยเตี๋ยวเรือและกาแฟโบราณที่พายเรือกันมาขาย รวมทั้งบริการล่องเรือ ชมวิถีชีวิตตลาดน้ำและวัฒนธรรมพื้นบ้าน ^๘ เผ่า การนวดแผนโบราณ อบ ประคบ สมุนไพร และ สินค้า OTOP

๔. ตลาดน้ำหลักห้า

ตลาดน้ำหลักห้า ตั้งอยู่ที่ตำบลประสาธลสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี นับเป็น ชุมชนริมน้ำเก่าแก่ที่อยู่ระหว่างรอยต่อของสองจังหวัดในปัจจุบันคือ ราชบุรีและสมุทรสาคร มีอายุมา นานเกือบ ๑๕๐ ปี ที่นี่เคยเป็นตลาดน้ำที่คึกคักมากในอดีต ทุกวันนี้แม้เรือค้าขายจะไม่มากมาย เหมือนในเมื่อก่อน จนทำให้ที่นี่ดูห่างไกลจากคำว่า “ตลาดน้ำ” ตามแบบที่เราคุ้นตาในปัจจุบัน แต่สิ่ง ที่ตลาดน้ำหลักห้ามีแตกต่างจากที่อื่นคือเสน่ห์ของวิถีชาวลองที่ผูกพันกับสายน้ำอย่างแท้จริง

ในอดีต ตลาดน้ำหลักห้า มีความคึกคักมาก ถึงกับได้ชื่อว่าเป็น ตลาดน้ำ ๒ จังหวัด เพราะ ตั้งอยู่ที่บริเวณปากคลองดำเนินสะดวก ใกล้กับวัดปราสาทสิทธิ์ (หลักห้า) บริเวณรอยต่อสองจังหวัด คือ อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร และ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี แต่ด้วยเวลาที่ผ่านไป การคมนาคมขนส่งทางบกเข้ามาเป็นเส้นทางหลัก วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านจึงค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปอย่างช้า ๆ การขายสินค้าและการขนส่งทางเรือลดจำนวนลงเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ ตลาดน้ำแห่งนี้เสื่อมถอยความนิยมลง

กระทั่งปัจจุบัน ชาวบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้องที่อาศัยอยู่ในบริเวณตลาดน้ำหลักห้า ได้ ร่วมมือกันเพื่อฟื้นฟูให้ตลาดน้ำหลักห้าแห่งนี้กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง โดยสิ่งแรกที่จะได้สัมผัสเมื่อก้าว เข้าสู่ตลาดน้ำหลักห้า คือ บรรยากาศอันร่มรื่น ประกอบกับอากาศเย็นจากน้ำภายในลำคลอง จึงทำให้ รู้สึกร่มรื่นและสดชื่นอยู่ตลอดเวลา

^๘ นราวดี บัวขวัญ, “รูปแบบการจัดการตลาดน้ำเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม”, วิทยานิพนธ์ ปรัชญาดุสิตบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์), ๒๕๕๖, หน้า ๔๙.

บริเวณหน้าทางเข้าตลาดน้ำ มีวิหารหลวงพ่อไตรรัตน์โรจนฤทธิ์ และรูปจำลองของสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (ช่วง บุญนาค) ผู้ดำเนินการขุดคลองดำเนินสะดวก ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ส่วนภายในตลาดน้ำแห่งนี้ ยังคงมีร้านค้าเปิดให้บริการอยู่ เช่น ร้านก๋วยเตี๋ยว ร้านขายสินค้าย้อนยุค ร้านกาแฟโบราณ ร้านขายเครื่องจักรสาน ฯลฯ เรียงรายอยู่ในอาคารไม้ริมน้ำโบราณ ซึ่งระหว่างทางเดินจะมีสะพานข้ามคลองอยู่เป็นระยะ ๆ ให้นักท่องเที่ยวได้เดินข้ามไปมา ชมบรรยากาศวิถีชีวิตริมน้ำ และเป็นจุดถ่ายภาพ

อีกทั้ง ยังมีเรือขายอาหารแวะเวียนกันเข้ามาให้บริการ ทั้งเรือขายผลไม้ท้องถิ่น เรือขายขนมไทย เรือขายเปิดไถ่พะไล และบางจุดก็จะมีเรือขายก๋วยเตี๋ยวมาเทียบจอดไว้ ให้นักท่องเที่ยวได้นั่งกินก๋วยเตี๋ยวในพื้นที่ติดริมน้ำ และหากต้องการเยี่ยมชมความสวยงามของอาคารบ้านเรือนในบริเวณนี้ ก็ยังมีบริการนั่งเรือชมตลาดอีกด้วย

ปัจจุบัน ตลาดน้ำหลักห้า คือ ตลาดของชุมชนหลักห้า ที่เป็นรูปแบบการดำเนินวิถีชีวิตริมน้ำของคนในชุมชน โดยมีการขายสินค้าทางบก และทางน้ำ (การค้าขายทางเรือ) ที่ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่หลักห้า จังหวัดสมุทรสาคร และจังหวัดราชบุรี วิถีชีวิตริมน้ำบริเวณพื้นที่หลักห้า เขตติดต่ออำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร และอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ชุมชนชาวหลักห้าได้เข้ามามีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว ในการขับเคลื่อนระบบการท่องเที่ยวของท้องถิ่น เพื่อเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้คนรุ่นหลังได้เห็นวิถีชีวิตริมน้ำ ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบของการท่องเที่ยวชุมชน (Community-based Tourism) ซึ่งเป็นแนวทางที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในการนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ที่มุ่งเน้นสร้างความสมดุลทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม รวมไปถึงการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว

ปัจจุบันรูปแบบของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนถูกคาดหวังให้เป็นเครื่องมือ ในการสร้างความเข้มแข็งให้กับท้องถิ่น ทั้งกระตุ้นการมีส่วนร่วมในการรักษาสิ่งแวดล้อม การสร้างงาน การกระจายรายได้สู่ชุมชน ไปจนถึงการแก้ไขปัญหาความยากจน ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาความได้เปรียบด้านทรัพยากรพื้นฐาน และความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยว บริเวณพื้นที่หลักห้า เขตติดต่ออำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร และอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี พบว่า มีความสมบูรณ์ของทรัพยากรการท่องเที่ยว เสน่ห์และความโดดเด่นของบ้านเรือนริมน้ำ เป็นสิ่งจูงใจนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี^๔

^๔นิติยา งามยิ่งยง และละเอียด ศิลาน้อย, “แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ชุมชนบริเวณริมฝั่งคลองดำเนินสะดวก ในจังหวัดสมุทรสาครและจังหวัดราชบุรี”, วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม-เมษายน ๒๕๖๐: หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

โดยแท้จริง ตลาดน้ำหลักห้า อยู่ในพื้นที่เขตการปกครองของเทศบาลตำบลประสาธสิทธิ์ ซึ่งเป็นเทศบาลขนาดเล็ก ตั้งอยู่เลขที่ ๒๗๒ หมู่ที่ ๕ ตำบลประสาธสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอดำเนินสะดวก ๑๐ กิโลเมตร ซึ่งแต่เดิมนั้น ตำบลประสาธสิทธิ์ เป็นหมู่บ้านหนึ่งของตำบลดอนไผ่ ต่อมาทางราชการโดยกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ได้แยกบ้านประสาธสิทธิ์ และอีก ๔ หมู่บ้าน ออกจาก ตำบลดอนไผ่ ตั้งเป็นตำบลประสาธสิทธิ์ และในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้แยกหมู่บ้านเพิ่มขึ้นอีก ๑ หมู่บ้าน บ้านประสาธสิทธิ์ถือเป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่กว้าง และมีประชากรมากกว่า อีก ๕ หมู่บ้าน จึงเรียกว่า “ตำบลประสาธสิทธิ์” มาจนถึงปัจจุบัน^{๑๐}

สรุปได้ว่า ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ปรากฏมี ๔ แห่ง คือ (๑) ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี (๒) ตลาดน้ำเหล่าตั้กลัก (ตลาดเก่า) ตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี (๓) ตลาดน้ำคลองลัดพลี ตั้งอยู่ที่ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และ (๔) ตลาดน้ำหลักห้า ตั้งอยู่ที่ ตำบลประสาธสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ทั้งนี้ ปัจจุบันวิถีการค้าขายของตลาดน้ำในพื้นที่จังหวัดราชบุรี เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต โดยมีได้เป็นการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคของคนในชุมชนและละแวกใกล้เคียง เท่านั้น แต่เป็นการค้าขายเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวและกระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ดังนั้น สินค้าพื้นบ้านในอดีต แปรเปลี่ยนเป็นสินค้าที่ระลึกเพื่อรองรับการจับจ่ายใช้สอยของนักท่องเที่ยว เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน ด้วยเหตุที่ ปัจจุบัน รูปแบบของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนถูกคาดหวังให้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งให้กับท้องถิ่น ทั้งกระตุ้นการมีส่วนร่วมในการรักษาสิ่งแวดล้อม การสร้างงาน การกระจายรายได้สู่ชุมชน ไปจนถึงการแก้ไขปัญหาความยากจน อย่างไรก็ตาม ภายหลัง ๆ นี้ ได้มีการกลับมาเน้นการจำหน่ายสินค้าพื้นบ้าน เช่น มีการจำหน่ายพืชผักผลไม้ปลอดสารพิษ มีการจำหน่ายกล้วยเดี่ยวเรือและกาแพโบราณที่พายเรือกันมาขาย รวมทั้งบริการล่องเรือชมวิถีชีวิตตลาดน้ำและวัฒนธรรมพื้นบ้าน การนวดแผนโบราณ อบประคบ สมุนไพร และสินค้า OTOP ต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวและรูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ฉะนั้น สินค้าหลากหลายประเภทจึงมีส่วนร่วมแสดงออกถึงวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตหรือแสดงออกถึงวิถีชีวิตของชุมชนคลองดำเนินสะดวก เช่น ร้านขายอาหารโบราณ ร้าขายของเล่นโบราณ ร้านขายสินค้าน้ำยอนยุค ร้านกาแพโบราณ ร้านขายเครื่องจักรสาน เป็นต้น ทั้งนี้ การขายสินค้าที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี คือ การค้าขายทางเรือ หรือพายเรือมาจำหน่ายสินค้า และยังถ้าผู้ขายหรือพ่อค้าแม่ค้าแต่งกายตามแบบพื้นบ้านหรือตามวิถีชีวิตดั้งเดิม ก็จะได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก

^{๑๐}งานวิเคราะห์นโยบายและแผน สำนักปลัดเทศบาล เทศบาลตำบลประสาธสิทธิ์, แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๙), (ราชบุรี: เทศบาลตำบลประสาธสิทธิ์, ๒๕๕๖), หน้า ๑.

๔.๒ ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี (SWOT)

ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี (SWOT) เป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม (Field Data) ตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน ๑๕ ท่าน โดยได้กำหนดลำดับของการวิเคราะห์ ดังนี้

๑. พระครูปลัดประชุม ญาณสมปนฺโน เจ้าอาวาสวัดดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๒. พระครูพิมลปรียัติกิจ เจ้าอาวาสวัดราษฎร์เจริญธรรม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๓. พระครูอนุกุลวรการ เจ้าอาวาสวัดปราสาทสิทธิ์ (หลักห้า)
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๔. พระครูปลัดพีระ รตินิธโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปราสาทสิทธิ์ (หลักห้า)
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๕. นางอังคณา ปลั่งแสงไพฑูรย์ สมาชิกเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๖. นายวุฒิชัย สอนประสาน ปลัดเทศบาลตำบลศรีดอนไผ่
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๗. นางสาวรณิษา บุญรอด ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนวัดราษฎร์เจริญธรรม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๘. นายสัมพันธ์ เถาฆานกุล ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนวัดประสาทสิทธิ์
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๙. นายภาคิน อภิโชครุ่งเรือง กำนันตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

๑๐. นายบรรพต เกษตรสิน กำนันตำบลประสาธสิทธิ์
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๑๑. นางบุษบง ไຍ่้อย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๑๒. นายสมศักดิ์ ปลั่งแสงไพฑูรย์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๗ ตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๑๓. นายบัณฑิต เทพพฤกษา ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๙ ตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๑๔. นายไพโรจน์ แซ่จันท์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ตำบลประสาธสิทธิ์
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๑๕. นายบัญชา ตันเจริญ ผู้ประกอบการทำเรือยี่มสยาม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี (SWOT) เป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม (Field Data) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา โดยพยายามรักษาสำนวนเดิมของผู้ให้สัมภาษณ์ รวมทั้งปรับแก้ให้มีความชัดเจนทางการสื่อสาร ความหมาย และลดข้อความที่ซ้ำซ้อนกัน โดยมีรายละเอียดตามลำดับ ดังนี้

๔.๑.๑ กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านจุดแข็ง (S-Strengths)

ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านจุดแข็ง (S-Strengths) พบว่า

๑. เรามีแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ คือ พิพิธภัณฑวัดโชติทายการาม ซึ่งเป็นที่เก็บรวบรวมวัตถุโบราณมาตั้งแต่สมัยหลวงพ่อช่วง หลวงพ่อเซย ภายในมีของเก่าให้ศึกษาจำนวนมาก ไม่นานมานี้ วัฒนธรรมจังหวัด กับผู้อำนวยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ก็เข้ามาลงพื้นที่สำรวจ เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการสร้างเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยเสด็จ^{๑๑}

๒. คนในชุมชนมีจิตสำนึกในการรักษามรดกวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น อย่างเข้มแข็ง ลูกหลานเรียนรู้วิถีชีวิตดั้งเดิมจากพ่อ แม่ ปู่ ตา ย่า ยาย สืบต่อกันรุ่นต่อรุ่น อย่างต่อเนื่อง ดังเช่นที่ ยังคงมีการตักบาตรทางน้ำ พระสงฆ์บางรูปยังพายเรือออกไปรับบิณฑบาตตามบ้านเรือนของคนที่อยู่ริมคลองเป็นประจำทุกวัน เว้นไปบ้างในช่วงโควิด ๑๙ ที่ต้องปฏิบัติตามมาตรการของรัฐบาล ช่วงนั้นไม่มีพระภิกษุออกมารับบิณฑบาต^{๑๒}

๓. ประชาชนช่วยกันอนุรักษ์วัฒนธรรม ขนบ ธรรมเนียม ประเพณี โดยมีศาสนาหรือหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องล่อเมลาจิตใจ เป็นจุดแข็งที่สำคัญของชุมชนชาวพุทธ^{๑๓}

๔. ตลาดน้ำ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ นักท่องเที่ยวที่เดินทางมา ต้องการเที่ยวชมวิถีชีวิตดั้งเดิมของคน เจ้าหน้าที่ตำรวจต้องทำงานหนักมาก เพื่อดูแล ป้องกัน และระงับเหตุร้ายต่าง ๆ ที่อาจเกิดแก่นักท่องเที่ยว รวมถึงคนในชุมชนด้วย แต่ก็สามารถพูดได้ว่าปัญหาต่าง ๆ ลดลงจากในอดีตมาก ดูจากสถิติการกระทำผิดกฎหมายที่ลดลงจากปีที่ผ่านมา^{๑๔}

^{๑๑}สัมภาษณ์ พระครูปลัดประชุม ฆานสมปนโน, เจ้าอาวาสวัดดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๑๒}สัมภาษณ์ พระครูพิมลปริยัติกิจ, เจ้าอาวาสวัดราษฎร์เจริญธรรม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๑ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๑๓}สัมภาษณ์ พระครูอนุกุลวรากร, เจ้าอาวาสวัดปราสาทสิทธิ์ (หลักห้า) อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๑๔}สัมภาษณ์ พระครูปลัดพีระ รตินโร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปราสาทสิทธิ์ (หลักห้า) อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๕. เทศบาลตำบลดำเนินสะดวก มุ่งส่งเสริมอัตลักษณ์ของประชาชนรักษ์ถิ่นกำเนิด โดยบรรจุไว้ในแผนปฏิบัติการหรือกำหนดไว้เป็นภารกิจของหน่วยงาน^{๑๕}

๖. มีมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นจุดแข็ง มีสินค้าจากภูมิปัญญาวิถีชีวิตชุมชนตลาดน้ำ เป็นสิ่งดึงดูดใจหรือสร้างความน่าสนใจแก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ แต่ช่วงนี้ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์โรคระบาด โควิด ๑๙ นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติไม่สามารถเดินทางมาได้ จะมีก็แต่นักท่องเที่ยวชาวไทย เท่านั้น^{๑๖}

๗. ภาครัฐมีนโยบายในการอนุรักษ์ มีการขอความร่วมมือจากท้องถิ่น และขอความร่วมมือเอกชน ประชาชน ในการดำเนินการประชาสัมพันธ์และจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ช่วยกันรักษาวัฒนธรรม และวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชนตลาดน้ำ^{๑๗}

๘. ดำเนินสะดวกที่ไม่ไกลจากกรุงเทพ และยังคงเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตชาวไร่ชาวนา^{๑๘}

๙. จุดแข็ง น่าจะเป็นเรื่องความร่วมมือและประสานงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง เปิดโอกาสการมีส่วนร่วมให้กับคนที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย^{๑๙}

๑๐. มีทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ อีกทั้ง ในชุมชนยังมีการร่วมกันเก็บขยะและสิ่งปฏิกูลในแม่น้ำ^{๒๐}

^{๑๕}สัมภาษณ์ นางอังคณา ปลั่งแสงไพฑูรย์, สมาชิกเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๑๖}สัมภาษณ์ นายวุฒิชัย สอนประสาน, ปลัดเทศบาลตำบลศรีดอนไผ่ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๒ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๑๗}สัมภาษณ์ นางสาวรณิษา บุญรอด, ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนวัดราชฎ์เจริญธรรม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๑ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๑๘}สัมภาษณ์ นายสัมพันธ์ เถาฆานกุล, ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนวัดประสาธสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๑๙}สัมภาษณ์ นายภาคิน อภิโชครุ่งเรือง, กำนันตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๒๐}สัมภาษณ์ นายบรรพต เกษตรสิน, กำนันตำบลประสาธสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๑๑. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก เป็นแหล่งที่มาของรายได้หรือเป็นเครื่องสร้างอาชีพแก่ชนในชุมชน ดังนั้น จึงมีการให้ความสำคัญกับการรักษาทรัพยากรทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตชุมชนริมฝั่งคลองไว้เป็นอันดับแรก เพื่อรักษาคุณค่าให้คงอยู่คู่กับชุมชน ให้สามารถสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว สร้างเศรษฐกิจให้กับชุมชน ^{๒๑}

๑๒. พ่อค้า แม่ค้า ประชาชน ให้ความร่วมมือกันอย่างจริงจัง ไม่หวังผลตอบแทน เสียสละเวลาและปัจจัยต่าง ๆ อย่างเต็มที่ ^{๒๒}

๑๓. สภาพแวดล้อมทั่วไปเป็นสวนผลไม้ มีสวนส้มโอ สวนมะพร้าว กล้วย และอื่น ๆ ของคนชุมชน พื้นที่ยังคงเป็นธรรมชาติอยู่พอสมควร มีสะพานข้ามแม่น้ำ ถนน เชื่อมโยงถึงกันหมด มีที่พักโฮมสเตย์ไว้รองรับนักท่องเที่ยว ^{๒๓}

๑๔. เส้นทางศึกษาธรรมชาติให้ได้เรียนรู้ ทั้งทางบก และทางเรือ ^{๒๔}

๑๕. แนะนำนักท่องเที่ยวไม่ให้ทิ้งขยะเสียหาย แต่เราก็พูดไปเพราะ ไม่ใช่ตำหนิ เพราะต้องสร้างความรู้สึที่ดี ๆ ให้เขาอยากกลับมาเที่ยวอีก อยากกลับมาใช้บริการอีก ^{๒๕}

สรุปได้ว่า ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านจุดแข็ง (S-Strengths) พบว่า มีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ มีวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างอาชีพหรือรายได้จากการท่องเที่ยว มีกระบวนการถ่ายทอดเอกลักษณ์มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น มีความร่วมมือและเสียสละของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายอย่างเข้มแข็ง และมีการประสานงานที่ดีระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับชุมชน

^{๒๑}สัมภาษณ์ นางบุษบง ไย้อย, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๒๒}สัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ ปลั่งแสงไพฑูรย์, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๗ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๒๓}สัมภาษณ์ นายบดินทร์ เทพพฤกษา, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๙ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๒๔}สัมภาษณ์ นายไพโรจน์ แซ่จันทร์, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ตำบลประสาธลสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๒๕}สัมภาษณ์ นายบัญชา ตันเจริญ, ผู้ประกอบการท่าเรืออิมสยาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๑ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๔.๑.๒ กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านจุดอ่อน (W-Weaknesses)

ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านจุดอ่อน (W-Weaknesses) พบว่า

๑. เด็กรุ่นหลังบางคน ไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์วิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งก็อาจเป็นเพราะได้รับอิทธิพลมาจากวิถีวัฒนธรรมใหม่หรือค่านิยมสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยมที่ไม่พึงประสงค์ในยุคปัจจุบัน^{๒๖}

๒. การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนจากคนพื้นเพดั้งเดิมของชุมชนมีแนวโน้มที่น่าพอใจ แต่นักลงทุนหรือนักธุรกิจที่เป็นคนต่างถิ่นหรือคนนอกพื้นที่ ส่วนใหญ่เป็นการก่อสร้างและบุกรุกทำลายทัศนียภาพ เพราะเอาผลประโยชน์ทางธุรกิจเป็นตัวตั้ง^{๒๗}

๓. นำเป็นห่วงที่ประชาชนบางส่วนหรือส่วนหนึ่งนั้นไม่ให้ความสำคัญกับการรักษามรดกวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชุมชนและไม่รักในวิถีวัฒนธรรมของตนเองซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และอาจเป็นผู้ทำลายเสียเองด้วยซ้ำ^{๒๘}

๔. มีธุรกิจบ้านเช่าเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก คนที่อยู่ต่างถิ่นก็ย้ายเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมาก คนกลุ่มนี้จะไม่เหมือนกับคนในหมู่บ้าน คนต่างถิ่นจะไม่ค่อยให้ความร่วมมือ^{๒๙}

๕. ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดมรดกภูมิปัญญา อนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมจากบรรพบุรุษไปสู่คนรุ่นต่อไป และการรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมท้องถิ่น^{๓๐}

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระครูปลัดประชุม ฆานสมปนโน, เจ้าอาวาสวัดดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระครูพิมลปรียัติกิจ, เจ้าอาวาสวัดราษฎร์เจริญธรรม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๑ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระครูอนุกุลวรากร, เจ้าอาวาสวัดปราสาทสิทธิ์ (หลักห้า) อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๒๙} สัมภาษณ์ พระครูปลัดพีระ รตินโร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปราสาทสิทธิ์ (หลักห้า) อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๓๐} สัมภาษณ์ นางอังคณา ปลั่งแสงไพฑูรย์, สมาชิกเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๖. เทศบาล ฯ มุ่งประชาสัมพันธ์และการให้ข้อมูลข่าวสารที่เพียงพอกับประชาชน แต่เด็กบางคนไม่เห็นคุณค่าและความสำคัญในการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น มองเป็นเรื่องลำสมัย^{๓๑}

๗. ปัญหาการใช้ทรัพยากรอย่างไม่รู้คุณค่า กอบโกยแต่ผลประโยชน์ ไม่อนุรักษ์ มุ่งแสวงหาผลกำไรโดยไม่คำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวิถีความเป็นอยู่ดั้งเดิม^{๓๒}

๘. เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมมีมาก แต่งบประมาณที่จะสนับสนุนการอนุรักษ์ยังมีน้อย แม้รัฐบาลจะมีนโยบายสนับสนุนก็ตาม^{๓๓}

๙. การกำหนดนโยบายในการอนุรักษ์อาจไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เน้นการพัฒนาโดยหลงลืมความสำคัญของรูปแบบการดำเนินชีวิตดั้งเดิมของคนในชุมชน^{๓๔}

๑๐. ข้าราชการบางคน ที่ต้องมีหน้าที่โดยตรงในการพัฒนาในพื้นที่ กลับขาดความรู้และความเข้าใจวิถีชีวิตของชุมชนอย่างแท้จริง นี่เป็นปัญหาของวงการข้าราชการไทย ที่โยกย้ายกันไปมาอยู่ตลอดเวลา ที่ย้ายมาสักกระยะหนึ่ง พอจะเริ่มเข้าใจปัญหาแท้จริง ก็ถูกย้ายไปที่อื่น คนใหม่มา ก็ต้องมาเริ่มกันใหม่อีก^{๓๕}

๑๑. ขาดการบริหารจัดการและการกำหนดมาตรการที่ชัดเจนเกี่ยวกับสภาพอนาคตในการอนุรักษ์ที่สนับสนุนหรือกระตุ้นท่องเที่ยว ทำให้ผู้ประกอบการไม่มีความสามารถในการแข่งขันระยะยาว^{๓๖}

๑๒. ยังเป็นลักษณะต่างคนต่างทำ ไม่เชื่อมโยงประสานกัน^{๓๗}

^{๓๑}สัมภาษณ์ นายวุฒิชัย สอนประสาน, ปลัดเทศบาลตำบลศรีดอนไผ่ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๒ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๓๒}สัมภาษณ์ นางสาวรณิษา บุญรอด, ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนวัดราษฎร์เจริญธรรม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๑ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๓๓}สัมภาษณ์ นายสัมพันธ์ เถาฆานกุล, ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนวัดประสาธสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๓๔}สัมภาษณ์ นายภาคิน อภิโชครุ่งเรือง, กำนันตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๓๕}สัมภาษณ์ นายบรรพต เกษตรสิน, กำนันตำบลประสาธสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๓๖}สัมภาษณ์ นางบุษบง ไย้อย, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๓๗}สัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ ปลั่งแสงไพฑูรย์, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๗ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๑๓. ปัญหาจากการทำลายเอกลักษณ์ของตนโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ทั้งในส่วนที่ตั้งใจ และไม่ได้ตั้งใจก็ตาม^{๓๘}

๑๔. ปัญหาน้ำเสียที่ไหลจากพื้นที่ใกล้เคียง พื้นที่ที่เลี้ยงหมูแอบลักปล่อยน้ำเสียที่ไม่ได้บำบัดลงคลอง ก็เป็นปัญหาที่กำลังร้องเรียนอยู่ในปัจจุบัน^{๓๙}

๑๕. ปัญหาขยะมูลฝอยจากหมู่บ้าน และนักท่องเที่ยว ซึ่งขาดจิตสำนึกที่ดี แม้จะมีจำนวนน้อย แต่ก็ยังเป็นปัญหา เป็นจุดอ่อน^{๔๐}

สรุปได้ว่า ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านจุดอ่อน (W-Weaknesses) พบว่า เยาวชนในพื้นที่ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ขาดความร่วมมือในการรณรงค์สร้างจิตสำนึกอย่างจริงจังจากกลุ่มนายทุน ปัญหาการย้ายถิ่นฐานของคนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ ขาดกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษที่มีประสิทธิภาพการกำหนดนโยบายในการอนุรักษ์ที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และการทำลายมรดกทางวัฒนธรรมโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของคนในชุมชน

^{๓๘}สัมภาษณ์ นายบดินทร์ เทพพุกษา, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๙ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๓๙}สัมภาษณ์ นายไพโรจน์ แซ่จันทร์, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ตำบลประสาธลสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๔๐}สัมภาษณ์ นายบัญชา ตันเจริญ, ผู้ประกอบการท่าเรือยิ้มสยาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๑ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๔.๑.๓ กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านโอกาส (O-Opportunity)

ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านโอกาส (O-Opportunity) พบว่า

๑. ตลาดน้ำดำเนินสะดวกมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ต่อเนื่องถึงรัชกาลที่ ๕ แม้แต่พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทั้งสองพระองค์ยังคงเสด็จมาที่ดำเนินสะดวก^{๔๑}

๒. ชุมชนและหน่วยงานฝ่ายปกครองส่วนท้องถิ่นได้มาปฏิบัติงานร่วมกัน ส่งผลให้ชุมชนและหน่วยงานมีความรักความสามัคคีมากขึ้น เข้มแข็งมากขึ้น^{๔๒}

๓. ปัจจุบัน การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กำลังได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ถือเป็นโอกาสที่ดีที่จะผลักดันการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำอย่างยั่งยืน^{๔๓}

๔. มีศักยภาพด้านทำเลที่ตั้ง คือ อยู่ใกล้กับกรุงเทพมหานคร และมีเส้นทางคมนาคมสะดวก^{๔๔}

๕. อิทธิพลจากความต้องการกลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จะเป็นโอกาสที่ส่งผลกระทบต่อความต้องการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำไว้ แม้ในเบื้องต้นจะเป็นการตอบสนองความต้องการเพื่อหารายได้จากการท่องเที่ยว แต่ก็ยังเอื้อต่อการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำต่อไปได้^{๔๕}

^{๔๑}สัมภาษณ์ พระครูปลัดประชุม ฆานสมปนโน, เจ้าอาวาสวัดดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๔๒}สัมภาษณ์ พระครูพิมลปริยัติกิจ, เจ้าอาวาสวัดราษฎร์เจริญธรรม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๑ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๔๓}สัมภาษณ์ พระครูอนุกุลวรากร, เจ้าอาวาสวัดปราสาทสิทธิ์ (หลักห้า) อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๔๔}สัมภาษณ์ พระครูปลัดพิระ รตินโร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปราสาทสิทธิ์ (หลักห้า) อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๔๕}สัมภาษณ์ นางอังคณา ปลั่งแสงไพฑูรย์, สมาชิกเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๖. นโยบายรัฐบาลด้านการกระตุ้นเศรษฐกิจโดยส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวเมืองหลักและเมืองรองและมีการประชาสัมพันธ์กระตุ้นการท่องเที่ยว ตรงนี้เป็นโอกาสที่จะสร้างกิจกรรมเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกของคนในชุมชน ไม่ให้หลงลืมการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชุมชนในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิต^{๔๖}

๗. มีการจัดตั้งกลุ่ม มีการเลือกผู้นำกลุ่มและคณะกรรมการ เกิดการประชุมปรึกษากัน เมื่อมีปัญหาหรือการต้องการจัดการให้มีระบบ ระเบียบ แบบแผนไปในทางเดียวกัน ก็จะสามารถแก้ไขปัญหาได้ทันที่^{๔๗}

๘. มีความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ช่วยกันจัดทำเส้นทางคักน้ำเชิงอนุรักษ์ตามลำคลอง มีเส้นทาง การเข้าถึงธรรมชาติ ควบคู่กับการจัดการร่วมกับองค์กรทางศาสนา วัด และศาลเจ้า^{๔๘}

๙. นโยบายการส่งเสริมและสนับสนุนยุทธศาสตร์ครัวโลก และการบริการทางการท่องเที่ยวระดับสากล ประเทศไทยจะเป็นประชาคมอาเซียน ซึ่งเป็นการหลอมละลายทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม^{๔๙}

๑๐. ปัจจุบัน ผู้นำระดับจังหวัดให้ความสำคัญ รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องลงถึงพื้นที่ เพื่อสร้างความมั่นใจ และความจริงจังในการที่จะอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนต่าง ๆ ซึ่งเป็นโอกาสที่จะก่อให้เกิดความร่วมมืออย่างจริงจังของชุมชนได้^{๕๐}

๑๑. กระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กำลังได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรม วิถีชีวิต ประเพณี ทั้งในส่วนของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ และนักท่องเที่ยวชาวไทย^{๕๑}

^{๔๖}สัมภาษณ์ นายวุฒิชัย สอนประสาน, ปลัดเทศบาลตำบลศรีดอนไผ่ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๒ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๔๗}สัมภาษณ์ นางสาวรณิษา บุญรอด, ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนวัดราษฎร์เจริญธรรม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๑ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๔๘}สัมภาษณ์ นายสัมพันธ์ เถาแมนกุล, ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนวัดประสาธสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๔๙}สัมภาษณ์ นายภาคิน อภิโชครุ่งเรือง, กำนันตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๕๐}สัมภาษณ์ นายบรรพต เกษตรสิน, กำนันตำบลประสาธสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๕๑}สัมภาษณ์ นางบุษบง ไย้อย, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๑๒. เราได้รับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากรัฐบาล ในรูปแบบของการประชาสัมพันธ์ที่ได้รับความชื่นชอบจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติ^{๕๒}

๑๓. อยู่แบบพอเพียง มีความสุข บ้านอยู่ริมแม่น้ำลำคลอง ใช้ชีวิต พออยู่ พอเพียง มีความสุข^{๕๓}

๑๔. การท่องเที่ยวช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรม เรือพายได้นำกลับมาใช้เพิ่มขึ้น ทำให้ยังมีเรือพายแสดงเอกลักษณ์ของชาวมุขชนได้เป็นอย่างดี^{๕๔}

๑๕. โอกาสจากการท่องเที่ยว มีรายได้จากการพานักท่องเที่ยวนั่งเรือชมความเป็นอยู่ชาวบ้าน ชมธรรมชาติ ขายผลไม้^{๕๕}

สรุปได้ว่า ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านโอกาส (O-Opportunity) พบว่า รัฐบาลมีนโยบายให้การสนับสนุนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม กระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กำลังได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว หน่วยงานภาครัฐให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการประชาสัมพันธ์ ศักยภาพด้านภูมิประเทศ และมีความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และประชาสังคม

^{๕๒}สัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ ปลั่งแสงไพฑูรย์, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๗ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๕๓}สัมภาษณ์ นายบัณฑิต เทพพฤกษา, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๙ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๕๔}สัมภาษณ์ นายไพโรจน์ แซ่จันทร์, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ตำบลประสาธลสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๕๕}สัมภาษณ์ นายบัญชา ตันเจริญ, ผู้ประกอบการท่าเรือยิ้มสยาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๑ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๔.๑.๔ กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านอุปสรรค (T-Threat)

ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านอุปสรรค (T-Threat) พบว่า

๑. งบประมาณการประชาสัมพันธ์และการให้ข้อมูลข่าวสารในลักษณะอนุรักษ์ยังไม่เพียงพอในระดับท้องถิ่น^{๕๖}

๒. ข้าราชการของรัฐที่มีหน้าที่โดยตรงในการพัฒนาพื้นที่ตลาดน้ำ ยังไม่เข้าใจวิถีชีวิตของชุมชนอย่างแท้จริง^{๕๗}

๓. ไม่มีการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐที่เพียงพอสำหรับการประสานงาน ให้ความรู้ และสร้างความเข้าใจแก่เด็กและเยาวชนในการสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์^{๕๘}

๔. กลุ่มผู้ประกอบการรุ่นหลังทั้งในและนอกชุมชน ยังขาดสำนึกการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างจริงจัง มุ่งแสวงหาผลกำไรเพียงด้านเดียว^{๕๙}

๕. อุปสรรคจากสถานการณ์โรคโควิด ประเพณีที่ตำบลดำเนินสะดวกจัดมาอย่างต่อเนื่องในทุกปี เช่น การจัดประเพณีสงกรานต์ การจัดงานประเพณีลอยกระทง เทศกาลอุ้มหวานและของดีดำเนิน วันดำเนินรำลึกเสด็จประพาสต้นตามรอยพระพุทธเจ้าหลวง การจัดงานตลาดน้ำคลองลัดพลี ท้องเที่ยวราชบุรีของดีเมืองอู่ การจัดงานสำคัญ ๆ ต่าง ๆ ที่ช่วยส่งเสริมสนับสนุนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนเรา ถูกระงับไปโดยปริยาย^{๖๐}

^{๕๖}สัมภาษณ์ พระครูปลัดประชุม ฆานสมปนโน, เจ้าอาวาสวัดดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๕๗}สัมภาษณ์ พระครูพิมลปริยัติกิจ, เจ้าอาวาสวัดราษฎร์เจริญธรรม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๑ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๕๘}สัมภาษณ์ พระครูอนุกุลวรากร, เจ้าอาวาสวัดปราสาทสิทธิ์ (หลักห้า) อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๕๙}สัมภาษณ์ พระครูปลัดพีระ รตินโร, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปราสาทสิทธิ์ (หลักห้า) อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๖๐}สัมภาษณ์ นางอังคณา ปลั่งแสงไพฑูรย์, สมาชิกเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๖. อุปสรรคจากการแข่งขันที่รุนแรงในพื้นที่ ให้ความสำคัญกับรายได้ มากกว่าปัญหาทางสังคม ขาดจิตสำนึกสาธารณะ^{๖๑}

๗. ขาดการนำหลักบริหาร การรวมกลุ่มหรือเครือข่าย มาใช้กำหนดมาตรการที่ชัดเจน เกี่ยวกับการอนุรักษ์^{๖๒}

๘. ขาดการปฏิบัติไปในทางเดียวกัน เป็นที่รู้กันดีว่าเราไม่อาจทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้สมบูรณ์ แบบได้เพียงลำพัง การดำเนินงานทางด้านการอนุรักษ์ก็เช่นกัน ในทุกขั้นตอนของการทำงานต้องการ แนวนร่วมของคนในท้องถิ่น เพราะแต่ละคนมีประสบการณ์และมีความสามารถที่แตกต่างกันออกไป การดำเนินงานจึงต้องให้ความเคารพในความหลากหลายและหาสิ่งที่ดีที่สุด เหมาะสมที่สุด และอยู่บน พื้นฐานความต้องการของชุมชนเป็นหลัก^{๖๓}

๙. เครือข่ายชุมชนยังไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควรในการการสร้างภูมิคุ้มกันในการดำเนิน ชีวิตตามแนวทางการอนุรักษ์ท้องถิ่น^{๖๔}

๑๐. การเข้ามาของกระแสวัฒนธรรมต่างประเทศ ส่งผลกระทบต่อส่งเสริม การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน^{๖๕}

๑๑. การแข่งขันทางธุรกิจที่มุ่งแสวงหาผลกำไรเป็นที่ตั้ง ไม่ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน^{๖๖}

^{๖๑}สัมภาษณ์ นายวุฒิชัย สอนประสาน, ปลัดเทศบาลตำบลศรีดอนไผ่ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัด ราชบุรี, วันที่ ๒๒ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๖๒}สัมภาษณ์ นางสาวรณิษา บุญรอด, ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนวัดราษฎร์เจริญธรรม อำเภอดำเนิน สะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๑ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๖๓}สัมภาษณ์ นายสัมพันธ์ เถาฆานกุล, ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนวัดประสาธสิทธิ์ อำเภอดำเนิน สะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๖๔}สัมภาษณ์ นายภาคิน อภิโชครุ่งเรือง, กำนันตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัด ราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๖๕}สัมภาษณ์ นายบรรพต เกษตรสิน, กำนันตำบลประสาธสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๖๖}สัมภาษณ์ นางบุษบง ไย้อย, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๑๒. โรคระบาดไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ ทำให้เศรษฐกิจตกต่ำ เกิดกระทบต่อการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนตลาดน้ำ การประกอบอาชีพเกี่ยวกับการท่องเที่ยวของคนในชุมชน การจำกัดการท่องเที่ยว การกักด่าน การห้ามออกจากเคหสถานเวลาค่ำคืน การยกเลิกการจัดงาน ^{๖๗}

๑๓. ความเจริญ ความเป็นสมัยนิยม ความเป็นสมัยใหม่ ทำให้เด็กรุ่นหลังไม่สนใจจะอนุรักษ์วัฒนธรรม ^{๖๘}

๑๔. นอกจากจะมีโรงงานปล่อยน้ำเสียแล้ว น้ำทิ้งจากครัวเรือน ทำให้มีน้ำเสียเพิ่มขึ้นด้วย และชาวบ้านรับรู้ปัญหานี้มีมานานแล้ว ^{๖๙}

๑๕. เรื่องการทิ้งขยะมูลฝอยของนักท่องเที่ยวบางคน เป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของการทิ้งขยะมูลฝอยต่าง ๆ ลงในลำคลอง ^{๗๐}

สรุปได้ว่า ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านอุปสรรค (T-Threat) พบว่า ขาดการสนับสนุนบุคลากรภาครัฐที่มีทักษะในการปลูกฝังจิตสำนึกการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ขาดการสนับสนุนงบประมาณที่เพียงพอจากหน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม การทำงานร่วมกันในลักษณะเครือข่ายของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียยังไม่เข้มแข็งอย่างแท้จริง และผลกระทบจากสถานการณ์โรคระบาดไวรัสโคโรนา Covid-๑๙

^{๖๗}สัมภาษณ์ นายสมศักดิ์ ปลั่งแสงไพฑูรย์, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๗ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๖๘}สัมภาษณ์ นายบดินทร์ เทพพิภพ, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๙ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๐ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๖๙}สัมภาษณ์ นายไพโรจน์ แซ่จันทร์, ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ตำบลประสาธลสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๓ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๗๐}สัมภาษณ์ นายบัญชา ตันเจริญ, ผู้ประกอบการท่าเรืออิมสยาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๑ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

ภาพที่ ๔.๑

ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม
ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี (SWOT)^{๗๑}

	จุดแข็ง (S-Strengths)	จุดอ่อน (W-Weaknesses)
ปัจจัยภายใน (Internal)	<ul style="list-style-type: none"> - มีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ - มีวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างอาชีพหรือรายได้จากการท่องเที่ยว - มีกระบวนการถ่ายทอดเอกลักษณ์มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น - มีความร่วมมือและเสียสละของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายอย่างเข้มแข็ง - มีการประสานงานที่ดีระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - เยาวชนในพื้นที่ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ - ขาดความร่วมมือการรณรงค์สร้างจิตสำนึกอย่างจริงจังจากกลุ่มนายทุน - ปัญหาการย้ายถิ่นฐานของคนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ - ขาดกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษที่มีประสิทธิภาพ - การกำหนดนโยบายในการอนุรักษ์ที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน - การทำลายมรดกทางวัฒนธรรมโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของคนในชุมชน
ปัจจัยภายนอก (External)	<ul style="list-style-type: none"> - รัฐบาลมีนโยบายให้การสนับสนุนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม - กระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กำลังได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว - หน่วยงานภาครัฐให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการประชาสัมพันธ์ - ศักยภาพด้านภูมิประเทศ - มีความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และประชาสังคม 	<ul style="list-style-type: none"> - ขาดการสนับสนุนบุคลากรภาครัฐที่มีทักษะในการปลูกฝังจิตสำนึกการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม - ขาดการสนับสนุนงบประมาณที่เพียงพอจากหน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม - การทำงานร่วมกันในลักษณะเครือข่ายของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียยังไม่เข้มแข็งอย่างแท้จริง - ผลกระทบจากสถานการณ์โรคระบาดไวรัสโคโรนา Covid-๑๙

^{๗๑}วิเคราะห์โดยผู้วิจัย.

๔.๓ ผลการออกแบบแนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ผลการออกแบบแนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำ
ในจังหวัดราชบุรี เป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากการ
สนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ร่วมกันของผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๘ ท่าน ดังนี้

๑. พระราชวัลลาจารย์	อาจารย์พิเศษ วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒. พระมหาประกอบ โชติปัญโญ	เจ้าอาวาสวัดโชติทายการาม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๓. พระครูปลัดสมกิจ วรธมโม	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโชติทายการาม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๔. นายชัชฌิมาธิ์ ประจวบวัน	นายอำเภอดำเนินสะดวก
จังหวัดราชบุรี
๕. นางขวัญชนก ศรีประภา	นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๖. นางเกสินี เก่งทอง	ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดโชติทายการามสงเคราะห์
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๗. นางสุภาวดี สุขเกษม	ประธานชมรมอนุรักษ์ตลาดน้ำดำเนิน
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๘. นายแก้ว ปลั่งแสงไพฑูรย์	ประธานชมรมวิถีคลองวิถีไทยวัดโชติทายการาม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ร่วมกันของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อ
ออกแบบแนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่
สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน มีรายละเอียด ดังนี้

๑. แนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ควรเน้นความสร้างสรรค์ เน้นการประดิษฐ์หรือการปรับใช้ นวัตกรรมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนในเชิงสร้างสรรค์ ยกกระตักการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำ จากเดิม โดยอาศัยเครื่องมือสมัยใหม่ อาศัยเทคโนโลยีใหม่ ๆ เช่น เทคโนโลยีดิจิทัล เป็นต้น มาช่วยในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนที่มีอยู่แล้ว กล่าวคือ ไม่ได้เปลี่ยนแปลงวิถีทางวัฒนธรรมดั้งเดิม แต่ยกระดับการจัดการหรือวิธีการทำงานด้วยนวัตกรรมสมัยใหม่^{๗๒}

๒. วัดโชติทายการาม เป็นแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก มีพิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการาม เป็นสถานที่รวบรวมโบราณวัตถุที่รวบรวมไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ สมัยหลวงพ่อช่วง หลวงพ่อเชย โดยโบราณวัตถุต่าง ๆ มีจำนวนมาก เป็นข้าวของเครื่องใช้ที่บรรดาญาติโยมนำมาถวายให้กับวัดนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น พระพุทธรูปโบราณ พระรัตนะ และพระแก้วบน พระบูชาแบบตั้งโต๊ะที่หล่อด้วยโลหะ เครื่องถ้วยชาม เครื่องแก้ว คัมภีร์ใบลาน เรือพื้นบ้าน และข้าวของเครื่องใช้ของชุมชนวิถีชาวคลองดำเนินสะดวกอีกมากมาย สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สั่งสมและสืบทอดมาจากบรรพบุรุษได้เป็นอย่างดี แต่ในปัจจุบันเสมือนพิพิธภัณฑ์ที่ตายไปแล้วไม่ค่อยมีผู้เข้ามาเยี่ยมชม หรือเท่าที่เคยเปิดให้หลาย ๆ โรงเรียนในพื้นที่ และพื้นที่ใกล้เคียง นำนักเรียนเข้ามาทัศนศึกษา ก็เป็นช่วงเวลาไม่นาน เพียงระยะหนึ่ง ก็ซบเซาลง หากมีแนวคิดในการออกแบบแนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี วัดโชติทายการาม ก็พร้อมที่จะเป็นสถานที่รองรับการพัฒนาขึ้น เป็นปฐมฤกษ์^{๗๓}

๓. หากเป็นไปได้ ควรพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกในเชิงสร้างสรรค์ ณ พิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการาม โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี อาจเป็นเจ้าภาพในการพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก โดยอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่ สร้างระบบ QR Code แบบครบวงจร ลิงค์ไปยัง YouTube หรือ Facebook หรือ Line หรือเว็บไซต์ที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติคลองดำเนินสะดวก วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนชาวคลอง หรือบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม เสมือนเป็นพิพิธภัณฑ์อิเล็กทรอนิกส์ ปลุกชีวิตพิพิธภัณฑ์นี้ ให้ฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง^{๗๔}

^{๗๒}สนทนากลุ่มเฉพาะ พระราชวัลภาจารย์, อาจารย์พิเศษ วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วันที่ ๒๕ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๗๓}สนทนากลุ่มเฉพาะ พระมหาประกอบ โชติปัญโญ, เจ้าอาวาสวัดโชติทายการาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๕ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๗๔}สนทนากลุ่มเฉพาะ พระครูปลัดสมกิจ วรรณโม, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโชติทายการาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๕ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๔. แนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนนี้ จะเป็นการพัฒนา นวัตกรรมแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชุมชนคลองดำเนินสะดวก นวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมนี้ จะเป็นเครื่องมือสิ่งสำคัญที่จะช่วยสร้างสีสัน และกระตุ้น ความสนใจในการศึกษาและเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มเยาวชน และวัยรุ่นที่โดยทั่วไปมีความชอบในเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ ๆ เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว นวัตกรรมที่ พัฒนาขึ้นนี้ ควรให้ชื่อว่า “นวัตกรรมฟื้นชีวิตพิพิธภัณฑ์” หรือ “พิพิธภัณฑ์มีชีวิต” ดังกล่าวนี้ ฝ่าย บ้านเมือง ระดับอำเภอ ก็พร้อมที่จะร่วมให้การสนับสนุนการดำเนินงานนี้ให้สำเร็จเป็นรูปธรรมให้ได้^{๗๕}

๕. พิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการาม นี้ เป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้มรดก ทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้ดีที่สุด เพราะตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัด มีลักษณะการ ดำเนินงานแบบองค์กรการกุศล ไม่หวังผลประโยชน์ ไม่แสวงหาผลกำไร มุ่งความสำเร็จที่การสืบสาน รักษา และต่อยอดการแลกเปลี่ยนและแบ่งปันความรู้ สะท้อนอัตลักษณ์ของวิถีชีวิตคนชาวคลอง ผ่านมรดกทางวัฒนธรรมที่จัดแสดงไว้ และดิฉันเห็นด้วยอย่างยิ่งกับท่านนายอำเภอ คือ ควรพัฒนา พิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการาม ให้เป็น “พิพิธภัณฑ์มีชีวิต” เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำชุมชนตลาดน้ำ ดำเนินสะดวก คู่กับคนดำเนินสะดวก และคลองดำเนินสะดวก สืบต่อไป^{๗๖}

๖. เด็กและเยาวชนในระบบการศึกษา จำเป็นต้องมีรูปแบบของการเรียนรู้นอกโรงเรียน เป็นลักษณะที่ครูเป็นผู้พามา มาเรียนรู้กันเป็นกลุ่ม การมาเรียนรู้นอกห้องเรียนเป็นรูปแบบกิจกรรมที่ เด็กให้ความสนใจมาก นอกจากนี้ เด็ก ๆ ก็จะได้พัฒนาทักษะกระบวนการกลุ่ม มีการวางแผนงานแบ่ง หน้าที่ความรับผิดชอบ เพื่อให้ได้ข้อมูลนำมาสรุปวิเคราะห์ให้เป็นองค์ความรู้ หรือสรุปบทเรียนส่งครู เป็นการพัฒนาศักยภาพของเด็กและเยาวชนด้วยวิธีการเรียนรู้อีกรูปแบบหนึ่ง และเป็นการฝึกการ เรียนรู้ด้วยตนเอง จากสถานที่และมรดกทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่จัดแสดงอยู่ ไม่ใช่ต้องจำกัดอยู่ใน โรงเรียนเท่านั้น แหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนที่มีนวัตกรรมสมัยใหม่เข้ามาช่วยนี้ เชื่อมั่นได้ ว่าจะเป็นประโยชน์ และจะสามารถสร้างความสนใจในการเรียนรู้ของเด็ก ๆ ได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ ยัง เชื่อมั่นว่า นอกจากเด็ก ๆ แล้ว ผู้ใหญ่อย่างเราท่านทั้งหลาย ก็จะทำให้ความสนใจกับนวัตกรรมใหม่นี้ ไม่น้อยไปกว่าเด็ก ๆ อย่างแน่นอน^{๗๗}

^{๗๕}สนทนากลุ่มเฉพาะ นายชัชวณิชฎ์ ประจวบวัน, นายอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๕ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๗๖}สนทนากลุ่มเฉพาะ นางขวัญชนก ศรีประภา, นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก อำเภอ ดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๕ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๗๗}สนทนากลุ่มเฉพาะ นางเกสินี เก่งทอง, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดโชติทายการามสงเคราะห์ อำเภอ ดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๕ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๗. นวัตกรรมจัดการแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก นี้ ควรสื่อสารและบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ เพิ่มเติม นอกเหนือจากรายละเอียดของโบราณวัตถุต่าง ๆ ที่ จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑวัดโชติทายการามด้วย เช่น การเสด็จประพาสต้นทางชลมาศของพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๗ และการเสด็จพระภิกษุตันของ พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นต้น^{๗๘}

๘. เมื่อสร้างนวัตกรรมจัดการแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนิน สะดวก เสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ควรมีพิธีเปิดอย่างเป็นทางการ เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ออกไปในวง กว้าง งานนี้ ชมรมวิถีคลองวิถีไทย ซึ่งเป็นองค์กรชุมชนองค์กรหนึ่งของอำเภอดำเนินสะดวก พร้อมให้ ความร่วมมือ อีกแรงหนึ่งด้วย^{๗๙}

สรุปได้ว่า แนวทางพัฒนานวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำใน จังหวัดราชบุรี ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ได้แก่ นวัตกรรมจัดการแหล่งเรียนรู้มรดก ทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ที่มีลักษณะเป็นต้นแบบนวัตกรรมจัดการแสดงผลงาน มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก ณ พิพิธภัณฑวัดโชติทายการาม โดยปรับใช้ เทคโนโลยีนวัตกรรมสมัยใหม่ เพื่อยกระดับการเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งมีใช่ เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีทางวัฒนธรรมดั้งเดิม แต่ยกระดับการจัดการหรือวิธีการบริหารจัดการด้วย นวัตกรรมสมัยใหม่ นั่นเอง

^{๗๘}สนทนากลุ่มเฉพาะ นางสุภาวดี สุขเกษม, ประธานชมรมอนุรักษ์ตลาดน้ำดำเนิน อำเภอดำเนิน สะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๕ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

^{๗๙}สนทนากลุ่มเฉพาะ นายแก้ว ปลั่งแสงไพฑูรย์, ประธานชมรมวิถีคลองวิถีไทยวัดโชติทายการาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๕ เดือน กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๔.๔ ผลการสร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ผลการสร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี นี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการออกแบบแนวทางพัฒนานวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

ต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี คือนวัตกรรมจัดการแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก ณ พิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ซึ่งมีลักษณะเป็นระบบ QR Code แบบครบวงจร ที่ลิงค์ไปยัง YouTube และเว็บไซต์ที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติคลองดำเนินสะดวก วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนชาวคลอง และบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม เสมือนเป็นพิพิธภัณฑ์อิเล็กทรอนิกส์ พลุกพล่านพิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการาม ให้พลิกฟื้นขึ้นมาเป็น “พิพิธภัณฑ์มีชีวิต” โดยสร้างสรรค์ผลงานจำนวน ๘ ชิ้นงาน ดังนี้

๑. นวัตกรรมจัดการแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก
ประเภท นวัตกรรมจัดแสดง ๑ พระพุทธรูป
๒. นวัตกรรมจัดการแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก
ประเภท นวัตกรรมจัดแสดง ๑ คัมภีร์โบราณ
๓. นวัตกรรมจัดการแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก
ประเภท นวัตกรรมจัดแสดง ๑ เครื่องทองเหลือง
๔. นวัตกรรมจัดการแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก
ประเภท นวัตกรรมจัดแสดง ๑ เครื่องเคลือบเบญจรงค์
๕. นวัตกรรมจัดการแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก
ประเภท นวัตกรรมจัดแสดง ๑ หีบพระธรรมและตู้พระธรรม
๖. นวัตกรรมจัดการแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก
ประเภท นวัตกรรมจัดแสดง ๑ จิปาถะทั่วไป
๗. นวัตกรรมจัดการแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก
ประเภท นวัตกรรมประชาสัมพันธ์ “พิพิธภัณฑ์มีชีวิต”

๘. นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก

ประเภท นวัตกรรมเทิดพระเกียรติ “ทรงเสด็จ ฯ ดำเนินสะดวก”

นวัตกรรมทั้ง ๘ ชิ้นงานดังกล่าวข้างต้นนี้ พัฒนาขึ้นโดยทีมงานวิจัย ซึ่งประกอบด้วย ผู้วิจัย ผู้ช่วยวิจัย และคณะวิทยวิจัย (นักศึกษาระดับปริญญาโทและระดับปริญญาตรี ของวิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) จำนวน ๕๐ ท่าน ร่วมกับหน่วยงานที่ร่วมวิจัย (หน่วยงานที่ร่วมลงทุนในรูปแบบที่ไม่ใช่ตัวเงิน) เพื่อร่วมกันผลิตต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยตอบสนองความต้องการของชุมชน โดยมีขั้นตอนการดำเนินการพัฒนานวัตกรรม โดยสังเขป ดังนี้

๑. ขั้นตอนการออกแบบ Storyboard

โดยเขียน Storyboard หรือจินตนาการฉากต่าง ๆ ที่แสดงความชัดเจนของวัตถุประสงค์ของงานที่ต้องการสื่อ ลักษณะของภาพที่ต้องการ เรียบเรียงออกเป็นฉาก ๆ เรียงลำดับ ๑, ๒, ๓,

๒. ขั้นตอนการเก็บรวบรวมภาพนิ่ง/ภาพถ่าย

โดยรวบรวมภาพนิ่ง/ภาพถ่าย เรียงลำดับ ๑, ๒, ๓,, ตามที่กำหนดไว้ใน Storyboard ทั้งในส่วนของการเก็บภาพจากสถานที่จริง และเก็บภาพจากภาพประวัติศาสตร์หรือแฟ้มภาพที่มีผู้เก็บรวบรวมไว้แล้ว

๓. ขั้นตอนการจัดทำเสียงบรรยายประกอบ

โดยจัดทำไฟล์เสียงบรรยายประกอบภาพนิ่งตาม Storyboard ที่ออกแบบไว้ โดยสอดคล้องกับลำดับ ๑, ๒, ๓,, ของภาพนิ่ง ทั้งนี้ การจัดทำไฟล์เสียงประกอบภาพนิ่งนี้ ดำเนินการในห้องเก็บเสียงที่คำนึงถึงโครงของอาคารและส่วนประกอบที่มีอิทธิพลกับการลดทอนเสียง

๔. ขั้นตอนการจัดทำ VDO

โดยจัดทำ/ตัดต่องาน VDO ซึ่งนำองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เตรียมไว้ (ภาพนิ่ง/เสียงบรรยาย) มาตัดต่อเป็นงาน VDO โดยใส่ซาวด์เอฟเฟกต์ (Sound Effect) พร้อมกับตัดต่อใส่เสียง และตกแต่งงาน VDO ด้วยเทคนิคพิเศษต่าง ๆ ทั้งในส่วนของการเล่นสี การใส่ข้อความ หรือเสียงดนตรี ซึ่งจะช่วยให้งาน VDO มีสีสันและน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

๕. ขั้นตอนการแปลง VDO เพื่อนำไปใช้งานในระบบ

โดยแปลงไฟล์ VDO ให้เป็น MPEG-4 Video Files (MP4) รองรับการนำไปใช้ในงานระบบอินเทอร์เน็ต ต่อไป

๖. ขั้นตอนการอัปโหลด Video ลงระบบ YouTube

โดยนำไฟล์ VDO (MP4) ที่เตรียมไว้แล้ว อัปโหลดขึ้น YouTube พร้อมตั้งชื่อ ก่อนอัปโหลด

๗. ขั้นตอนการจัดทำ QR Code

โดยจัดทำ QR Code ตามลำดับวิธี ดังนี้

๗.๑ เตรียมลิงก์ URL ที่ต้องการให้เข้าถึงผ่าน QR Code

๗.๒ สร้าง QR Code จาก QR Code Generator (ลงทะเบียนก่อนใช้งาน)

๗.๓ ใส่ลิงก์และปรับแต่ง QR Code (ใส่ Text หรือใส่ข้อความที่ต้องการ) แต่ไม่เน้นการปรับแต่งสีหรือใส่ Logo ที่กระทบกับลาย QR Code เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาในการสแกนที่อาจเกิดขึ้น

๗.๔ ทำการ Create QR Code โดยเลือกระดับ High Quality สำหรับใช้ปริ้นบน A4 หรือใช้งานบนเว็บไซต์

๘. ขั้นตอนการทดสอบคุณภาพก่อนนำไปใช้จริง

โดยทดสอบการใช้งาน QR Code ด้วยการทดลองสแกน เข้าดูการใช้งานงาน เพื่อแก้ไขปัญหาที่ติดขัดต่าง ๆ (กรณีการพัฒนานวัตกรรมทั้ง ๘ ชิ้นงานนี้ ไม่พบปัญหาที่ติดขัดใด ๆ)

หมายเหตุ: รายละเอียดที่เป็น Personal Data เช่น Username หรือ Email ที่ใช้ประกอบในขั้นตอนการดำเนินการจัดทำ ฯ ผู้วิจัยขอสงวนไว้ ไม่นำมาเผยแพร่

ภาพที่ ๔.๒

นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรม ๓ ประเภท พระพุทธรูป^{๘๐}

^{๘๐}QR Code นี้ ลิงค์ไปยัง <https://www.youtube.com/watch?v=U7oj12bLUmY>.

ภาพที่ ๔.๓

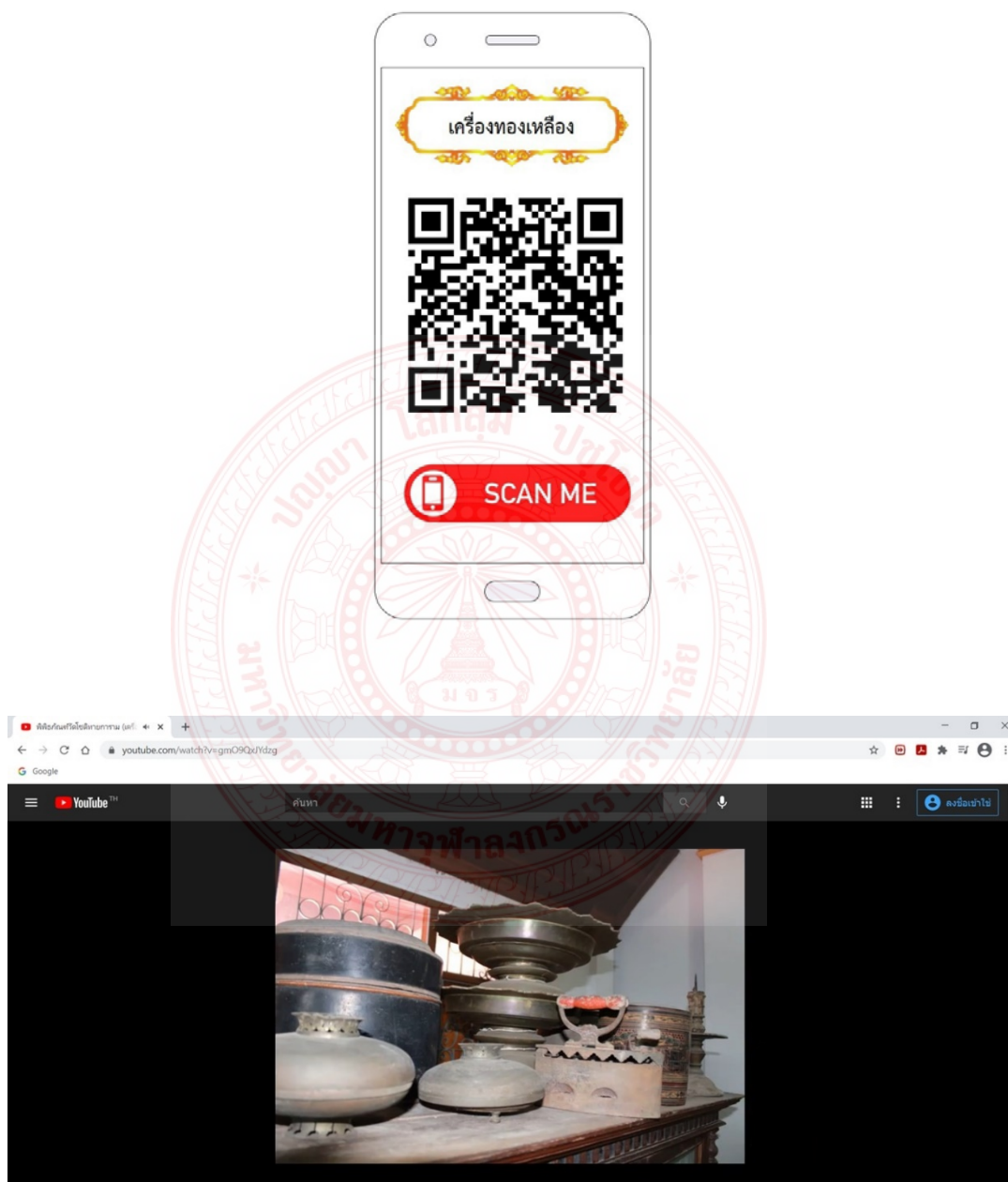
นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรม ฯ ประเภท คัมภีร์ใบลาน^{๘๑}

^{๘๑}QR Code นี้ ลิงค์ไปยัง <https://www.youtube.com/watch?v=3rJlFEOf248>.

ภาพที่ ๔.๔

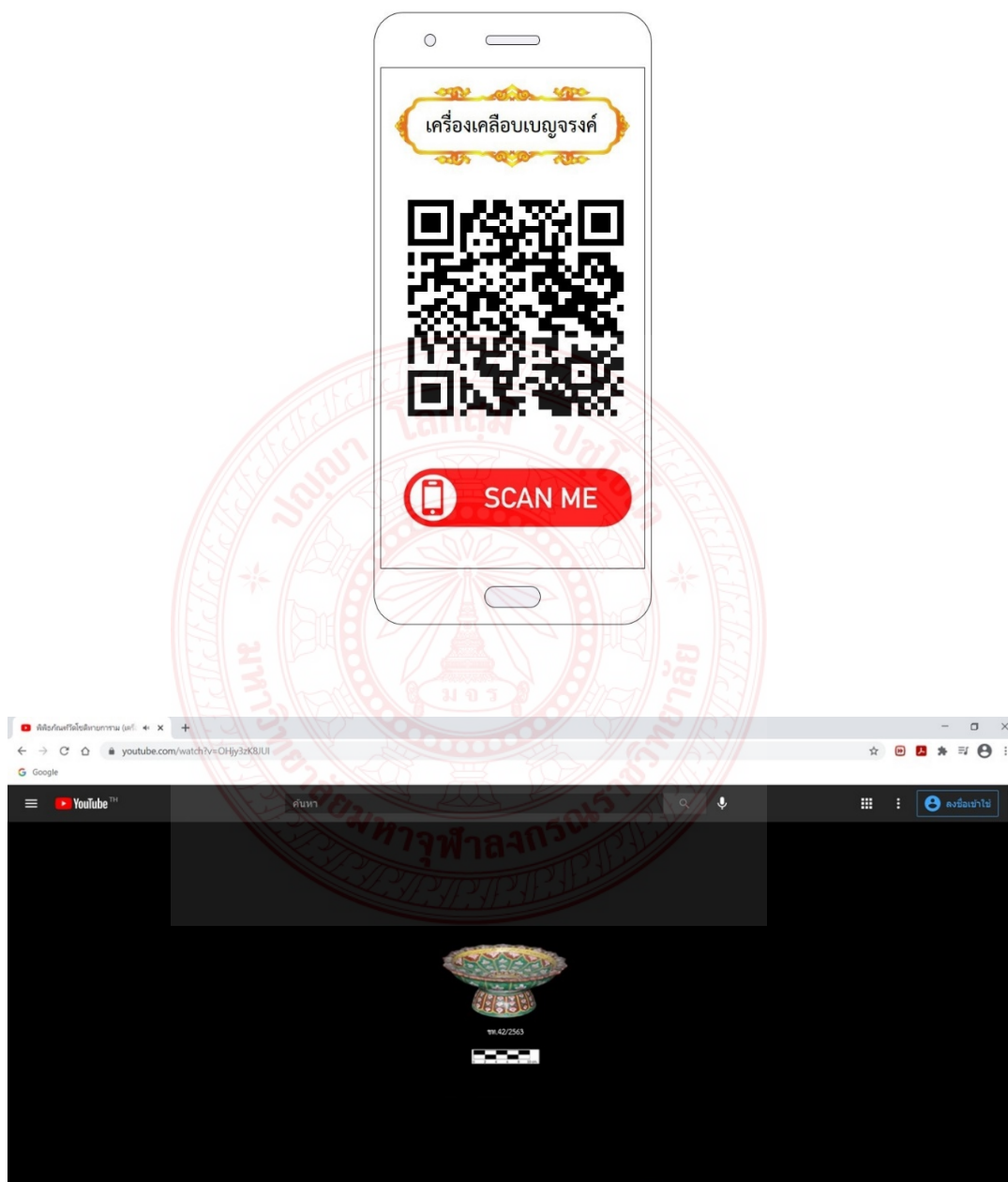
นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรม ๑ ประเภท เครื่องทองเหลือง^{๘๒}

^{๘๒}QR Code นี้ ลิงค์ไปยัง <https://www.youtube.com/watch?v=gmO9QxJYdzg>.

ภาพที่ ๔.๕

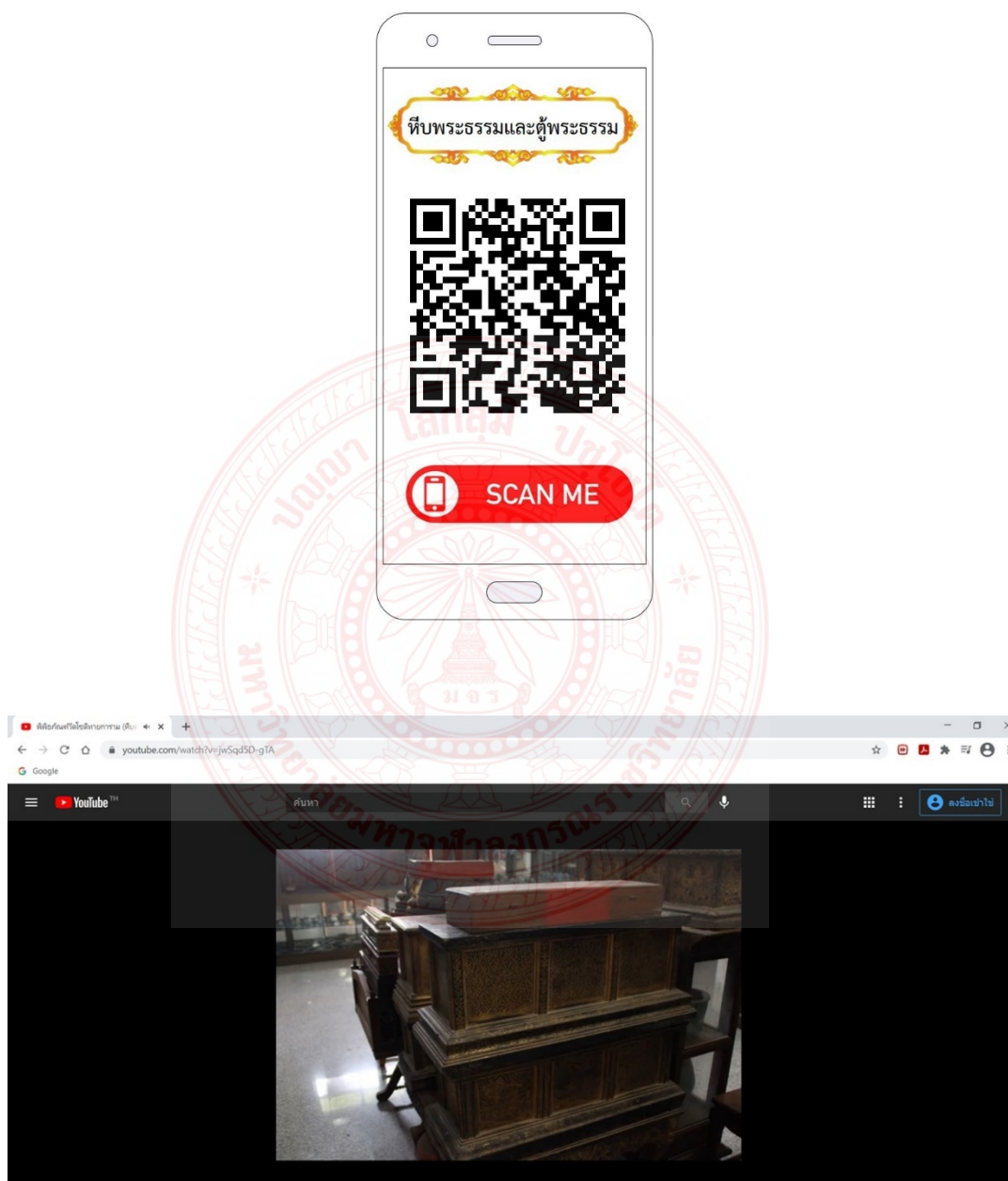
นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรม ๑ ประเภท เครื่องเคลือบเบญจรงค์^{๘๓}

^{๘๓}QR Code นี้ ลิงค์ไปยัง <https://www.youtube.com/watch?v=OHjy3zK8JUI>.

ภาพที่ ๔.๖

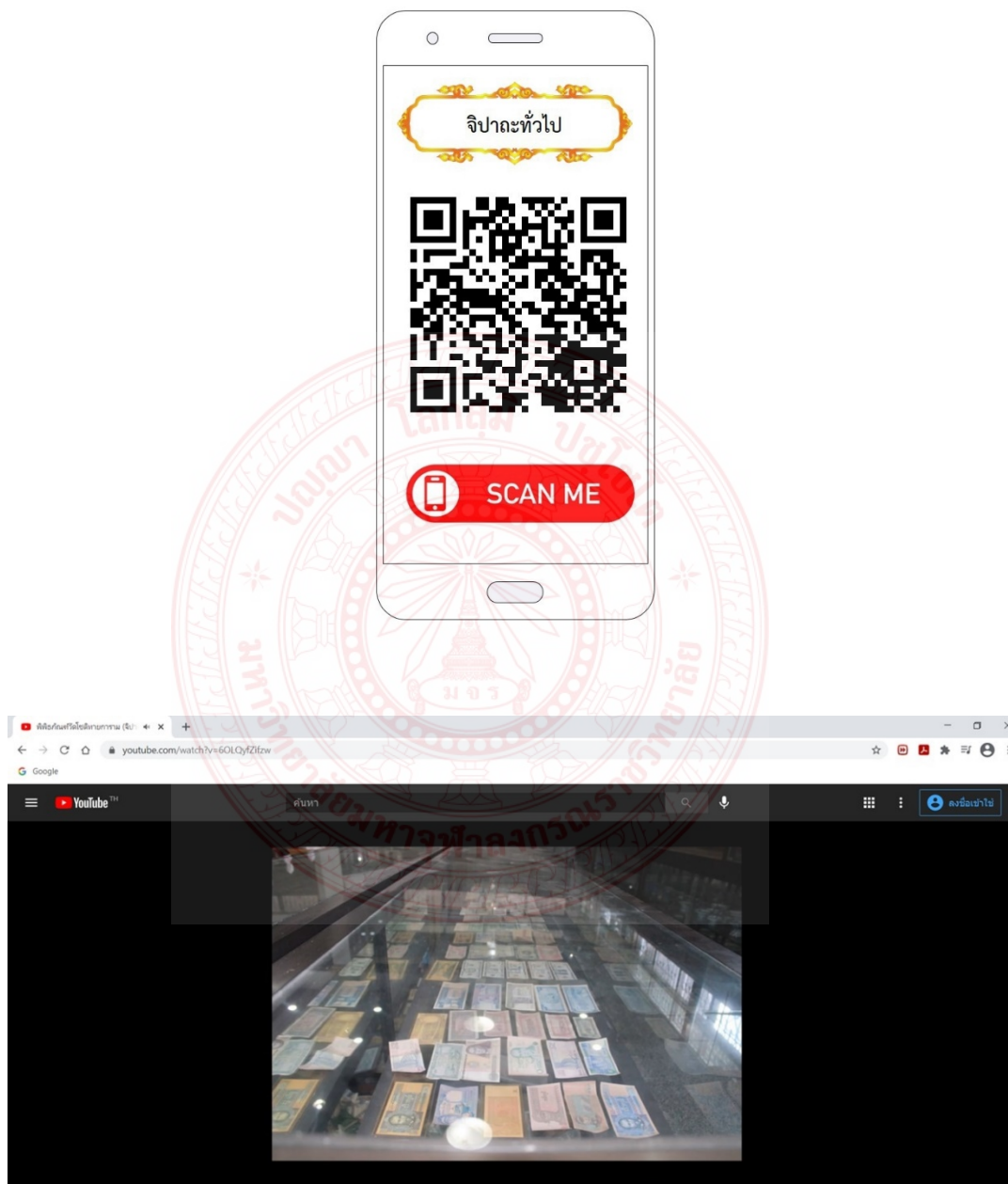
นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรม ๑ ประเภท ที่บพระธรรมและตู้พระธรรม^{๘๔}

^{๘๔}QR Code นี้ ลิงค์ไปยัง <https://www.youtube.com/watch?v=jwSq5D-gTA>.

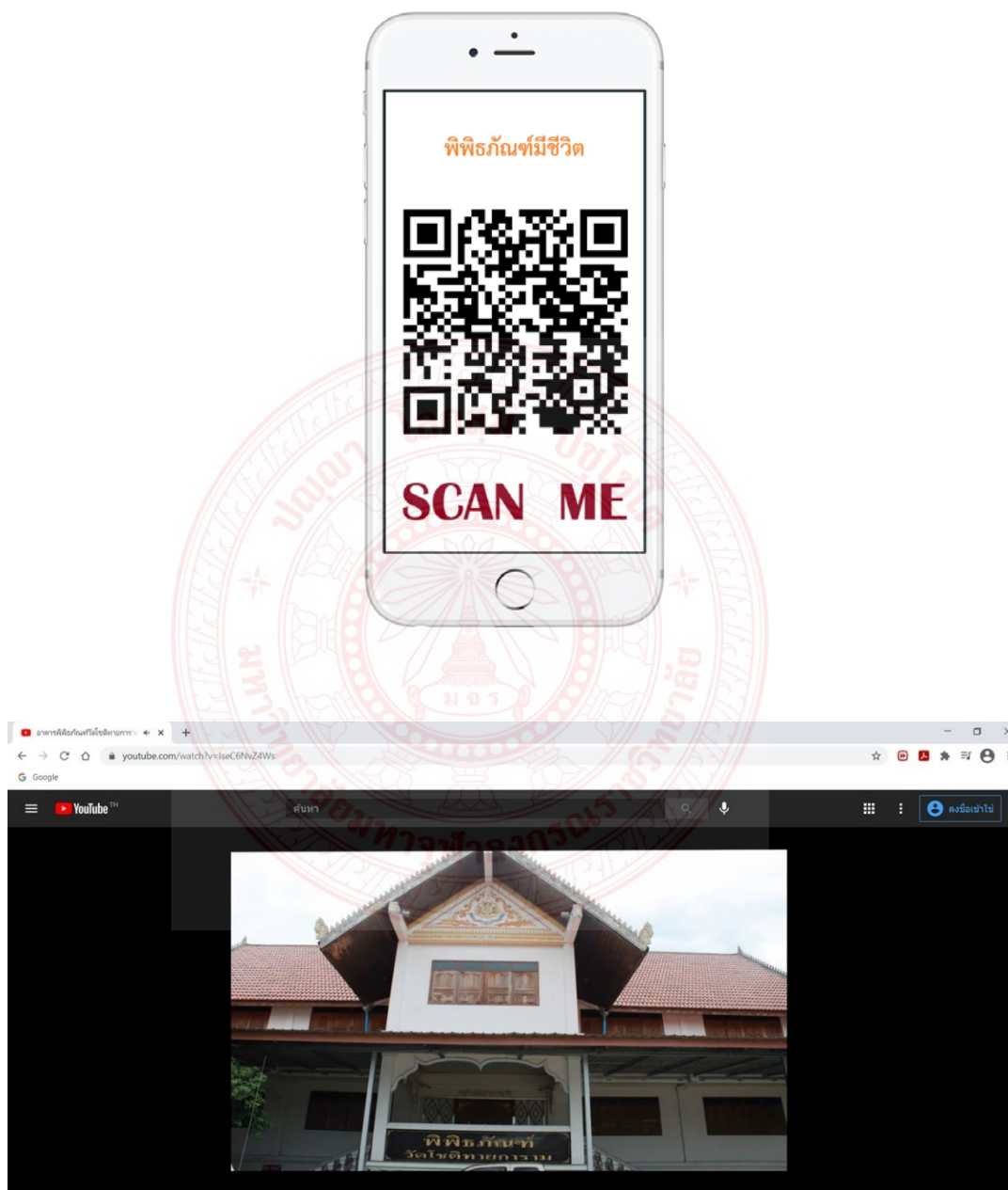
ภาพที่ ๔.๗

นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรม ฯ ประเภท จิปาถะทั่วไป^{๘๕}

^{๘๕}QR Code นี้ ลิงค์ไปยัง <https://www.youtube.com/watch?v=6OLQyfZifzw>.

ภาพที่ ๔.๘

นวัตกรรมประชาสัมพันธ์ “พิพิธภัณฑ์มีชีวิต”^{๘๖}

^{๘๖}QR Code นี้ ลิงค์ไปยัง <https://www.youtube.com/watch?v=lseC6NvZ4Ws>.

ภาพที่ ๔.๙

นวัตกรรมเทิดพระเกียรติ “ทรงเสด็จ ฯ ดำเนินสะดวก”^{๘๗}

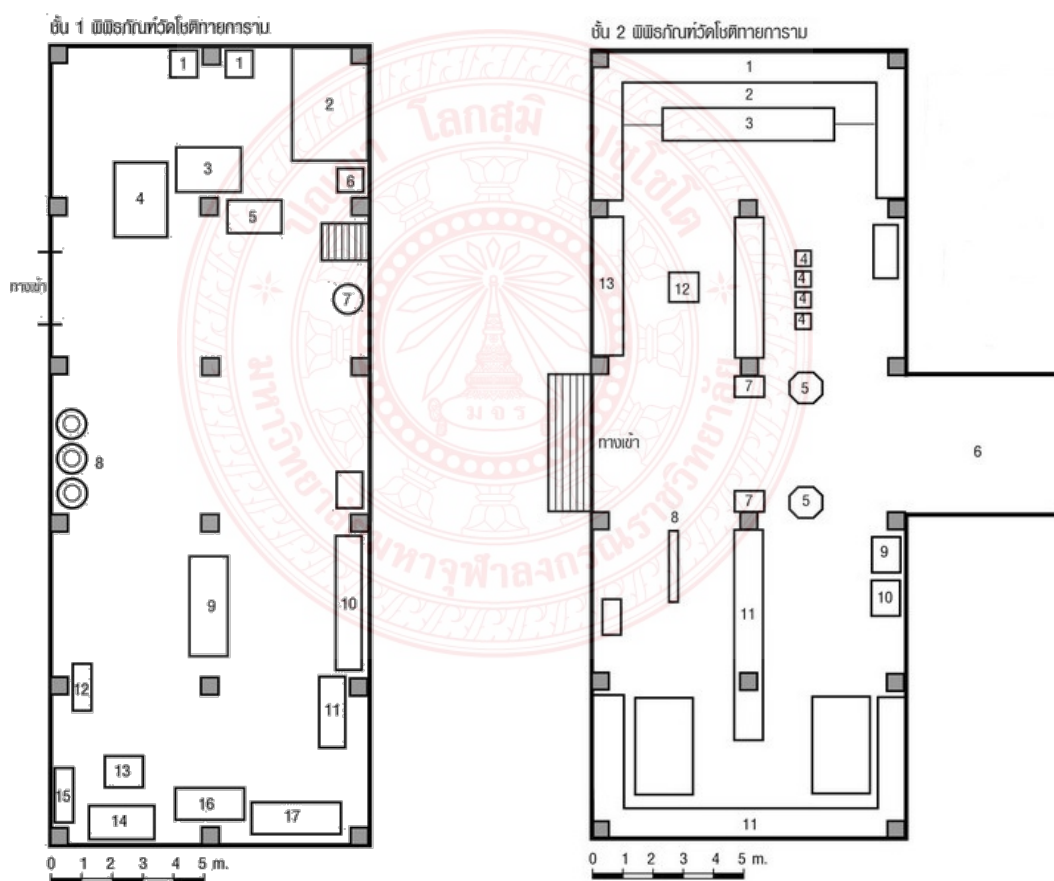

^{๘๗}QR Code นี้ ลิงค์ไปยัง <https://www.youtube.com/watch?v=ZuaUrP-wZfg>.

ทั้งนี้ กิจกรรม “พิพิธภัณฑน์มีชีวิต” ซึ่งเป็นพิธีการเปิดและทดสอบระดับภาคสนาม “ต้นแบบนวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก” โดยอาสาสมัครเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน ๓๐ คน ณ พิพิธภัณฑน์วัดโชติทายการาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี เมื่อวันที่ ๑๖ เดือน สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๖๓

ภาพที่ ๔.๑๐

“พิพิธภัณฑน์มีชีวิต”: ต้นแบบนวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก^{๘๘}

^{๘๘}การทดสอบระดับภาคสนามต้นแบบนวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก ณ พิพิธภัณฑน์วัดโชติทายการาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๑๖ เดือน สิงหาคม ๒๕๖๓.

ภาพที่ ๔.๑๐ (ต่อ)

“พิพิธภัณฑน์มีชีวิต”: ต้นแบบวัดกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก^{๘๙}

^{๘๙}การทดสอบระดับภาคสนามต้นแบบวัดกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก ณ พิพิธภัณฑน์วัดโชติทายการาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๑๖ เดือน สิงหาคม ๒๕๖๓.

ภาพที่ ๔.๑๐ (ต่อ)

“พิพิธภัณฑน์มีชีวิต”: ต้นแบบวัดกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก^{๙๐}

^{๙๐}การทดสอบระดับภาคสนามต้นแบบวัดกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก ณ พิพิธภัณฑน์วัดโชติทายการาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๑๖ เดือน สิงหาคม ๒๕๖๓.

ภาพที่ ๔.๑๐ (ต่อ)

“พิพิธภัณฑน์มีชีวิต”: ต้นแบบนวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก^{๙๑}

^{๙๑}การทดสอบระดับภาคสนามต้นแบบนวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก ณ พิพิธภัณฑน์วัดโชติทายการาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๑๖ เดือน สิงหาคม ๒๕๖๓.

ภาพที่ ๔.๑๐ (ต่อ)

“พิพิธภัณฑน์มีชีวิต”: ต้นแบบนวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก^{๙๒}

^{๙๒}การทดสอบระดับภาคสนามต้นแบบนวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก ณ พิพิธภัณฑน์วัดโชติทายการาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๑๖ เดือน สิงหาคม ๒๕๖๓.

การประเมินการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมจัดการ
มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ในลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ (Action
Research) ได้ใช้แบบประเมินผลการปฏิบัติการที่มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า ๕ ระดับ
(Rating Scale) โดยกำหนดสัญลักษณ์ที่ใช้ในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อความเข้าใจที่
ตรงกันในการแปลความหมายข้อมูล ดังนี้

N แทน ประชากร

μ แทน ค่าเฉลี่ย

σ แทน ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

การประเมินการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมจัดการ
มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยอาสาสมัครผู้เข้าร่วมกิจกรรม ครอบคลุมการ
ประเมินด้านบริบท (Context Evaluation) การประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) การ
ประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation) และการประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation)
มีรายละเอียด ดังนี้

๔.๔.๑ การประเมินด้านบริบท (Context Evaluation)

ผลการประเมินด้านบริบท (Context Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยอาสาสมัครผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินกิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านบริบท

(N = ๓๐)

ข้อ	ด้านบริบท	μ	σ	ระดับ
๑	เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน	๔.๒๐	๐.๗๖๑	มาก
๒	เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับความต้องการของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง	๔.๓๗	๐.๖๑๕	มาก
๓	เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับปัญหาอันนำไปสู่ความจำเป็นของการดำเนินกิจกรรม	๔.๔๗	๐.๕๗๑	มาก
	รวม	๔.๓๔	๐.๕๕๙	มาก

จากตารางที่ ๔.๑ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินด้านบริบท (Context Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๓ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับปัญหาอันนำไปสู่ความจำเป็นของการดำเนินกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๒ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับความต้องการของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๗ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๑ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๐ ตามลำดับ

๔.๔.๒ การประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation)

ผลการประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยอาสาสมัครเยาวชนผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ ๔.๒

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินกิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านปัจจัยนำเข้า

(N = ๓๐)				
ข้อ	ด้านปัจจัยนำเข้า	μ	σ	ระดับ
๑	ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความเหมาะสม	๔.๒๗	๑.๐๔๘	มาก
๒	กำหนดการในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม	๔.๔๓	๐.๖๗๙	มาก
๓	เอกสารประกอบการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม	๔.๔๗	๐.๕๗๑	มาก
๔	สถานที่ที่ใช้ในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม	๔.๓๓	๐.๖๐๖	มาก
๕	ขั้นตอนการปฏิบัติงานมีความเหมาะสม	๔.๕๐	๐.๕๗๒	มากที่สุด
๖	การสื่อสารระหว่างการดำเนินกิจกรรมมีความเหมาะสม	๔.๔๗	๐.๕๗๑	มาก
๗	มาตรการทางความปลอดภัยมีความเหมาะสม	๔.๔๓	๐.๕๖๘	มาก
รวม		๔.๔๑	๐.๓๕๕	มาก

จากตารางที่ ๔.๒ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๑ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๕ ขั้นตอนการปฏิบัติงานมีความเหมาะสม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๓ เอกสารประกอบการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม และข้อ ๖ การสื่อสารระหว่างการดำเนินกิจกรรมมีความเหมาะสม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๗ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๒ กำหนดการในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม และข้อ ๗ มาตรการทางความปลอดภัยมีความเหมาะสม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๓ ตามลำดับ

๔.๔.๓ การประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation)

ผลการประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยอาสาสมัครผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีรายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ ๔.๓

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินกิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านกระบวนการ

(N = ๓๐)

ข้อ	ด้านกระบวนการ	μ	σ	ระดับ
๑	การจัดกิจกรรมมีความสอดคล้องกับเป้าประสงค์	๔.๓๗	๐.๗๑๘	มาก
๒	กระบวนการจัดลำดับขั้นกิจกรรมมีความเหมาะสม	๔.๐๗	๐.๖๙๑	มาก
๓	คณะทำงานร่วมดำเนินงานด้วยมนุษย์สัมพันธ์ที่ดี	๔.๗๐	๐.๔๖๖	มากที่สุด
๔	คณะทำงานประสานกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เป็นอย่างดี	๔.๒๐	๐.๘๔๗	มาก
๕	คณะทำงานดำเนินตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ได้เป็นอย่างดี	๔.๔๓	๐.๖๒๖	มาก
๖	คณะทำงานมีกระบวนการในการบริหารจัดการที่ดี	๔.๕๐	๐.๕๐๙	มากที่สุด
๗	คณะทำงานช่วยป้องกันอุปสรรคและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานได้เป็นอย่างดี	๔.๑๗	๑.๐๒๐	มาก
รวม		๔.๓๗	๐.๗๑๘	มาก

จากตารางที่ ๔.๓ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๓ คณะทำงานร่วมดำเนินงานด้วยมนุษย์สัมพันธ์ที่ดี อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๗๐ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๖ คณะทำงานมีกระบวนการในการบริหารจัดการที่ดี อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๕ คณะทำงานดำเนินตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ได้เป็นอย่างดี อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๓ ตามลำดับ

๔.๔.๔ การประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation)

ผลการประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรม การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยอาสาสมัครผู้เข้าร่วมกิจกรรม มี รายละเอียด ดังนี้

ตารางที่ ๔.๔

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินกิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรม การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านผลผลิต

(N = ๓๐)

ข้อ	ด้านผลผลิต	μ	σ	ระดับ
๑	การประดิษฐ์หรือปรับใช้นวัตกรรมในเชิงสร้างสรรค์	๔.๕๗	๐.๖๒๖	มาก
๒	การประดิษฐ์หรือปรับใช้นวัตกรรมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก	๔.๔๓	๐.๖๗๙	มาก
๓	การใช้นวัตกรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างรายได้หรือเป็นแหล่งที่มาของอาชีพจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยทางตรงหรือทางอ้อม	๔.๔๐	๐.๖๗๕	มาก
	รวม	๔.๔๗	๐.๕๐๗	มาก

จากตารางที่ ๔.๔ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๑ การประดิษฐ์หรือปรับใช้นวัตกรรมในเชิงสร้างสรรค์ อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๒ การประดิษฐ์หรือปรับใช้นวัตกรรมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๓ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๓ การใช้นวัตกรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างรายได้หรือเป็นแหล่งที่มาของอาชีพจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยทางตรงหรือทางอ้อม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๐ ตามลำดับ

๔.๔.๕ การสะท้อนผลการประเมินเป็นภาพรวม

ผลการประเมินการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยอาสาสมัครผู้เข้าร่วมกิจกรรม ทั้งในส่วนของ การประเมินบริบท (Context Evaluation) การประเมินปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation) การประเมินผลผลิต (Product Evaluation) สามารถสะท้อนผลการประเมินเป็นภาพรวม ดังนี้

ตารางที่ ๔.๕

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับผลการประเมินกิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม

(N = ๓๐)

ด้าน	ผลการประเมินการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด)	μ	σ	ระดับ
๑	บริบท (Context Evaluation)	๔.๓๔	๐.๔๕๙	มาก
๒	ปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation)	๔.๔๑	๐.๓๕๕	มาก
๓	กระบวนการ (Process Evaluation)	๔.๓๕	๐.๔๑๒	มาก
๔	ผลผลิต (Product Evaluation)	๔.๔๗	๐.๔๐๗	มาก
	รวม	๔.๓๙	๐.๓๒๑	มาก

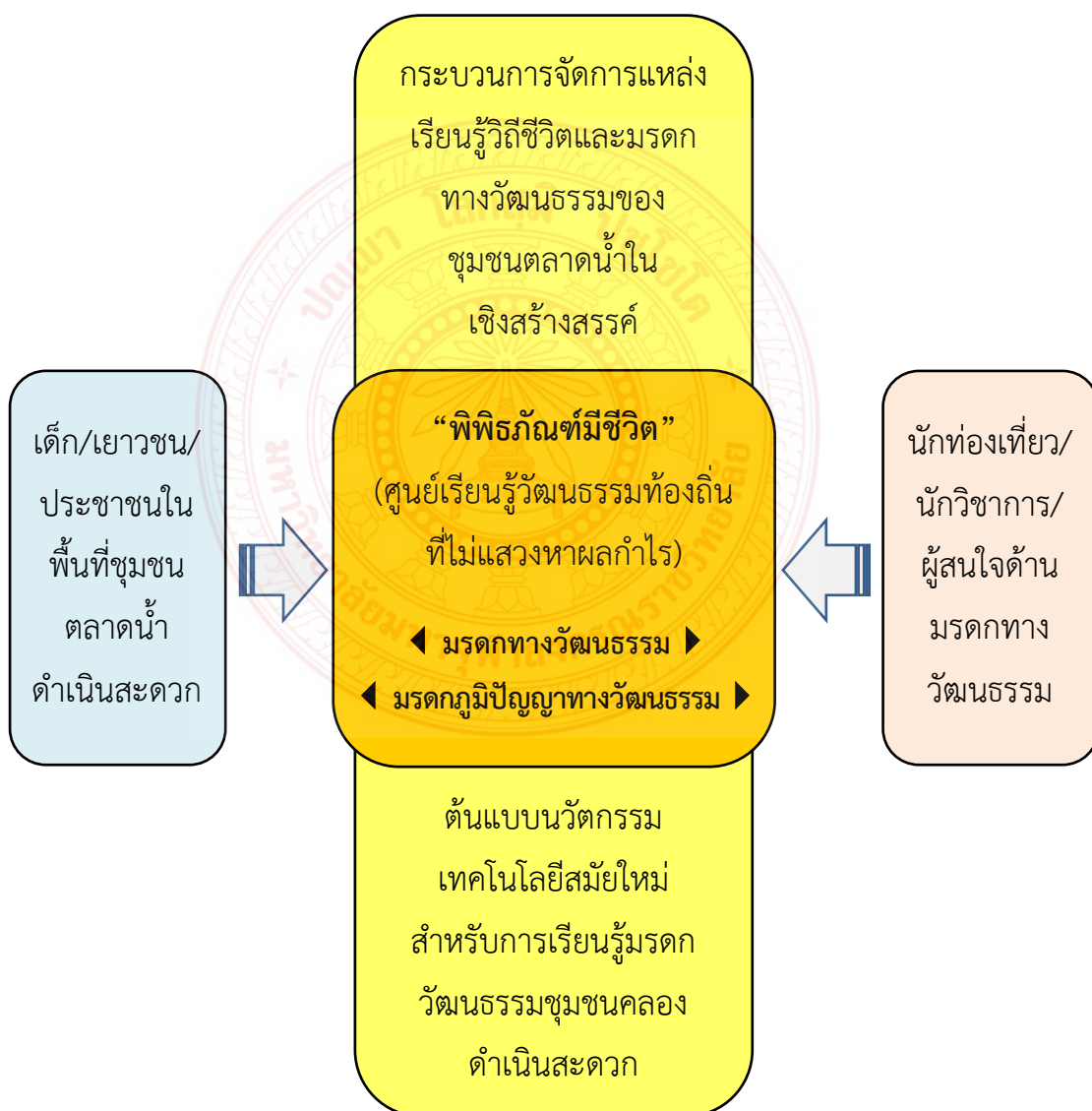
จากตารางที่ ๔.๕ แสดงให้เห็นว่า ผลการประเมินกิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๓๙ โดยเรียงลำดับด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดไปหาด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ ด้านผลผลิต (Product Evaluation) อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๗ รองลงมา ได้แก่ ด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๑ ด้านกระบวนการ (Process Evaluation) อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๕ และ ด้านบริบท (Context Evaluation) อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๔ ตามลำดับ

๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” ครั้งนี้ มีองค์ความรู้จากการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ ๔.๑๑

องค์ความรู้จากการวิจัย^{๔๓}

^{๔๓}สังเคราะห์โดยผู้วิจัย.

จากแผนภาพที่ ๔.๑ แสดงให้เห็นองค์ความรู้จากการวิจัย เรื่อง การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี คือ “ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” ดังนี้

“ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” เป็นต้นแบบนวัตกรรมเทคโนโลยีสมัยใหม่สำหรับการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก ซึ่งเป็นผลผลิตจากกระบวนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตและมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำในเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งมีลักษณะเป็นระบบ QR Code แบบครบวงจร ที่ลิงค์ไปยัง YouTube และเว็บไซต์ที่เก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติคลองดำเนินสะดวก วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนชาวคลอง และบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรม ดังนี้

๑. นวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก ประเภท นวัตกรรมจัดแสดง ฯ พระพุทธรูป

๒. นวัตกรรมจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก ประเภท นวัตกรรมจัดแสดง ฯ คัมภีร์โบราณ

๓. นวัตกรรมจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก ประเภท นวัตกรรมจัดแสดง ฯ เครื่องทองเหลือง

๔. นวัตกรรมจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก ประเภท นวัตกรรมจัดแสดง ฯ เครื่องเคลือบเบญจรงค์

๕. นวัตกรรมจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก ประเภท นวัตกรรมจัดแสดง ฯ ทิวพระธรรมและตู้พระธรรม

๖. นวัตกรรมจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก ประเภท นวัตกรรมจัดแสดง ฯ จิปาถะทั่วไป

๗. นวัตกรรมจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก ประเภท นวัตกรรมประชาสัมพันธ์ “พิพิธภัณฑ์มีชีวิต”

๘. นวัตกรรมจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก ประเภท นวัตกรรมเทิดพระเกียรติ “ทรงเสด็จ ฯ ดำเนินสะดวก”

“ต้นแบบนวัตกรรมเทคโนโลยีสมัยใหม่สำหรับการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก” เป็นนวัตกรรมทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่ยกระดับการเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวกเชิงสร้างสรรค์ในระบบอิเล็กทรอนิกส์ เชื่อมโยงฐานข้อมูลที่บอกเล่าเรื่องราว

เกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมที่เก็บรักษาไว้ ณ พิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการาม ซึ่งเป็นสถานที่จัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก ในลักษณะของศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่นที่ไม่แสวงหาผลกำไร

ประการสำคัญ คือ ต้นแบบนวัตกรรมเทคโนโลยีสมัยใหม่สำหรับการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมชุมชนคลองดำเนินสะดวก นี้ เสมือนการปลุกชีพพิพิธภัณฑ์ที่ซบเซาให้ฟื้นคืนกลับมาเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต เป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียนของเด็กและเยาวชน และเป็นแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวกที่ทันสมัยแก่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจด้านมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำ ได้เป็นอย่างดี

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) วิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี (๒) ออกแบบแนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี (๓) สร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) อิงอาศัยข้อมูลสำคัญที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จากพระสงฆ์สังฆิกวัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี บุคลากรของหน่วยงานภาครัฐหรือสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ผู้นำชุมชน/ผู้นำองค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี และผู้ประกอบการ/เจ้าของกิจการในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามลักษณะการเป็นตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสม รวมทั้งสิ้นจำนวน ๒๓ รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาโดยพยายามรักษาสำนวนเดิมไว้ เพื่อใช้เป็นฐานคิดสำคัญในออกแบบและสร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน พร้อมทั้งการทดสอบระดับภาคสนาม โดยมีผู้เข้าร่วมกิจกรรม คือ อาสาสมัครจากชุมชนตลาดน้ำในพื้นที่จังหวัดราชบุรี จำนวน ๓๐ คน วิเคราะห์กระบวนการปฏิบัติงานโดยกรอบกลุ่ม Input - Process - Output - Outcome (รายตัวชี้วัด) ร่วมกับสถิติอ้างอิงเพื่อค้นหาความจริงจากการปฏิบัติงานตามรูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” ครั้งนี้ สามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

๕.๑.๑ กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

จากผลการวิจัยพบว่า ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า

กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านจุดแข็ง (S-Strengths) พบว่า มีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ มีวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างอาชีพหรือรายได้จากการท่องเที่ยว มีกระบวนการถ่ายทอดเอกลักษณ์มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น มีความร่วมมือและเสียสละของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายอย่างเข้มแข็ง และมีการประสานงานที่ดีระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับชุมชน

กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านจุดอ่อน (W-Weaknesses) พบว่า เยาวชนในพื้นที่ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ขาดความร่วมมือในการณรงค์สร้างจิตสำนึกอย่างจริงจังจากกลุ่มนายทุน ปัญหาการย้ายถิ่นฐานของคนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ ขาดกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษที่มีประสิทธิภาพ การกำหนดนโยบายในการอนุรักษ์ที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และการทำลายมรดกทางวัฒนธรรมโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของคนในชุมชน

กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านโอกาส (O-Opportunity) พบว่า รัฐบาลมีนโยบายให้การสนับสนุนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม กระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กำลังได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว หน่วยงานภาครัฐให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการประชาสัมพันธ์ ศักยภาพด้านภูมิประเทศ และมีความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และประชาสังคม

กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านอุปสรรค (T-Threat) พบว่า ขาดการสนับสนุนบุคลากรภาครัฐที่มีทักษะในการปลูกฝังจิตสำนึกการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ขาดการสนับสนุนงบประมาณที่เพียงพอจากหน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม การทำงานร่วมกันในลักษณะเครือข่ายของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียยังไม่เข้มแข็งอย่างแท้จริง และผลกระทบจากสถานการณ์โรคระบาดไวรัสโคโรนา Covid-๑๙

ผลการประเมินด้านบริบท (Context Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรม การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๓ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับปัญหาอันนำไปสู่ความจำเป็นของการดำเนินกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๒ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับความต้องการของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๗ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๑ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๐ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรม การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๑ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๕ ขั้นตอนการปฏิบัติงานมีความเหมาะสม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๓ เอกสารประกอบการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม และข้อ ๖ การสื่อสารระหว่างการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๗ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๒ กำหนดการในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม และข้อ ๗ มาตรการทางความปลอดภัยมีความเหมาะสม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๓ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรม การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๓ คณะทำงานร่วมดำเนินงานด้วยมนุษย์สัมพันธ์ที่ดี อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๗๐ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๖ คณะทำงานมีกระบวนการในการบริหารจัดการที่ดี อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๕ คณะทำงานดำเนินตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ได้เป็นอย่างดี อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๓ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรม การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๑ การประดิษฐ์หรือปรับใช้นวัตกรรมในเชิงสร้างสรรค์ อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๒ การประดิษฐ์หรือปรับใช้นวัตกรรมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๓ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๓ การใช้นวัตกรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างรายได้หรือเป็นแหล่งที่มาของอาชีพจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยตรงหรือทางอ้อม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๐ ตามลำดับ

๕.๒ อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” ครั้งนี้ มีประเด็นที่น่าสนใจสำหรับการอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

นวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ได้แก่ นวัตกรรมจัดการแหล่งเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำ ดำเนินสะดวก ที่มีลักษณะเป็นต้นแบบนวัตกรรมจัดการแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก ณ พิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการาม โดยปรับใช้เทคโนโลยีนวัตกรรมสมัยใหม่ เพื่อยกระดับการเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งมีใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีทางวัฒนธรรมดั้งเดิม แต่ยกระดับการจัดการหรือวิธีการบริหารจัดการด้วยนวัตกรรมสมัยใหม่ ซึ่งจากผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ต้นแบบนวัตกรรมจัดการแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก เกิดขึ้นจากความต้องการนวัตกรรมที่สามารถนำองค์ความรู้ เรื่องราวเชิงประวัติศาสตร์ มรดกทางวัฒนธรรม และมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวคลองดำเนินสะดวก เผยแพร่ไปสู่สาธารณชนได้อย่างกว้างขวาง ยกย่องแหล่งเรียนรู้ของท้องถิ่น เพื่อต่อยอดสำคัญและความตระหนักรู้แก่เด็ก เยาวชน และประชาชนในชุมชนเป็นสำคัญ นอกจากนี้ ยังเป็นการกระตุ้นความสนใจในการวิจัยวัฒนธรรม การอนุรักษ์วัฒนธรรม การฟื้นฟูวัฒนธรรม การพัฒนาวัฒนธรรม การถ่ายทอดวัฒนธรรม การส่งเสริมวัฒนธรรม และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมของชุมชนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น สามารถฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมที่ดิ่งามให้ดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างยั่งยืนโดยสอดคล้องกับฐานคติ ความเชื่อ วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของชาวชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ได้อย่างแท้จริง ผลการวิจัยดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับที่ พลอยภัทรา ตระกูลทองเจริญ^๑ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาความตระหนักในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม: กรณีศึกษา หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ เชียงรากน้อย” จากผลการวิจัยพบว่า มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ที่ถูกเลือกมากที่สุดเป็นอันดับ ๑ คือ หอไตรปิฎก โดยจากการสำรวจ พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เลือกหอไตรปิฎกมากที่สุด คือ กลุ่มวัยผู้ใหญ่ และวัยสูงอายุ ซึ่งเหตุผล คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เลือกมีความผูกพันกับโบราณสถานแห่งนี้ ด้วยสร้างขึ้นด้วยความร่วมมือร่วมใจของคนในหมู่บ้านเองและยังเป็นสถาปัตยกรรมที่สวยงามและพบเห็นได้ยากในปัจจุบัน สอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์ที่ได้จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลวัยสูงอายุว่า หอไตร พวกเขาเป็นคนช่วยกันสร้างนะลงเงินคนละ ๑ บาท ลองคิดดูนะว่า ๑ บาทสมัยก่อนจะมีค่าเยอะขนาดไหน คนไหนมีเงินเยอะหน่อยก็ลงเยอะ ช่วยกันจนสร้างหอ

^๑พลอยภัทรา ตระกูลทองเจริญ, “การศึกษาความตระหนักในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม: กรณีศึกษา หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ เชียงรากน้อย”, สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยกรุงเทพ), ๒๕๕๗, หน้า ๑๑๒.

ไตรที่นี้ได้ และที่สำคัญหอไตรแห่งนี้ยังเป็นสถานที่ที่เก็บคัมภีร์ใบลานที่บันทึกเกี่ยวกับประวัติ คำสอนต่าง ๆ ที่สามารถสื่อรากเหง้าความเป็นมอญของเขาได้ และยังสามารถคล้องกับที่ ชัยชาญ จารุกัลล์^๒ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการวัฒนธรรมในชุมชนชาวไทยยวนรอบวัดหนองโนเหนือ ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี” จากผลการวิจัยพบว่า มีนวัตกรรมองค์ความรู้เรื่องประวัติความเป็นมาของชาวไทยยวนบริเวณรอบวัดหนองโนเหนือ ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี โดยเฉพาะองค์ความรู้ในเรื่องวัฒนธรรมข้าว อันประกอบไปด้วย ประเพณี พิธีกรรม และคติความเชื่อของชาวไทยยวนบริเวณรอบวัดหนองโนเหนือ เมื่อได้แนวทางการจัดการวัฒนธรรมข้าวของชาวไทยยวนบ้านหนองโนเหนือ ในรูปแบบที่เหมาะสมเพื่อเป็นแหล่งอ้างอิงและแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ได้แก่ โครงการจัดทำหนังสือประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมข้าวของชาวไทยยวนบ้านหนองโนเหนือ โครงการจัดทำสื่ออิเล็กทรอนิกส์ Face book การทำนาของชาวไทยยวนบ้านหนองโนเหนือเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเผยแพร่สู่สาธารณะชนในวงกว้าง และโครงการจัดทำสื่อนิทรรศการเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมการทำนาปลูกข้าวของชาวไทยยวนบ้านหนองโนเหนือ ทำให้เกิดแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมข้าวของชาวไทยยวนบ้านหนองโนเหนือ และสร้างความตระหนักรู้วัฒนธรรมให้กับชาวไทยยวนบ้านหนองโนเหนือให้ปรากฏขึ้นในอย่างยั่งยืน และยังสอดคล้องกับที่ ณัฐวดี นุ่มมี^๓ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การจัดการวัฒนธรรมเพอรานากันของหน่วยงานและเครือข่ายเพื่อความยั่งยืนในจังหวัดภูเก็ต” จากผลการวิจัยพบว่า มีการดำเนินงานในขอบข่าย ๘ รูปแบบ ได้แก่ การวิจัยวัฒนธรรม การอนุรักษ์วัฒนธรรม การฟื้นฟูวัฒนธรรม การพัฒนาวัฒนธรรม การถ่ายทอดวัฒนธรรม การส่งเสริมวัฒนธรรม การเสริมสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม โดยได้มีการนำวิธีการ เครื่องมือ และเทคนิคต่าง ๆ มาใช้ในการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย อันเป็นจุดแข็งในการจัดการของเครือข่ายที่สามารถนำไปใช้เป็นต้นแบบหรือประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการวัฒนธรรมไทยอื่น ๆ ได้และยังสอดคล้องกับที่ คทาเทพ พงศ์ทอง^๔ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ตัวแบบการจัดการวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหมากขามและบ้านหมากม่วงในเขต

^๒ชัยชาญ จารุกัลล์, “การบริหารจัดการวัฒนธรรมในชุมชนชาวไทยยวนรอบวัดหนองโนเหนือ ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา), ๒๕๖๒, หน้า ๒๐๔.

^๓ณัฐวดี นุ่มมี, “การจัดการวัฒนธรรมเพอรานากันของหน่วยงานและเครือข่ายเพื่อความยั่งยืนในจังหวัดภูเก็ต”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์), ๒๕๖๑, หน้า ๑๕๙.

^๔คทาเทพ พงศ์ทอง, “ตัวแบบการจัดการวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหมากขามและบ้านหมากม่วงในเขตเทศบาลตำบลไตรรัฐ ยุคประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม, (บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๖๐, หน้า ๑๑๗-๑๑๘.

เทศบาลตำบลไทรรัฐ ยุคประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” จากผลการวิจัยพบว่า ตัวแบบการจัดการ วัฒนธรรมของชุมชนบ้านหมากขามและบ้านหมากม่วงในยุคประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนได้บูรณาการ วงจร Deming (PDCA) และขับเคลื่อนผ่านกลไก “คชศร”(ครอบครัว ชุมชน ศาสนา รัฐ) ดังนี้ (๑) การวางแผน Plan เช่น การประเมินความสำคัญของกิจกรรมทางวัฒนธรรม การรวมกลุ่มผู้นำ กิจกรรม การวางแผนการดำเนินการ การจัดสรรทรัพยากร การพิจารณาอุปสรรคและการสนับสนุน การเสนอโครงการ และอื่น ๆ (๒) การปฏิบัติตามแผน Do จำแนกแนวทางการจัดการวัฒนธรรม เป็น ๓ แนวทาง ได้แก่ (A) อนุรักษ์ รื้อฟื้น ต่อยอด ในกิจกรรมที่มีแนวโน้มจะสูญหายหรือสามารถพัฒนาได้ (B) เผยแพร่ ในกิจกรรมที่ยังดำรงอยู่แต่ขาดการประชาสัมพันธ์ภายในชุมชนที่มีประสิทธิภาพ (C) สืบสาน ในกิจกรรมที่มีความเป็นไปได้ที่จะประชาสัมพันธ์ออกสู่สาธารณะ (๓) การตรวจสอบ Check ประเมินจากสรุปผลการจัดกิจกรรมสามารถแยกประเมินตามแผนย่อยที่ละขั้นตอนและแยกตามฝ่าย และ (๔) การปรับปรุงการดำเนินการ Act มีการบันทึกและเก็บทะเบียนประวัติการจัดกิจกรรม จัดทำ คู่มือและฐานข้อมูลที่เป็นข้อเสนอแนะและวางแผนเพื่อการจัดในครั้งต่อไป และยังสอดคล้องกับที่ สุนทร ศรีหนองบัว^๕ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น บ้านสวาวะถี ตำบลสวาวะถี อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น” จากผลการวิจัยพบว่า การจัดการ วัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชน โดยได้มีการปรับปรุงและพัฒนา พิพิธภัณฑ์วัดไชยศรี ให้มีจุดเด่นอยู่ที่การจัดแสดงวัตถุทางศาสนา พระพุทธรูปไม้ คัมภีร์ใบลาน หีบ ธรรม ตาลปัตรเก่า กระจกตาชสาณุลลาย วัตถุทางชาติพันธุ์ เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนา เครื่องครัว เครื่องมือ ทอผ้า และเครื่องมือจับสัตว์ของชาวบ้านจำนวนมาก ซึ่งทำให้วัดไชยศรีกลับมาเป็น ศูนย์กลางของชุมชนในอีกมิติหนึ่ง คือ เป็นการรวมเอาอดีตของบ้านและของวัดมาอยู่ด้วยกัน ซึ่งทั้ง ชาวบ้านและชาววัดร่วมมือกันจัดการจนเป็นแหล่งเรียนรู้แห่งใหม่ของจังหวัดขอนแก่น เกิดเป็นพื้นที่ สาธารณะของชุมชนในการแสดงตัวตน และเอกลักษณ์ของชุมชนให้คนนอกชุมชนยอมรับ และช่วยยึด โยงสายสัมพันธ์ทางเครือญาติของคนในชุมชนให้เข้มแข็งและยาวนานต่อไปอีก และยังสอดคล้องกับที่ ศิรินิภา จาดชนบท^๖ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การจัดการวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์: ศึกษาผ่านการออกแบบ ผ้ากลุ่มชาติพันธุ์พื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย” จากผลการวิจัยพบว่า การนำนวัตกรรม สมัยใหม่มาใช้ให้เกิดการค้าขายเพื่อสืบวัฒนธรรมดั้งเดิมของชนเผ่าเหล่านี้ ตรงกับความต้องการของ

^๕สุนทร ศรีหนองบัว, “การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น บ้านสวาวะถี ตำบลสวาวะถี อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, (บัณฑิต วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๐, หน้า ๗๒-๗๓.

^๖ศิรินิภา จาดชนบท, “การจัดการวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์: ศึกษาผ่านการออกแบบผ้ากลุ่มชาติพันธุ์ พื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากร วัฒนธรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๕๕, หน้า ๘๔.

ผู้บริโภคอย่างแท้จริง โดยสามารถสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากงานฝีมือที่เป็นเอกลักษณ์ประจำชนเผ่า และอาศัยช่องทางการตลาดสมัยใหม่ ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์สืบสานศิลปวัฒนธรรมของคนที่สามารถเป็นอาชีพหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตตนและครอบครัวได้อย่างยั่งยืน ผลพลอยได้ที่ตามมาอีกทางหนึ่งคือ ทำให้ การประกอบสัมมาอาชีพของชนเผ่าต่าง ๆ ที่มีความเสี่ยงในการทำผิดกฎหมายลดลง เช่น การค้าขายยาเสพติดตามแนวรอยต่อขุนเขา ตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น ซึ่งการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของคนที่มียุทธศาสตร์ให้ทำมาหากินเลี้ยงชีพได้นี้ สามารถฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมที่ดิ่งงามให้ดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างยั่งยืน และยังสอดคล้องกับที่ ธีรพงษ์ บุญรักษา และชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร^๖ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การจัดการวัฒนธรรมชุมชน: ภูมิปัญญาในการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ กรณีศึกษาชุมชนลาหู่ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่” จากผลการวิจัยพบว่า ชาวลาหู่มีภูมิปัญญาในการถ่ายทอดวัฒนธรรมความเชื่อของตนไว้ผ่านวาทกรรมคำสั่งสอนถ่ายทอดจากบรรพบุรุษที่เป็นผู้สร้างขึ้น สร้างหอแห่ ซึ่งเปรียบเสมือนศูนย์รวมความรู้ทางด้านความเชื่อ และพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรม การบูชาผีบรรพบุรุษที่เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของคนให้สอดคล้องกับความเชื่อ ตลอดจนกำหนดพิธีกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่คอยต่อยอดให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์ และวิถีที่ควรปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของชาวลาหู่ ภูมิปัญญาที่ชาวลาหู่ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาี้ ถูกหล่อหลอม บ่มเพาะด้วยครอบครัวและสังคม ทำให้เกิดเป็นค่านิยมกตัญญูกตเวที การให้ความเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนพ่อแม่และผู้สูงอายุ นำไปสู่การเกิดค่านิยมร่วมเป็นบรรทัดฐานของสังคมลาหู่ และส่งผลต่อระบบเกื้อกูลภายในชุมชน

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” ครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

การวิจัยเรื่อง “การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” ครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะทั่วไป ดังนี้

^๖ธีรพงษ์ บุญรักษา และชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร, “การจัดการวัฒนธรรมชุมชน: ภูมิปัญญาในการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ กรณีศึกษา ชุมชนลาหู่ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่”, วารสารศิลปกรรมบูรพา, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ (มิถุนายน-พฤศจิกายน ๒๕๕๙): หน้า ๑๐๙-๑๑๐.

๑. ชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ควรต่อยอดการประยุกต์ใช้ต้นแบบนวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก โดยบูรณาการร่วมกับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างอาชีพหรือแหล่งที่มาของรายได้ในระยะยาวแก่คนในชุมชน

๒. องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก ควรสนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาพื้นที่หรือพัฒนาทางกายภาพและภูมิสถาปัตยกรรมของพิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการาม โดยฐานะเป็นศูนย์การเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวคลองดำเนินสะดวก

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยเรื่อง “การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี” ครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

๑. การวิจัยครั้งต่อไป ควรทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาเครือข่ายนักนวัตกรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

๒. การวิจัยครั้งต่อไป ควรทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาภูมิสถาปัตยกรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือทั่วไป:

กมล ภูประเสริฐ และคณะ. การบริหารและการจัดการวัดผลและประเมินผลการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่

๑๑. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๕.

กรมศิลปากร. ๙๕ ปี แห่งการสถาปนากกรมศิลปากร. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๕๙.

_____. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๙.

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๕๓.

กองจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. คู่มือการนำเสนอแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติ เป็นแหล่งมรดกโลก. กรุงเทพมหานคร: อี. ที. พับลิชชิ่ง, ๒๕๖๑.

โกลด์สมิท สตีเฟน. การบริหารงานภาครัฐแบบเครือข่าย: มิติใหม่ของภาครัฐ. กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์เปอร์เน็ท, ๒๕๕๒.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ. ปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนสำคัญที่สุด. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๕๓.

คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดราชบุรีแบบบูรณาการ. แผนพัฒนาจังหวัดราชบุรี พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๓ (ฉบับปรับปรุง). ราชบุรี: ยุทธศาสตร์การพัฒนาและงบประมาณจังหวัด, ๒๕๖๑.

งานวิเคราะห์นโยบายและแผน สำนักปลัดเทศบาล เทศบาลตำบลประสาธสิริ. แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๙). ราชบุรี: เทศบาลตำบลประสาธสิริ, ๒๕๕๖.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖.

ณัฐพันธ์ เขจรนนท์. การจัดการเชิงกลยุทธ์ (ฉบับปรับปรุงใหม่). กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดยูเคชั่น, ๒๕๕๒.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ทศพร ศิริสัมพันธ์. “ทิศทางและแนวโน้มของรัฐประศาสนศาสตร์”. ใน **ประมวลสาระชุดวิชาแนวคิดทฤษฎี และหลักการรัฐประศาสนศาสตร์ หน่วยที่ ๑๕**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๑.
- ทิพวรรณ หล่อสุวรรณรัตน์. **ทฤษฎีองค์การสมัยใหม่**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ดี. เค. ปริ้นติ้งเวิลด์ จำกัด, ๒๕๕๐.
- เทศบาลตำบลดำเนินสะดวก. **ยุทธศาสตร์การพัฒนาเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๙**. ราชบุรี: สำนักงานเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก, ๒๕๕๗.
- ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ. **วิทยาการการบริหารสำหรับนักบริหารมืออาชีพ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.
- ธนิก เลิศชาญฤทธ์. **การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๔.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. **ความไม่หลากหลายของความหลากหลายทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สมมติ, ๒๕๕๒.
- ธีรภูมิ บุญยโสภณ และวีระพงษ์ เฉลิมจิระรัตน์. **พื้นฐานการบริหารงานอุตสาหกรรม**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า, ๒๕๕๔.
- นภัสกร วรนิธิปรีชา. **ธุรกิจ ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๒**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์รวมหนังสือกรุงเทพ ฯ, ๒๕๓๗.
- นิตี เอียวศรีวงศ์. **ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ม.ป.ป.
- นิภา เมธาวีชัย. **วิทยาการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๓.
- นิรมล กิตกุล. **องค์การและการจัดการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- บุหงา วัฒนะ. **พระพุทธรูปเจ้าหลวงกับชาวกรุงเก่า**. พระนครศรีอยุธยา: สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๔๑.
- ประกอบ กรรณสูตร. **สถิติเพื่อการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒.
- ประยงค์ ใจมีเชื้อ. **พฤติกรรมองค์การ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕.
- ประยุทธ์ เจริญสวัสดิ์. **การบริหารงานบุคคล**. กรุงเทพมหานคร: กรมพลศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๐.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ฝ่ายกฎหมายการศึกษาขั้นพื้นฐานและการกีฬา. เจตนารมณ์พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดก
ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙. กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายผลิตเอกสาร สำนักงาน
คณะกรรมการกฤษฎีกา, ๒๕๕๙.
- ฝ่ายวิชาการ สถาพรบุ๊คส์. มรดกโลกทางวัฒนธรรมในอาเซียน. กรุงเทพมหานคร: สถาพรบุ๊คส์,
ม.ป.ป.
- พยอม วงศ์สารศรี. องค์การและการจัดการ. กรุงเทพมหานคร: พรวนนกการพิมพ์, ๒๕๔๒.
- พระครูสิริวรรณวิวัฒน์ (วรรณ วรรณ). ประวัติตลาดน้ำดำเนินสะดวก. กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรือง
สาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๖.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต). พุทธวิธีบริหาร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พุทธวิธีการสอน. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมมิก
จำกัด, ๒๕๔๔.
- พระสุธีรัตนบัณฑิต (บรรณาธิการ). ผลงานวิจัยเด่น สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ประจำปี ๒๕๖๐.
นนทบุรี: นิตยธรรมการพิมพ์, ๒๕๖๑.
- พิมลจรรย์ นามรัตน์ และเสน่ห์ จุ้ยโต. “แนวคิดเกี่ยวกับองค์การและการจัดการ”, มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมมาธิราช. องค์การและการจัดการ. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมมาธิราช, ๒๕๕๑.
- ภาวิตา ธาราศรีสุทธิ และวิบูลย์ ไทวณะบุตร. หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. องค์การและการจัดการภาครัฐ. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๓.
- มูลนิธิสถาบันวิจัยกฎหมาย. โครงการศึกษาวิจัยและจัดทำกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทาง
วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๕๒.
- ยุพดี เสตพรรณ. ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: พิเศษการพิมพ์,
๒๕๔๘.
- ร้อยตำรวจตรีพูลศักดิ์ เอกโรจนกุล. มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน.
กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ม.ป.ป.
- ราตรี โตเฟ่งพัฒน์. ตลาดน้ำ: วิถีชีวิตของเกษตรกรภาคกลาง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว, ๒๕๔๓.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ. **เทคนิคการวิจัยทางการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๐.
- วรเดช จันทรศร. **ปรัชญาการบริหารภาครัฐ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สหાયบล็อกและการพิมพ์, ๒๕๔๑.
- วรรณาทอง เจริญศิริกุล และอุไรวรรณ บุญอาจ. **ธุรกิจทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร: เอ็มพันธ์, ๒๕๔๕.
- วศิน อิงคพัฒนากุล. **การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรม**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๔๗.
- วิรัช สงวนวงค์วาน. **การจัดและพฤติกรรมองค์การ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๓.
- วิไลเลขา ถาวรจนสาร. **ชนชั้นนำไทยกับการรับวัฒนธรรมตะวันตก**. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๕.
- วีระศักดิ์ เครือเทพ. **รัฐประศาสนศาสตร์: ขอบข่ายและการประยุกต์ใช้องค์ความรู้**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ. **ธรรมชาติของสรรพสิ่ง: การเข้าถึงความจริงทั้งหมด**. กรุงเทพมหานคร: มุลนิธิสตศรี-สฤษดีวงศ์, ๒๕๔๗.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ. **การจัดการและพฤติกรรมองค์การ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ซีระฟิล์มและไซเท็กซ์ จำกัด, ๒๕๕๐.
- _____ . **องค์การและการจัดการ (ฉบับสมบูรณ์)**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๔๕.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์. **ทฤษฎีองค์การ: ฉบับมาตรฐาน**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๔๕.
- ส่งศรี ชมภูวงศ์. **การวิจัย**. นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๔๗.
- สถาบันราชภัฏสวนดุสิต. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการประกอบธุรกิจ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๑.
- สถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมตรี. **แนวคิดและกรณีศึกษาเรื่องแนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาในต่างประเทศ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ที. พี. พรินท์ จำกัด, ๒๕๔๒.
- สมคิด บางโม. **การบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕.
- _____ . **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: วิทยพัฒน์, ๒๕๔๕.
- สมัย สุทธิธรรม. **สารคดีชีวิตไทยในแม่น้ำลำคลอง: ตลาดน้ำ**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.

บรรณานุกรม (ต่อ)

สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์. พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ม.ป.ป.

สัมพันธ์ ภูไพบูลย์. องค์การและการจัดการ. กรุงเทพมหานคร: พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๒.

สำนักงานจังหวัดราชบุรี. แผนพัฒนาตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี พ.ศ. ๒๕๕๗-๒๕๕๙. ราชบุรี: สำนักงานจังหวัดราชบุรี, ๒๕๕๗.

สุดแดน วิสุทธิลักษณ์. เอกสารวิชาการลำดับที่ ๑๒๐ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ: บทเรียนจากเพื่อนบ้าน. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๖๐.

สุพจน์ บุญวิเศษ. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการบริหาร. ชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๒.

สุรพล สุยะพรหม และคณะ. พื้นฐานทางการจัดการ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

อำเภอดำเนินสะดวก. หนังสือที่ระลึกพิธีเปิดอาคารที่ว่าการอำเภอดำเนินสะดวก. ราชบุรี: ที่ว่าการอำเภอดำเนินสะดวก, ๒๕๔๓.

อุษณีย์ ธงไชย. จารึกและตำนาน: หลักฐานที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาลังกาวงศ์. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

๑.๒.๒ บทความ:

ชาคริต สิทธิฤทธิ์. “จับต้องได้-จับต้องไม่ได้: ความไม่หลากหลายในความหลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรม”, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๙): ๑๔๑-๑๖๐.

ธีรพงษ์ บุญรักษา และชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร. “การจัดการวัฒนธรรมชุมชน: ภูมิปัญญาในการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ ทัศนศึกษา ชุมชนลาหู่ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่”. วารสารศิลปกรรมบูรพา. ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑ (มิถุนายน-พฤศจิกายน ๒๕๕๙): ๑๐๙-๑๑๐.

นิตยา งามยิ่งยง และละเอียด ศิลาน้อย. “แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ชุมชนบริเวณริมฝั่งคลองดำเนินสะดวก ในจังหวัดสมุทรสาครและจังหวัดราชบุรี”, วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี. ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม-เมษายน ๒๕๖๐): ๑๕๒-๑๕๓.

บรรณาธิการ. “ท่องเที่ยววาดฝันคนไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวและกีฬา”, ผู้จัดการรายสัปดาห์. ๑๕-๒๑ (กันยายน ๒๕๕๖): ๑๒.

บรรณานุกรม (ต่อ)

วีระ โรจน์พจนรัตน์. “การจัดการวัฒนธรรมกับความเจริญของประเทศ”, วารสารเทคโนโลยีสุรนารี. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๑): ๘๖-๘๗.

ศิริพันธ์ บุญศิริ. “แหล่งข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยในกรมศิลปากร”, ศิลปากร. ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม ๒๕๓๘): ๖๗.

สยาม เล้าเจริญ. “อิมู่นวัฒนธรรมลุ่มน้ำแม่กลอง คลองดำเนินสะดวก”, เทียวไทยไปกับเชลล์. ๑ (มกราคม-กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖): ๔๙-๕๙.

สุนทรชัย ซอব্যศ. แนวทางในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมโดยความร่วมมือของภาคส่วนต่าง ๆ ในท้องถิ่น: กรณีศึกษาการจัดการสี่มและอุปแต้ม ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม”, วารสารการเมืองการปกครอง. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๒): ๕๕.

๑.๒.๓ รายงานการวิจัย/วิทยานิพนธ์:

กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์. “พัฒนาการแนวคิดและวิธีอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘.

คทาเทพ พงศ์ทอง. “ตัวแบบการจัดการวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหมากขามและบ้านหมากม่วงในเขตเทศบาลตำบลไทรบุรี ยุคประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคมและการจัดการสิ่งแวดล้อม. บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๖๐.

ชัยชาญ จารุกัลล์. “การบริหารจัดการวัฒนธรรมในชุมชนชาวไทยยวนรอบวัดหนองโนเหนือ ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารศิลปะและวัฒนธรรม. บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๖๒.

ณัฐวดี นุ่มมี. “การจัดการวัฒนธรรมเพอรานากันของหน่วยงานและเครือข่ายเพื่อความยั่งยืนในจังหวัดภูเก็ต”. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๖๑.

นราวดี บัวขวัญ. “รูปแบบการจัดการตลาดน้ำเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๖.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ปิยะนุช ศิริราชธรรม. “มาตรการทางกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อการส่งเสริมและสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม: ศึกษากรณีตั๋มย้ากั้ง”. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชากฎหมายเอกชนและกฎหมายธุรกิจ. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสยาม, ๒๕๖๑.
- พรรณงาม โควานนท์. “การศึกษาองค์ความรู้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมการปั้นและหล่อพระพุทธรูปโลหะบ้านช่างหล่อ ตำบลห้วยยา อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนวิทยาศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๘.
- พระมหาเกรียงศักดิ์ ภูริวิฑฒโก และคณะ. “ยุทธศาสตร์การจัดการตลาดน้ำดำเนินสะดวกแบบมีส่วนร่วมของชุมชนดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี”. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.
- พลอยภัทรา ตระกูลทองเจริญ. “การศึกษาความตระหนักในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วม: กรณีศึกษา หมู่บ้านศาลาแดงเหนือ เชียงรากน้อย”. สถาบันพัฒนกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๗.
- วรรณิ์ สิ้นสุภรัตน์ และคณะ. “การพัฒนากลยุทธ์ทางการตลาดของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษาตลาดน้ำเหล่าตั๊กลัก จังหวัดราชบุรี”. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยและพัฒนา: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ, ๒๕๕๘.
- ศิรินิภา จาดชนบท. “การจัดการวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์: ศึกษาผ่านการออกแบบผ้ากลุ่มชาติพันธุ์พื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๕.
- สุนทร ศรีหนองบัว. “การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการจัดการวัฒนธรรมท้องถิ่น บ้านสวาท ตำบลสวาท อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๐.
- อธิป จันท์สุรีย์. “การพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นฐานสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดชุมพร”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๖๑.

บรรณานุกรม (ต่อ)

๑.๒.๔ สัมภาษณ์:

นางบุษบง ไย้อย. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี.

สัมภาษณ์, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นางสาววรรณิษา บุญรอด. ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนวัดราษฎร์เจริญธรรม อำเภอดำเนินสะดวก

จังหวัดราชบุรี. สัมภาษณ์, ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นางอังคณา ปลั่งแสงไพฑูรย์. สมาชิกเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัด

ราชบุรี. สัมภาษณ์, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นายบดินทร์ เทพพุกษา. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๙ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัด

ราชบุรี. สัมภาษณ์, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นายบรรพต เกษตรสิน. กำนันตำบลประสาทสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. สัมภาษณ์,

๒๓ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นายบัญชา ตันเจริญ. ผู้ประกอบการทำเรือยี่มสยาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. สัมภาษณ์,

๒๑ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นายไพโรจน์ แซ่จันท์. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ตำบลประสาทสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี.

สัมภาษณ์, ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นายภาคิน อภิโชครุ่งเรือง. กำนันตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. สัมภาษณ์,

๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นายวุฒิชัย สอนประสาน. ปลัดเทศบาลตำบลศรีดอนไผ่ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี.

สัมภาษณ์, ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นายสมศักดิ์ ปลั่งแสงไพฑูรย์. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๗ ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัด

ราชบุรี. สัมภาษณ์, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นายสัมพันธ์ เถาฆานกุล. ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนวัดประสาทสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัด

ราชบุรี. สัมภาษณ์, ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

พระครูปลัดประชุม ฆานสมปโน. เจ้าอาวาสวัดดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี.

สัมภาษณ์, ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

พระครูปลัดพีระ รตินธโร. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปราสาทสิทธิ์ (หลักห้า) อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัด

ราชบุรี. สัมภาษณ์, ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

พระครูพิมลปรียัติกิจ. เจ้าอาวาสวัดราษฎร์เจริญธรรม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. สัมภาษณ์,

๒๑ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

บรรณานุกรม (ต่อ)

พระครูอนุกุลวรากร. เจ้าอาวาสวัดปราสาทสิทธิ์ (หลักห้า) อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. สัมภาษณ์, ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๑.๒.๕ สันทนากรุ่มเฉพาะ:

นางเกลินี เก่งทอง. ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดโชติทายการามสงเคราะห์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. สันทนากรุ่มเฉพาะ, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นางขวัญชนก ศรีประภา. นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. สันทนากรุ่มเฉพาะ, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นางสุภาวดี สุขเกษม. ประธานชมรมคนรักขี้ตาดำเนิน อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. สันทนากรุ่มเฉพาะ, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นายแก้ว ปลั่งแสงไพฑูรย์. ประธานชมรมวิถีคลองวิถีไทยวัดโชติทายการาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. สันทนากรุ่มเฉพาะ, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

นายชัชฌิณัฐ ประจวบวัน. นายอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. สันทนากรุ่มเฉพาะ, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

พระครูปลัดสมกิจ วรธมโม. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโชติทายการาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. สันทนากรุ่มเฉพาะ, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

พระมหาประกอบ โชติปัญโญ. เจ้าอาวาสวัดโชติทายการาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. สันทนากรุ่มเฉพาะ, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

พระราชวัลภาจารย์. อาจารย์พิเศษ วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สันทนากรุ่มเฉพาะ, ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๖๓.

๑.๒.๖ สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

คม ชัด ลึก. “ชวนสัมผัส ตลาดน้ำเหล่าตั๊กลัก”. [ออนไลน์]. <www.komchadluek.net/news/edu-health/>. [๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๐].

๒. ภาษาอังกฤษ

D.G. Mathiasen. “The New Public Management and Its Critics”. *International Public Administration Journal*. Vol. 2 No. 1 (1999): . 90-111.

Don Hellriegel. *Management*. 3rd ed. Boston: Addison-Wesley Publishing Company, Inc., 1982.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- Feilden B.M. & J. Jokilehto. **Management Guidelines for World Heritage Sites**. Rome: N.P., 1998.
- Harold Karold & Heing Wehrich. **Management**. Singapore: Mc Graw-Hill Book Company, 1998.
- Jukka Jokilehto. **A History of Architecture Conservation**. Amsterdam: Elsevier, 2005.
- P. Robbins Stephen and M. Coulter. **Management**. 7thed. New Jersey: Prentice Hall International Lnc., 2002.
- Rainey H.G., Backoff R.W., & Levine, C.N. “Comparing Public and Private Organizations”. **Public Administration Review**. (March-April 1976): 56-57.
- Wynd C.A., Schmidt B., & Schaefer M.A. “Two Quantitative Approaches for Estimating Content Validity”. **Western Journal of Nursing Research**, 25(2003): 508-518.

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง

การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

คำชี้แจง

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี เป็นฐานคิดสำคัญในการออกแบบแนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี นำไปสู่การสร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ-ฉายา/นามสกุล

ตำแหน่ง

วันที่สัมภาษณ์

เวลาที่สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ ข้อคำถามแบบสัมภาษณ์

- เมื่อพิจารณาจากสภาพการณ์ปัจจุบัน ท่านเห็นว่า กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ตามกรอบ SWOT โดยพิจารณาเฉพาะด้านจุดแข็ง (S-Strengths) เป็นอย่างไร

๒. เมื่อพิจารณาจากสภาพการณ์ปัจจุบัน ท่านเห็นว่า กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ตามกรอบ SWOT โดยพิจารณาเฉพาะด้านจุดอ่อน (W-Weaknesses) เป็นอย่างไร
๓. เมื่อพิจารณาจากสภาพการณ์ปัจจุบัน ท่านเห็นว่า กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ตามกรอบ SWOT โดยพิจารณาเฉพาะด้านโอกาส (O-Opportunity) เป็นอย่างไร
๔. เมื่อพิจารณาจากสภาพการณ์ปัจจุบัน ท่านเห็นว่า กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ตามกรอบ SWOT โดยพิจารณาเฉพาะด้านอุปสรรค (T-Threat) เป็นอย่างไร

ขอขอบคุณ/อนุโมทนาในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการ

พระครูปลัดสุวรรณี สิริวิฑฒโก, ดร. (อุกฤษโชค)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี

(ผู้วิจัย)

แบบประเมินผลการปฏิบัติการ (รายตัวชี้วัด)
กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม
ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมกิจกรรม

๑. เพศ ชาย หญิง
๒. อายุ น้อยกว่า ๒๐ ปี ๒๑-๓๐ ปี
 ๓๑-๔๐ ปี ๔๐-๕๐ ปี
 มากกว่า ๕๐ ปี
๓. การศึกษา ต่ำกว่าปริญญาตรี ปริญญาตรี
 สูงกว่าปริญญาตรี

ตอนที่ ๒ ประเมินผลต้นแบบกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายจิตอาสาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม
ชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

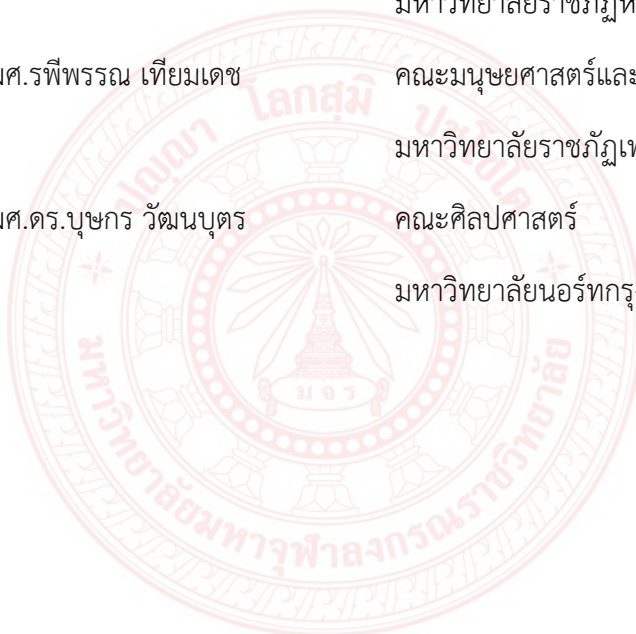
รายการ	ผลการประเมิน				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑. ประเมินบริบท (Context Evaluation)					
เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน					
เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับความต้องการของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง					
เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับปัญหาอันนำไปสู่ความจำเป็นของการดำเนินกิจกรรม					

รายการ	ผลการประเมิน				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๒. ประเมินปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation)					
ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความเหมาะสม					
กำหนดการในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม					
เอกสารประกอบการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม					
สถานที่ที่ใช้ในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม					
ขั้นตอนการปฏิบัติงานมีความเหมาะสม					
การสื่อสารระหว่างการดำเนินกิจกรรมมีความเหมาะสม					
มาตรการทางความปลอดภัยมีความเหมาะสม					
๓. ประเมินกระบวนการ (Process Evaluation)					
การจัดกิจกรรมมีความสอดคล้องกับเป้าประสงค์					
กระบวนการจัดลำดับขั้นกิจกรรมมีความเหมาะสม					
คณะทำงานร่วมดำเนินงานด้วยมนุษยสัมพันธ์ที่ดี					
คณะทำงานประสานกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้เป็นอย่างดี					
คณะทำงานดำเนินตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ได้เป็นอย่างดี					
คณะทำงานมีกระบวนการในการบริหารจัดการที่ดี					
คณะทำงานช่วยป้องกันอุปสรรคและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานได้เป็นอย่างดี					
๔. ประเมินผลผลิต (Product Evaluation)					
การประดิษฐ์หรือปรับใช้นวัตกรรมในเชิงสร้างสรรค์					
การประดิษฐ์หรือปรับใช้นวัตกรรมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก					
การใช้นวัตกรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างรายได้หรือเป็นแหล่งที่มาของอาชีพจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยตรงหรือทางอ้อม					

ขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการ.

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

๑. รศ.ดร.ภัทรพล ใจเย็น คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์
๒. รศ.ดร.รัชชนันท์ อิศรเดช คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. ผศ.ดร.สมคิด ดวงจักร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง
๔. ผศ.รพีพรรณ เทียมเดช คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี
๕. ผศ.ดร.บุษกร วัฒนบุตร คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลวิจัยโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก

๑. พระครูปลัดประชุม ฌานสมปนโน เจ้าอาวาสวัดดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๒. พระครูพิมลปริยัติกิจ เจ้าอาวาสวัดราษฎร์เจริญธรรม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๓. พระครูอนุกุลวรากร เจ้าอาวาสวัดปราสาทสิทธิ์ (หลักห้า)
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๔. พระครูปลัดพีระ รตินธโร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปราสาทสิทธิ์ (หลักห้า)
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๕. นางอังคณา ปลั่งแสงไพฑูรย์ สมาชิกเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๖. นายวุฒิชัย สอนประสาน ปลัดเทศบาลตำบลศรีดอนไผ่
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๗. นางสาวรณิษา บุญรอด ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนวัดราษฎร์เจริญธรรม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๘. นายสัมพันธ์ เถาฆานกุล ผู้อำนวยการโรงเรียนชุมชนวัดประสาทสิทธิ์
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๙. นายภาคิน อภิโชครุ่งเรือง กำนันตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๑๐. นายบรรพต เกษตรสิน กำนันตำบลประสาทสิทธิ์
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๑๑. นางบุษบง ไย้อย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลวิจัยโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (ต่อ)

๑๒. นายสมศักดิ์ ปลั่งแสงไพฑูรย์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๗ ตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๑๓. นายบดินทร์ เทพพฤกษา ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๙ ตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๑๔. นายไพโรจน์ แซ่จันทร์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ตำบลประสาธลสิทธิ์
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๑๕. นายบัญชา ตันเจริญ ผู้ประกอบการทำเรือยี่มสยาม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลวิจัยโดยการสนทนากลุ่มเฉพาะ

๑. พระราชวัลลาจารย์	อาจารย์พิเศษ วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒. พระมหาประกอบ โชติปัญโญ	เจ้าอาวาสวัดโชติทายการาม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๓. พระครูปลัดสมกิจ วรรณโม	ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโชติทายการาม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๔. นายชัชฌิษฐ์ ประจวบวัน	นายอำเภอดำเนินสะดวก
จังหวัดราชบุรี
๕. นางขวัญชนก ศรีประภา	นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลดำเนินสะดวก
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๖. นางเกสินี เก่งทอง	ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดโชติทายการามสงเคราะห์
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๗. นางสุภาวดี สุขเกษม	ประธานชมรมคนรักตลาดน้ำดำเนิน
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๘. นายแก้ว ปลั่งแสงไพฑูรย์	ประธานชมรมวิถีคลองวิถีไทยวัดโชติทายการาม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

ภาคผนวก ค
ภาพถ่ายกิจกรรมวิจัยต่าง ๆ

ภาพถ่ายกิจกรรมการวิจัยต่าง ๆ (โดยสังเขป)

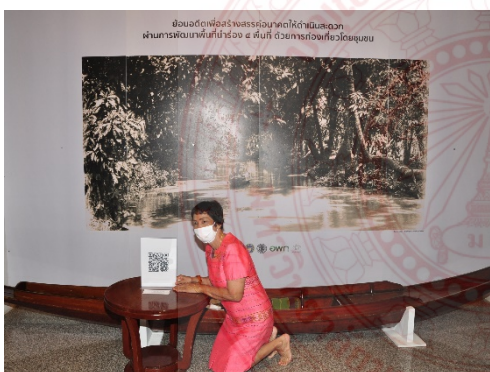
ภาพถ่ายกิจกรรมการวิจัยต่าง ๆ (โดยสังเขป)

ภาพถ่ายกิจกรรมการวิจัยต่าง ๆ (โดยสังเขป)

ภาพถ่ายกิจกรรมการวิจัยต่าง ๆ (โดยสังเขป)

แบบฟอร์มการนำผลงานวิจัย หรืองานสร้างสรรค์ไปใช้ประโยชน์

งานวิจัย หรืองานสร้างสรรค์ เรื่อง

การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

ชื่อหน่วยงานที่นำผลงานไปใช้

ผู้จัดการพิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการามสงเคราะห์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

การนำไปใช้ประโยชน์

หน่วยงาน/บุคคล ได้นำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ทางด้านใน (ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ)

๑. เชิงสาธารณะ (โปรดระบุรายละเอียด)

นำผลผลิตที่ได้จากการวิจัย คือ ต้นแบบนวัตกรรมการจัดแสดงผลงานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก ไปใช้ในการยกระดับการเผยแพร่ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมของพิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการามสงเคราะห์

๒. เชิงนโยบาย (โปรดระบุรายละเอียด)

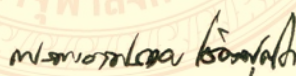
นำองค์ความรู้จากการวิจัย ไปใช้เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ สำหรับกำหนดนโยบายและแนวทางในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการามสงเคราะห์ โดยสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยี

๓. เชิงพาณิชย์ (โปรดระบุรายละเอียด)

.....

โปรดระบุถึงหลักฐานการนำไปใช้ประโยชน์ พร้อมแนบหลักฐานประกอบ (ถ้ามี)

.....

(พระมหาประภอบ โชติปุณฺโณ)

ผู้ให้ข้อมูล

ผู้จัดการพิพิธภัณฑ์วัดโชติทายการามสงเคราะห์

๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔

หมายเหตุ: ให้ประทับตราตำแหน่ง/หน่วยงานที่นำผลงานไปใช้ประโยชน์ (ถ้ามี)

ภาคผนวก จ
ผลลัพธ์ ผลผลิต และผลกระทบจากงานวิจัย

ผลลัพธ์	ผลผลิต	การบรรลุวัตถุประสงค์	ผลกระทบ
๑. ผลของการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี	ข้อมูลเชิงประจักษ์ของกระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ในเชิงคุณภาพ	ข้อที่ ๑	หน่วยงานรัฐ เอกชน และองค์กรชุมชนมีฐานข้อมูลสารสนเทศกระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่เป็นปัจจุบัน
๒. ผลของการวิเคราะห์แนวทางการพัฒนานวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรีที่	ข้อมูลผลการวิเคราะห์แนวทางการพัฒนานวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรีที่ ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ในเชิงคุณภาพ	ข้อที่ ๒	หน่วยงานรัฐ เอกชน และองค์กรชุมชนมีฐานข้อมูลแนวทางการพัฒนานวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรีที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน
๓. ต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ในเชิงสร้างสรรค์	ต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ในเชิงสร้างสรรค์ ที่ผ่านการทดสอบในระดับภาคสนาม (Field Test)	ข้อที่ ๓	ชุมชนและประชาสังคมมีความร่วมมือในการพัฒนานวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ และทั้งหน่วยงานภาครัฐ/องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถนำไป ใช้เป็นข้อมูลสำคัญสำหรับการจัดทำแผนพัฒนาระยะสั้น/ยาว, แผนปฏิบัติการราชการ/แผนพัฒนาเฉพาะด้านที่ก้าวทันความเจริญทางด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมของชุมชน

ผลลัพธ์	ผลผลิต	การบรรลุ วัตถุประสงค์	ผลกระทบ
๔. รายงานการวิจัยฉบับ สมบูรณ์	ได้รายงานการวิจัยตาม เป้าหมายของผลผลิต ผลลัพธ์ ตัวชี้วัด และความ คุ้มค่าตามที่กำหนดไว้	ข้อที่ ๑-๓	หน่วยงานรัฐ เอกชน และ องค์กรชุมชน โรงเรียน/ สถาบันการศึกษาในพื้นที่ มีการพัฒนานวัตกรรม จัดการมรดกทางวัฒนธรรม เชิงสร้างสรรค์ และสามารถ ใช้มรดกทางวัฒนธรรมเป็น เครื่องมือในการสร้างอาชีพ หรือเป็นแหล่งที่มาของ รายได้จากการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมอีกทางหนึ่งด้วย

ภาคผนวก ฉ
แบบสรุปโครงการวิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย

สัญญาเลขที่	MCU RS 800763034
ชื่อโครงการ	การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี
หัวหน้าโครงการ	พระครูปลัดสุรวุฒิ สิริวิฑฒโก, ดร. (อุกฤษโซค) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
<p>ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา</p> <p>มรดกทางวัฒนธรรม เป็นรูปแบบของวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และมีคุณค่าซึ่งเกิดขึ้นในอดีตและได้รับการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง มรดกทางวัฒนธรรมบางอย่างกลายเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญและเป็นความภาคภูมิใจของคนในสังคมสืบเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ และกฎหมายประเทศต่าง ๆ ทั้งในแถบทวีปยุโรปและเอเชีย ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมออกเป็นสองประเภท คือ มรดกทาง วัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) เช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดีงานจิตรกรรม เป็นต้น และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage) หรือตามกฎหมายไทยที่เรียกว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ได้แก่ ภาษา ศิลปะการแสดง งานช่างฝีมือดั้งเดิม เป็นต้น แม้ว่ามรดกทางวัฒนธรรมทั้งสองประเภทจะมีความหลากหลายในตัวเองอยู่มากก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถแบ่งแยกเนื้อหาทั้งสองประเภทได้ชัดเจนเด็ดขาด เนื่องจากมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ล้วนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันมาโดยตลอด โดยเฉพาะงานจับต้องได้ซึ่งเป็นรูปธรรมนั้นมีพื้นฐานมาจากแนวความคิด ความเชื่อ และทักษะเทคนิคอันเป็นลักษณะนามธรรมของงานจับต้องไม่ได้ ลักษณะดังกล่าวจึงก่อให้เกิดความไม่หลากหลายในความ หลากหลายของมรดกทางวัฒนธรรมขึ้น แสดงให้เห็นความโดดเด่นของพัฒนาการทางวัฒนธรรมที่ได้รับการยอมรับและถ่ายทอดสืบมา อันจะนำไปสู่การคุ้มครองและสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมสืบไป</p> <p>มรดกทางวัฒนธรรมจึงมิได้เป็นเพียงโบราณสถาน อาคาร พื้นที่ประวัติศาสตร์ และสวนเท่านั้น แต่หมายรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่ถูกสร้างขึ้นทั้งหมดรวมทั้งระบบนิเวศ เป็นเครื่องหมายแสดงกิจกรรมและความสำเร็จของมนุษย์ในอดีต และเป็นหนึ่งในทรัพยากรที่ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้ และประการสำคัญ คือ มรดกทางวัฒนธรรมเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างรายได้ให้กับชุมชนและประเทศชาติ จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งก่อให้เกิดรายได้ ๕๐% เมื่อเปรียบเทียบกับรายได้จากการท่องเที่ยวทุกประเภทที่เกิดขึ้นทั่วโลก สอดคล้องกับที่ สมัชชาแห่งสหประชาชาติ ระบุถึง “ความสำคัญของการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ</p>	

ในการส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนในทุกหนทุกแห่ง เพื่อให้ตระหนักถึงมรดกอันยาวนานของอารยธรรมต่าง ๆ นำไปสู่ความเข้มแข็งของสันติภาพในโลกที่ดีขึ้น”

โดยนัยนี้ หากพิจารณาในบริบทเชิงพื้นที่ของจังหวัดราชบุรี พบว่า มี “ชุมชนตลาดน้ำ” ซึ่งเป็นชุมชนที่อาศัยมรดกทางวัฒนธรรมในการสร้างอาชีพ หรือเป็นแหล่งที่มาของรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยมีประเพณี วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนไทยที่มีความผูกพันกับสายน้ำ เป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว ดังกล่าวนี้อันสืบเนื่องจากการที่ตลาดน้ำแห่งแรกของประเทศไทยเกิดขึ้นที่จังหวัดราชบุรี ควบคู่กับการเกิดคลองดำเนินสะดวก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดให้ขุดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๙ เพื่อให้ประชาชนใช้สัญจรไปมา กระทั่งช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๐ องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ปัจจุบันเป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย) ได้ให้การส่งเสริมและสนับสนุนด้วยการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ จึงส่งผลให้ “ตลาดน้ำ” มีชื่อเสียงในระดับโลก กระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๓) ตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี มี ๔ แห่ง ได้แก่

๑. ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๒. ตลาดน้ำเหล่าตั๊กลัก (ตลาดเก่า) ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๓. ตลาดน้ำคลองลัดพลี ตลาดน้ำคลองลัดพลี ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
๔. ตลาดน้ำหลักห้า ตั้งอยู่ที่ ตำบลประสาธน์สิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย บ่งชี้ว่า แม้ตลาดน้ำจะมีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง แต่ในการเติบโตนั้นมีปัจจัยหลายประเด็นเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงซึ่งส่งผลกระทบต่อพื้นที่ คือ ปัญหาสภาพแวดล้อม หรือปัญหาการมุ่งเน้นการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคเป็นหลักมากกว่าการวางแผนใช้ประโยชน์ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน รวมถึงปัญหาการรักษาวิถีชีวิตชุมชน ประเพณีวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นของชุมชน เป็นต้น

จากข้อเท็จจริงและผลกระทบของปัญหาที่เกิดขึ้นกล่าวนี้ข้างต้น จึงทำให้มั่นใจได้ว่า หากมีการพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ก็จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้นได้อย่างยั่งยืน ซึ่งย่อมสร้างผลกระทบในการใช้มรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการสร้างอาชีพหรือเป็นแหล่งที่มาของรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนอีกประการหนึ่งด้วย

วัตถุประสงค์ของโครงการ

๑. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี
๒. เพื่อออกแบบแนวทางพัฒนานวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี
๓. เพื่อสร้างสรรค์ต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

สรุปผลการวิจัย

ก. กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี

จากผลการวิจัยพบว่า ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า

กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านจุดแข็ง (S-Strengths) พบว่า มีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ มีวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการสร้างอาชีพหรือรายได้จากการท่องเที่ยว มีกระบวนการถ่ายทอดเอกลักษณ์มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น มีความร่วมมือและเสียสละของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายอย่างเข้มแข็ง และมีการประสานงานที่ดีระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับชุมชน

กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านจุดอ่อน (W-Weaknesses) พบว่า เยาวชนในพื้นที่ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ขาดความร่วมมือในการรณรงค์สร้างจิตสำนึกอย่างจริงจังจากกลุ่มนายทุน ปัญหาการย้ายถิ่นฐานของคนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ ขาดกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษที่มีประสิทธิภาพ การกำหนดนโยบายในการอนุรักษ์ที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และการทำลายมรดกทางวัฒนธรรมโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของคนในชุมชน

กระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ด้านโอกาส (O-Opportunity) พบว่า รัฐบาลมีนโยบายให้การสนับสนุนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม กระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กำลังได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว หน่วยงานภาครัฐให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการประชาสัมพันธ์ ศักยภาพด้านภูมิประเทศ และมีความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และประชาสังคม

ดำเนินสะดวกที่ทันสมัย ทั้งแก่นักท่องเที่ยวและผู้สนใจด้านมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนตลาดน้ำด้วย ทั้งนี้ ผลการประเมินการปฏิบัติการโดยครอบคลุม Input - Process - Output - Outcome (รายตัวชี้วัด) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ในลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการ (Action Research) พบว่า โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๔๙ เมื่อพิจารณาในรายด้าน พบว่า

ผลการประเมินด้านบริบท (Context Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๓ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับปัญหาอันนำไปสู่ความจำเป็นของการดำเนินกิจกรรม มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๒ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับความต้องการของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๗ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๑ เป้าประสงค์ของกิจกรรมสอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๐ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๑ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๕ ขั้นตอนการปฏิบัติงานมีความเหมาะสม อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๓ เอกสารประกอบการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม และข้อ ๖ การสื่อสารระหว่างการดำเนินกิจกรรมมีความเหมาะสม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๗ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๒ กำหนดการในการทำกิจกรรมมีความเหมาะสม และข้อ ๗ มาตรการทางความปลอดภัยมีความเหมาะสม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๓ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านกระบวนการ (Process Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๓ คณะทำงานร่วมดำเนินงานด้วยมนุษย์สัมพันธ์ที่ดี อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๗๐ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๖ คณะทำงานมีกระบวนการในการบริหารจัดการที่ดี อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๐ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๕ คณะทำงานดำเนินตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ได้เป็นอย่างดี อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๓ ตามลำดับ

ผลการประเมินด้านผลผลิต (Product Evaluation) กิจกรรมพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี พบว่า อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๗ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ข้อ ๑ การประดิษฐ์หรือ

<p>ปรับใช้นวัตกรรมในเชิงสร้างสรรค์ อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๕๗ รองลงมา ได้แก่ ข้อ ๒ การประดิษฐ์หรือปรับใช้นวัตกรรมในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนคลองดำเนินสะดวก อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๓ และอันดับที่สาม ได้แก่ ข้อ ๓ การใช้นวัตกรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างรายได้หรือเป็นแหล่งที่มาของอาชีพจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยตรงหรือทางอ้อม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๔๐ ตามลำดับ</p>
<p>การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์</p> <p>๑. หน่วยงานรัฐ เอกชน และองค์กรชุมชนมีฐานข้อมูลสารสนเทศกระบวนการ จัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรี ที่เป็นปัจจุบัน</p> <p>๒. หน่วยงานรัฐ เอกชน และองค์กรชุมชนมีฐานข้อมูลแนวทางพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำในจังหวัดราชบุรีที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน</p> <p>๓. ชุมชนและประชาสังคมมีความร่วมมือในการพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ และทั้งหน่วยงานภาครัฐ/องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถนำไป ใช้เป็นข้อมูลสำคัญสำหรับการจัดทำแผนพัฒนาระยะสั้น/ยาว, แผนปฏิบัติการ/แผน พัฒนาเฉพาะด้านที่ก้าวทันความเจริญทางด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมของชุมชน</p> <p>๔. หน่วยงานรัฐ เอกชน และองค์กรชุมชน โรงเรียน/สถาบันการศึกษาในพื้นที่มีการพัฒนานวัตกรรมการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ และสามารถใช้มรดกทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างอาชีพ หรือเป็นแหล่งที่มาของรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอีกทางหนึ่งด้วย</p>
<p>การประชาสัมพันธ์</p> <p>มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต</p> <p>มีการประชาสัมพันธ์ทางวารสารที่อยู่ในฐาน TCI</p>

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย)	พระครูปลัดสุราวุฒิ สิริวฑฒโก, ดร. (อุกฤษโซค)
ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)	Phrakhrupalad Suravut Sirivaddhako, Dr. (Ukitchock)
ประวัติการศึกษา	พธ.บ. (การจัดการเชิงพุทธ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ศน.ม. (รัฐศาสตร์การปกครอง) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พธ.ด. (การจัดการเชิงพุทธ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี
หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ราชบุรี วัดหลวงพ่อสวดธรรมกายาราม หมู่ที่ ๗ ตำบลแพงพวย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ๗๐๑๓๐